

JOVAN VASILJEVIĆ

DEJSTVA NA JADRANU U
NARODNÓOSLOBODILAČKOM
R A T U

VOJNO DELO

IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

KNJIGA TRINAESTA

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA - BEOGRAD 1957

UREĐUJE ODBOR

Odgovorni urednik
pukovnik
Milišav Perović

JOVAN VASILJEVIĆ

KAPETAN KORVETE

DEJSTVA NA JADRANU U
NARODNOOSLOBODILAČKOM
RATU

P R E D G O V O R

Opšta obeležja našeg Narodnooslobodilačkog rata, počev od njegove pokretačke snage pa do praktičnih oblika borbe i revolucionarne vlasti, istovetna su za čitavo područje gde se on vodio. I borba na moru, bez obzira na to što zbog svojih specifičnosti pretstavlja posebnu celinu, ima ta ista obeležja jer je započela i odvijala se pod snažnim uticajem zbivanja na kopnu. Inspirisana upočetku željom da se okupatoru i na moru nanese šteta i zagorča život, ona je postepeno prolazila kroz sve organizovanije i raznovrsnije oblike, dobijala sve šire razmere i značaj, dok nije najzad stekla karakter uobičajene borbe koju ratne mornarice vode. No, uslovi pod kojima se borila naša mornarica bili su neuobičajeni zbog činjenice što je ona čitav rat na moru vodila improvizovanim ratnim brodovima i na području koje je dobrim delom bilo okupirano ili pod kontrolom neprijatelja.

Rat na Jadranu obrađen je u ovoj knjizi sa težištem na opisu i analizi naših mornaričkih dejstava. Ali, ni kod ovako postavljenog cilja obrade nije se mogla zanemariti šira vojna i politička osnova, pa je ona, u najpotrebnijem obimu, data svuda gde je bila neophodna za bolje razumevanje dejstava na moru.

Za razvoj mornarice karakteristična su tri perioda koja su i u obradi dobila odgovarajuće mesto.

Prvi period obuhvata dejstva od kapitulacije Kraljevine Jugoslavije do kapitulacije Kraljevine Italije. Bitno obeležje ovog perioda je jasno izražen partizanski karakter mornarice. Oslanjajući se na tajne baze na oku-

piranoj, odnosno na branjene baze na slobodnoj teritoriji, mornarica je izvodila manje akcije tipično partizanskom taktikom.

Drugi period, od kapitulacije Italije do polovine januara 1944, kada je otok Vis postao glavna baza Mornarice NOVJ, pretstavlja ustvari prelazni period u toku kojeg se od partizanske mornarice stvarala regularna. Ovaj period, karakterističan po ogorčenim borbama na obalskom području i naglim obrtima situacije, najburniji je u razvitku mornarice.

Treći period, do potpunog oslobođenja obale u maju 1945, pretstavlja period učvršćenja mornarice u kome je ona, oslanjajući se na otok Vis, znatno proširila obim svojih zadataka i pomogla jedinicama 26 divizije da sa Visa pređu u ofanzivu koja se na kraju završila oslobođenjem Dalmacije i pomeranjem težišta operativne delatnosti mornarice na Severni Jadran. Pred kraj ovog perioda je Mornarica NOVJ, dotada podređena 8 korpusu, priznata kao poseban vid oružanih snaga Jugoslovenske armije i u tom svojstvu sadejstvovala primorskom krilu 4 armije u završnim operacijama.

Na Jadranu su u toku NOR dejstvovala, pored naših snaga, i savezničke pomorske, kopnene i vazdušne snage. One su većinom samostalno izvršavale zadatke, a samo ponekad u užem sadejstvu sa našim snagama. Njihova najznačajnija dejstva data su kao ekskurs, a najopštiji prikaz svih dejstava, koja je bilo moguće sakupiti, dat je u prilogima. Dejstva koja su Nemci planirali i izvršavali u sklopu svojih operacijskih planova pomenuta su u tekstu gde je to bilo neophodno. Neka od njih, ukoliko su imala značajnije posledice, detaljnije su obrađena; opšti pregled dejstava, sakupljen iz oskudnih izvora, dat je u prilogu.

Za obradu NOR na Jadranu postojeća arhivska građa i literatura nije potpuna, ali je obimnija no što se obično misli. Osnovni izvori nalaze se u Vojnoistoriskom institutu JNA. Pored arhive Mornarice NOVJ, koja se čuva kao posebna celina, mnogi korisni podaci mogu se naći i u jednom delu arhive 26 divizije, 8 korpusa, 13 divizije, 11 korpusa, Glavnog štaba Hrvatske

toriji,
iskom

ne ja-
lorna-
toku
larna.
ia na
urniji

maju
me je
obim
da sa
slobo-
e de-
g pe-
pusu,
enske
krilu

naših
nage.
samo
ihova
pštiji
, dat
vrša-
a su
oliko
lena;
, dat

ivska
o što
stori-
OVJ,
odaci
kor-
tske

i Vrhovnog štaba, i najzad, u nemačkoj i ustaškoj m
naričkoj arhivi, koje su veoma siromašne i ne daju ja
uvid u organizaciju i dejstva tih mornarica. Sva po
nuta građa odnosi se na vreme posle kapitulacije Ital
Za period do njene kapitulacije izvori su manje obil
naročito u pogledu naših dokumenata. Izvesni po
mogu se izvući iz arhive IV operativne zone i iz do
menata arhive CK SKJ koji se odnose na Dalmac
Svi važniji dokumenti iz tih arhiva objavljeni su
u knjigama V toma *Zbornika dokumenata i podata
o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih nara*
Međutim, najbogatiji i, što se tiče hronologije, naj
uzdaniji izvor za dejstva na Jadranu u tom periodu, p
stavlja italijanski arhivski fond koji je kompletan
1943 godinu, ali je nepotpun za 1941 i 1942.

Za proučavanje dejstava na Jadranu mogu već
korisno poslužiti i tzv. »Materijali za izučavanje Mor
rice NOVJ«. To su sravnjeni prepisi originalnih doku
nata Mornarice NOVJ, uvezani u 19 knjiga. Od postoje
pet kompleta, jedan se čuva u Vojnoistoriskom instit
dva u biblioteci KJRM, a preostala dva u biblioteci Vo
pomorskog školskog centra u Divuljama.

Literatura o NOR na Jadranu nema podjedn
naučnu vrednost pa se mora veoma kritički odabi
i koristiti. Sva dela i članci koji su korišćeni pri pisa
knjige, navedeni su u popisu literature.

Da bi se čitaocima olakšao opšti uvid u dejstva
Jadranu, a učesnicima pružio pouzdan potsetnik prill
obrade izvesnih događaja iz rata na moru, dat je uz
knjigu niz priloga. No, i pored nastojanja da se svi
daci prikupe i provere, nije isključeno da su neki del
ispušteni, osobito ako nigde u raspoloživim dokument
nisu pomenuti. Za izvesne akcije nije bilo moguće u
noviti tačan datum izvođenja, a za mali broj akcija
koje se u dokumentima moglo naći dva do tri razli
datuma, stavljen je datum prema izvoru koji je izgle
najpouzdaniji.

Da bi izložena materija bila svakom potpuno
zumljiva, dato je na kraju knjige objašnjenje ne
stručnih pojmova i pregled upotrebljenih skraćer

a na karti Jadranskog Mora označeni su svi geografski pojmovi koji su pomenuti u tekstu, a nisu na posebnim skicama prikazani.

Knjiga nije pisana sa pretenzijama da pretstavlja istoriju Narodnooslobodilačkog rata na moru, već samo istoriski pregled najvažnijih dejstava na Jadranu od 1941—1945. Nadam se da će ona popuniti, bar privremeno, postojeću prazninu u stručnoj literaturi mornarice i doprineti široj popularizaciji njenog ratnog iskustva.

U nastojanju da istoriski verno rekonstruišem događaje i objektivno ih analiziram, bila su mi od velike koristi obaveštenja, što su mi ih rado pružali mnogobrojni učesnici u NOR na moru. Posebno zahvaljujem drugovima koji su pročitali moj rad i dali mi mnoge korisne sugestije i primedbe, a biću zahvalan i svima pojedincima koji to učine i posle izlaska knjige iz štampe.

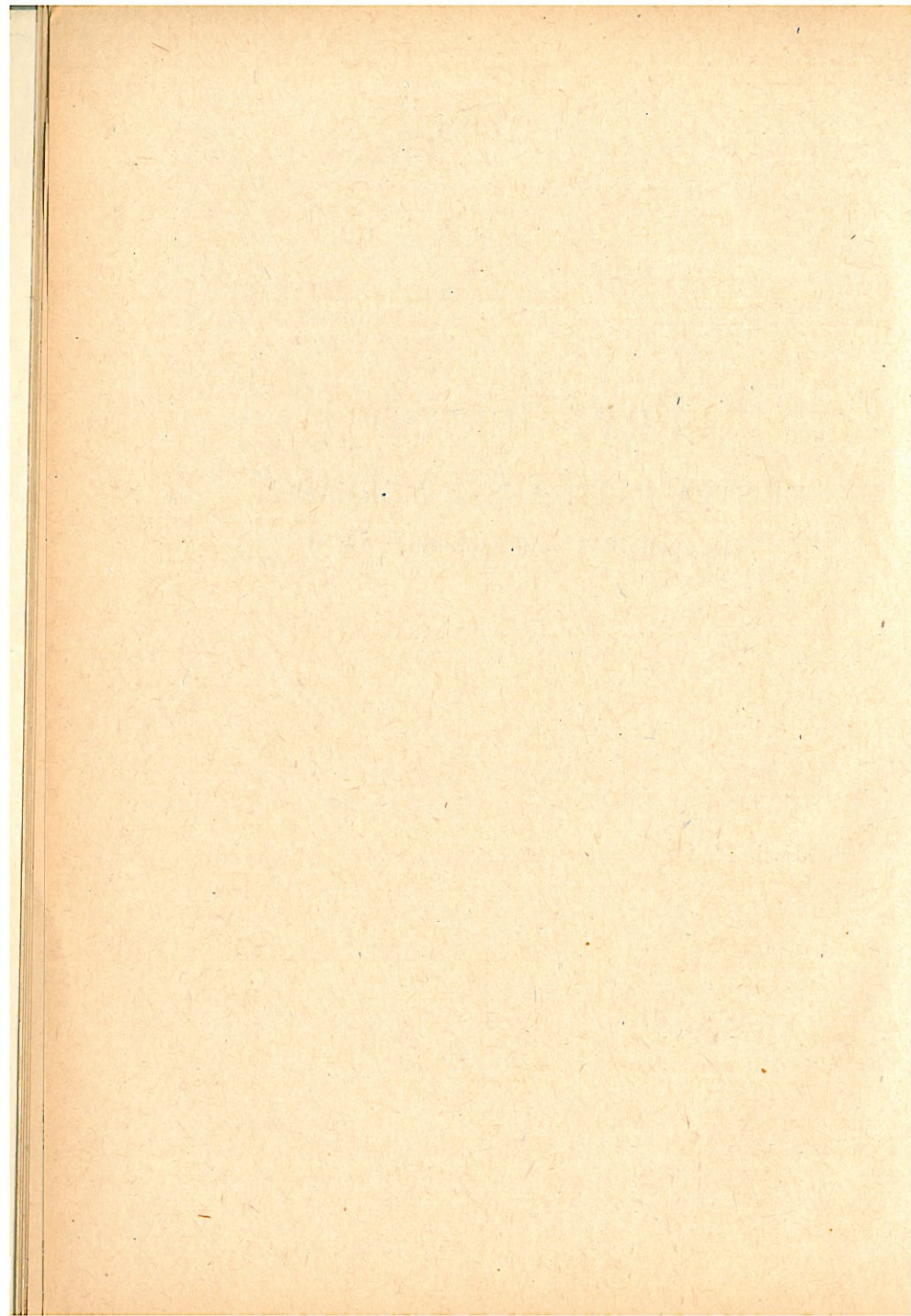
Split, februar 1957.

Pisac

PRVI PERIOD

DEJSTVA PARTIZANSKE MORNARICE

(18 april 1941 — 9 septembar 1943)

I

USTANAK U HRVATSKOM PRIMORJU I DALMACIJI

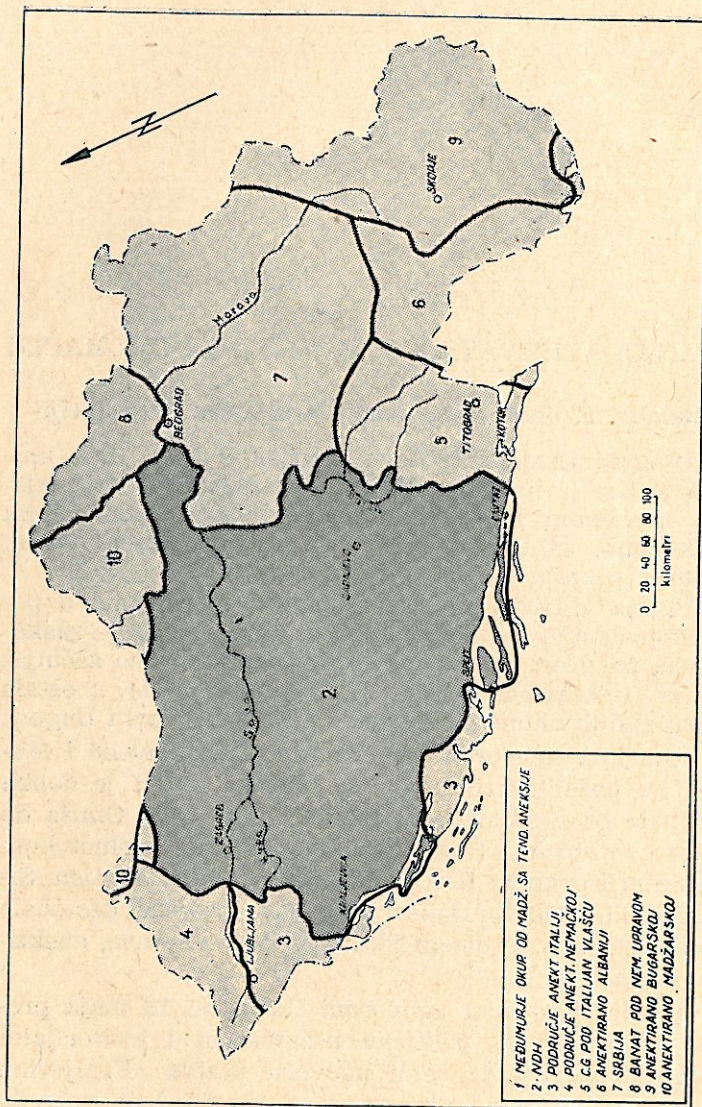
Situacija na obali posle sloma Kraljevine Jugoslavije

U kratkotrajnom požaru Aprilskog rata 1941 uništena je Kraljevina Jugoslavija. Nekadašnja država, izjedena nerešenim nacionalnim, socijalnim i ekonomskim problemima, sa nespremnom i izdajom obezglavljenom vojskom, postala je lako plen napadača.

Prema Hitlerovim »Privremenim smernicama o podeli Jugoslavije« od 12 aprila 1941, Jugoslavija je raskomadana na deset delova od kojih je najveći deo sačinjavao tzv. »Nezavisnu Državu Hrvatsku« (NDH), a ostale su pripojili ili okupirali Nemci, Italijani, Mađari i Bugari.

Rimskim ugovorom od 18 maja 1941 Pavelić i Musolini su podelili istočnu obalu Jadrana. NDH je dobila deo obale od Kraljevice do reke Zrmanje i od Omiša do Cavtata sa otocima Pag, Brač, Hvar, Šćedro, Poluotokom Pelješcom i grupom Elafitskih otoka (Olipa, Jakljan, Šipan, Lopud, Koločep, Daksa, Lokrum). Preostali deo obale i otoka, zajedno sa delom Slovenije do reke Save, anektirala je Italija.

Jednim posebnim ugovorom Italija je 18 maja preuzela i jemstvo za političku nezavisnost i teritorijalni integritet NDH koja se u ugovoru naziva »Kraljevina Hrvatska«, jer je na njen presto imao da dođe vojvoda od Spoleta, sin italijanskog kralja Vitorija Emanuela III.

Skica 1. — Podela Kraljevine Jugoslavije posle okupacije

Anektirani deo Hrvatskog primorja i Dalmacije Italijani su nazivali I zona. Obalska teritorija NDH i njeno zaleđe u dubini od oko 75 km, gde su bile raspoređene okupacione jedinice italijanske 2-ge armije, bila je II zona (ili tzv. demilitarizovana zona), a uz nju se, u širini od 20—40 km, protezala III zona. U II i III zoni italijanske trupe tretirane su kao savezničke u odnosu na trupe NDH. Posle početka partizanskih dejstava Italijani su početkom septembra 1941 okupirali II, a krajem septembra i u oktobru i III zonu, preuzevši ujedno u obema zonama i civilnu upravu.

Zagrebačkim sporazumom od 19 juna 1942 ustaškoj vladi je ponovo prepuštena celokupna civilna uprava u II zoni, uključivši tu i osiguranje javnog reda i mira, a italijanske trupe su imale da rešavaju zadatke vojnog karaktera. Italijani su potpuno ispraznili III zonu, ali ustaška vlada nije bila u stanju da je posedne svojim snagama, jer su se partizani brzo u njoj učvrstili.

Za upravljanje anektiranim pokrajinama, italijanska vlada je obrazovala Civilni komesarijat za Dalmaciju koji je posle dvomesečnog delovanja pretvoren u Guvernatrat (*Governo della Dalmazia*) sa provincijama Zadar, Split i Kotor.¹ Sedište guvernera bilo je u Zadru. Ostali deo obale i otoka pripao je provincijama Rijeka i Pula.

Okupatorske jedinice su bile iz sastava italijanske 2-ge armije. Početkom maja 1942 štab ove armije dobio je naziv Vrhovna komanda oružanih snaga Slovenija — Dalmacija (*Comando Superiore delle Forze Armate Slovenia — Dalmazia — SUPERSLODA*).² Pored tzv. »taktičkog vazduhoplovstva«, koje je baziralo na aerodromima Pula, Ljubljana, Zemunik, Mostar, SUPERSLODI su u

¹ Provincije su imale sledeće granice, teritoriju i broj stanovnika:

Zadar od o. Premuda do Rta Ploče, 3.719 km², 179.858 stanovnika.

Split od Rta Ploče do granice sa NDH (između Splita i Omiša) sa otocima Drvenik, Čiovo, Šolta, Vis, Korčula, Lastovo, Mljet, 976 km², 109.052 stanovnika.

Kotor od granice sa NDH (j-i od Cavtata) do Bara, 547 km², 33.802 stanovnika. (*Enciclopedia Italiana* 1938—1948, str. 746).

² Naređenje o upotrebi ovog naziva stupilo je na snagu u 0.00 časova 9 maja. (VIG, br. 3/52).

operativnom pogledu bile podređene i dve mornaričke komande: Vojno-pomorska komanda Dalmacije (*Comando militare marittimo della Dalmazia* — MARIDALMAZIA) koja je pod svojom nadležnošću imala čitavo obalsko i otočko područje Guvernerata, od o. Premude do Bara,³ i Komanda kraljevske mornarice Rijeka (*Comando Regia Marina Fiume* — MARIFIUME) pod čijom su nadležnošću bili Hrvatsko primorje i vode oko otoka Krka, Raba i Paga.

Niz manjih mornaričkih ustanova, podređenih ovim dvema komandama, postojao je u svim većim i nekim manjim mestima duž obale. Gro italijanskih pomorskih snaga na našoj obali sačinjavale su zaplenjene jugoslovenske torpiljarke pored kojih je postojao veći broj popisnih minolovaca i manji broj patrolnih i torpednih čamaca.⁴

MARIDALMACIJI je u operativnom pogledu bila podređena i 183 eskadrila hidroaviona (*183 squadriglia RML*) sa sedištem u Divuljama.

Politička situacija u NDH

Sve iluzije u pogledu nezavisnosti novostvorene hrvatske države bile su raspršene objavljivanjem Rimskog ugovora. Veliki deo istočne obale Jadrana anektirala je Italija, a na preostalom delu su se njena »saveznička prava« ubrzo pretvorila u okupaciona. Određivanjem jednog člana svoje kraljevske kuće da preuzme »krunu kralja Tomislava«, Italijani nisu ostavili nikakve sumnje u pogledu budućnosti države kojoj su zagarantovali nezavisnost.

³ Prema jednom naređenju italijanskog Generalštaba od 24 aprila 1941, bilo je predviđeno osnivanje Vojnopomorske komande za Dalmaciju sa sedištem u Splitu i nadležnošću za čitavo obalsko područje od Sušaka do Bara. Njoj bi bile podređene dve mornaričke komande, jedna sa sedištem u Šibeniku, druga u Tivtu.

Da li je ova organizacija provedena u delo i koliko je trajala, nije moglo biti utvrđeno. Sigurno je, međutim, da je već u toku 1941 godine nadležnost MARIDALMACIJE sužena na područje Guvernerata. (VII, italijanska arhiva, istoriski dnevnik 2 armije, 1/1a, k. 53).

⁴ VII, italijanska arhiva, zaštita obale i ostrva, k. 213, fasc. 4 i k. 732, fasc. 8.

Aspiracije koje su Nemci imali na Balkanu, bile su u suprotnosti sa italijanskim interesima. No, ne želeći da pred početak rata sa Sovjetskim Savezom stvara sebi političke komplikacije sa Italijom, Nemačka joj je prepuстила dominantan uticaj nad NDH. Taj uticaj Italijani su ljubomorno čuvali, vodeći računa da u samom začetku uguše sve mere koje bi mogle voditi porastu nemačkog uticaja ili tobožnje nezavisnosti Pavelićeve Hrvatske. Lebdeći u toj atmosferi opšte nesigurnosti, sputana na sve moguće načine i strahovito zavisna zbog »nezavisnosti«⁵ koju je dobila, »Nezavisna Država Hrvatska«, svojom demagoškom fasadom, nije više ni od koga mogla da sakrije svoju suštinsku sadržinu.

Totalan neuspeh koji je ustaški pokret doživeo u spoljnoj politici, postao je ubrzo karakterističan i za unutrašnju politiku, naročito u pogledu »rešavanja«⁶ nacionalnog pitanja. Privlačeći društveni ološ u svoje redove i raspirujući šovinističke strasti, ustaše su zemlju kojom su upravljale pretvorile u arenu genocida.

Italijani su odmah uočili koristi koje bi mogli izvući iz novostvorene situacije. Dajući utočište izbeglom srpskom življu i štiteći ga od progona ustaša, nastojali su da te ogorčene srpske mase iskoriste za svoje sebične ciljeve, a pod izgovorom »uspostavljanja reda«⁷ postepeno su preuzimali vlast na hrvatskoj teritoriji. Gledajući blagonaklono na stvaranje četničkih formacija, pomažući prema prilikama čas četnike, čas ustaše, a nalazeći po potrebi načina i da ih ujedine u borbi protiv partizana — mogli bi sa radošću posmatrati kako slovenski živalj nestaje sa Balkana.

Nije teško pojmiti krajnje posledice takve italijanske politike. Zbog toga je »nezavisna«⁸ Hrvatska bila trenutno najosetljiviji deo raskomadane Jugoslavije, pa joj je Centralni komitet KPJ i posvetio naročitu pažnju.⁹ Trebalo je hrvatskim narodnim masama, koje dobrim delom nisu poznavale suštinu ustaškog pokreta, objasniti njegove ciljeve, metode i pozadinu, tim pre što se voćstvo Hrvatske

⁵ U svom proglasu od 15 aprila 1941, CK KPJ obratio se narodima Jugoslavije, radničkoj klasi Jugoslavije i posebno hrvatskom narodu. Polovina proglaša odnosi se na stanje u Hrvatskoj. (Zbornik, V/1, str. 5).

seljačke stranke, najmasovnije predratne političke stranke u Hrvatskoj, solidarišalo sa ustaškim pokretom.⁶ Razgolititi mačkovštinu, povesti Hrvate u borbu protiv ustaškog režima i fašističkih snaga koje su ga dovele na vlast, uveriti Srbe u dvoličnost i prave ciljeve italijanske politike, a pre svega sprečiti bratoubilački rat Srba i Hrvata, bili su najneposredniji zadaci KPH.

Dalmacija je, u odnosu na ostale hrvatske pokrajine, imala jednu specifičnost. Nigde se tako jasno kao u Dalmaciji nije izdaja hrvatskih interesa toliko reljefno ocrtavala. Demarkaciona linija, koja je sekla njenu etničku celinu, ostavljajući sve veće gradove i najveći deo otoka Italiji, jasno je razotkrivala principe izvršene podele. Ne samo trgovački brodovi čije su luke pripadnosti bile na anektiranoj teritoriji, nego i brodovi, pa čak i motorni jedrenjaci iz luka na hrvatskom delu obale, nisu smeli da plove Jadranom pod hrvatskom zastavom. Nekoliko takvih pokušaja bilo je oštro suzbijeno. O nekim hrvatskim ratnim brodovima ili naoružanim brodićima za finansijsku kontrolu nije moglo biti ni govora. Hrvatska ratna mornarica na Jadranu sastojala se isključivo iz lučkih zapovedništava u Crikvenici, Makarskoj i Dubrovniku i nekoliko lučkih ureda na »hrvatskom« delu obale, ali su se i u tim uredima brzo ugnjezdili italijanski lučki organi. Tako su Italijani brutalno raščistili sa bogatom pomorskom tradicijom jednog naroda, toliko brutalno i temeljito, da je to izazvalo negodovanje i kod ustaša. Zbog svega toga nije teško pojmiti mržnju primorskog dela hrvatskog stanovništva prema Italijanima, mržnju koja je imala i svoje duboke korene u istoriji. Ta je mržnja bila podjednako uperena i protiv ustaša zbog uloge koju su odigrali i postupaka kojima su se kompromitovali.

S druge strane, okupator nije izvršio nikakve izmene u socijalnim odnosima. Čuvajući odnose iz stare Jugoslavije i progoneći napredne elemente on je, pored nacional-

⁶ Zamenik Poglavnika i vrhovni zapovednik ustaške vojske, Slavko Kvaternik, proglasio je 10 aprila 1941, preko radija, uspostavljanje »Nezavisne Države Hrvatske«. Posle toga pročitao je proglas pretседnika HSS, Vlatka Mačeka, u kome je ovaj pozvao pristalice HSS da se pokoravaju vlastima, a kotarske pretstojnike i činovnike koji su u službi, da lojalno i iskreno sarađuju sa novim vlastima. (Zbornik, V/1, str. 497).

ne, privukao na sebe i klasnu mržnju radnih slojeva koju nije mogao suzbiti izvesnim demagoškim merama ekonomskog ili, bolje reći, »prehrambenog« karaktera. I u Hrvatskom primorju i u Dalmaciji počeli su se pre početka oružane borbe stvarati tzv. »logori« u koje su prikupljani članovi Partije, njeni simpatizeri i lica koja nisu htela da se odazovu ustaškim pozivima za odlazak u domobrane.⁷

Diverzije, sabotaže i raznovrsne manifestacije nezadovoljstva novim režimom, upotpunjavali su tu sliku otpora u prvim danima ustanka. Slobodarski Split prednjačio je u tom pogledu.

Pod uticajem i u neposrednoj vezi sa onim što se zbivalo u unutrašnjosti, započela je oružana borba i na obali. Uskoro potom ona se prenela i na more i otoke.

Počeci borbe na moru

Partizanske jedinice koje su u toku 1941 godine osnovane u Hrvatskom primorju, Dalmaciji i Crnogorskom primorju, nisu neposredno izvršavale nikakve zadatke na moru. Specifične pomorske akcije počele da se izvode u 1942 godini. Međutim, i u prvoj godini Narodno-oslobodilačkog rata izvršavani su izvesni zadaci koji su po svom karakteru, u uslovima partizanskog rata, značili borbu za održanje vlastitih pomorskih komunikacija i pokušaj, ali samo skroman, da se omete normalno odvijanje neprijateljskog saobraćaja.

Pod borbom za održavanje vlastitih pomorskih komunikacija treba shvatiti partizanske pomorske veze koje su se održavale različitim, manjim plovnim sredstvima, od plutajućih drvenih predmeta do motornih jedrenjaka, ali najčešće ribarskim čamcima na vesla, jedra ili motor. Povezujući međusobno partiske organizacije na otocima i obali, one su bile neophodne za razvoj ustanka, a kasnije za prebacivanje ljudskih i materijalnih rezervi koje se na otocima nisu mogle potpuno iskoristiti. Tim vezama pre-

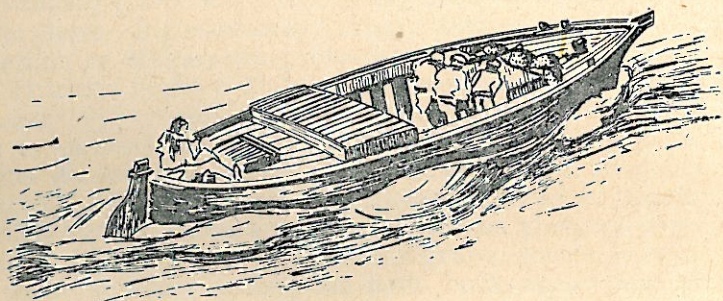
⁷ U Dalmaciji su ti logori postojali na Biokovu, a kasnije na otocima Braču, Hvaru, Korčuli i poluotoku Pelješcu. U Hrvatskom primorju logori su postojali u Liču, Bribiru i Ledenicama, ne računajući još nekih 7 logora u Gorskom Kotaru.

voženi su i ranjenici sa obale na otoke radi lečenja i oporavka.

Okupator je preduzimao razne mere da onemogući ovaj saobraćaj. Popisani su svi plovni objekti do najmanjeg čamca, zabranjeno je noćno kretanje morem, ribolov je ograničen na uska područja koja su se mogla lako kontrolisati. Kada se i to pokazalo nedovoljnim, naređeno je sakupljanje čamaca na određenim mestima i pod nadzorom stražara, patrolna služba je pojačana, a na sumnjivim mestima postavljene su zasede. Uprkos svega toga, veza je redovno funkcionisala zahvaljujući odvažnosti i snalažljivosti ljudi koji su je održavali. Motorni čamci su sakrivani preko dana u šumama, a čamci na vesla potapani su kraj obale. Predveče, pre isplovljenja, određeni ljudi izviđali su morski horizont; ako je na moru bilo neprijateljskih patrolnih brodova palila bi se vatra; veza bi se u tom slučaju odgađala za sledeću noć. Na maršu su primenjivana razna lukavstva, a prilikom približavanja određenom mestu pristajanja vršilo se legitimisanje. Pošto su raspolagali primitivnim sredstvima i obavljali zadatke pod veoma teškim uslovima, ljudi koji su radili na održavanju veze bili su ne samo izloženi teškim fizičkim naporima nego su, kao i u svakom ratu, vodili sa neprijateljem napetu intelektualnu borbu tražeći neprestano nova sredstva i metode da bi izigrali njegove protivmere. Kada se u skladu sa sve većim razmahom oružane borbe u Dalmaciji nametnula potreba intenzivnijeg održavanja veze, primenjene su nove metode. Čamci su, po vešto smišljenom postupku, bivali »ukradeni« sa mesta sakupljanja i pred nosom stražara odlazili na izvršenje zadatka, da bi se pred svanuće opet neprimetno vratili. Onaj ko je imao zadatak da ukrade čamac, ukrcao bi se predveče u njega i ostao tu sakriven. Prateći kretanje stražara ili patrola na obali, odrešio bi u pogodnom trenutku čamac i pustio da ga vetar nosi u pravcu izlaza iz luke, utičući na kretanje čamca samo koliko je bilo najnužnije da pođe ravno na izlaz. Kad bi dovoljno odmakao, upalio bi motor i krenuo na zadatak. Krađa čamaca poveravana je uvek nekome od nekompromitovanih drugova, a vršila se po pret hodnom dogovoru sa vlasnikom čamca koji bi u njemu

ostavljao pogonski materijal. Jedno originalno rešenje bilo je da se usred dana, manjim motornim čamcima kamufiliranim kao ribarski, zaustavi u Bračkom Kanalu poneki italijanski motorni jedrenjak koji bi potom bio prisiljen da pristane u određenu uvalu na otoku, ukrca ljudstvo i prebaci ga na obalu.

Značajnu ulogu u održavanju veze odigrali su tzv. punkтови, odnosno partizanske pomorske stanice za prihvatanje i otpremanje veze. To su bile danonoćno aktivne ustanove sa odgovarajućom organizacijom za tehničko održavanje veze, za prijem i odašiljanje ljudstva i materijala i sa posebno organizovanom službom osmatranja i obaveštavanja.⁸

Skica 2. — Partizanski leut

Pokušaj da se omete normalno odvijanje neprijateljskog saobraćaja na moru ogleda se u izvesnim sabotazama izvršenim na ratnim i trgovačkim brodovima. Te sabotaze u 1941 godini nisu vršene u okviru nekog posebnog plana dejstva protiv neprijateljskog saobraćaja, nego su preduzete prosto kao jedna od mera u okviru opštih napora da se okupatoru, svuda gde je to moguće, nanese šteta. Tako su 21 avgusta i 6 oktobra zapaljeni brodovi

⁸ Benko Matulić: Partizanske veze na Srednjo-dalmatinskom otočju za vreme italijanske okupacije, »Narodna Armija« od 4 septembra 1952.

Niko Matković i *Palermo*, 15 oktobra eksplozivom je razbijen kotao na minonoscu *Orao*, u drugoj dekadi septembra oštećeni su strojevi minonosca *Soko*, a krajem 1941 oštećeni su strojevi na jahti prefekta Zerbinija i kormilar-ski uređaj na razaraču *Split*. Krajem godine izvršene su takođe sabotaže na ratnim brodovima *Zmaj* i *Kobac*.⁹

Oružana borba na moru počinje 1942 godine i već od samog početka ima karakter prepadnih dejstava. Nju su započele neke od jedinica koje su dejstvovale u obalnom području Dalmacije, a pre svega jedinice u Makarskom primorju i na otocima koji su gravitirali tom području.

⁹ Zbornik V/2, dok. 22, 59, 76; VII, italijanska arhiva, k. 540, br. 19/4. Prema našim dokumentima, prvi zapaljeni brod je bio *Lina Matković*, a ne *Niko Matković*, kako stoji u italijanskim dokumentima. Nije bilo moguće ustanoviti koji je od ovih brodova stvarno zapaljen, jer se radi o dva različita broda. Prihvaćena je italijanska verzija kao pouzdanija, jer se temelji na zvaničnom izveštaju.

Prema jednoj trećoj verziji (B. Leontić: *Split 1941*, *Historijski Zbornik VIII*) zapaljeni brod se zvao *Ante Matković*.

Od pomenutih ratnih brodova *Zmaj* je pripadao nemačkoj, a ostali brodovi italijanskoj ratnoj mornarici.

II

PARTIZANSKA DEJSTVA U MAKARSKOM PRIMORJU

Početak partizanskih dejstava na moru

Razvoj Narodnooslobodilačkog rata na moru i stvaranje nove Jugoslovenske ratne mornarice čvrsto je povezano sa Makarskim primorjem.

Oružana borba u Makarskom primorju započela je 23 januara 1942 ustankom u selu Gradac. Neposredan povod bilo je hapšenje 7 ljudi iz grupe od 18 ilegalaca koja se, prema direktivi Okružnog komiteta Makarske, zbog poteškoća u ishrani, povratila sa Biokova u Gradac. Ilegalci su uhapšeni 22 januara, a iste noći mesna partiska organizacija, skupivši ostale pripadnike grupe, donela je odluku da se zatvorenici oslobode kada budu sprovedeni na brod. Pošto zbog nevremena brod nije toga dana uplovio u Gradac, zatvorenici su ostali u ustaškoj žandarmerijskoj stanici, pa je plan akcije izmenjen. Razoružana je bez otpora finansiska, a potom je napadnuta žandarmerijska kasarna iz koje su žandarmi pružali ogorčen otpor. Istovremeno su presečene telegrafsko-telefonske veze i postavljene zasede na putevima koji vode u Gradac. U Drveniku je razoružana žandarmerijska kasarna. Puna tri dana vlast na području cele opštine imali su ustanici. No, zbog nedovoljnog borbenog iskustva, pokušaj zauzimanja žandarmerijske kasarne nije uspeo. Posle trodnevne opsade partizani su se povukli iz Graca zbog pristizanja italijansko-ustaških pojačanja.

Ne znajući da vlast u mestu imaju partizani, uplovio je 24 januara u Gradac motorni jedrenjak *Merkur* sa oko

10 vagona različite hrane i bio bez otpora zarobljen. Polovina tereta sa broda iskrcana je u Gracu, a brod je potom sa 5 naoružanih partizana upućen u luku Ploče gde je istovaren ostatak tereta, jer je hranu iz Ploča bilo lakše prebaciti u brda. Jedrenjak se potom vratio u Gradac. Tako je *Merkur* bio ne samo prvi zarobljeni nego i prvi brod koji je vozio sa partizanskom posadom, iako kratko vreme. Zbog toga se i početak oružane borbe na moru vezuje za datum njegovog zarobljavanja.

Početkom marta dolaze na Biokovo delegati Pokrajinskog komiteta radi formiranja vojnih jedinica. Ilegalci iz Makarske i okoline prebačeni su motornim brodom *Uspomena* do jedne uvale u blizini Striževa gde se nalazio glavni logor. Ova grupa od 24 naoružana ilegalca bila je prva naoružana grupa prebačena morem. Odmah potom je formirana 13 marta u Baćini Prva južnodalmatinska partizanska četa.¹⁰ Jedna od njenih značajnijih akcija bila je potapanje dva glibodera, a pored toga borci ove čete izvršili su i dve diverzije: u aprilu je manja grupa boraca prebačena na Pelješac gde je razoružala finansisku kasarnu u Crkvicama, a u junu je jedna grupa prebačena na Hvar, gde je razoružala kasarnu u Bogomoljama.

Potapanje glibodera na ušću reke Neretve

Za izvoz boksitne rudače iz Hercegovine, pored luke Gruž, korišćena je i luka Ploče. Zbog svog položaja u odnosu na rudnike i mogućnost vodenog transporta već od Metkovića, ova luka je bila znatno pogodnija za brodove manje i srednje tonaže te su je Nemci i Italijani intenzivno koristili. Na čišćenju rečnih nanosa radila su neprestano dva glibodera, jedan na ušću Neretve, a drugi u njenom rukavcu Crna Reka.

Da bi se okupatorima onemogućio bar za izvesno vreme saobraćaj Neretvom, odlučeno je da se ovi gliboderi potope i da se istovremeno poruše lučki uređaji i potope

¹⁰ Materijali za historiju NOB Biokovsko-neretvanskog okruga, rukopis grupe učesnika, jedna kopija kod autora knjige, str. 17, 19, 24. Zbornik V/3, str. 469.

pomoćni plovni objekti u luci Ploče. Da bi se sačuvala tajnost, zabranjeno je kretanje meštana iz zone gde su partizani bili sakupljeni, a neposredno pred izvođenje akcije bile su prekinute telegrafsko-telefonske veze.

Noću 4/5 maja 1942 deo boraca Južnodalmatinske čete, podeljen u 3 udarne grupe, prebacio se čamcima do glibodera. Gliboder br. 4, koji je bio u četvorovezu nešto bliže desnoj obali, trebalo je ispuštanjem sidrenih lanaca dovesti na sredinu ušća. Zbog pomanjkanja vremena manevar nije do kraja izveden; gliboder je potopljen više uz desnu obalu tako da je prolaz ipak ostao, ali je saobraćaj bio jako otežan. Gliboder br. 5, u Crnoj Reci, potopljen je na mestu gde se nalazio, a lučki uređaji i nekoliko manjih pomoćnih plovni objekata u luci Ploče bili su oštećeni. Pri završetku akcije naišao je od Metkovića jedan patrolni čamac. Došlo je do kraćeg puškaranja. Italijani su stigli do glibodera na ušću, ali nisu bili u stanju da spreče potapanje.

Koliko je ova akcija bila neugodna za okupatore svedoči najbolje činjenica da su Nemci bili spremni da pošalju u Ploče ljudstvo organizacije »Tot« (Todt) radi čišćenja ušća i proširenja luke, ali su Italijani, ne želeći da dele ni sa kim svoja okupaciona prava, uskratili odobrenje i započeli radove isključivo svojim sredstvima.¹¹

Nepune tri nedelje kasnije, deo boraca ove čete zarobio je leutom u visini Podgore motorni jedrenjak *Mira* koji je, natovaren raznovrsnim materijalom, išao uz obalu od Metkovića prema Splitu.

Bataljon »Josip Jurčević« i potapanje parobroda »Ika«

Početkom juna broj boraca na Biokovu znatno se povećao tako da se moglo pristupiti formiranju bataljona koji je dobio ime po jednom od najzaslužnijih partiskih radnika na sektoru Makarske — Josipu Jurčeviću. Bataljon »Josip Jurčević«, formiran 6 juna 1942, brojao je oko 650 boraca podeljenih u 6 četa koje su samostalno dejstvovale. I čete su nosile imena poginulih, zaslužnih vojno-

¹¹ VII, italijanska arhiva, fonogram SUPERSLODE od 29 maja 1942, k. 285, fasc. 4.

političkih radnika: »Ervin Klarić«, »Vitomir Viskiće«, »Vid Mihaljević«, »Srećko Borić«, »Petar Hristić«, »Ante Torkar«. Najuspešnija akcija ovog bataljona, izvršena na moru, bila je zarobljavanje i potapanje parobroda *Ika*.

Parobrod *Ika* (»Ica«, bivši »Vis«) saobraćao je na pruzi Makarska—Trpanj, pristajući usput u razne luke Makarskog primorja. U nameri da zarobi i potom potopi ovaj parobrod, jedan vod partizanske čete »Vid Mihaljević« spustio se sa Biokova na obalu. Akcija je izvedena 20 jula, tačno po predviđenom planu. U Podgori su se na brod ukrcala dva skojevca da ustanove jačinu oružane pratnje na brodu. Kada je brod pristao u Živogošće, jedna udarna grupa od 3 partizana, odevena u seljačka odela, sa sakrivenim oružjem, dobila je od skojevaca potrebne podatke, popela se na brod i pozvala žandarme na predaju. Dvojica su se predala, a treći je pri pokušaju da upotrebi oružje, bio ubijen. Dok se ovo događalo, vod se nalazio u pripravnosti duž lukobrana, a na molu se tiskala gomila meštana koja, uprkos očitoj opasnosti po vlastiti život ako bi došlo do puškaranja, ničim nije odala posadi i pratnji parobroda da je na obali neuobičajena situacija. Čim su putnici i teret iskrcani, parobrod je potopljen u Hvarskom Kanalu.

Bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod

Dejstva bataljona »Josip Jurčević« u Makarskom primorju i njegovi prodori prema Hercegovini prisilili su Italijane da u zajednici sa ustašama i četnicima preduzmu ofanzivu širih razmera. Posle temeljne pripreme, ofanziva je započela polovinom avgusta. Posle punih 9 dana borbi u okruženju, bataljon je gotovo kompletno uspeo da se probije prema Livnu gde se tada nalazila Prva proleterska brigada. Jedan deo boraca ušao je u njen sastav, a drugi u sastav Prve dalmatinske brigade koja se u to vreme formirala.

Rezultate i značaj te svoje ofanzive Italijani su fantastično precenili. Najveći broj ubijenih bio je ustvari među izbeglicama koje su Italijani tretirali kao partizane i ubijali na licu mesta. Pored toga, preterani izveštaji sa

bojišta, koji su išli od nižih štabova ka višim, bili su neprestano naduvavani. Jedino se na taj način može objasniti izveštaj komandanta 6 korpusa komandantu 2 armije koji glasi:

Operacije »Albia«, koje su sa pripremnim fazama bile započete 12 avgusta, vodene su do 1700 m visine, po vrlo teškom terenu, protiv upornog neprijatelja, na frontu koji je varirao od 15—20 km, a u dubini od oko 60 km, danas su zaključene dostizanjem svih ciljeva.

Neprijatelj, koji se smatrao nepobedivim u zonama Biokova i gornjeg primorja do Neretve, izbačen je i uništen.

Kod neprijatelja poginulo (izbrojano na terenu) 962. Pokupljeno oružje: 11 puškomitraljeza, 211 pušaka (sem nekoliko stotina koje su bataljoni MVAC zadržali da bi dopunili naoružanje rezervista i pomoćnih rodova)¹²

Peta četa bataljona »Josip Jurčević« ostala je oštećena na istočnom delu Biokova. Razišavši se na manje delove izbegla je uništenje, a po završetku ofanzive sakupila se na određenom mestu i započela akcije. Ona je poslužila kao jezgro za novi bataljon koji je 5 septembra 1942 formiran na Biokovu pod imenom »Vid Mihaljević«. ¹³ Jedan manji vod ovog bataljona, izdvojen kao Primorski vod i dislociran na obali, dejstvovao je protiv neprijateljskog saobraćaja na moru.

¹² Arhiva VII, prilog istoriskom dnevniku 2-ge armije za septembar 1942, k. 58, reg. br. 2/4a; Zbornik V/7, dok. br. 90, 91, 92. Na osnovu ovog izveštaja, komandant 2-ge armije pismeno je pohvalio komandanta 6 korpusa za umešno operativno rukovođenje jedinicama, a u svom izveštaju povećao je broj mrtvih na 1008.

Ustvari, gubici bataljona »Josip Jurčević« iznosili su svega 14 mrtvih, a njegovo ukupno brojno stanje bilo je za oko 300 boraca manje od broja poginulih »izbrojanih na terenu«.

Po vlastitom priznanju, Italijani su imali sledeće gubitke: divizija »Bergamo« 16 mrtvih, 39 ranjenih; divizija »Messina« 1 mrtav, 2 ranjena; jedinice MVAC 38 mrtvih, 39 ranjenih, 50 nestalih.

Bataljoni MVAC (*Milizia volontaria anticomunista* — Dobrovoljna protivkomunistička milicija) bili su obrazovani od četnika. Te četničke formacije snabdevane su od italijanskih oružanih snaga i bile im operativno potčinjene.

¹³ Na Biokovo su dolazili borci ne samo iz okruga Makarska, Imotski, Metković, nego i sa Hvara, Brača, Korčule, Pelješca, pa čak i iz Dubrovnika. Četiri meseca kasnije, bataljon »Vid Mihaljević« poslužio je kao jezgro za formiranje 4-te dalmatinske brigade.

Formiranje Prvog mornaričkog odreda

Svojim skromnim sredstvima Primorski vod nije mogao ozbiljnije da ugrozi obalski saobraćaj. Pa ipak su Italijani izdali 22. septembra 1942. načelno uputstvo da manji motorni jedrenjaci koji prolaze duž Makarskog primorja — plove u konvojima, a na jednom od tih brodova treba da se nalazi oružana pratnja od 5 ljudi.¹⁴ No, striktnom sprovođenju ove mere, pa i njenom poštrenju, pristupiće Italijani početkom 1943. godine, posle većih partizanskih uspeha vezanih za delatnost Prvog mornaričkog odreda.

U noći 29/30. novembra 1942., poručnik korvete Velimir Škorpik koji je bio na službi u lučkom zapovedništvu u Makarskoj, uzeo je po direktivi i uz pomoć Mesnog komiteta KP za Makarsku, iz vojnog magazina veću količinu pušaka, municije, i odećne opreme i sa dvojicom svojih drugova napustio Makarsku ostavivši proglas upućen svim pripadnicima mornarice NDH s pozivom da se priključe partizanima. Polovinom decembra je Škorpikova grupa došla do Vrhovnog štaba koji je tada boravio u Bosanskom Petrovcu.

O razgovoru sa Škorpikom maršal Tito piše:

Vrlo mlad i pun svakakvih planova o mogućnosti uspešnog uznemiravanja okupatora na moru, mladi Škorpik na mene ispočetka nije delovao naročito uverljivo, ali kada sam sa njime pretresao razne konkretne tehničke i druge mogućnosti, a naročito pitanje ljudi, boraca, video sam da je već vreme i da će i na tome području partizanske borbe biti uspeha, jer za mene je bilo najvažnije što sam video da ima ljudi s visokim moralom i spremnošću za borbu.¹⁵

Rezultat razgovora u VŠ bio je uspostavljanje sekcije za ratnu mornaricu pri Štabu IV. operativne zone, a za njenog načelnika postavljen je Velimir Škorpik. Bila je to ustvari prva komanda partizanske mornarice, a delatnost joj je zamišljena na širokoj osnovi: mobilizacija mor-

¹⁴ Dodatak »Uputstvima za borbu protiv partizana na moru«, VII, italijanska arhiva, dok. br. 6/1, k. 733.

¹⁵ »Jugoslovenski Jadran«, izdanje Odbora za proslavu 10-godišnjice Mornarice, Split, 1952, str. 10, 11.

naričkog kadra, osnivanje mornaričkih stanica (postaja), vađenje mina iz minskih polja i njihovo polaganje na nova mesta, napadi na saobraćaj, odbrana obale i prikupljanje raznih obaveštajnih podataka.

Prva *mornarička stanica* uspostavljena je u Podgori 28 decembra 1942. Njeno početno brojno stanje iznosilo je svega 5 ljudi, ali joj je početak delatnosti bio obeležen jednim značajnim uspehom. Uz pomoć Primorskog voda zarobljeni su 31 decembra motorni jedrenjaci: *Sv. Ante*, *Otac Vladimir*, *Zdravlje*, *Mali Ivo* i *Istok*, a sutradan *Evropa*. Zarobljavanje je izvršeno sa dva leuta, usred dana. Brodovi su bili istovareni u Drašnicama i Igranu, a potom su odvedeni u Podgoru.

Značaj ove akcije najbolje potvrđuje žestina italijanske intervencije. Istog dana kada je zarobljena *Evropa*, 5 italijanskih naoružanih brodova bombardovalo je puna 4 sata Podgoru, a zatim su pokušali da iskrcaju trupe. Naši borci iz Biokovskog bataljona Četvrtе dalmatinske brigade pustili su neprijateljske brodove da se približe obali, a potom su ih jakom mitraljeskom i pušćanom vatrom prisilili na povlačenje. Tri dana kasnije MARIDAL-MACIJA je predložila SUPERSLODI izvođenje nove akcije na znatno široj osnovi. Nekoliko aviona i brodova trebalo je da bombarduje mesta: Podgoru, Igrane, Drašnice, Živogošće, posle čega bi se iskricali na obalu manji desantni odredi. Akcija je započela oko 7 časova 6 januara po predviđenom planu. U bombardovanju sa mora učestvovala je torpiljarka *T 5*, minopolagači *Uljan* (Ugliano) i *Pasman*, patrolni čamac *AS 3*, *Morond* (Morongiu) i naoružani remorker *Poderozo* (Poderoso). Avioni su bacili oko 60 bombi od 25—50 kg težine; porušeno je dosta kuća, u Podgori su potopljena 2 broda ali pokušaj iskrcavanja nije uspeo.

Italijanske mere odmazde nisu postigle željeni cilj. Uprkos čestom bombardovanju oslobođene obale sa mora i iz vazduha, organizacioni proces stvaranja mornarice, započet formiranjem sekcije, nije se više dao zaustaviti. U Podgori je 23 januara 1943 svečano formiran *Prvi mornarički odred*. Njegov kostur sačinjavala je 4-ta četa bataljona »Vid Mihaljević«. Odred je brojao oko 150 ljudi

i bio po četama raspoređen u selima Tučepi, Podgora, Igrane. Četa iz Podgore imala je jedno odeljenje u Drašnicama, a četa iz Igrana jedan vod u Zaostrogu i jedno odeljenje u Drveniku.

Bilo je predviđeno da se mornaričke stanice osnuju i na području Rogoznice, u Severnoj Dalmaciji i na Hrvatskom primorju. Štab Trogirskog odreda dobio je decembra 1942 naređenje od Štaba IV operativne zone da formira jednu mornaričku jedinicu. Naređenje je odmah izvršeno i formiran je jedan manji mornarički odred koji je imao jedan leut.¹⁶

Italijani su budno pratili razvoj »partizanske mornarice«, kako su je oni nazivali. Na zarobljenom motornom jedrenjaku *Evropa* bili su u toku radovi na ojačanju trupa i postavljanju naoružanja. Brod je dobio ime *Partizan* i zajedno sa jednim podgorskim leutom nazvanim *Pionir*, sačinjavao je flotilu Prvog mornaričkog odreda. Međutim, *Partizan* nije uspeo da obavi nijedan borbeni zadatak. Pred završetak radova, u jednom vazdušnom napadu specijalno preduzetom radi njegovog uništenja, brod je polovinom februara 1943 potopljen u Podgori. Osim *Pionira*, za napade na neprijateljski saobraćaj koristili su se i drugi leuti koji nisu bili u stalnom sastavu flotile.

Prva polovina 1943 godine, a naročito prvo tromesečje, uprkos pooštrenim italijanskim merama za zaštitu obalne plovidbe, vreme je najživlje i najuspešnije partizanske delatnosti na moru u prvom periodu NOR. Raspolažući sa nekoliko motornih leuta, Prvi mornarički odred napadao je motorne jedrenjake, a na veće ili brže brodove dejstvovalo se vatrom sa obale.

Ovi su napadi postali za Italijane naročito opasni kada je u februaru 1943 odred dobio jedan protivtenkovski top koji je dejstvovao sa puta u blizini Drašnica. Ovaj je top upućen Prvom mornaričkom odredu iz 4-te dalmatin-

¹⁶ VII, italijanska arhiva, izveštaji MARIDALMACIJE, k. 733, br. 2, 5.

Iz raspoloživih dokumenata nije se ništa detaljnije moglo saznati o ovom odredu. Navodno, on je vadio mine iz postojećih minskih polja i postavljao ih na italijanske plovne rute.

Trogirska četa (odred) bila je formirana decembra 1942.

ske brigade radi postavljanja na jedan od partizanskih brodova. Pošto se iz tehničkih razloga to nije moglo izvršiti, top je jedno vreme dejstvovao sa obale, kao prvi top »partizanske obalske artiljerije«, dok nije u martu ponovno vraćen 4 dalmatinskoj brigadi.

Polovinom februara 1943 Štab IV operativne zone pretvoren je u Štab 9 dalmatinske divizije, ukinuta je sekcija za ratnu mornaricu, a Škorpik je postavljen za komandanta Prvog mornaričkog odreda.

Kada se za vreme IV neprijateljske ofanzive 4 dalmatinska brigada povukla dolinom Neretve prema Jablanici, na Biokovu je ostao samo Prvi mornarički odred. Da bi se područje Biokova zaštitilo od neprijatelja i održao zamah oružane borbe, od Prvog mornaričkog odreda i nekih manjih jedinica formiran je novi *Biokovski partizanski odred*.¹⁷ Za komandanta odreda postavljen je Velimir Škorpik.¹⁸ Odred je imao tri bataljona od kojih su dva operisala u biokovskom zagorju, a jedan je bio raspoređen duž obale od Makarske do Graca radi odbrane slobodnog primorja.

Na moru je dejstvovao samo jedan mornarički vod koji je napadao neprijateljski saobraćaj i održavao veze sve do kapitulacije Italije.

¹⁷ Od prvog Biokovskog partizanskog odreda i bataljona »Vid Mihaeljević« bila je u decembru 1942 formirana 4 dalmatinska brigada.

¹⁸ Poginuo je 7 novembra 1943 kao načelnik štaba 3-će dalmatinske brigade kod sela Zagorje, na pravcu Posušje—Livno.

III

PARTIZANSKA DEJSTVA IZVAN MAKARSKOG PRIMORJA

Dejstva na otocima

Partizanski pokret na otocima, naročito u svojoj početnoj fazi, ima mnogo sličnosti sa razvojem borbe na obali, ali se odlikuje i izvesnim specifičnostima. Isto kao i na obali, tako je i na otočkom pojasu imao svoja jača i slabija žarišta. Početna dejstva bila su ista: sakupljanje ilegalaca, političko-propagandni rad, sabotaze, ali, za razliku od obale, na otocima nisu nikad dejstvovala krupnije naoružane formacije, jer su se ljudske i materijalne rezerve slale na kopno u sastav jedinica NOV.

Najjača otočka žarišta partisko-partizanske aktivnosti bila su na Braču i Hvaru. Ti otoci, sa Makarskim primorjem, predstavljaju sredinu u kojoj je nikla i razvijala se naša ratna mornarica. Najintenzivnije pomorske veze održavale su se u ovom području. Pomoću njih je, do kapitulacije Italije, samo sa otoka Brača i Hvara prebačeno preko 1000 boraca na obalu, a u obratnom pravcu isto toliko ranjenika i ljudi iz zbega koji su svi našli utočište na Hvaru, gde je u selu Gdinj čak postojala i partizanska bolnica, za koju Italijani nisu nikad saznali.

I po broju sabotaza i diverzantskih akcija, ovi otoci stoje na prvom mestu, a i prvi otočki partizanski odredi formirani su na njima. Najveći uspeh partiske organizacije na Braču predstavlja prebacivanje grupe od 820 mobilisanih boraca na kopno bez ijednog gubitka, i razoružanje italijanskog garnizona u Bolu.

Partisko-partizanska aktivnost bila je živa i na Korčuli i Visu, a u manjoj meri na Pelješcu, Ižu, Dugom Otoku, Prviću i drugim otocima. Značajan uspeh partiske organizacije na Prviću bio je sakrivanje sveg naoružanja i opreme garnizona bivše jugoslovenske vojske na otoku, a najuspešnija akcija na Visu bila je razoružanje posade osmatračke stanice Hum.¹⁹

Zarobljavanje motornih jedrenjaka »Sofija« i »Duks«

Sredinom jula 1942 po naredbi Guvernerata Dalmacije započela je rekvizicija maslinovog ulja. Saznavši da će 26 jula 1942 doći Italijani po ulje, partiska organizacija na Ižu odlučila je da to osujeti. U noći 25/26 jula magacin je provaljen, veća količina ulja prebačena je ribarskim čamcima na o. Ugljan, a ostatak je prosut u more.

Saznavši za ovu sabotažu, karabinjerska stanica iz Velikog Iža poslala je patrolu u Mali Iž, gde je istovremeno prispeo i MJ *Sofija* sa grupom naoružanih Italijana koja je vršila rekviziciju. Čitavo stanovništvo Iža je sakupljeno, a potom je počela prozivka po matičnoj knjizi. Niko nije hteo da oda sabotere. Italijani su izdvojili oko 80 muškaraca i nekoliko žena i povelili ih prema brodu sa namerom da ih odvedu u Zadar i tamo zatvore.

Na putu do broda, uhapšeni članovi Partije i skojevci dogovorili su se kako da savladaju Italijane. U gomili zbijenoj na palubi broda postavili su se najbliže grupi od 8 vojnika koja je, sa puškama »na gotovs«, bila smeštena na krmi broda.

Brod je oko 11 časova isplovio iz Malog Iža, no tek što se udaljio od obale, sekretar mesne partiske organizacije povikao je: »Razoružavajmo fašiste«. Goloruki Ižani skočili su na vojnike i iz kratkog okršaja izišli kao pobednici. Ubijena su 4 Italijana, 2 su ranjena, a samo su 2 koja su bačena u more, uspela da se spasu plivanjem.

¹⁹ Partiska organizacija na o. Prviću raspolagala je sa preko 300 pušaka, 6 puškomitraljeza, 1 teškim mitraljezom, velikom količinom municije i preko 200 kompletnih, vojničkih odela sa gasmaskama, te su tako grupe koje su sa Prvića odlazile u partizane bile kompletno opremljene.

O akciji u Bolu i protiv osmatračke stanice Hum, biće kasnije reči.

Od omladinaca je jedan poginuo, a nekoliko ih je ranjeno. Brod je vraćen u Mali Iž posle čega je na poziv partiske organizacije oko 250 mladića i devojaka sa otoka Iža otišlo na Dugi Otok sa namerom da stupe u partizane, a drugim se brodom gotovo čitavo stanovništvo uputilo za njima u zbeg, na o. Ravu i Dugi Otok.²⁰

Pošto je na Dugom Otoku boravila oko 40 dana, partizanska grupa prebacila se preko o. Žut na o. Kornat odakle je prevezena na obalu i iskrkana u blizini Vodica. Prebacivanje Ižana morem izvršeno je sa 13 ribarskih čamaca na vesla. Udaljenost od oko 30 km, od u. Stiniva na o. Kornatu do mesta iskrčavanja na obali, trebalo je preći u toku jedne noći kako Italijani sa svojih položaja na Murteru ne bi opazili kretanje čamaca. Zahvaljujući dobroj organizaciji i upornosti, prebacivanje je izvršeno na vreme i bez ikakvih gubitaka. Za svaki čamac bile su određene po tri smene veslača, a pred čelo kolone od 10 čamaca istureno je obezbeđenje od 3 čamca sa naoružanim partizanima. Ovih 13 čamaca koji su skupno vozili, pretstavljaju prvi partizanski konvoj u ratu na Jadranu.

Dve nedelje kasnije ponovo je izvršena jedna akcija u vezi sa uljem. Motorni jedrenjak *Duks* (Dux), natovaren bačvama konfiskovanog ulja, isplovio je 11 avgusta iz Vela-Luke za Vis. Kod Rta Proizd, nekoliko partizana, naoružanih ručnim bombama vlastite proizvodnje, preprečilo mu je put jednim čamcem na vesla. Brod je bez otpora zarobljen. Ne mogavši da ga dovedu do jedne od oslobođenih luka na Makarskom primorju, jer je u Korčulanskom Kanalu patrolisao italijanski minopolagač, partizani su porazbijali bačve.²¹

To »uljenje mora« ponovilo se još jednom u toku 1942 godine. Motorni jedrenjak *Mučenica*, koji je prevezio konfiskovano ulje iz Murtera za Šibenik, napali su borci Primorske čete vatrom sa kopna, na izlazu iz Murterskog Kanala. Sav prorešetan, brod se morao vratiti u Murter, ostavljajući za sobom mastan trag.

²⁰ Zbornik V/5, dok. br. 190; V/6, dok. br. 78; V/7, dok. br. 78.

Izbeglo stanovništvo je pronađeno i uhapšeno. U internaciju je poslato 361 lice, manji deo je pušten kućama, a 7 mladića je streljano.

²¹ VII, italijanska arhiva, pomorski saobraćaj, k. 283, reg. br. 25/5.

Dejstva Primorske čete

Prva partizanska jedinica koja je dejstvovala u Severnoj Dalmaciji bio je Bukovički odred, formiran u Kištanju 6 januara 1942. Kada se u prvoj polovini aprila grupa od 30 Dalmatinaca povratila iz Like, a iz Dalmacije pristigla i jedna nova grupa od 80 ljudi, formiran je od Bukovičkog odreda i tih snaga bataljon »Bude Borjan«, koji je brojao oko 300 boraca, raspoređenih u 3 čete. U drugoj polovini maja formiran je bataljon »Branko Vladušić«, koji je zajedno sa bataljonom »Bude Borjan« sačinjavao Prvi severnodalmatinski odred.²² Da bi rasplamsao borbu i u obalnom pojasu od Zatona do Biograda, štab ovog odreda poslao je grupu iskusnih partizana da na tom terenu stvore partizansku jedinicu i započnu borbu. Tako je 12 juna 1942 formirana *Primorska četa*.²³ Ona se veoma uspešno tukla protiv Italijana i vezivala im znatne snage. Svega par dana posle njene prve akcije, Italijani su sa nekoliko pravaca započeli čišćenje terena blokirajući istovremeno obalu pomorskim snagama.²⁴ Četa je ipak uspela da se blagovremeno izvuče iz okruženja, a nekoliko dana kasnije obnovila je delatnost uspešnim napadom na jednu italijansku kolonu od oko 150 vojnika u blizini Vodica. Očekujući ponovni italijanski napad, četa se povukla na Modravu, a odatle se prebacila ribarskim čamcima na o. Žut u Kornatima. Po završetku italijanskog čišćenja vratila se na obalu i nastavila dejstva.

U julu 1942 Italijani ponovo pokušavaju da unište ovu četu. Jakim pritiskom sa linije Zaton—Vodice hteli su da je nateraju na povlačenje prema istoku, do Kanala Sv. Ante na čijoj su obali bili izgrađeni jaki položaji. No, i ovaj put četa se izvukla. U mrkloj noći, po jakom jugu,

²² Formiran je 23 maja 1942 od pomenutih bataljona. Bataljon »Bude Borjan« ušao je 6 septembra u sastav 1-ve dalmatinske brigade, a bataljon »Branko Vladušić« 3 oktobra 1942 u sastav 2-ge dalmatinske brigade.

Od novih boraca i oporavljenih ranjenika formirana je 25 novembra 1942 ponovo Bukovička četa. Imala je 70 ljudi, a 1 decembra 1942 ušla je u sastav Primorskog bataljona. (Zbornik V/4, str. 309).

²³ Četa je prilikom formiranja brojala 35 partizana i kratko vreme se zvala Primorski vod.

²⁴ Čišćenje je, pod rukovodstvom vojnog kabineta Guvernerata Dalmacije, počelo u 5 časova 15 juna. (Zbornik, V/5, dok. br. 147).

ukrcala se u jedan poveći ribarski brod i došla na otok Žižanj odakle se posle dva dana ponovo prebacila na Modravu. Podelivši se na vodove, nastavila je delatnost protiv italijanskog saobraćaja i na kopnu i na moru. Postavljala je zasede na obalama reke Krke, u Šibenskoj luci, u Kanalu Sv. Ante, u Murterskom Kanalu, u Kanalu Vrgade, na putu Zadar — Pakoštane — Šibenik i Zadar — Skradin — Šibenik. Izvodeći smele akcije, izvanredno pokretljiva i vešto vođena Primorska četa je za nekoliko meseci svog delovanja ubila preko 500 neprijateljskih vojnika, oštetila 1, a zarobila i uništila 5 motornih jedrenjaka.²⁵

Minerski odred

Da bi došao do eksploziva za rušenje komunikacija, Štab 1 severnodalmatinskog partizanskog odreda odobrio je predlog jedne grupe otočana iz bataljona »Bude Borjan« da se eksploziv vadi iz morskih mina. Početkom jula 1942 grupa je prispela na more. Pošto je primila od ribara, koji su služili u bivšoj jugoslovenskoj ili austrougarskoj mornarici, osnovne pouke o rukovanju minama, grupa je sredinom jula počela da vadi mine u Kornatima. Zbog italijanske patrolne i osmatračke službe, mine se nisu mogle vaditi danju nego samo u sumrak, u svitanje ili u noćima sa mesečinom. One su otkačivane od sidrenog konopca, a potom vučene do obale gde su demontirane.

Italijani su primetili da mine nestaju. Kada ni pojačanom kontrolom nisu uspeali da to spreče, oni su, namesto izvađenih jugoslovenskih mina, stavljali italijanske za čije vađenje grupa nije bila osposobljena.²⁶ No, »mineri« su onda prelazili na nova minska polja i nastavljali rad.

Za vreme zime odred se priključio Primorskoj četi gde je svoja iskustva preneo jednoj novoj grupi. Krajem

²⁵ Krajem 1942 godine formiran je Primorski bataljon koji je bio operativno potčinjen 3 dalmatinskoj brigadi. Početkom 1943 godine od Primorskog bataljona izdvojena je jedna četa i upućena na svoj stari teren gde je kratko vreme dejstvovala ponovo pod imenom Primorska četa. Primorski bataljon je dejstvovao jedno vreme samostalno na području Grahova, a potom je polovinom februara 1943 ušao u sastav 5 dalmatinske brigade.

²⁶ Radi se o minama koje je pred rat položila bivša jugoslovenska mornarica.

proleća 1943 pošle su obe grupe na vađenje mina, jedna u vode zadarskog, a druga šibenskog otočja.

Do kapitulacije Italije, iz mora je izvađeno preko 140 mina. Eksploziv je određenim kanalima redovno slat u unutrašnjost, a njegove su zalihe čuvane na manjem od dva otočića Garmenjaci u Kornatima i na o. Ravi gde je bio iskopan podzemni rov sa kamufliranim ulazom.

Sem minerskog odreda, mine su vadili i neki članovi Partije — ribari. Uleto 1942 i 1943 izvađene su tri mine u vodama o. Drvenika.

IV

ITALIJANSKE MERE ZA OBEZBEĐENJE SAOBRAĆAJA

Od pomenutih vidova partizanske delatnosti na moru, prepadi na saobraćaj bili su za Italijane najneugodniji.

Duž istočne obale Jadrana odvijao se veoma živ saobraćaj, pretežno za potrebe italijanskih oružanih snaga. U toku 1942 godine, naprimer, saobraćalo je duž naše obale oko 60 parobroda, od čega 15 liniske plovidbe, i oko 100 motornih jedrenjaka. Ukupan broj vožnji i količina prebačenog tereta bili su:²⁷

parobrodi	24.420 vožnji	prebačeno 7,563.504 t
motorni jedrenjaci	43.104 vožnje	prebačeno 1,751.664 t
Ukupno:	67.524 vožnje	prebačeno 9,315.168 t

Premda je za Italijane Jadransko vojište imalo drugostepeni značaj u odnosu na Sredozemno More, vojno-pomorske snage, bazirane u lukama na našoj obali, bile su ipak znatne: 7 torpiljarki, 2 diviziona patrolnih, 1 divizion torpednih čamaca i veći broj popisnih minolovaca, a posle

²⁷ VII, italijanska arhiva, pomorski saobraćaj, k. 285, fasc. 4.

početka partizanskih dejstava opremljen je veći broj tzv. protivpartizanskih brodova.²⁸

Osnovni zadatak tih flotnih snaga bio je održavanje povoljnog operativnog režima na istočnoj obali Jadrana u čijem je sklopu sigurnosti saobraćaja poklanjana najveća pažnja. Mere koje su preduzimate u tu svrhu mogle bi se svrstati u dve grupe: protivpartizanske i protivpodmorničke.

Protivpartizanske mere

Prva od mera za osiguranje saobraćaja od partizanskih napada sa kopna i na moru, ne uzimajući u obzir razne administrativne mere i akcije čišćenja, bila je opremanje specijalnih brodova za borbu protiv partizana. Neposredni povod za njihovo stvaranje bio je napad na motorni jedrenjak *Duks*, izvršen 11. avgusta 1942. Ti tzv. »protivpartizanski brodovi« bili su motorni jedrenjaci dobrih maritimnih osobina koji su upočetku naoružavani mitraljezom, a kasnije i topom 20 mm; natpalublje im je bilo ojačano metalnim limom ili kombinacijom dasaka i peska. Ovi su brodovi bili pod neposrednom kontrolom italijanskih lučkih ureda, a zadatak im je bio: pomorska policiska služba, borba protiv partizana na moru i njihovih položaja na kopnu, traganje za sakrivenim partizanskim čamcima, a učestvovali su često i u blokadama otoka koje je čistila italijanska vojska. Bili su označeni određenom skraćenicom i brojem. Na području MARIDALMACIJE nosili su oznaku *NAP* (*Natante antipartigiano* — protivpartizanski brod), a na području MARIFIUME — *VCAP*. (*Vigilanza Costiera antipartigiana* — obalski protivpartizanski nadzor). Od 10. juna 1943. na inicijativu *SUPER-SLODE*, a na predlog *MARIFIUME*, usvojen je jedinstven naziv *VAP* (*Vigilanza antipartigiana* — protivpartizanski nadzor). *MARIDALMACIJA* je za sebe rezervisala brojeve od 1—100.

Uporedo sa opremanjem ovih brodova naređeno je u septembru 1942. da manji brodovi na prolazu kroz Ma-

²⁸ VII, italijanska arhiva, operativna prepiska 2-ge armije, k. 372, fasc.

2. Tačan broj brodova sa stanjem na dan 20. aprila 1943. dat je u prilogu³.

karsko primorje plove u konvojima i da se na jedan od brodova ukrcava oružana pratnja. U decembru je počelo postavljanje topova i na parobrode liniske plovidbe.²⁹ Kada su partizani, koristeći se popuštanjem italijanske budnosti, zarobili u dva dana 6 brodova, izdao je komandant mornarice u Dalmaciji, kontraadmiral Antonio Bobieze (Antonio Bobbiese) početkom januara 1943 novo uputstvo:

1. U cilju zaštite plovidbe motornih jedrenjaka u vodama između Brača, Hvara i kopna, utvrđuje se:

a) Plovidba će se obavljati u konvojima sa najmanje 4 jedrenjaka iz sledećih luka koje se smatraju glavnim lukama liniske plovidbe: Split — Metković — Korčula.

Usputne luke su: Ploče, Sumartin na Braču i Omiš.

b) Iz Splita, Metkovića i Korčule konvoji će polaziti u ponedeljak, sredu i petak regulišući polazak tako da se u 11.00 časova nađu u moreuzu između Igrana i Sućurja na Hvaru.

c) Tih dana od 10 do 13 časova moraće jedan naoružani brod da vrši nadzor u vodama između Igrana i Sućurja na Hvaru, koji će naizmenično biti određivan od sledećih komandi:

Ponedeljak — mornarica Ploče.

Sreda — lučko poglavarstvo Sumartin.

Petak — mornarica Ploče i tako neprestano.

d) Komande usputnih pristaništa regulisaće polazak tako da se motorni jedrenjaci u predviđeno vreme nađu na određenoj tački, propisujući im da prilikom pridruživanja konvoju moraju istaći dobro vidljivu nacionalnu zastavu i jedan znak raspoznavanja koji će se svakog dana menjati prema sledećem propisu:

Ponedeljak — zelena zastavica

Sreda — crvena zastavica

Petak — bela zastavica

Ponedeljak — crvena zastavica

Sreda — bela zastavica

Petak — zelena zastavica

Ponedeljak — bela zastavica

Sreda — crvena zastavica, itd., itd.

Ovaj propis stupa na snagu od ponedeljka 11 tekućeg meseca.

e) Sve komande treba blagovremeno da obaveste odredište o polasku motornih jedrenjaka.

²⁹ Postavljeni su kalibri 47, 66, 76.5 i 80 mm; ova mera nije imala isključivo protivpartizanski karakter već je bila uperena i protiv podmornica. (VII, italijanska arhiva, pomorski saobraćaj, k. 285, fasc. 6).

f) Svi propisi, sem onoga koji se odnosi na znak raspoznavanja, stupaju na snagu 6 tekućeg.

2. Ništa nije izmjenjeno u pogledu dodeljivanja stražarskih odeljenja konvojima Split — Korčula.³⁰

Ovaj sistem saobraćaja u Makarskom primorju zadržan je verovatno sve do kapitulacije Italije. Umesto protivpartizanskih brodova ili u sadejstvu sa njima, obezbeđenje u Hvarskom Kanalu vršile su ponekad torpiljarke.

Da bi stečena iskustva u borbi protiv partizana na moru učinila dostupnim svim zainteresovanim jedinicama, MARIDALMACIJA je izdala 10 aprila 1943 knjižicu »Uputstva za borbu protiv partizana na moru«, čiju naslovnu i treću stranicu teksta dajemo u fotokopiji. U njemu se izlažu politički motivi naše borbe, sredstva, partizanska taktika, a potom se nabrajaju i objašnjavaju mere za borbu protiv partizana.³¹

Nesumnjivo je da su mere koje su Italijani preduzimali za zaštitu saobraćaja znatno otežavale partizanske napade na moru, a nekad ih i onemogućavale. Zbog toga su neprijateljski brodovi bili mnogo češće napadani sa kopna, ali su se, kad se pružila prilika, zarobljavali i pojedini zaostali brodovi konvoja. Sredinom marta zarobljeni su, a potom potopljeni, motorni jedrenjaci *Renato* i *Marija Luiza* (Maria Luisa).³² No, u aprilu su Italijani bili zapanjeni drskošću jedne nove partizanske akcije.

³⁰ VII, italijanska arhiva, grupa pomorski saobraćaj, k. 285, fasc. 4.

³¹ Premda nije u svim pojedinostima tačno, ovo je Uputstvo dokumentat prvorazrednog značaja, jer okupator u njemu, nedvosmisleno i precizno, priznaje partizanski rat na moru sa svim varijantama njegovog vođenja. S druge strane, pišući da taj rat na moru »vode ljudi od zanata kako u pomorskom tako i u vojničkom smislu«, jer se radi o »ljudstvu koje je u bivšoj austrougarskoj i jugoslovenskoj mornarici bilo na raznim komandnim dužnostima«, Italijani su to priznanje učinili još laskavijim. (VII, italijanska arhiva, dok. br. 6/1, k. 733).

³² Povodom ove i ranijih akcija, general Roboti, komandant 2-ge armije poslao je MARIDALMACIJI telegram sledeće sadržine:

»Plovidbeni incidenti javljeni vašim izveštajem br. 8422 od 28 tek. vrlo su teški. Potvrđujem apsolutnu potrebu efikasnih protivmera i hitnih represivnih akcija, prema telegramu i fonogramu u vezi s tim. Molim da mi hitno pošaljete dalja obaveštenja u pogledu gore pomenutih incidenata, i da mi saopštite mere koje ste tim povodom usvojili u saglasnosti sa komandama zainteresovanih arm. korpusa, kao i postignute rezultate«. (VII, italijanska arhiva, telegram od 28 marta 1943, broj prot. 5007, k. 732).

6/1-3
733

GUERRIGLIA IN MARE

SCOPI: Il nemico ispira la guerriglia che si svolge nelle acque della Dalmazia e della Croazia ai seguenti scopi:

- a) - Odio contro l'Italia.
- b) - Assicurarsi il collegamento con le isole per le normali comunicazioni di carattere politico, per trasferimenti di personale, per il servizio informazioni e propaganda, per approvvigionamento, per il collegamento con i Smg, nemici che attraverso le isole portano ai ribelli ordini, denaro, armi, viveri.
- c) - Insidiare il nostro traffico marittimo per ingenerare nelle popolazioni timore, malcontento, critiche e sfiducia nei riguardi delle nostre Autorità militari e civili.

ODIO CONTRO L'ITALIA

L'odio contro l'Italia è alimentato soprattutto dalla lotta per il predominio dell'Adriatico. Quindi è un odio che ha una sola e solare profonda origine: il mare.

Gli slavi, di qualsiasi nazione siano, aspirano al mare: attraverso la penisola scandinava e la Siberia agli oceani, attraverso la penisola balcanica al Mediterraneo.

L'Adriatico è in particolare il mare sulle cui rive Latini e Slavi sono in diretto contrasto e dove da secoli lottano per il suo dominio.

La nostra guerra vittoriosa che assicurerà alla Patria il vitale respiro oceanico e mediterraneo può essere quindi solo conclusa con il nostro assoluto incontrastato dominio sui mari interni ed in particolare sull'Adriatico.

- 3 -

Fotokopija treće strane »Uputstva za borbu protiv partizana na moru«

PARTIZANSKI RAT NA MORU

CILJEVI: Neprijatelj inspiriše [potstiće] partizanski rat koji se odvija u vodama Dalmacije i Hrvatske radi [postizanja] sledećih ciljeva:

- a) — Mržnje prema Italiji.
- b) — Da obezbedi vezu sa otocima u cilju redovnog obaveštavanja političkog karaktera, prebacivanja ljudstva, prikupljanja obaveštenja i vođenja propagande, snabdevanja i održavanja veze sa neprijateljskim podmornicama koje preko otoka dostavljaju ustanicima naređenja, novac, oružje i hranu.
- c) — Da ometa naš pomorski saobraćaj i time izaziva kod stanovništva strah, nezadovoljstvo, kritiku i nepoverenje prema našim vojnim i civilnim vlastima.

MRŽNJA PREMA ITALIJI

Mržnja prema Italiji pothranjuje se pre svega iz borbe za prevlast na Jadranu. Radi se, dakle, o mržnji koja ima jedno jedino vekovno duboko poreklo: **more**.

Sloveni, bilo koje narodnosti, teže moru. Preko Skandinavskog poluotoka i Sibira ka okeanima, a preko Balkanskog poluotoka ka Sredozemlju.

Jadran je, posebno, more na čijim su obalama Latini i Sloveni u neposrednom sukobu i gde se već vekovima bore za prevlast.

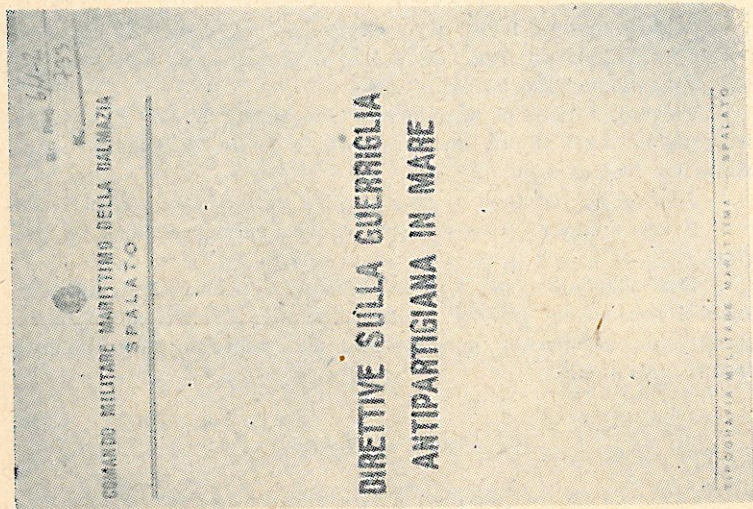
Naš pobeđnički rat, koji će Domovini obezbediti životni okeanski i sredozemni prostor, može se, dakle, završiti samo našim apsolutnim, neospornim gospodstvom nad unutrašnjim morima, a osobito Jadranom.

Prevod fotokopije

VOJNOPOMORSKA KOMANDA DALMACIJE
S P L I T

UPUTSTVA ZA BORBU PROTIV
PARTIZANA NA MORU

Vojnopomorska štamparija Split

Napad na konvoj u Neretvanskom Kanalu

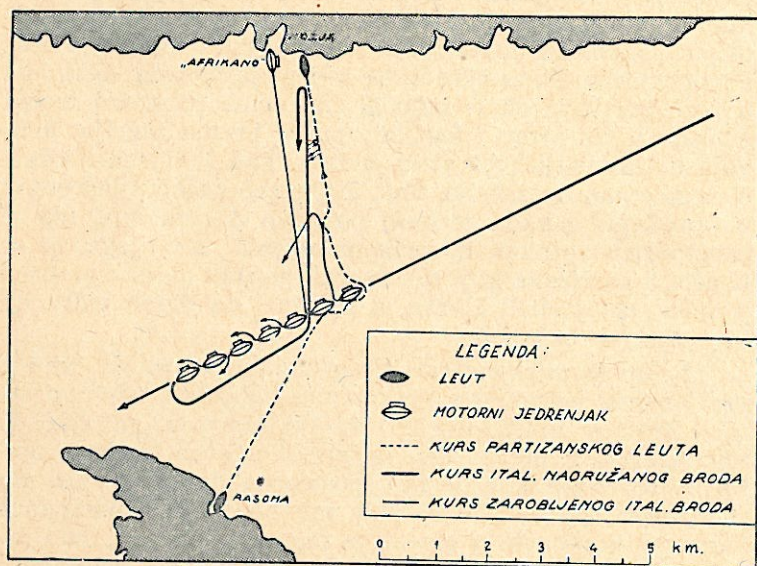
Početkom 1943 godine Korčula, Pelješac, Hvar i Makarsko primorje bili su međusobno povezani vezom koju je održavao jedan motorni leut. Veza je održavana isključivo noću, a danju se posada leuta odmarala.

Jednog sunčanog dana polovinom aprila 1943, leut se nalazio u uvali Rasoha na Pelješcu. Oko podne je iza Rta Sućuraj počeo da se pomalja jedan konvoj od 7—9 motornih jedrenjaka.³³ Nikad do tad ova grupa partizana nije napadala neprijateljski saobraćaj no, pritisnuti oskudicom pogonskog materijala, a ohrabreni uspesima flotile Prvog mornaričkog odreda sa kojom je posada leuta bila u vezi, partizani su se odlučili za napad. Ribarska mreža složena je na krmu i leut se uputio prema začelju konvoja ne izazivajući nikakvu sumnju kod Italijana. Došavši nesmetano do začelja, leut je pozvao najbliži jedrenjak na predaju, a kada je ovaj pokušao da umakne, bio je zaustavljen rafalom iz puškomitraljeza. Na njega su se popela 3 partizana koji su naterali posadu da okrene brod prema južnoj obali Hvara, a potom i da digne jedra da bi jedrenjak brže išao.

Rafal iz puškomitraljeza privukao je pažnju čelnog italijanskog jedrenjaka, na kome se nalazila oružana pratnja. Brod se uputio prema začelju konvoja, gađajući iz minobacača. U međuvremenu je leut pristao uz drugi motorni jedrenjak koji je bio natovaren daskama. Da mu puškomitraljez ne bi smetao pri penjanju, komandant leuta ga je ostavio u čamcu, a poneo je sobom samo revolver, ali sa praznim šaržerom. Zastrašeni italijanski mornari nisu ni pokušali da ga spreče u penjanju, nego su odmah po njegovom dolasku na palubu okrenuli brod prema Hvaru. U međuvremenu se naoružani italijanski

³³ To je podatak po usmenoj izjavi dvojice učesnika. Prema italijanskim podacima, konvoj je imao 14 brodova. Polazeći od pretpostavke da su oba tvrdjenja tačna, ova kontradikcija bi se mogla objasniti jedino na ovaj način: konvoj je pri isplavljenju iz Splita imao 14 brodova, a u Hvarskom Kanalu se 5—7 brodova izdvojilo i kao poseban konvoj nastavilo put prema Metkoviću. Ova pretpostavka potpuno odgovara postojećem sistemu italijanske konvojne organizacije u tom području. (VII, italijanska arhiva, telegram 10390 o »aktivnosti za poslednja 24 sata«, k. 732).

jedrenjak sve više približavao. Da ne bi pao Italijanima u ruke, komandant je dozvao svoj leut i sa jedrenjaka skočio u njega, dohvatio puškomitraljez, postavio ga na mrežu složenu na krmi i otvorio vatru na naoružani italijanski brod. Mokra ribarska mreža na koju je postavio puškomitraljez, odlično mu je poslužila kao grudobran. Zrna su je parala i probijala trup leuta. Ubrzo su ranjeni i komandant i motorista, ali se tada leut već približio obali gde su mu pružili pomoć njegovi naoružani mornari

Skica 3. — Napad na konvoj u Neretvanskom Kanalu

koji su se, nasukavši zarobljeni jedrenjak, dočepali obale. Ovoj vatri se iznenada pridružilo još nekoliko pušaka sa visova iznad uvale Kožje. To su bila tri partizana koji su posmatrali borbu i, raspoznavši neprijatelja, otvorili vatru na njega.

Sav izrešetan, leut je došao do obale. Posada se brzo iskrcala i nastavila borbu. Naoružani brod se nije usudio da dođe do obale i povukao se. Tako je u partizanskim

rukama ostao motorni jedrenjak *Afrikano* (Africano). Čim je teret sa jedrenjaka potpuno iskrcan, brod je po-
liven naftom i zapaljen.³⁴

Do kapitulacije Italije napadnuto je oko 80, a od toga je zarobljeno 32 broda. Napad na konvoj u Neretvanskom Kanalu predstavlja najdrskiju akciju te vrste.³⁵

Jedan osobiti vid partizanskih dejstava protiv saobraćaja bile su sabotaže na svetionicima. Prema nepotpunim italijanskim podacima, sabotaže su izvršene 29 jula 1942 na svetioniku Dve Sestrice, 25 decembra na svetioniku Pločice u Korčulanskom Kanalu, u noći 18/19 januara 1943 na svetlu Galera u Drveničkom Kanalu, u noći 10/11 februara na svetioniku Murvice i, najzad, 2 juna na svetlu na otočiću Mali Kosmač.

Organizacija protivpodmorničke odbrane

Britanske podmornice pojavljivale su se povremeno u Jadranu dejstvujući najčešće na nezaštićenim delovima italijanske dužobalske komunikacije: kod Rta Ploče, Rta Kamenjak, Rta Oštro i Prolaza Maknare, ali su se uvlačile nekad i u kanale između otoka. U Jadranu je operisalo najviše do dve podmornice istovremeno. Veći brodovi bez pratnje napadani su redovno i torpednim i artiljeriskim naoružanjem, manji samo artiljeriskim, a brodovi u konvoju samo torpednim naoružanjem. Najveći su uspeh podmornice postigle početkom oktobra 1942 kada su, napavši dva putnička broda sa trupama, jedan u blizini Orebića, a drugi kod Rogoznice, naneli Italijanima gubitke od 86 mrtvih i nestalih i 55 teže ranjenih. Jedan od brodova se zbog oštećenja morao nasukati, a drugi, lakše oštećen artiljeriskom vatrom, uspeo je da uplovi u luku.³⁶

³⁴ Posle odlaska partizana, predveče istoga dana naoružani italijanski brod *Kurcola* (»Curzola«) ugasio je požar na brodu i doteglio ga u Korčulu. U momentu kapitulacije brod je zatečen u brodograđilištu.

³⁵ Pregled svih prepadnih dejstava protiv neprijateljskog saobraćaja dat je u prilogu br. 7.

³⁶ VII, italijanska arhiva, izveštaji MARIDALMACIJE, k. 733; zaštita ostrva i obale, k. 213, fasc. 4; istoriski dnevnik 2 armije za oktobar-novembar 1942, k. 57, fasc. 2.

Za borbu protiv britanskih podmornica u Jadranu Italijani nisu bili u stanju da odvoje neka značajnija sredstva. Kao protivpodmornički brodovi korišćene su zaplenjene stare jugoslovenske torpiljarke, stari tipovi torpednih čamaca i čamci finansijske kontrole. Opremljeni samo hidrofonomima i manjim brojem dubinskih bombi, ovi manje-više improvizovani protivpodmornički brodovi nisu predstavljali neku ozbiljniju prepreku podmornicama koje bi pokušale da napadnu konvoj. Zbog toga su Italijani pribegavali i drugim merama ofanzivnog i defanzivnog karaktera. Sve te mere mogle bi se svrstati u sledeće kategorije: Patroliranje u opasnim zonama, konvoiranje, opremanje brodova-zaseda, postavljanje hidrofonskih uređaja na obali i privremeni prekid saobraćaja.

Patroliranje u opasnim zonama. — Vršilo se brodovima i hidroavionima. Svakodnevno bi jedan do dva broda patrolirali kod Rta Ploče, Prolaza Maknare, i pred Dubrovnikom, a povremeno u Mljetskom, Lastovskom, Neretvanskom, Bračkom i Srednjem Kanalu, na području Vis — Korčula — Sušac i u Kornatima.

Hidroavioni su patrolirali nad plovnim rutama i to obično na dužim relacijama — od Brača do Pelješca, od o. Grujice do o. Korčule i od Splita do Tivta.

Konvoiranje. — Bez obzira na postojeće patrole u opasnim zonama, važnije pojedinačne brodove ili grupe od nekoliko brodova pratile su torpiljarke.

Opremanje brodova-zaseda. — Prihvatajući jedno britansko iskustvo iz borbe protiv podmornica u Prvom svetskom ratu, Italijani su ugradili na neke motorne jedrenjake torpedno naoružanje i slali ih da voze u ugroženom području. Pošto podmornice potapaju manje brodove artiljeriskim zrnima, to bi ona podmornica koja izroni da napadne ovakav jedrenjak, mogla lako biti potopljena torpedima pre no što otkrije o kakvom se brodu radi.

Postavljanje hidrofonskih uređaja na obali. — U najopasnijim zonama, kod Rta Ploče i pred Prolazom Maknare, početkom 1943, postavljeni su na obalu hidrofonski uređaji i bacači dubinskih bombi.

Privremeni prekid saobraćaja. — Na osnovu podataka osmatračke, izviđačke ili obaveštajne službe o pojavi

podmornica, dotično područje je oglašavano kao opasno za plovidbu, a saobraćaj kroz njega je obustavljan sve dok se ne završi pretraživanje. Prekidi su obično trajali 1—3 dana.

Početkom juna 1943 odobrila je italijanska Komanda vazduhoplovstva (SUPERAEREO) nemačkoj Komandi Jugoistoka da dislocira jednu eskadrilu hidroaviona u Pulu, a drugu u Divulje. Obe eskadrile bile bi namenjene zaštiti saobraćaja, prvenstveno nemačkog, i bile bi operativno potčinjene italijanskim pomorskim komandama. Međutim, na protest SUPERSLODE, italijanska Vrhovna komanda poništila je odluku SUPERAEREA i tako se nemački hidroavioni nisu pojavili na Jadranu.

Bilans podmorničkog rata na Jadranu, za 1942 i 1943 prema nepotpunim italijanskim podacima, izgledao bi ovako:

podmorničkih napada	potopljenih brodova	oštećenih brodova	uništeno podmornica
10	2	3	2

Prisustvo podmornica uz istočnu obalu Jadrana, ne računajući izvršene napade, ustanovljeno je 13 puta.³⁷

³⁷ Podaci su sakupljeni iz svakodnevnih izveštaja MARIDALMACIJE o »aktivnosti za poslednja 24 časa« (VII, italijanska arhiva, k. 732).

V

ITALIJANSKA OBALSKA ODBRANA I PARTIZANSKI RAT

Po izvršenoj aneksiji i okupaciji istočne obale Jadrana, Italijani su zadržali zatečeni sistem obalske odbrane. Premda je odbrana obale bila prvenstveni zadatak kopnenih i mornaričkih snaga, ona je u sklopu opšte vojne situacije mogla imati tek drugostepeni značaj, ustupivši vodeće mesto osiguranju komunikacija na Jadranu, prvenstveno obalskih. Krajem 1942 godine, kada je slom osovinskih snaga u Africi bio očit, Italijani počinju da posvećuju veću pažnju protivdesantnoj odbrani istočne obale Jadrana, a od juna 1943, pred početak savezničke ofanzive sa afričkog kopna, pripreme imaju užurbani karakter.

Prvo veće pomeranje jedinica radi ojačanja obalske odbrane naređeno je početkom decembra 1942. Pošto nije bilo moguće dovući nove jedinice sa drugih vojišta, »zgušnjavanje snaga na obalskom rubu« postignuto je smanjenjem okupirane teritorije. Na evakuisanoj teritoriji su italijanski garnizoni zamenjeni ustaško-domobranskim i četničkim iz sastava MVAC.

Pešadijske snage

Glavna odgovornost za odbranu obale ležala je na komandama armiskih korpusa koje su imale svoje određene teritorije. Otočki pojas pred obalom i otkrivene delove obale zaposele su slabije snage teritorijalno-mobilnih

i posadnih bataljona, jedinice granične straže, kraljevski karabinijeri i kraljevska finansiska straža. Ova tzv. »obalska zaštita« bila je prednja linija odbrane koja je imala zadatak da izvesti o napadu i zadrži kratko vreme napadača do pristizanja jačih snaga iz sastava armiskih korpusa. Snage »obalske zaštite« bile su potčinjene komandama obalskih brigada.

Pored jedinica 2-ge armije, na istočnoj obali Jadrana bili su angažovani za obalsku odbranu i armiski korpusi iz sastava drugih armija. Raspored tih jedinica obalske odbrane bio je sledeći:

— delovi 23 korpusa (iz sastava 8 armije) u Istri i na otocima Cres i Lošinj;

— delovi 5 korpusa (iz sastava 2 armije) u Hrvatskom primorju;

— delovi 18 korpusa (iz sastava 2 armije) u Severnoj i Srednjoj Dalmaciji;³⁸

— delovi 6 korpusa (iz sastava 2 armije) u Južnoj Dalmaciji;

— delovi 14 korpusa (iz sastava 9 armije) u Crnoj Gori.

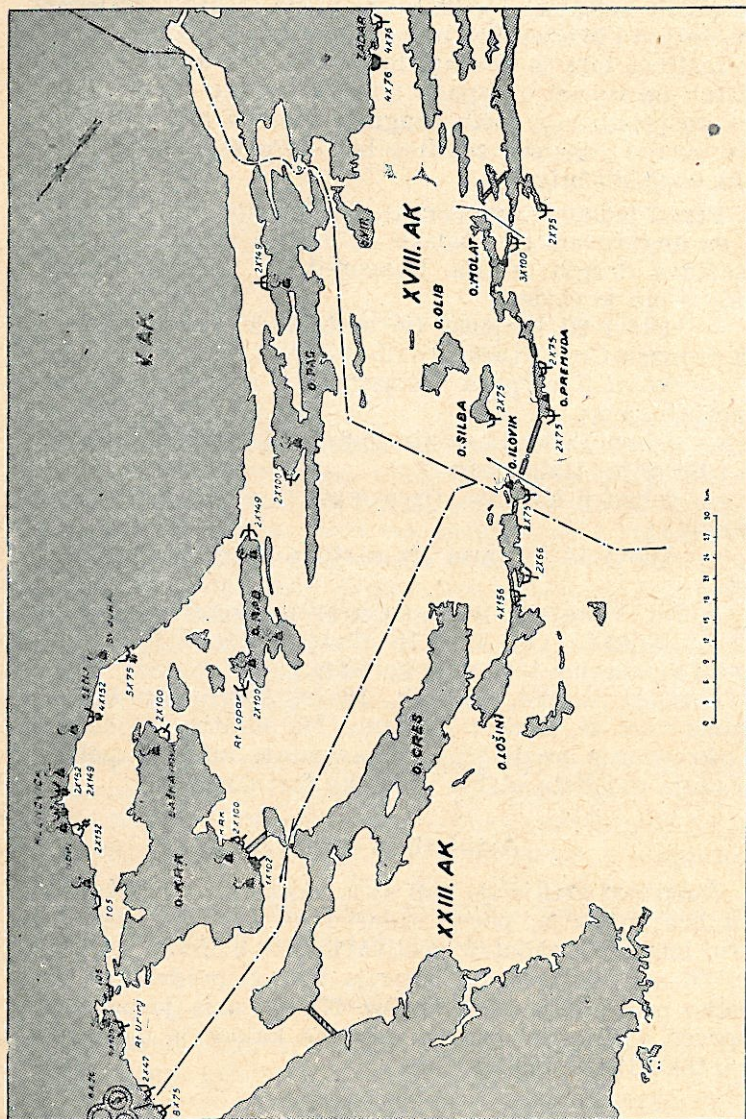
5, 18 i 6 korpus imali su u svom sastavu po jednu obalsku brigadu (14, 17 i 18 obalska brigada) raspoređenu u granicama teritorije korpusa.

Gradovi Rijeka, Šibenik, Plčće, Dubrovnik bili su organizovani za kružnu odbranu. Na mestima podesnim za iskrcavanje predviđeno je polaganje minskih polja i izgradnja objekata stalne i poljske fortifikacije.

Artiljeriske snage

Raspored artiljerije vidi se iz skica br. 4, 5 i 6. Izveštan broj baterija, pored zadatka da gađaju ciljeve na moru, imao je i zadatak protivavionske odbrane (svi kalibri 76 mm), a neke od baterija bile su predviđene i za dejstvo protiv ciljeva na kopnu. Na skicama je prikazan raspored artiljerije obalske odbrane kakav je uglavnom bio u toku 1942 i 1943 godine.

³⁸ Formiran je tek 18 januara 1942 od nekih delova 6 korpusa i novih snaga (VIG br. 3/52, strana 79).

Avijacija u odbrani obale

Polovinom 1942 godine italijanska avijacija koja je dejstvovala na Balkanu, dobila je specijalne zadatke u okviru obalske odbrane koja je tada počela da se stvara. Izvršenje tih zadataka bilo je povereno taktičkom vazduhoplovstvu 2-ge armije i 2 vazduhoplovnoj eskadri.

Prema Projektu taktičkog vazduhoplovstva SUPER-SLODE, koji je stupio na snagu 20 novembra 1942, sve raspoložive vazduhoplovne jedinice bile su uključene u obalsku odbranu. Obala je podeljena na tri zone čije su se granice poklapale sa granicama armiskih korpusa. U svakoj od ovih zona nalazila se jedna (mešovita) aviogrupa:

Prva zona — izviđačka aviogrupa Sušak: 113 i 119 izviđačka eskadrila u Puli i 41 izviđačka eskadrila u Ljubljani.

Druga zona — mešovita aviogrupa Zadar: 121 i 128 izviđačka eskadrila, 51 bombarderska eskadrila i 383 ju-rišna eskadrila u Zemuniku.

Treća zona — mešovita aviogrupa Mostar: 120 izvi-đačka eskadrila i 69 bombarderska eskadrila u Mostaru.

U Divuljama se nalazila već pomenuta 183 eskadrila hidroaviona.

Zahteve pešadiskih jedinica i MARIDALMACIJE za intervenciju vazdušnih snaga, trebalo je upućivati preko Komande taktičkog vazduhoplovstva, a samo u slučaju naročite nužde — neposredno aviogrupama. Svaka avio-grupa trebalo je da ima bar dva aviona opremljena za borbu protiv podmornica.

Nijedan od pomenutih aerodroma nije imao uređaje za noćno letenje. U slučaju nužde, avioni su ipak mogli poletati služeći se običnim reflektorima s tim što bi se po izvršenom zadatku spuštali na aerodrom Gorica koji je bio opremljen za noćno letenje.

Druga vazduhoplovna eskadra imala je prvobitno pod svojom nadležnošću jadransku obalu između Porto Reka-natija i Sušaka, Kvarnersko otočje i teritoriju Zadarske provincije. Početkom druge dekade novembra 1942 proši-reno je polje dejstva te eskadre sve do istočne granice 6

korpusa (Cavtat). Njene jedinice sastojale su se od bombarderskog, jurišnog, lovačkog i torpednog vazduhoplovstva.

Raspoložive snage za obalsku odbranu bile su po mišljenju SUPERSLODE nedovoljne, sposobne jedino da »garantuju zaštitu obale u granicama najosetljivijih tačaka«. ³⁹

Mere za konsolidaciju obalske odbrane

Konsolidaciju obalske odbrane ometala su dejstva partizanskih jedinica u pozadini. Ona ne samo što su okretala veliki deo fronta obalske odbrane prema unutrašnjosti, nego su i snažno nagrizzala moral italijanskih vojnika. ⁴⁰ Izlaz iz te opasne situacije SUPERSLODA je videla u preduzimanju drastičnih mera protiv partizana i stanovništva u obalskom području. Krajem februara 1943 naređeno je da se pristupi tzv. »normalizaciji otoka i obalskih područja«. O načinu sprovođenja »normalizacije«, SUPERSLODA je izdala instrukciju u kojoj se, između ostalog, govori i sledeće:

Metod je u suštini jedan: da bi se učinili sigurnim otoci i obalska područja koja nas interesuju, *potrebno je »isprazniti« iz njih sve muškarce sposobne za nošenje oružja (od 15 godina naviše) koji ne ulivaju apsolutnu sigurnost da su naše pristalice.*

³⁹ Zbog toga je 6 jula 1943 upućena Generalštabu molba da se za odbranu istočne obale Jadrana dodele sledeće snage i sredstva: jedna komanda obalskog puka; šest obalskih bataljona; pet teritorijalno-mobilnih bataljona; po jedna divizija za svaki armijski korpus (svega 3 divizije); 150 obalskih pozicijskih oruđa (da bi se postigla gustina od jednog oruđa na 3 km fronta; 150 protivtenkovskih topova; 12 protivtenkovskih grupa; 60 protivčamčanih topova; 15 pokretnih baterija (sa motornom vučom); 47 protivavionskih baterija.

Sem toga, zatražena je velika količina cementa za izgradnju oko 300 fortifikacijskih objekata, velika količina bodljikave žice i mina (2500 mina za postavljanje na kopnu i 2500 morskih mina). (VII, italijanska arhiva. Svi podaci o organizaciji obalske odbrane sakupljeni su iz mnogobrojnih dokumenata koji se nalaze u kutijama 209—214).

⁴⁰ O teškoćama organizacije obalske odbrane zbog dejstva partizana i o slabom moralu trupa, naročito na otocima, govori se u velikom broju italijanskih dokumenata.

Za ustanike koji su *uhvaćeni na delu* postoji samo momentalna likvidacija; za sve druge (sumnjive ili uopšte nesigurne), internacija bez prejudiciranja u pogledu eventualnih kaznenih mera koje se tokom vremena pojave na njihovu štetu, o čemu će docnije biti reči.

Drugim rečima, na otocima i u obalskim područjima o kojima se radi, treba da ostanu isključivo:

— muškarci stariji od 15 godina *koji su sigurno naše pristalice*,

— deca, starci i žene.

Sve ostale ukloniti (streljati ili internirati).

Kada se na jednom otoku, na totalan način koji sam spomenuo, eliminiše svako žarište ustaničkog pokreta pažljivim čišćenjem svake kuće, svakog brda i svakog klanca, ne ostavljajući iza sebe ništa što ne bi bilo ili sigurno neškodljivo ili sigurno prijateljsko, ove iste pokretne ili druge jedinice ići će da ponove iste operacije na preostalim otocima.⁴¹

Početkom aprila 1943, čišćenjem zone Rogoznica — Trogir, započele su ove »operacije« koje su se potom prenele na otoke. U julu je izvršeno dotad najkrupnije čišćenje Makarskog primorja, tzv. operacija »Aurea« u kojoj su, pored divizija »Murde«, »Mesina« i »Bergamo«, učestvovala pomorske snage MARIDALMACIJE, naoružani ponton GA 240 iz sastava MARIFIUME, a zatražena je i pomoćna krstarica *Moćenigo* iz sastava MARINA POLE.⁴² Kada su Italijani mislili da je stanje već normalizovano, izvršene su na otocima Braču i Visu dve drske akcije. U noći 4/5 avgusta 1943 grupa od oko 30 partizana posakrivala se u podrumu kuća u blizini italijanskih kasarni. Uveče, 5 avgusta, kada se većina italijanskih vojnika nalazila na izlazu, partizani su na dati znak pojurili iz skloništa u kasarne i razoružali stražare i zatečene vojnike uz kraći otpor. Ostatak Italijana, zaplašen pucnjavom, pojurio je prema kasarnama u kojima su već bili partizani, te se, iznenađen neočekivanom situacijom, predao. Odmah potom uplovio je u Bol jedan motorni jedre-

⁴¹ VII, italijanska arhiva, zaštita obale i otoka, k. 211, fasc. 1. Podvlačenje izvršeno u italijanskim dokumentima.

⁴² Nije moglo biti utvrđeno da li je pomoćna krstarica *Moćenigo* (»Mocenigo«) učestvovala u ovoj operaciji.

Posle ove italijanske ofanzive, mornarički vod iz Podgore prešao je sa svoja 3 čamca na vesla na o. Hvar odakle je neprekidno održavao vezu sa Biokovskim odredom.

njak sa grupom Italijana iz obližnjeg garnizona Murvice. Ne znajući šta se u međuvremenu zbilo (pre isplovljenja Italijani su imali telefonski razgovor sa Bolcom gde je bilo sve u redu) upali su ravno partizanima u šake. Tačno 80 Italijana bilo je tom prilikom razoružano, ali su svi, sem trojice, bili kasnije pušteni.⁴³ Na otoku Visu, grupa od 15 članova Partije i skojevaca napala je 15 avgusta osmatračku stanicu Hum i razoružala je.⁴⁴ Jake kaznene ekspedicije upućene su na otoke i tako se ova »normalizacija«, predviđena da se ostvari najkasnije u toku maja, produžila sve do kapitulacije Italije.

Posmatrana u celini, italijanska obalska odbrana imala je niz krupnih slabosti:

- organizovana je na teritoriji gde se vodio uporan partizanski rat, a gde je stanovništvo bilo neprijateljski raspoloženo;

- pešadijske, artiljerijske, mornaričke i vazduhoplovne snage, kordonski raspoređene, bile su nedovoljne ne samo da onemoguće iskrcavanje, nego i da za kraće vreme zadrže neprijatelja na mostobranu;

- stepen uređenja vojišne prostorijske za protivdesantnu odbranu bio je nizak;

- moral trupa, iznurenih dvogodišnjim partizanskim ratom, bio je veoma slab.

Kapitulacijom Italije završava se I period Narodno-oslobodilačkog rata na Jadranu. Karakteristično je da su u njemu sva prepadna dejstva — sem potapanja dvaju glibodera — izvršena po danu. To je napadaču stvaralo težu situaciju za koju se ipak nalazilo rešenje, i to u mešavi-

⁴³ Ozlojeđen ovim događajem, komandant 2 armije izveo je starešin-ski kadar pred sud koji je izrekao nekoliko smrtnih presuda, zbog kukavičkog držanja.

Posle rata došlo je u Bariju do obnove procesa na kome su streljani oficiri bili rehabilitovani, sa motivacijom da panično raspoloženje vojnika nije bilo posledica njihovog kukavičkog držanja, nego iznenadne partizanske akcije.

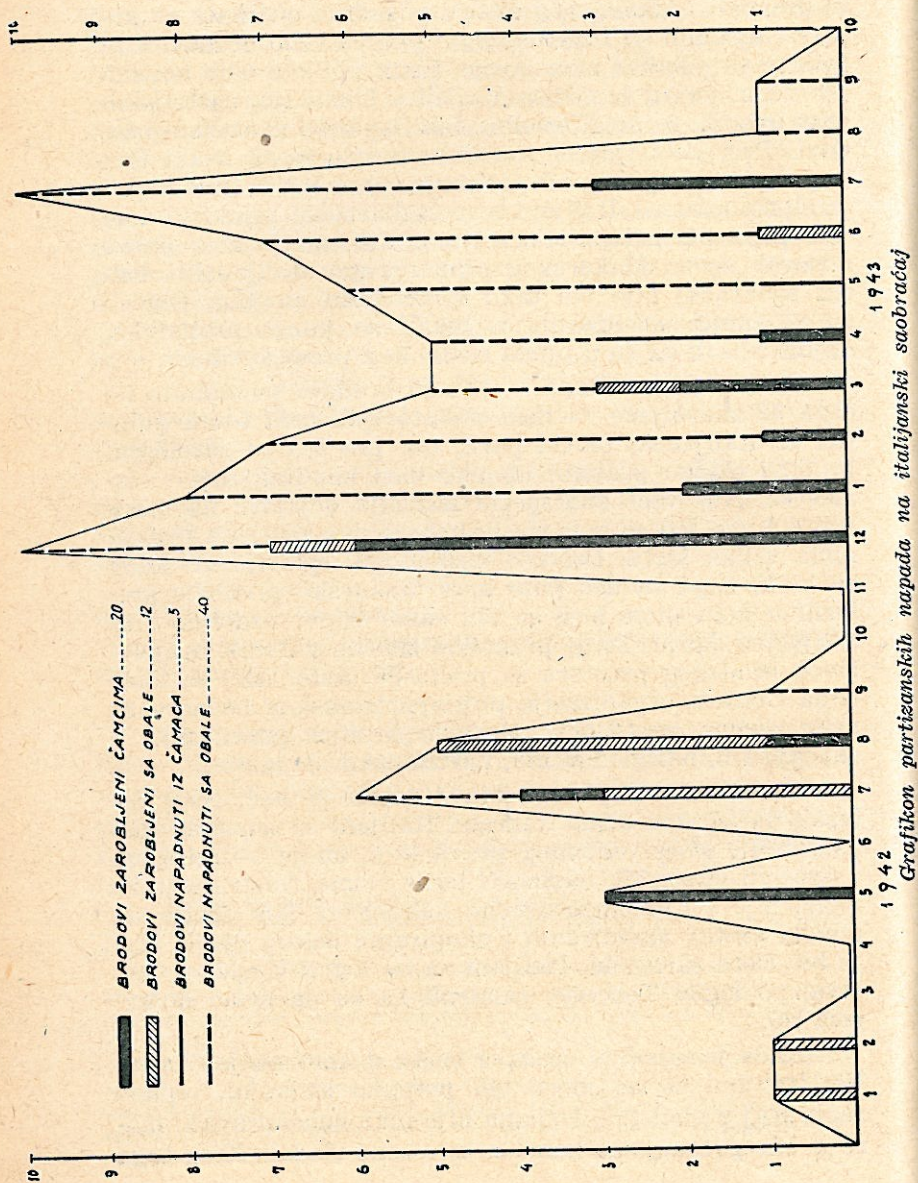
⁴⁴ Posle ovog događaja, na o. Vis bacani su iz aviona leci sa pret-njom da će biti streljano 50 talaca i da će otok biti blokiran ako se ita-li-janskim vlastima ne vrati oružje, materijal i radio-stanica. Materijal nije bio vraćen. Streljano je 20 talaca, a o. Vis bio je blokiran do 27 avgusta (VII, italijanska arhiva, prepiska divizije »Bergamo«, k. 692, dok. br. 3/6).

ni drskosti i lukavstva i izboru pogodnih objekata za napad. Napadani su i zarobljavani prvenstveno brodovi koji nisu imali nikakvo naoružanje. Rizik je i kod ovih napada bio velik, jer su se redovno vršili u blizini neprijateljskih luka iz kojih su mogli svakog časa isploviti naoružani brodovi. Pretpostavljajući sasvim opravdano da svaki leut koji isplovi iz jedne od »pobunjeničkih luka« ima neprijateljske namere, Italijani se u Makarskom primorju nisu dali prevariti nekim lukavstvom. Ali ono je vrlo dobro uspevalo izvan Makarskog primorja gde italijanski obalski saobraćaj nije bio tako sistematski ometan. Obično su se čamci približavali ili čekali na kursu protivnika, dajući utisak da su u njima ribari koji prodaju ribu.

Postignuti rezultati — oko 80 brodova napadnuto od čega 32 zarobljeno — nisu predstavljali neki težak gubitak za italijanski plovni park, tim pre što su zarobljeni brodovi obično puštani, ukoliko nisu bili italijansko vlasništvo. No, veći značaj partizanskih dejstava na moru leži u tome što se pomoću njih posredno nanosila Italijanima velika šteta. Brodovi nisu mogli isplovljivati kada su hteli, nego su deo puta kroz Makarsko primorje prelazili u konvojima koji su išli samo triput nedeljno i to isključivo danju. To je praktično značilo gubitak raspoloživog broskog prostora za preko 50 otsto. Ako se tome doda i čitava organizacija protivpartizanskog nadzora sa svim njenim sredstvima, moći će se steći prava slika o značaju tih, naizgled sitnih, partizanskih dejstava.

Politički značaj tih dejstava daleko je veći. Svoj dolazak na istočnu obalu Jadrana Italijani su smatrali kao ostvarenje svog vekovnog prava koje im je — sticajem nesrećnih istorijskih okolnosti posle sloma Austrougarske monarhije — bilo nepravedno uskraćeno. Bez obzira na etnički sastav anektiranih i okupiranih delova obale, koji je bio čisto slovenski, Italijani su po logici Rimskog carstva, po logici Venecije, smatrali da su na svom domaćem tlu.

Kada je započela oružana borba u unutrašnjosti zemlje, Italijani su na moru bili potpuno spokojni. Njihov saobraćaj u obalskim vodama nije niko uznemiravao; more je bilo područje na kome su suvereno vladali. Zbog toga

Grafikon partizanskih napada na italijanski suobraćaj

su partizanska dejstva, koja su se u toku 1942 godine proširila na more, daleko prevazilazila značaj koji bi im pripao po postignutim rezultatima. Ta su dejstva ne samo prisilila Italijane da preduzmu niz mera za zaštitu svog obalskog saobraćaja, nego su im jasno dala na znanje ko je gospodar na istočnoj obali Jadrana i u njegovom morskom području. »Uputstva za borbu protiv partizana na moru« u kojima su, izlažući motive partizanske borbe, naveli na prvom mestu mržnju naroda Dalmacije prema Italiji, ne može biti jasnije priznanje za pogrešan put italijanske spoljne politike i njen potpuni neuspeh.

DRUGI PERIOD

BORBA ZA OBALU I STVARANJE MORNARICE NOVJ

(9 septembar 1943 — 19 januar 1944)

I

KAPITULACIJA ITALIJE I NJENE POSLEDICE

Razoružavanje italijanskih jedinica u Jugoslaviji

Nepovoljan razvoj ratnih operacija u Sredozemlju i uklanjanje Musolinija sa vojnopolitičke pozornice nagoveštavali su mogućnost skorog istupanja Italije iz rata. Italijanske divizije u Jugoslaviji, za koje se moglo očekivati da će objavom kapitulacije potpuno izgubiti borbeni moral, predstavljale bi u tom slučaju bogate magacine za popunu oružja i municije. S druge strane, na južnoj osnovici osovinskog fronta bila bi stvorena »rupa« kroz koju bi savezničke jedinice mogle relativno lako dospeti do srca Evrope.

Baš u vreme pred kapitulaciju Italije, snage NOV i POJ bile su u velikom porastu. Opšti razmah borbe posle Pete neprijateljske ofanzive doveo je do formiranja novih jedinica i nekih organizacijskih izmena. Stvarani su novi štabovi, a manje vojničke grupacije objedinjavane su. Taj proces bio je veoma snažan i u Dalmaciji.

Drugog avgusta 1943 naređeno je formiranje Operativnog štaba za Dalmaciju kome su bile podređene sve jedinice na teritoriji Dalmacije (veći broj samostalnih odreda). Bilo je predviđeno da ovaj štab uskoro preraste u štab zone da bi mogao odgovoriti zahtevima novostvorene situacije u vezi sa očekivanom kapitulacijom Italije.¹ 6 avgusta formirana je Grupa udarnih bataljona

¹ Direktiva GŠH Operativnom štabu za Dalmaciju od 8 avgusta 1943. arhiva VII, k. 104A, reg. br. 9—1.

Dalmacije u koju su ušli po jedan bataljon Splitskog i Biokovskog odreda, Mosorski i Sinjski bataljon. Krajem avgusta vraćena je u Dalmaciju 1-va dalmatinska brigada koja je popunjena sa tri bataljona (dva splitska i jednim šibenskim). Formirana je ponovo IV operativna zona.

Splitskom, Biokovskom, Cetinskom i Šibensko-tro-girskom odredu naređeno je 1 septembra da od probra-nog ljudstva obrazuju jedan udarni bataljon, a od ostalog udarne grupe jačine 30—50 boraca. Od Grupe udarnih bataljona Dalmacije formirana je, 8 septembra, 3 dalma-tinska brigada i 9 divizija u čiji su sastav ušle 1 i 3 dal-matinska brigada.

U Hrvatskom primorju, nedelju dana pre zvanične objave kapitulacije, komanda italijanskog 5 korpusa obra-tila se Štabu 13 divizije NOVJ sa predlogom da joj se dozvoli mirno povlačenje u Italiju, a tome za uzvrat par-tizanima bi bila predata okupirana teritorija. Ponuda nije prihvaćena i preduzete su sve mere da se u momentu zva-nične objave kapitulacije italijanske trupe mogu brzo razoružati.²

Nemačke pripreme imale su isto tako obiman karak-ter. Po novoj organizaciji od 25 avgusta 1943, sve nemač-ke oružane snage na Balkanu ušle su u sastav tzv. Grupe armija »F« na čelu sa feldmaršalom fon Vajksom (von Weichs). Grupu armija »F« sačinjavale su Druga ten-kovska armija i Grupa armija »E«, a bile su joj u opera-tivnom pogledu podređene i okupacione snage u Srbiji. Za komandanta novoformirane Druge tenkovske armije postavljen je general Rendulić (Rendulic) dotadašnji ko-mandant 35 korpusa na Istočnom frontu, sa titulom glav-nokomandujućeg za Zapadni Balkan (Hrvatska, Crna Gora, Albanija). Na čelu Grupe armija »E« u Grčkoj ostao je i dalje general Ler (Löhr), koji je do dolaska Rendulića imao titulu glavnokomandujućeg na Balkanu. Gro Rendulićeve armije sačinjavalo je sedam nemačkih divizija podređenih dotada tzv. »komandantu Hrvatske« kome su bile potčinjene i ustaške snage.

² Veljko Kovačević: Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom primorju i Gorskom Kotaru, Vojno delo, Beograd 1955, 56.

Prilikom odašiljanja na Balkan, Hitler je Renduliću formulisao zadatak sledećim rečima: »Iskoristite cruzane snage Hrvatske, razbite Tita, a Italijane u obalskom području isključite po mogućstvu zarobljavanjem. Posednite onda Dalmaciju, Crnu Goru i Albaniju i branite obalu.³

Kada je 8 septembra uveče objavljena kapitulacija Italije, ona je, bar što se tiče Balkana, predstavljala za mnoge italijanske vojnike mnogo veće iznenađenje nego za njihove dotadašnje saveznike — Nemce, ili protivnike — partizane. No, to je iznenađenje sa radošću pozdravljeno, jer se verovalo da pretstoji odlazak kućama i da je opasnost po život prošla. Takvo rezonovanje mase italijanskih vojnika pokazalo se kao pogrešno. Samo je mali deo italijanskih jedinica uspeo da se prebaci u Italiju, a gro snaga ostao je na Balkanu i podneo svu gorčinu poraza. Više razumevanja za svoj težak položaj, više sažaljenja i pomoći, Italijani su našli kod svojih dojučerašnjih protivnika, a dotadanji saveznici sručili su se na njih sa pravim tevtonskim besom, sa izuzećkom, naravno, prema fašistički nastrojenim trupama koje su im se pridružile. U mnogo slučajeva Italijane su razoružavali oni koji su pre stigli. Oružje su predavali čak i stanovništvu. Tako je napr. delove divizije »Đulija« (Giulia), »Torino«, »Sforčeska« (Sforcesca) iz sastava 8 armije razoružalo istarsko stanovništvo, a dva puka divizije »Bergamo« i prištapske delove 18 korpusa razoružali su Splićani. Ova predaja celokupnog naoružanja bila je jednim dokumentom formalno potvrđena nekoliko dana kasnije. Od dobrovoljaca divizije »Bergamo« formiran je 13 septembra u Splitu bataljon »Garibaldi« od oko 350 vojnika. Ostale italijanske jedinice na teritoriji Jugoslavije razoružane su od strane NOVJ ili Nemaca.

U Sloveniji i Kordunu nalazile su se divizije »Kačatori dele Alpi« (Cacciatori delle Alpi), »Izonco« (Isonzo), »Lombardija«, (Lombardia), 1 artiljeriski puk, 11 inžinjeriski puk, 21 granični sektor (delovi) i 22 granični sektor (delovi). Veći deo ovih snaga razoružala je NOVJ, a Nemci su razoružali snage koje su bile u Ljubljani (pu-

³ Rendulic: Gekämpft, gesiegt, geschlagen, izd. Welsermühl, Wels—Heidelberg 1952, 156.

Questo documento ratifica la consegna formale di tutte le armi e materiali di guerra della Divisione di Fanteria "Bergamo" e reparti vari di Corpo d'Armata esistenti nella Piana di Spalato, come previsto dalle clausole dell'armistizio firmato il giorno 8 settembre 1943 fra i Governi Alleati ed il Governo Italiano. La detta consegna è stata fatta alle forze armate dell'Esercito di liberazione nazionale jugoslavo in accordo tra i rappresentanti militari del Comando Supremo Alleato che sono elementi antipartigiani della commissione della consegna stessa, il Comandante della Divisione Fanteria "Bergamo" e il Comando Supremo dell'Esercito di liberazione nazionale jugoslavo.

È stato convenuto:

- 1)- Gli ufficiali conservano la pistola sulla parola del Generale Comandante la Divisione, e saranno muniti di un tesserino con l'autorizzazione di circolare per la città di Spalato.
- 2)- Il Comando dell'Esercito di liberazione nazionale jugoslavo si impegna, nei limiti delle sue possibilità, di provvedere al vettovagliamento della popolazione civile italiana e delle truppe italiane, ed al trasporto di esse in Italia.
- 3)- I componenti della missione militare Alleata presso il Comando Supremo dell'Esercito di liberazione nazionale jugoslavo si impegnano di tenere informato il loro Comando sulla situazione delle truppe italiane, allo scopo di ottenere l'invio di navi navali accertati per il trasporto in Italia delle truppe italiane ed al loro vettovagliamento, finché il detto trasporto non sia stato effettuato.
- 4)- I militari italiani, dato che hanno ottenuto alle condizioni di armistizio, sono da considerarsi civili e non militari. È garantita perciò la loro incolumità personale fatta eccezione per qualche elemento che sia da considerarsi un criminale di guerra.
- 5)- È concesso l'armamento di fucili per mantenere l'ordine e la disciplina negli accantonamenti.
- 6)- Al Comando Divisione "Bergamo" vengono 5 automobili e 2 autocarri.

Gen. Emilio Cecconi Com'le
Divisione "Bergamo"

Emilio Cecconi

Gen. Costantino Popović
Rappresentante del Co-
mando Supremo dell'Eser-
cito di liberazione na-
zionale jugoslavo

R. Popović

Magg. Giuliano
Sestini, capo della
missione inglese

Giuliano Sestini

Cap. J.E. Burke capo della
Missione inglese per la
Dalmazia

J. Burke

Dott. Ivo Ribar, delegato
del Comando Supremo
dell'Esercito di libera-
zione nazionale jugosla-
vo

Ivo Ribar

Cap. R.F. Benson,
rappresentante una
ricerca presso la Mi-
sione militare in-
glese

R.F. Benson

Fotokopija dokumenta o predaji divizije »Bergamo«

Prevod dokumenta o predaji divizije »Bergamo«

Ovaj dokumenat potvrđuje formalnu predaju celokupnog naoružanja i ratne opreme pešadijske divizije »Bergamo« i raznih jedinica armiskog korpusa, u splitskom garnizonu, prema klauzula primirja potpisanog na dan 8 septembra 1943 godine između savezničkih vlada i italijanske vlade. Pomenuta predaja oružanim snagama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije izvršena je sporazumom između vojnih predstavnika Vrhovne savezničke komande, ovlašćenih za njeno izvršenje, komandanta pešadijske divizije »Bergamo« i Vrhovne komande Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Ugovoreno je:

- 1) — Oficiri zadržavaju pištolj na [datu] reč Generala, komandanta divizije, i biće snabdeveni propusnicom za slobodno kretanje po gradu Splitu.
- 2) — Komanda Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije obavezuje se da će se, u granicama svojih mogućnosti, pobrinuti za opskrbu italijanskog civilnog stanovništva i italijanskih jedinica i za njihov transport u Italiju.
- 3) — Članovi savezničke vojne misije pri Vrhovnoj komandi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije obavezuju se da obaveštavaju svoju komandu o položaju italijanskih jedinica, u cilju da se omogući upućivanje plovni sredstava pod pratnjom za transport italijanskih trupa u Italiju i za njihovo snabdevanje dok pomenuti transport ne bude izvršen.
- 4) — Italijanska vojna lica, s obzirom da su se pokorila uslovima primirja, treba da se smatraju prijateljima a ne neprijateljima. Stoga je garantovana njihova lična bezbednost sa izuzetkom ponekih koje treba smatrati ratnim zločincima.
- 5) — Dozvoljeno je naoružanje puškama za održavanje reda i discipline u kantonmanima.
- 6) — Komandi divizije »Bergamo« ostavlja se 5 automobila i 2 kamiona.

Gen. Emilio Becuzzi, kdt
divizije »Bergamo«
Emilio Becuzzi, s. r.

Gen. Konstantin Popović,
predstavnik Vrhovne komande
Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije

K. Popović, s. r.

Maj. Guglielmo
Deakin, šef engleske misije
Deakin, s. r.

Kap. J. E. Burke, šef engleske misije za Dalmaciju
J. E. Burke, s. r.

Dr. Ivo Ribar, delegat
Vrhovne komande Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
Ivo Ribar, s. r.

Kap. M. O. Benson, američki predstavnik pri engleskoj vojnoj misiji,
Benson, s. r.

* Original u arhivi VII, k. 692, reg. br. 4/6.

kovi i alpinske jedinice) i trupe koje su čuvale prugu Ljubljana — Trst.

U Hrvatskom primorju i Gorskom Kotaru nalazile su se divizije: »Celere I« (Celere I), »Murde«, (Murge), »Mačerata« (Macerata) i 14 obal. brigada. Veći deo ovih snaga razoružala je NOVJ uz pomoć naroda, a samo manje snage na Rijeci razoružali su Nemci.

U Severnoj i Srednjoj Dalmaciji Nemci su razoružali diviziju »Zara«, jedan puk divizije »Bergamo« (u Šinju) i manje delove 17 obalske brigade; preostali deo ove brigade razoružala je NOVJ.

Snage u Južnoj Dalmaciji i Hercegovini, diviziju »Marke« (Marche), »Mesina« (Messina) i 18 obalsku brigadu, razoružali su Nemci.

Divizija »Venecija« (Venezia) prešla je u oktobru 1943 na stranu NOVJ; deo divizije »Taurinense« (Taurinense) prišao je NOVJ, deo je razoružan od strane NOVJ, a jedan deo su razoružali Nemci. Deo divizije »Emilija« (Emilia) i »Ferara« (Ferrara) razoružali su Nemci. Sve četiri divizije nalazile su se u Crnoj Gori i Sandžaku.

U Makedoniji i na Kosmetu nalazile su se divizija »Firence« (Firenze), čiji je jedan bataljon razoružala NOVJ a ostatak Nemci, i divizija »Pulje« (Puglie) koju su razoružali Nemci.

Nekim italijanskim jedinicama pošlo je za rukom da se prebace u Italiju, uz našu pomoć. Od divizije »Venecija« i manjih delova divizije »Taurinense« formirana je decembra 1943 divizija »Garibaldi« koja se borila u sastavu 2-og korpusa NOV.⁴

Formiranje mornaričkih komandi

Prestankom italijanske okupacije, gotovo čitava obala Istre, Hrvatskog primorja, Severne i Srednje Dalmacije, sa izuzetkom nekih gradova, bila je oslobođena. Na toj teritoriji zatečeno je mnoštvo manjih i većih plov-

⁴ Bataljon »Garibaldi« ušao je početkom oktobra 1943 u sastav 1 proletrske divizije. Podaci o razoružavanju italijanskih jedinica su dobijeni iz VII, ali se ne mogu smatrati kao apsolutno tačni, uprkos tome što se delimično temelje i na italijanskim izvorima.

nih objekata, a velika količina zaplenjenog oružja pružala je mogućnost da se ti brodovi naoružaju. U roku od dve sedmice nikle su na oslobođenoj teritoriji tri mornaričke komande:

Komanda mornarice NOV i POJ formirana je 9 septembra 1943 od lučkog zapovedništva u Crikvenici čije je osoblje prešlo na stranu NOV.⁵ Njoj je bila podređena tzv. »Ratna mornarica« koja se sastojala od naoružanih brodova, mornaričke pešadije, osmatračke službe i obalske artiljerije i »Pomorska direkcija« koja je pod sobom imala lučke kapetanije i zastupstva, pomorske svetionike i patrolne ribarske brodove. Pod nadležnost ove komande spadalo je Hrvatsko primorje od Sušaka do Karlobaga i Kvarnerski otoci. »Ratna mornarica« je raspolagala flotilom od 4 naoružana čamca, zatim sa četiri čete mornaričke pešadije (raspoređene na Lošinju, Cresu, Krku i obali od Kraljevice do Raba), obalskom artiljerijom (na Cresu, Lošinju, Rabu i obali od Kraljevice do Bakra), osmatračkim stanicama Rab, Baška, Omišalj, Mali Lošinj. »Pomorska direkcija« je imala lučke kapetanije Sušak, Bakar, Crikvenicu, Senj, Krk, Rab, Cres i Lošinj kojima je bilo podređeno 13 lučkih zastupništava u manjim mestima. Osim toga, imala je veći broj nenaoružanih plovni sredstava (4 parobroda, 18 koča i oko 45 motornih jedrenjaka).⁶

Naređenjem Glavnog štaba NOV i POH od 24 septembra 1943, ova komanda promenila je naziv u *Komandu mornarice za Hrvatsko primorje i Istru*.⁷

Obalska komanda formirana je 19 septembra 1943 u Splitu, po naređenju Štaba IV operativne zone. Zadatak joj je bio odbrana šireg područja Splita od napada s mora. Imala je: 9 flotila od po 3—6 naoružanih brodova, koje su bazirale uglavnom po otocima (Šoltanska,

⁵ Arhiva VII, GŠH — operativna prepiska, k. 105B, reg. br. 36/2.

U nekim izveštajima ova komanda se pominje pod imenom Štab NO mornarice Primorsko-goranskog sektora, a kao datum njenog formiranja — 11 septembar 1943 g.

⁶ Materijali za izučavanje Mornarice NOVJ, biblioteka VPŠC Divulje (cit. Materijali), br. inv. 254, str. 4 i br. 265, str. 9, 18, 29.

⁷ Arhiva VII, GŠH — personalna prepiska, k. 106, reg. br. 21/2.

Bračka, Hvarska, Viška, Korčulanska, Pelješka, Mljetska, Lastovska i Primorska flotila u Makarskom primorju); jednu flotilu od 2 naoružana parobroda (*Bakar, Ston*), 2 naoružana motorna broda (*Ivan, Lala*), 2 naoružana brza motorna (borbena) čamca (*BČ 1, BČ 2*); obalsku artiljeriju (Primošten, Zečevo, Drvenik, Brač, Hvar); partizanske odrede na otocima, 1-vu otočku brigadu (Bračko-šoltanski odred i Hvarsko-viški odred) i Južnodalmatinski odred (raspoređen na Korčuli, Pelješcu, Mljetu i Lastovu); jedan hidroavion, koji je posle nekoliko uspešno izvršenih borbenih zadataka ubrzo izgubljen usled udesa na o. Braču.⁸

Posle povlačenja iz Splita, Obalska komanda je reorganizovana i od 29 septembra nosila je naziv *Štab flote naoružanih brodova*.⁹

Obalska komanda Kninskog sektora formirana je 25 septembra 1943 naredjenjem štaba Kninskog sektora.¹⁰ Njena se nadležnost protezala nad obalom od reke Zrmanje do reke Krke i otocima od Premude do Murtera. Upočetku je raspolagala veoma skromnim snagama i sredstvima, ali ih je postepeno povećavala. U oktobru je imala pod sobom 4 flotile od po 2 naoružana broda (Virska, Molatska, Pašmanska i Kornatska flotila), jedno minersko odeljenje koje je dejstvovalo uz pomoć Molatske flotile i 3 osmatračke stanice — Grpašćak, Sv. Mihovil i Bonaster.

Kada je naredbom Štaba NOV i POH, 5 oktobra, formirana 19 severnodalmatinska divizija, ova komanda je promenila naziv u *Komandu mornarice za severnodalmatinsku obalu i otoke*.¹¹

⁸ Arhiva VII, IV operativna zona — operativna prepiska, k. 1491, reg. br. 19-1. — Materijali, br. inv. 267, str. 1.

⁹ Materijali, br. inv. 267, str. 3—9.

¹⁰ Materijali, br. inv. 265, operativna prepiska, str. 13, str. 17—25.

¹¹ Materijali, br. inv. 267, operativna prepiska, str. 8.

U sastav ove komande ušao je i tzv. *Mornarički odred Ražanac*, formiran krajem septembra 1943 na inicijativu odreda »Plavi Jadran«. Mornarički odred Ražanac imao je 10 motornih brodova, od čega 2 naoružana mitraljezima (*Nova zora, Sokol*), 2 jedrenjaka i 1 motorni splav; odred je prebacivao borbe »Plavog Jadrana« preko Velebitskog Kanala i starao se za njihovo snabdevanje. (VII, arhiva Mornarice NOVJ, k. 2020, reg. br. 11/11).

Zbog pomanjkanja sredstava za vezu, kontakt između mornaričkih komandi uspostavljao se dosta teško i sporo. Pored toga, u okviru svoje nadležnosti, svaka od ovih komandi rešavala je specifične probleme čija hitnost nije dozvoljavala da se međusobnom povezivanju posveti veća pažnja. U Hrvatskom primorju bio je to problem oslobođenja otoka Cres i Lošinj, prevoz interniraca iz logora na o. Rabu i evakuacija trofejnog materijala, a u Srednjoj Dalmaciji su iz borbe za Split i organizovanja obalske odbrane šireg područja Splita proisticali osnovni zadaci Obalske komande. Relativno najmirnija situacija bila je na području Obalske komande Kninskog sektora, ali je ona raspolagala sa najmanje sredstava.

Novoformirane mornaričke komande biće brzo uvučene u vrtlog ratnih događaja i stavljene pred zadatke koji su od njih zahtevali maksimum napora. No, krajem septembra, kada je borba za obalu u Srednjoj Dalmaciji bila u punom jeku, situacija u Hrvatskom primorju dozvoljavala je još uvek ofanzivno angažovanje snaga.

Oslobođenje otoka Cres i Lošinj

Pred naletom jedinica NOV i POJ, manje četničke snage iz Like povukle su se na Hrvatsko primorje, a odatle preko Krka na otoke Cres i Lošinj gde se u času kapitulacije zatekla grupa od oko 300 četnika. Štab 13 divizije, u zajednici sa mornaricom, odlučio je da se iskrca na te otoke i likvidira četničke snage.

U drugoj polovini septembra 1943 1-vi bataljon 1-ve brigade 13 divizije prebačen je po delovima na Cres i uz neznatan otpor prisilio manju grupu četnika da se povuče u Lošinj. Tu se moglo očekivati da će otpor četnika, grupisanih oko utvrđenja na brdu Tovar, biti znatno jači, te je odlučeno da se iskrca još jedan bataljon, i to neposredno na o. Lošinj.

Za ovo iskrčavanje angažovan je 4 bataljon 1 brigade 13 divizije (bataljon »Matija Gubec«). U noći 21/22

septembra bataljon je iz Kraljevice prebačen na Krk, a sledeće noći ukrcao je na parobrod *Lav* i u pratnji *PČ 1* i *PČ 3* upućen prema Lošinju.¹²

Noć je bila tiha i bez mesečine. Oko 2 časa po ponoći odred je prispeo do o. Orjul. *PČ 3* i *PČ 1* uputili su se na svoja patrolna područja, a *Lav* se, smanjivši brzinu na 3—4 čv, nečujno privukao obali i počeo da iskrcava trupe u uvali Balvanida.¹³ Bragocom i brodskim čamcima trupe su prevožene na obalu, ali to je išlo suviše sporo. Zbog toga se parobrod približio obali i lagano pramcem nasukao. Ostatak vojnika se pomoću čamaca i sidrenog lanca brzo iskrcao.

Prve grupe četnika zatečene su na spavanju, što je bio znak da je iznenađenje potpuno. Tek pred jutro, kada je *Lav* izišao iz uvale i započeo da patroliše duž zapadne obale Lošinja, bio je napadnut sa četničkih položaja na Rtu Kornu. Sa svega nekoliko preciznih topovskih zrna četnička vatra je učutkana.

Baterija na brdu Tovar od 3 topa 150 mm gađala je povremeno i brodove i naše trupe, koje su se po teškom terenu preko Grgošćaka i Kalvarije kretale prema Velikom Lošinju. Vatra je bila neprecizna, jer četnici nisu imali tačne podatke o pokretima naših snaga. Preuveče, 23 septembra, Veliki Lošinj je oslobođen, a sutradan, snagama oba bataljona, slomljen je i poslednji otpor na Tovu.

Desant na otoke Cres i Lošinj pretstavlja prvu značajniju ofanzivnu akciju Mornarice NOVJ u periodu njenog stvaranja. Brzina kojom je ovaj desant pripremljen i izveden zaslužuje svaku pohvalu. Uz pomoć mornarice

¹² *Lav* je bio naoružan sa dva protivtenkovska topa (po jedan na svakom boku) i sa nekoliko mitraljeza 8 mm. Teglio je jedan bragoc.

PČ 1 je bio tunelovac *Jadran* sa brzinom od oko 8 čv, naoružan sa 3 mitraljeza 8 mm.

PČ 3 je bio mali motorni čamac koji je ranije pripadao Riječkoj tvornici torpeda. Brzina mu je bila preko 30 čv, a naoružanje 1 puškomitraljez i 1 mitraljez 8 mm.

¹³ Prema originalnim italijanskim dokumentima, između o. Sv. Petar i o. Lošinja bilo je položeno jedno minsko polje. *Lav* je srećno prošao kroz to minsko polje, ne znajući za njega. (Vidi skicu br. 4).

biće zauzeto par dana kasnije i ustaško uporište Karlobag.

Oslobođenje Cresa, Lošinja i Karlobaga bile su poslednje ofanzivne operacije naših snaga pred početak borbe za obalu Hrvatskog primorja. U vreme kada su se ove operacije izvodile, prva etapa borbe za obalu Dalmacije primicala se već kraju.

II

BORBA ZA OBALU

Nemački plan i početne borbe

Kapitulacija italijanskih oružanih snaga i savezničko iskrcavanje u zalivu Salerna veoma su pojačali značaj Balkanskog ratišta jer su preko njega Nemci povezivali svoj front u Južnoj Italiji sa Istočnim frontom. Borba koju su jedinice NOV i POJ vodile sa nemačko-kvislinškim snagama izgubila je za Nemce karakter borbe u pozadini. To je sada bila borba na važnom delu fronta koji je za odbranu »nemačke Evrope« mogao imati odlučujući značaj, ako na njemu dođe do krupnijeg savezničkog iskrcavanja. Zbog toga je osnovni cilj nadiiranja nemačkih snaga na jadransku obalu bio razoružavanje italijanskih formacija — da bi se sprečio porast i jačanje snaga NOV i POJ i posedanje obale radi organizovanja protivdesantne odbrane. Ovaj je cilj imao da se ostvari u tri etape: u prvoj — munjevitim prodorom domoći se najvažnijih luka na obali Dalmacije i Albanije i razoružati krupnije italijanske formacije; u drugoj etapi, oslanjajući se na zauzeta uporišta — ovladati čitavim obalskim rubom; i u trećoj — zauzeti otoke i organizovati protivdesantnu odbranu istočne obale Jadrana.

Nemačko pomeranje prema obali, sve do momenta zvanične objave kapitulacije, imalo je karakter postepene infiltracije u italijanske položaje, a posle objave započela je »trka k moru«.

U 4 časa 9 septembra pet nemačkih motorizovanih bataljona, svaki kao posebna kolona, krenulo je iz unutrašnjosti prema Zadru, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Draču i Valoni, a na sinjski aerodrom spušten je jači odred vojnika koji je smesta razoružao jedan puk italijanske divizije »Bergamo«. Do večeri istoga dana, sve nemačke kolone dostigle su marševske ciljeve, izuzev kolone koja je išla prema Splitu i kod Klisa naišla na jak otpor nekih jedinica 9 divizije.

Dok su se kod Splita vodile ogorčene borbe, sa aerodroma kod Kraljeva uzletela je 10 septembra izjutra jedna četa padobranaca Brandenburške divizije koja je potom bila bačena na Tiranu sa zadatkom da zarobi italijanskog generala, komandanta Grupe »Istok«, jer je otezao pregovore sa nemačkim snagama u Albaniji. General je zarobljen bez otpora i istog dana u 14 časova potpisana je kapitulacija italijanskih snaga na Balkanu. Sutradan je došlo jedno lično Hitlerovo naređenje da se svaki italijanski oficir koji bude pružao otpor zarobljavanju ili koji prebегне partizanima, ima smatrati kao razbojnik i zato će biti na licu mesta streljan.¹⁴

Plan Nemaca, da brzim izbijanjem na određene tačke jadranske obale nastave odmah kretanje uz obalski rub i zagospodare čitavom obalom, nije uspeo. Žestoke borbe koje su se vodile za Split, obalu Srednje Dalmacije i poluotok Pelješac, zatim otpor naših jedinica u Hrvatskom primorju, znatno su poremetili nemačke planove. Ne uspevši da spreče razoružavanje mnogih italijanskih pukova od strane jedinica NOV i POJ, koje su neprestano nicalе, Nemci ni posle 4 meseca ogorčenih borbi nisu uspeli da ostvare svoj plan u potpunosti, jer su naše snage zadržale u svojim rukama o. Vis, a kontrolisale znatan deo otočkog područja.

Česta izmena situacije u borbi za obalu i novi zadaci koji su se našim jedinicama u vezi sa tim postavljali, kao i opšta tendencija razvitka NOV i POJ, dovele su uporedo sa borbom za obalu i do čestih izmena organizaciono-operativnog karaktera i formiranja novih jedinica.

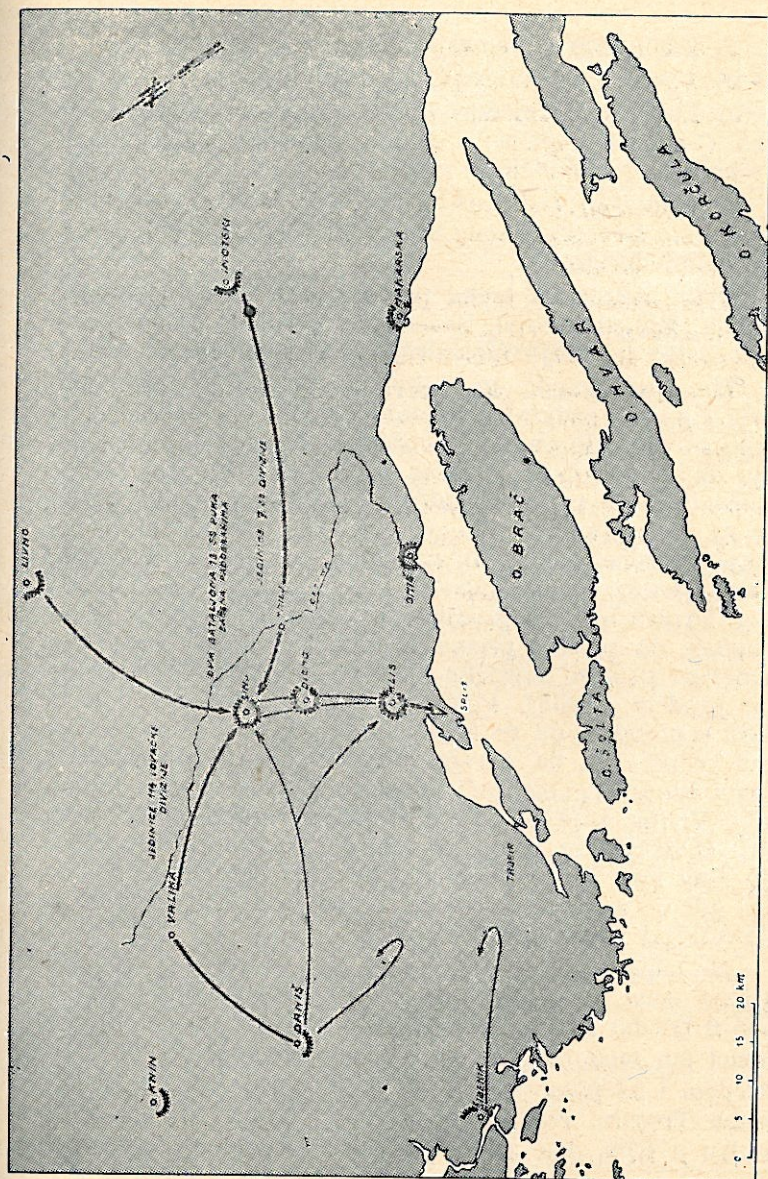
¹⁴ Rendulic, ibidem, str. 181.

Borba za Split

Nemci su borbu za Split započeli jednom značajnom prednošću. Držeći najvažnije garnizone na svim pravcima prema Splitu, postigli su već od samog početka operativno okruženje naših snaga koje su branile grad. Spoljna linija tog okruženja išla je od Zadra preko Knina, Livna, Mostara na Ljubuški i Metković, a unutrašnja od Šibenika preko Drniša, Sinja na Imotski, Makarsku i Omiš.¹⁵ U odnosu na ovaj raspored, glavni pravac udara, Sinj — Split, bio je u centralnom položaju iz čega je sasvim logično proisticalo da će nemačka dejstva iz Drniša, Livna i Imotskog biti koncentrično usmerena na Sinj. Zauzećem Klisa i Dicma¹⁶ Nemci su stekli značajna taktička preimućstva na pravcu glavnog udara, ali su ga, s druge strane, time nedvosmisleno obeležili. Štab IV operativne zone skoncentrisao je odmah sve svoje raspoložive snage na prostoriju Sinj—Klis—Split i time privremeno uklonio neposrednu opasnost za Split, no svaki nemački prodor u pravcu Sinja i pojačanje tamošnjih snaga činili su tu opasnost ponovo akutnom. Situacija se znatno popravila kada je polovinom septembra na područje Srednje Dalmacije stigla 1-va proleterska, a za njome i 4 krajiška divizija. Došlo je do značajnih organizacionih izmena koje su omogućile najkorisniju upotrebu jedinica IV operativne zone i pridošlih pojačanja u tadašnjoj fazi borbe za Split. Proleterska i Krajiška divizija, kao posebne manevarske grupe, zatim tenkovski bataljon i zonska artiljerija, bili su pod neposrednom komandom IV operativne zone, a sve ostale jedinice podređene su komandama novoformiranih sektora:

¹⁵ Ove linije ne treba shvatiti kao linije kordonskog rasporeda neprijateljskih snaga, već samo kao linije koje su povezivale nemačke garnizone. Makarska i Omiš bili su u ustaškim rukama. Italijanske garnizone u Kninu i Drnišu Nemci su već 8 septembra opkolili, a sutradan su ih razoružali.

¹⁶ Na vest o kapitulaciji Italije jedinice 9 divizije sa položaja kod Drniša, pošle su odmah prema Klisu da razoružaju Italijane. Italijani nisu pristali na predaju, ali su izjavili da će se boriti i protiv Nemaca. Kada je naišla nemačka kolona iz Sinja, Italijani su je ipak propustili bez borbe. Druga kolona koja se kretala odmah za prvom, zaustavljena je od partizana u Dicmu. (Ivica Kukoč-Jordan: VIII korpus — značajan prilog Dalmacije u oslobodilačkom ratu, »Slobodna Dalmacija«, br. 2673, str. 4).

Šlika 7. — Nastupanje nemačkih jedinica prema Splitu

a) *Šibenskog* (Šibenska i Trogirska brigada),
b) *Sinjskog* (9 divizija, Splitska brigada),
c) *Imotskog* (Imotski odred, Omiška grupa bataljona, Cetinska brigada; u sastavu Omiške grupe nalazio se i bataljon »Garibaldi«);

d) *Obalskog* (obalska artiljerija, partizanski odredi na otocima Drvenik, Čiovo, Šolta, Brač, Hvar, Vis, flotila naoružanih brodova).

Ovim sektorima treba pripojiti i *Kninski* (Kninska brigada, Kninski odred, Severnodalmatinski odred), koji je postojao odranije (formiran je krajem aprila 1943).

Tim jedinicama, uz takvu organizaciju komandovanja i podelu zadataka, nastavila je IV operativna zona borbu za Split. Ispravno je uočen značaj Sinja i opasnost koju on u nemačkim rukama pretstavlja za Split, te je odlučeno da se taj grad zauzme. Međutim, napad, planiran za 21 septembar, bio je osujećen prodorom jedne manje nemačke kolone iz Imotskog u Sinj, a sutradan izjutra Nemci su već započeli opšte nastupanje iz Imotskog, Drniša i Livna prema Sinju, dok su snage iz Sinja pokušale da prodru prema Dicmu. Na svim pravcima Nemci su postigli taktičke uspehe, ali nijedna od kolona nije prodrla u Sinj. Posle neuspelog pokušaja u noći 22/23 septembra da se zauzme Sinj, Štab IV operativne zone odlučio je da spreči dalje nadiranje neprijatelja prema Sinju organizujući odbranu na reci Cetini i području Vrlike, i da sledeće noći ponovo pokuša da osvoji Sinj. Međutim, ni drugi napad nije uspeo. Nemci su te iste noći kod Trilja prešli Cetinu i 24 septembra ušli u Sinj gde je sutradan prispela i nemačka kolona koja je nadirala od Drniša preko Vrlike.

Ne uspevši da spreči prodor Nemaca u Sinj, IV operativna zona je odlučila da osvoji neprijateljske garnizone u Dicmu i Klisu i organizuje blisku odbranu Splita. Nemci su, međutim, 26 septembra nastavili napad i na glavnom i na pomoćnom pravcu — iz Šibenika i Drniša, prema Trogiru. Na pravcu glavnog udara uspeali su da prodru u Klis, dok su u prodoru prema Trogiru bili odbačeni.

Dolaskom jakih nemačkih snaga u Klis, Split se nije više mogao uspešno braniti. Štab IV operativne zone naređuje opšte povlačenje prema Dinari i na Mosor. Izjutra 27 septembra nemačke trupe ušle su u Split. Šibenska i Trogirska brigada, koje nisu uspele da se probiju na Dinaru, prebačene su brodovima na otoke Šolta i Brač. Pre napuštanja Splita potopljeni su u luci svi plovni objekti koji zbog nedostatka stručnog kadra nisu mogli biti evakuisani.

Formiranje 8 korpusa i Mornarice NOVJ

Posle povlačenja iz Splita prišlo se organizaciji protivdesantne odbrane otoka, a izvršena je i ponovna reorganizacija vojnih jedinica na području IV operativne zone. Naredenjem Vrhovnog štaba od 7 oktobra 1943 rasformirana je IV operativna zona i naredeno obrazovanje 8 korpusa NOVJ u čiji su sastav ušle četiri divizije i gotovo svi partizanski odredi na teritoriji Dalmacije i njenih ostrva, uključujući tu 1-vu otočku brigadu i Južnodalmatinski odred iz sastava Obalske komande.¹⁷

I u mornarici je uskoro potom došlo do organizacionih izmena, jer se postojećom organizacijom nije mogao uspešno voditi rat na moru i rešiti niz problema nastalih u vezi sa kapitulacijom Italije. Samo su objedinjeni rad i rukovođenje mogli obezbediti jednoobraznu i kontinuiranu organizaciju službe osmatranja, obaveštavanja i veze, obalske plovidbe, polaganja i čišćenja mina, pravilnu raspodelu trofejnog materijala i stručnog kadra. Zato je Vrhovni štab svojom naredbom od 18 oktobra 1943 imenovao Štab Mornarice NOVJ, a naredbom od 24 oktobra privremeno ga podredio, u operativnom i organizacionom pogledu, Štabu 8 korpusa.

Prilikom formiranja, štabu mornarice bili su postavljeni sledeći zadaci:

— da objedini pojedine komande mornarice i organizuje ih u jedinstvenu ratnu mornaricu;

¹⁷ Arhiva VII, IV operativna zona — operativna prepiska, k. 1491, reg. br. 28-1; 8 korpus, operativni izveštaji, k. 516, reg. br. 34-6.

— da se aktivno bori protiv okupatora i njegovih domaćih slugu u cilju njihovog uništenja i oslobođenja zemlje;

— da brani otoke;

— da obezbedi obalske komunikacije u našem obalnom moru i našim unutrašnjim vodama, prvenstveno između luke Podgora i otoka Visa za operativne potrebe NOVJ, za njeno snabdevanje iz savezničkih baza u Južnoj Italiji, kao i za evakuaciju ranjenika sa kopna na otoke, odnosno u Južnu Italiju.¹⁸

Štab Mornarice NOVJ počeo je da dejstvuje 26 oktobra 1943 sa sedištem u luci Hvar. Zadaci koji su mu bili povereni daleko su prelazili okvir delovanja jedne isključivo partizanske mornarice. To se naročito reljefno odražavalo u novoj formaciji mornarice.

Formacija je predviđala uži štab (komandant, pomoćnik komandanta, politički komesar, načelnik štaba, zamenik političkog komesara i još dva oficira) i sledeće otseke:

— operativni (sa sekcijama: operativnom, obaveštajnom, organizaciskom i nastavnom);

— za vezu (sa sekcijom za šifru);

— za minerstvo i zaprečavanje;

— za obalsku artiljeriju;

— za otočke partizanske odrede;

— za pomorski saobraćaj (sa sekcijama: saobraćajnom, ribarskom, pomorsko-policiskom i za izvršnu lučku službu);

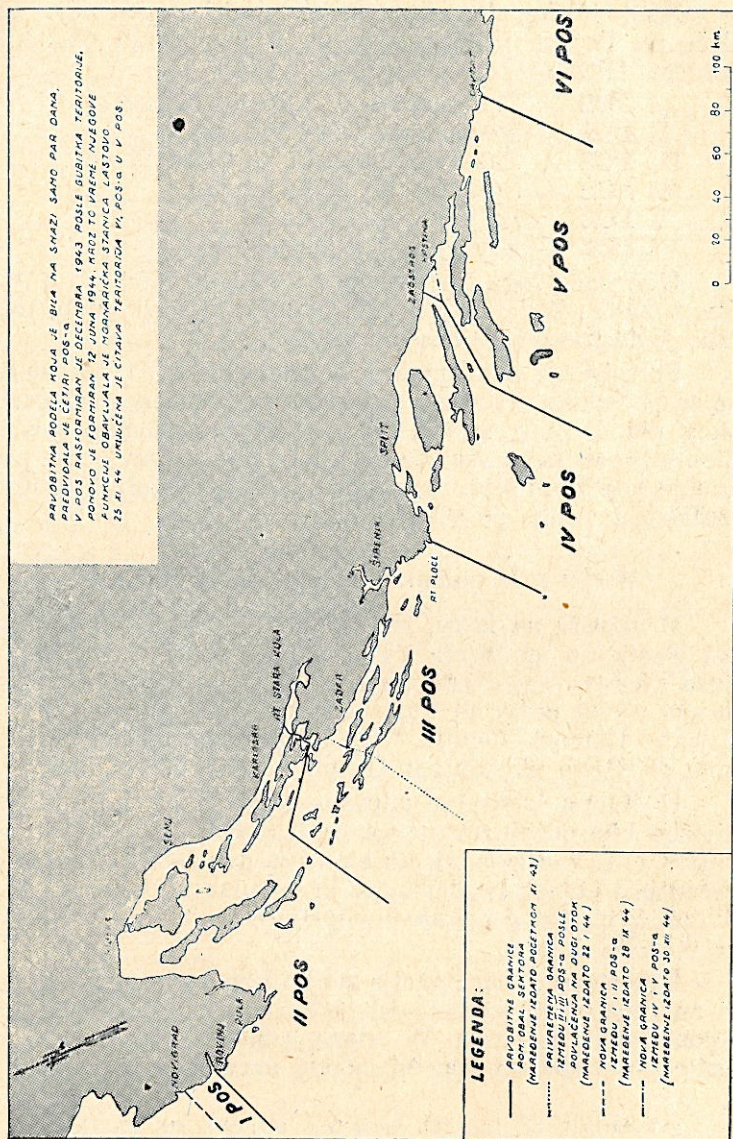
— ekonomski (sa sekcijama za ishranu ljudi i stoke, za odeću, za ogrevni i potrošni materijal, za nabavku i rekvizicije);

— tehnički (sa sekcijama za plovne jedinice, radio-ničkom i za nabavku materijala);

— sanitetski (sa apotekarskom sekcijom) i

— sudski.

¹⁸ Josip Černi: Naša ratna mornarica u Narodnooslobodilačkom ratu. Vojno delo 12/56.

Radi lakšeg komandovanja, obalsko područje od Soče do Bojane podjeljeno je na 6 pomorskih obalskih sektora (POS) ¹⁹

- I POS — Tršćanski (od Soče do Mirne)
- II POS — Kvarnerski (do Ljubača)
- III POS — Zadarsko-šibenski (do Rta Ploča).
- IV POS — Splitski (do s. Zaostrog)
- V POS — Pelješki (do Cavtata)
- VI POS — Bokeljski (do Bojane).

U vreme svoga formiranja I i VI POS nisu bili u našim rukama. Zadatke u njima, ukoliko bi se pojavili, trebalo je da izvršavaju susedni sektori.

Formiranje 8 korpusa i Mornarice NOVJ podudara se sa početkom izvođenja druge etape nemačkog operativnog plana. Zbog specifičnih obeležja i različitih posledica koje su nemačke ofanzivne operacije imale na području pojedinih sektora, završne borbe za obalu biće razmatrane posebno po sektorima.

Borbe u II pomorskom obalskom sektoru

U napadu na Istru, Hrvatsko primorje i Gorski Kotar Nemci su upotrebili tri divizije iz sastava 1 SS korpusa i delove tenkovske divizije »Herman Gering«, napadajući njima pravcem Trst—Rijeka—Crikvenica—Novi i Rijeka—Delnice—Ogulin. ²⁰ U drugoj fazi, Nemci će jednom divizijom napadati iz Gospića prema Senju.

U sklopu frontalne odbrane koja je od jedinica 13 divizije bila organizovana na liniji Sušak—Risnjak, mornarica je dobila zadatak da sa svoje dve čete mornaričke pešadije i patrolnim čamcima brani ulaz u Bakarski Zaliv od eventualnog pokušaja neprijatelja da u njemu iskrca taktički desant.

U periodu koncentracije svojih kopnenih snaga Nemci su intenzivno izviđali oslobođeno područje avijacijom i pomorskim snagama. Za vreme jednog takvog izviđanja došlo je do sukoba između jednog nemačkog torpednog i

¹⁹ Materijali, br. inv. 265, operativna prepiska, str. 35—47.

²⁰ V. Kovačević, ibidem, str. 62.

našeg patrolnog čamca kod Urinja. Nemci su posle toga slali u izviđanje razarač *TA 20* («Audace»). Početkom oktobra bombarduju avijacijom senjsku luku i potapaju parobrode *Lav*, *Istra* i nekoliko manjih brodova.

7 oktobra 1943 Nemci su prodrli iz Rijeke, slomili otpor jedinica 13 divizije, razbili čete MP i zagospodarili obalom skoro sve do Crikvenice.

Uzrok nemačkog uspeha ležao je uglavnom u činjenici da je 13 divizija, sa brojnim stanjem koje se popelo na 10.000 boraca, imala preglomazne brigade čija su udarna jezgra bila razvodnjena velikom masom neobučenih i neiskusnih boraca. Brigade su bile opterećene i raznovrsnom, još ne usvojenom borbenom tehnikom i brojnim komorama. Sve je to smanjilo pokretljivost divizije i dovelo do prihvatanja jedne pogrešne taktičke koncepcije — pružanja frontalnog otpora.²¹

Od polovine oktobra do polovine novembra 1943 vodalo je relativno zatišje ispunjeno uglavnom delatnošću patrola. 12 novembra nemačka avijacija je bombardovala tvrđavu na Lošinju; uništena je signalna stanica ali oštećenja na topovima i žrtava nije bilo. Sutradan oko 4 časa izjutra Nemci su se iskrcali na nekoliko mesta na otoku: Mali Lošinj, Čikat, Osor i Veliki Lošinj u jačini od oko 200 vojnika sa 2 tenka i 10 blindiranih kola uz podršku krstarice *Niobe*, jednog razarača, nekoliko patrolnih čamaca i avijacije. Naše snage bile su raspoređene u Malom Lošinju (dva voda MP), Osoru (jedan vod MP), a u mestima Cres i Beli na o. Cresu nalazio se jedan ojačan vod sa topovskim odeljenjem na položaju u Velikom Vratniku (1—75 mm). Tvrđavska artiljerija otvorila je vatru na desantne brodove, ali je zbog pomanjkanja pomoćnih uređaja za osmatranje i gađanje vatra bila neprecizna. Otpor neiskusnih jedinica MP brzo je skršen.

Jednoj grupi partizana sa britanskom vojnom misijom pošlo je za rukom da se u uvali Sv. Martin ukrca na 2 naoružana ribarska broda (*Partizan III* i brod komande luke Lošinj) i u poslednjem trenutku, pod vatrom nemačkog streljačkog oružja, isplovi prema Cresu. Međutim,

²¹ V. Kovačević, *ibidem*, str. 56, 77.

napadana od avijacije, oba broda bila su onespособljena za kretanje, a potom zarobljena od krstarice *Niobe* i motornih čamaca. Istog dana, u približno istoj jačini, Nemci su se iskricali na o. Krk koji je branila jedna četa MP (110 boraca) i posle kraće borbe ga zauzeli.²²

Napad na otoke Cres i Lošinj nije bio u neposrednoj vezi sa nemačkim operacijama na obali, ali su Nemci preduzeli to iskrcavanje verovatno iz bojazni da bi savezničke pomorske snage mogle koristiti ove otoke za baziranje i dejstva u Severnom Jadranu, a partizani se služiti otocima kao etapnom stanicom na pravcu snabdevanja Italija — Hrvatsko primorje.

Posle zauzeća Cresa, Lošinja i Krka moglo se očekivati da će Nemci nastaviti operacije na obali. U partizanskim rukama nalazio se još uvek znatan deo obale (od Novog do Karlobaga), a njegovo držanje za NOV Hrvatske bilo je naročito važno zbog evakuacije ranjenika i dotura oružja, municije i raznog materijala iz savezničke pomoći. Zbog toga je Glavni štab NOVH naredio 13 diviziji da spreči pokušaje neprijateljskog nadiranja prema Senju. Pravac od Novog zatvarala je jedna ojačana brigada, a za sprečavanje prodora iz Karlobaga (26 novembra ponovo pao u neprijateljske ruke), dodeljena su II POS-u dva bataljona sa vodom tenkova iz sastava 13 divizije i jedna baterija topova 75 mm za sprečavanje artiljerijskih prepada na obalu i zaštitu dužobalske komunikacije.²³

Početkom decembra Nemci su u dva maha pokušali da prodru iz Karlobaga, ali su oba puta zaustavljeni kod Cesarice i prisiljeni da se povrate nazad. 10 decembra 1943 u 1 čas po ponoći izvršen je iz Karlobaga desant na o. Pag sa nekoliko motornih jedrenjaka i uz pratnju jednog naoružanog parobroda. Naoružani brod *Partizan III* napao je parobrod i prisilio ga da se pod zaštitom dimne

²² Arhiva VII, petnaestodnevni operativni izveštaj štaba II POS za novembar, k. 2023, reg. br. 5/1-1.

Britanska misija je došla na Lošinj oktobra 1943 sa zadatkom da organizuje bazu za torpedne čamce.

²³ Arhiva VII, operativni izveštaj štaba II POS za 16—30 novembar, k. 2021, reg. br. 26/1.

zavese povrati u Karlobag, ali su se trupe, prevožene je-drenjacima, nesmetano iskrcale. Slabe partizanske snage napustile su otok koji su potom posele ustaše.

20 decembra pojavio se pred Loparom na Rabu ne-prijateljski brod *Zrmanja* koji je pokušao da iskrca oko 100 vojnika, ali je vatrom naše baterije bio prisiljen da se povuče prema o. Krku.²⁴

Polovinom januara 1944 Nemci su završili koncentra-ciju u Gospiću, probili se u Senj i zauzeli preostali deo obale. Štab II sektora bio je o pretstojećoj ofanzivi blago-vremeno obavešten te je u skladu sa primljenim direk-tivama od Glavnog štaba NOV i POH izvršio evakuaciju u noći 16/17 januara 1944. Štab II POS-a, sa gotovo svim svojim jedinicama, povukao se na otoke Olib, Molat, Dugi Otok. Vod tenkova i baterija topova vraćeni su matičnim jedinicama, a bataljon mornaričke pešadije sa o. Raba i Paga ušao je u sastav 13 divizije.

Na otoku Rabu ostala je komanda mesta sa oko 50 boraca; zadatak joj je bio da se odupre nemačkom iskr-cavanju, a potom da u pošumljenom delu otoka sačeka dolazak patrolnih čamaca koji će je evakuisati. Nemci se, međutim, nisu žurili da zauzmu Rab, te se Štab II POS-a sa 4 patrolna čameca i 2 naoružana broda uputio krajem februara na otok u nameri da na njemu uspostavi mane-varsku bazu za dejstva protiv nemačkog saobraćaja u Kvarneru. Međutim, Nemci su se posle nekoliko dana iskr-cali na Rab te se čitav sastav sa preostalim borcima po-vukao na Dugi Otok.

Ni posle povlačenja na Dugi Otok Štab II POS-a nije potpuno izgubio kontrolu nad svojim područjem. Na nje-mu su Nemci izgrađivali sistem odbrane koji je u neko-liko linija, povezujući otoke minskim poljima, sprečavao prodor prema Rijeci i Puli, ali su manje partizanske snage ipak dejstvovale na tom području. Bile su to udarne gru-pe na Kvarnerskim otocima i u Hrvatskom primorju i

²⁴ Arhiva VII, operativni i informativni izveštaj štaba II POS za de-cembar 1943, k. 2021, reg. br. 14/1; k. 107B, reg. br. 32-2.

²⁷ decembra 1943 ustaše su napustile o. Pag te je otok ponovo bio pod kontrolom II POS-a sve do povlačenja njegovog štaba i jedinica na teri-toriju III POS-a.

obaveštajni centri sa radiostanicama preko kojih su dostavljani podaci o kretanju i rasporedu neprijateljskih snaga našoj i savezničkoj avijaciji.²⁵ Pored toga, održavala se veza sa komitetima KPJ i narodnooslobodilačkim odborima.

Granica između II i III POS-a privremeno je izmjenjena. II POS-u prepušten je kao operativno područje deo III POS-a s-z od linije Brbinj (D. Otok)—Rt Sv. Petar (o. Ugljan).

Borbe u III pomorskom obalskom sektoru

Na području ovog sektora vladalo je relativno zatišje sve do druge polovine novembra 1943. Posle dva pokušaja da se manjim snagama iskrcaju na Ugljan, Nemci su se bili ograničili na povremena dejstva avijacije i artiljerije koja je tukla iz Zadra. Štab III POS-a, u okviru svojih skromnih mogućnosti, nastojao je da organizuje odbranu otočkog područja. Iz italijanskih i starih jugoslovenskih minskih polja vađene su mine i postavljane na nova mesta.²⁶ Na otocima Ugljan i Pašman bio je raspoređen po jedan bataljon Severnodalmatinskog otočkog partizanskog odreda.

21 novembra su nemačke motorizovane kolone prodrle iz Benkovca i Zadra prema Biogradu, odakle je potom

²⁵ Udarne grupe II POS-a oformljene su tokom marta i aprila 1944. Druga udarna grupa bila je posle kratkog vremena povučena u sastav čete MP na Dugom Otoku, a 1-va grupa ostala je i dalje na otoku Krku. Od aprila 1944 do februara 1945 izbacila je iz stroja preko 200 neprijateljskih vojnika i oštetila tri broda. Grupa je faktički kontrolisala otok jer su Nemci bili saterani u par garnizona okruženih žicom. Treća udarna grupa, na obali pod Velebitom, izbacila je iz stroja oko 150 vojnika, a septembra 1944 povučena je u sastav bataljona MP. Značaj ovih grupa leži i u moralno-političkom uticaju koji su one vršile na terenu gde je u toku zime 1943/44 došlo do povlačenja naših snaga.

Obaveštajni centri su svojim radom izvanredno mnogo doprineli uništenju neprijateljskih brodova. (B. Mamula: Partizanske akcije Mornarice NOVJ u sjevernom Jadranu, Mornarički glasnik 6/55, str. 662).

²⁶ Na minu, postavljenu između otoka Sestrunj i Rivanj, naišao je 29 decembra 1943 jedan neprijateljski parobrod od oko 4000 t i bio teško oštećen tako da se morao nasukati na otok Rivanj. (Materijali, br. inv. 258, str. 14).

otvorena artiljeriska vatra na o. Pašman.²⁷ Sutradan uzoru Nemci su se sa 12 manjih brodova (minolovaca, motornih jedrenjaka i desantno-jurišnih čamaca) iskricali na o. Ugljan kod sela Kukljice i sela Ugljan. Odmah zatim isplovilo je iz Zadra još desetak brodova, od kojih 3 parobroda srednje tonaže, svi sa trupama koje su iskrcane kao drugi ešelon. Uz slabiji otpor, Nemci su do večeri istog dana zagospodarili otokom, a partizanske snage povukle su se na o. Iž i potom na Dugi Otok gde je evakuisan i 2 bataljon sa o. Pašman. 23 novembra Nemci su se iskricali na otoke Rivanj i Sestrunj; ne zatekavši na njima nikoga, iskricali su se sutradan na o. Iž, i to na tri mesta na istočnoj obali otoka, dok je krstarica *Niobe* patrolisala u Iškom Kanalu da bi sprečila povlačenje partizana na Dugi Otok. Udarivši u prazno, Nemci su nastavili sa pretraživanjem na otocima Žut i Kornat, ali su se partizanske snage nalazile tada već na Visu, a manjim delom na Dugom Otoku. Ostavivši manje snage na Ugljanu i Pašmanu, Nemci su se krajem novembra povukli na obalu.

Tom svojom ofanzivom Nemci nisu uspeali da razbiju i unište sve ono što je dotadanjem konsolidacijom bilo postignuto. Kratko vreme posle odlaska Nemaca, Štab III POS-a nastavio je sa svojim dejstvima.

Osetivši da je protivnik ponovo zadobio kontrolu nad područjem koje su oni smatrali očišćenim, Nemci su se, u okviru jedne veće akcije čišćenja koju su sprovodili na obali, iskricali 1 februara 1944 jednim bataljonom na Dugi Otok, a sledećih dana i na neke susedne otoke. Postigavši iznenađenje, uspeali su da unište nekoliko brodova, pretežno neispravnih, koji zbog toga nisu na vreme evakuisani. Inače, gde god je nailazio na ribarske čamce, neprijatelj ih je sistematski uništavao.

Posle ovog prepada Nemci su krajem maja izveli još samo jednu, ali znatno obimniju akciju te vrste, a potom se ograničili na diverzantska dejstva i manje pojedinačne operacije čišćenja. Uglavnom, može se smatrati da je

²⁷ Bombardovanje Pašmana preduzeto je verovatno kao diverzija za pretstojeće iskrčavanje na o. Ugljan.

otočko područje III POS-a, sve do konačnog oslobođenja oktobra 1944, bilo pod našom kontrolom sa kratkotrajnim prekidima za vreme nemačkih prepada.

Borbe u IV I V pomorskom obalskom sektoru

Uporedo sa završnom fazom borbe za Split, Nemci su snagama jednog puka 7 SS divizije započeli borbu za Pelješac koji je branila Južnodalmatinska brigada. 29 septembra Nemci su zauzeli Ston, ali su u njemu ostali blokirani. 5 oktobra pokušali su da sa 6 gumenih čamaca i jednim motornim jedrenjakom iskrcaju taktički desant u luku Drače, ali su od strane naše artiljerije i 2 patrolna čamca bili odbijeni.²⁸ Posle ovog pokušaja Nemci su prešli u defanzivu. U međuvremenu je formiran 8 korpus, a Južnodalmatinska brigada je kao 13 brigada ušla u sastav 26 divizije.

Jedinice 8 korpusa bile su raspoređene na teritoriji koja je bila neobično važna sa gledišta održavanja veze sa saveznicima i prijema materijala iz njihove pomoći. Glavni kanal snabdevanja išao je iz Južne Italije preko o. Visa i Podgore do Livna. Zbog toga je Vrhovni štab postavio novoformiranom 8 korpusu zadatak da odbrani otoke i luke na obalskom pojasu, da onemogući povezivanje nemačkih garnizona i njihovu vezu sa pozadinom. U skladu sa tim zadacima, Štab 8 korpusa dao je određene zadatke svojim jedinicama. Za odbranu Makarskog primorja i pripadajućih otoka zadužena je 26 divizija. Njoj je, pored toga, stavljeno u zadatak da oslobodi Makarsku koja je bila u ustaškim rukama.

Dok je Štab 26 divizije, koji je tada bio smešten u Podgori, pripremao osvajanje Makarske, iz njene je luke isplovio noću 21/22 oktobra 1943 jedan brod sa 120 ustaša iz 2 prometnog zdruga. On je, vozeći uz obalu sve do Splita, okrenuo prema Braču i iskrcao ljudstvo u neposrednoj blizini Milne. Ova je pala posle kraćeg, neorgani-

²⁸ Brodovi su pripadali tzv. Južnodalmatinskoj flotili. Ova flotila, inače u sastavu Flote naoružanih brodova Obalske komande, bila je operativno potčinjena štabu Južnodalmatinske brigade. (Materijali, br. inv. 267, str. 13).

zovanog otpora nekih jedinica 12 brigade koje su bile potpuno iznenađene ovim ustaškim prepadom. Međutim, 12 brigada, prikupivši raspoložive snage na otoku, napala je ustaše i prisilila ih da napuste Milnu uz znatne gubitke. Sledeće noći, 22/23 oktobra, ustaše su pokušale da se iskrcaju kod Pučišća i istočno od Povelja, ali su ih odbile jedinice 12 brigade.

U svetlu događaja koji su potom usledili bilo je jasno da su desantni prepad ustaša na Milnu i ostala dva pokušaja iskrcavanja na o. Brač, imali diverzioni karakter, jer su uzoru 23 oktobra Nemci započeli napad na Pelješac nadiranjem iz Stona (1-vi bataljon 14 puka 7 SS divizije i delovi 750 puka 118 divizije) i iskrcavanjem taktičkog desanta u luku Crkvice i obližnje uvale (3-ći bataljon 13 puka i 3-ći divizion 7 artiljeriskog puka 7 SS divizije). Ukupna jačina nemačkih snaga iznosila je do 1.800 vojnika. Snage 13 brigade bile su kordonski raspoređene: oko Stona i uz obalu do s. Drače nalazila su se dva bataljona, a preostala dva od Drače do Orebića. Ovakvim rasporedom snaga nije se mogao pružiti neki ozbiljniji otpor neprijatelju, tim pre što su Nemci postigli potpuno iznenađenje i pri napadu iz Stona i pri iskrcavanju. Do pada mraka desantni odred je zauzeo Kunu, Pijavičino i Janjinu, a snage iz Stona približile su se Janjini. 13-ta brigada nije bila u stanju da sama odbrani Pelješac iako se posle prvog udara sredila i pružila žilaviji otpor. Na njeno traženje saveznici su sa 20 aviona bombardovali neprijateljske položaje na Pelješcu i luke Metković i Ploče posle čega je 13 brigada u protivnapadu pokušala da odbaci neprijatelja koji se kretao prema Trpnju. Na hitno traženje Štaba 26 divizije, Štab 8 korpusa uputio je 1-vu dalmatinsku brigadu sa položaja oko Posušja u Podgoru. U noći 26/27 oktobra prebačena su njena dva bataljona na Pelješac, a sledeće noći i ostatak brigade. Nemci su zaustavljeni z. od Trpnja, a već sledećeg dana naše su snage preuzele inicijativu. Posle nekoliko oštih borbi, u noćnom napadu 1/2 novembra, neprijateljski otpor je slomljen i Nemci su počeli da se povlače. Međutim, borba na Pelješcu je morala biti prekinuta. Zbog teškog položaja u Makarskom primorju, izazvanog nemačkom ofanzivom,

naše snage su u noći 10/11 novembra evakuisane sa Pelješca. 1-va dalmatinska brigada prebačena je u Podgoru, a 13-ta brigada na Korčulu. U borbama na Pelješcu obe su strane, po vlastitom priznanju, imale teške gubitke: Nemci oko 350, a mi oko 280 poginulih i ranjenih.

U području Biokova naše jedinice, koje su se pripremale za osvajanje Makarske, bile su napadnute od nekoliko nemačkih kolona i prisiljene da vode tešku borbu u okruženju. Zbog velikih gubitaka, proboj u pravcu Aržana, odnosno Posušja, bio bi teško izvodljiv. Doneta je odluka da se jedinice povuku na obalu i prebace na otoke.

Povlačenje je započelo 16 novembra. Neprijatelj je u stopu pratio partizanske pokrete nastojeći da skrsi otpor zaštitnice. Mesta ukrcavanja bila su Igrane, Drašnice i Podgora. Ova poslednja je već bila izložena minobacačkoj vatri. U mrkloj, olujnoj noći trebalo je malim brodovima prebaciti na obalu Hvara i Brača tri brigade (1, 9, 11), četiri partizanska odreda (Mosorski, Neretvanski, Imotski i Makarski) kao i artiljeriju koja je bila na položajima oko Makarske. Na obali se tiskala i gomila ljudi, žena i dece koji su bežali pred nadirućim neprijateljem. Trebalo je i njih izvući. Nikada dotada nije pred Mornaricom NOVJ stajao teži zadatak. No, ona ga je izvanredno izvršila. Na otoke je prebačeno što boraca, što zbeга, te i ranijih noći sa područja Podgore, preko 15.000 ljudi. Na Biokovu je ostala samo jedna četa Neretvanskog odreda jačine 60 boraca. Veći deo izvučenih jedinica zadržan je na otocima, a manji je posle kraćeg vremena opet prebačen na obalu.

Posle povlačenja jedinica 26 divizije na otoke, preduzete su mere da se organizuje odbrana otočkog područja. Umesto glavne komunikacije preko Podgore, počeli su da dejstvuju kanali za dotur i evakuaciju preko otoka Visa do raznih tačaka na obali.

Operativni štabovi za odbranu otoka

Posle zauzeća Pelješca i obale od Splita do ušća Neretve, bilo je jasno da će se operacije uskoro preneti na otoke jer su Nemci morali zauzeti lanac unutrašnjih otoka ne samo radi organizovanja protivdesantne odbrane, već i

da bi obezbedili svoju dužobalsku komunikaciju kojom su snabdevali garnizone na obali. Sprovođenjem izvesnih organizacionih mera, Štab 8 korpusa nastojao je da se sva sredstva, kopnena i mornarička, na otočkom području IV i V POS-a, što bolje iskoriste u odbrani. Odlukom od 18 novembra 1943 predviđeno je formiranje Operativnog štaba za odbranu otoka.²⁹ Njega su sačinjavali Štab Mornarice NOVJ i Štab 26 divizije.

Prema naredbi Operativnog štaba, otočko područje bilo je podeljeno na tri operativna sektora: Šolta—Brač, Hvar—Vis i Korčula—Mljet—Lastovo.

Svaki od ovih sektora imao je svoj poseban manji operativni štab koji su sačinjavali komandanti jedinica na otoku. Raspored jedinica po otocima bio je sledeći:

Šolta-Brač: 12 brigada, Bračko-šoltanski odred i artiljerija (6 topova na o. Braču);

Hvar—Vis: 11 brigada i Hvarsko-viški odred;

Korčula: 13 brigada i Korčulanski odred.

Za odbranu Mljeta i Lastova predviđeno je da se povećá broj mobilisanih prema raspoloživom oružju.

Ovom naredbom postojeća šema potčinjenosti u Mornarici NOVJ i 26 diviziji nije bila niukoliko izmenjena. Obalske baterije i flotile naoružanih čamaca bile su operativno podređene pojedinim štabovima za odbranu otoka, ali su organizaciski i dalje bile vezane za IV odnosno V POS, isto kao i pojedine brigade za 26 diviziju. Pri donošenju odluka operativni štabovi su bili dužni da se koriste savetima i mišljenjima komandira otočkih baterija i komandanata grupa naoružanih brodova.

Operativni štab, koji je u to vreme boravio u luci Hvar gde se nalazio i Štab Mornarice NOVJ, stao je na stanovište da jedinice, raspoređene na otocima, treba da ispolje aktivno dejstvo prema kopnu. To je imalo i svog političkog i vojnog značenja. Trebalo je opovrgnuti neprijateljsku propagandu po kojoj su jedinice NOV u borbama na kopnu potpuno uništene; s druge strane, trebalo je prikupljati podatke o jačini, rasporedu i namerama neprijateljskih snaga na kopnu, a prepadnim dejstvima sa

²⁹ Materijali, br. inv. 265, Operativni štab za odbranu otoka, str. 1—4.

otoka i dejstvima jedinica u pozadini obalskog ruba — uznemiravati neprijatelja, nanositi mu gubitke, vezivati njegove snage i time odgađati iskrcavanje na otoke. Zbog toga je ponovo prebačena na kopno 9-ta brigada, Mosorski, Šibensko-trogirski i Neretvanski odred, a operativni štabovi pojedinih otoka upućivali su obaveštajce i patrole na kopno i pripremali akcije. Najznačajnija akcija ove vrste bio je prepad na Dugi Rat.

U nekoliko uporišta na Dugom i Malom Ratu nalazilo se oko 150 nemačko-ustaških vojnika. U noći 18/19 decembra po jedna četa iz sastava 1 i 12 dalmatinske brigade, prevezena je brodovima Bračke flotile iz Postira u uvalu Supetar. Zbog izvesnih poremećaja u planu akcije, napad je izvršen sa znatnim zakašnjenjem, a cilj napada je postignut samo delimično, jer su iskrcane snage bile nedovoljne da likvidiraju neprijateljska uporišta.

U ovom prepadu prvi put je planirano i ostvareno sadejstvo jugoslovenskih i britanskih snaga na moru. Dva saveznička torpedna čamca patrolisala su u Bračkom Kanalu za vreme prevoženja. Jedan od njih se u visini Omiša sukobio sa jednim nemačkim konvojem (1 dvotrupna peniša, 2 desantno-jurišna čamca, 1 motorni čamac), koji je vozio iz Trogira za Ploče. Nemci su izgubili penišu i 1 DJČ, a ostala 2 broda, iako oštećena, uplovila su u Ploče. Peniša je plutala zapaljena po moru i sutradan je od brodova Bračke flotile dovučena u jednu od naših luka.

Krajem decembra, u skladu sa jednim cirkularnim naređenjem VŠ da se svuda gde je moguće preduzmu ofanzivne akcije, operativni štab za odbranu Korčule pripremao je tri bataljona za iskrcavanje na Pelješac u područje Žuljanskog Zaliva. Međutim, do iskrcavanja nije došlo jer su se Nemci, posle užurbanih priprema, neočekivano iskrcali na Korčulu, baš u vreme kada se zbog planirane akcije raspored naših jedinica na otoku menjao.

Nemački desant na Korčulu

Otok Korčulu branila je 13 brigada (bez jednog bataljona koji je bio na Lastovu i jedne njegove čete koja je bila na Mljetu), Korčulanski odred, Korčulanska flotila naoružanih brodova i nekoliko topova obalske artiljerije

(3 topa 105 mm i 2 brdska topa 75 mm). Kada je krajem novembra 1-va prekomorska brigada prispela na o. Vis, prebačena je odmah na Korčulu gde je uključena u odbranu otoka. Dva dana pred nemačko iskrcavanje, na otok je prebačeno i 6 protivtenkovskih topova 40 mm.

Organizacija protivdesantne odbrane otoka pretstavlja specifičan zadatak. Svim teškoćama koje ovakav vid odbrane sobom nosi treba pridati i mnoge druge koje su proisticale iz oskudice materijalnih sredstava i pomanjkanja iskustva u organizaciji ovakve odbrane.

Raspored naših jedinica na Korčuli nije nigde pokazivao izrazito težište protivdesantne odbrane. Jedinice su raspoređene kordonski, a rezerve, odnosno manevarske grupe za vršenje protivnapada i pojačanje ugroženih sektora, bile su slabe.³⁰ Prva prekomorska brigada branila je obalu od Račišća pa prema zapadu sve do luke Brna na južnom delu otoka. Južnu obalu, od luke Brna do Rta Ražnjić, branio je Korčulanski odred, a preostali deo obale do Račišća branila je oslabljena 13 brigada. Topovi 105 mm bili su raspoređeni na istočnom delu otoka (jedan na k 108 iznad Lumbarde, a preostala dva na tt 230 iznad Korčule; jedan top 75 mm postavljen je iznad Račišća, a drugi iznad Oskorušice). Tri protivtenkovska topa bila su u sastavu pešadiskih jedinica radi izvođenja obuke, a ostali na položaju radi odbrane Vela-Luke, Prigradice i Brne. Količina topovske municije bila je nedovoljna; za sva 3 topa 105 mm bilo je 50 granata, za 2 to-

³⁰ Ovaj raspored bio je protivan direktivi Operativnog štaba koja je glasila:

»Dodeljujući sektore odbrane pojedinim jedinicama, voditi računa o tome da se prema taktičkom sklopu terena na povoljnim pravcima, postave manevarske grupe za vršenje protunapada odnosno za pojačavanje pojedinih više ugroženih sektora. Ni u kom slučaju ne zauzeti linijski raspored«. (Materijali, br. inv. 265, str. 2).

Prekomorske brigade formirane su u Italiji od jugoslovenskih inter-niraca i zarobljenika. Bilo ih je svega pet. Prva i Druga prekomorska brigada prebačene su krajem novembra 1943 na o. Vis. Prva brigada uključena je u odbranu o. Korčule, a Druga je prebačena na kopno kuda će biti upućena i Prva brigada posle pada Korčule. Treća brigada prispela je 6 marta 1944 na o. Vis gde je uvršćena u sastav 26 divizije, a ostale dve brigade prebačene su u Jugoslaviju u drugoj polovini 1944 godine.

pa 75 mm manje od 100 granata, a svaki od protivtenkovskih topova imao je 150 granata.

Za desant na Korčulu (operacija Herbstgewitter — »Herbstgewitter«) bio je određen 750 puk 118 lovačke divizije, ojačan jednim odeljenjem obalskih lovaca, jednim artiljeriskim divizionom i jednom četom tenkova.³¹ Ove snage, skoncentrisane na južnoj obali Pelješca, trebalo je prebaciti desantno-jurišnim čamcima i manjim brodovima, do severne obale Korčule (brodovi su bili skoncentrisani u području Ploče—Metković). Za iskrcne tačke predviđene su luke Račišće i Kneža i uvale Samograd i Banja. Iskrcavanju bi prethodila artiljeriska priprema sa osnove Viganj—Orebić, posle čega bi se iskrcao prvi ešelon. Za marševsko osiguranje konvoja i pružanje artiljerijske podrške sa mora određena su 3 torpedna čamca i 6 dvotrupnih peniša. Prema razvoju borbi posle početka napada, izgleda da je zamisao operacije bila sledeća: na jednoj od iskrcnih tačaka gde iskrcavanje odmah uspe, obrazovati mostobran i proširivati ga prema ostalim tačkama. Sa mostobrana Račišće—Banja krenuti u napad prema Pupnatu — radi izbijanja na glavnu komunikaciju, i prema Korčuli — da bi se ošvajanjem luke iskrcane snage mogle lako pothranjivati. Sprečiti probijanje otsečenih jedinica NOV prema zapadnom delu otoka, a dalje operacije na otoku voditi energičnim frontalnim nastupanjem uz pomoć tenkova i iskrcavanjem taktičkih desanata u pozadinu naših snaga.

Uzoru 22 decembra 1943, posle kratke ali snažne artiljerijske pripreme, delovi prvog ešelona približili su se iskrcnim tačkama. Kod Kneže i Banje nemački pokušaj iskrcavanja bio je odbijen, ali su na području Samograd—Račišće Nemci uspeali da obrazuju mostobran i da ga zatim prošire prema istoku. Jedan direktan pokušaj iskrcavanja u luku Korčule nije uspeo, no grad je istog dana uveče zauzet napadom sa kopna. Nemci su isto tako uspeali da do večeri zauzmu Pupnat. U toku noći 22/23 decembra

³¹ Izjava kda 750 puka 118 divizije, Günthera Tribukait-a, arhiva VII, k. 9, reg. br. 36/10. Izjava zamenika komandira 1-ve baterije 668 art. puka 118 lovačke divizije, Reinholda Wildnera, arhiva VII, k. 73A, reg. br. 3/3—7. »Herbstgewitter« znači »jesenja oluja«.

prebačena je sa Pelješca na Korčulu četa tenkova i artiljerija. Našim snagama na istočnom delu otoka naređeno je povlačenje na liniju zapadno od Pupnata, a na otoku Hvaru prikupljala su se dva bataljona 1-ve brigade radi intervencije na Korčuli. Izjutra, 23 decembra, Nemci su probili našu odbranbenu liniju zapadno od Pupnata, a tenkovi su im doprli do na 2 km od s. Čare. Ozbiljniji otpor neprijatelju pružile su jedinice 13 brigade u borbi za tt 568, Klupca. Bataljoni 1-ve brigade, koji su se na čelu sa komandantom 26 divizije iskrcali u toku dana na Korčulu, poseli su položaje duž čitave širine otoka, u visini s. Smokvice, od k 390, Velo Brdo, do tt 186, Sutvara. Pokušaj neprijateljskog iskrcavanja u uvali Prigradica u toku noći 23/24 decembra nije uspeo, a isto tako ni napad na položaje jedinica 1-ve brigade, izvršen uzoru. Bataljoni 1-ve brigade, potpomognuti ostalim jedinicama i uz pomoć protivtenkovskih topova, uspeali su da se u toku dana održe na svojim položajima i spreče prodor tenkova prema Vela-Luci, štaviše, pripremali su se za noćni napad na s. Čara. No, predveče 24 decembra, posle neuspelog pokušaja da se iskrcaju u luci Brna, Nemci su nastavili put prema luci Karbuňi gde su se posle kraćeg otpora iskrcali. Ovim je iskrcavanjem Vela-Luka bila neposredno ugrožena. Doneta je odluka da se otok što pre napusti. Izvlačenje snaga predviđeno je preko Vela-Luke i uvala Bristva i Prapratna na severnom delu otoka, a kasnije je određena i Prigradica. No, panično raspoloženje koje je zahvatilo komandante transportnih brodova i neke jedinice, omelo je plansku evakuaciju. Najveće gubitke imala je 13 brigada čije se brojno stanje upola smanjilo (od 1.057 vojnika, evakuisano je samo 525 vojnika), i Prva prekomorska (izgubila blizu 300 boraca); izgubljena su i sva artiljerijska oruđa osim protivtenkovskog topa. Komandant 26 divizije, koji je u borbi bio teško ranjen, poginuo je ranama na o. Hvaru.

Uzrok teških gubitaka na Korčuli i neuspeha da se otok odbrani treba tražiti prvenstveno u subjektivnim razlozima.³² Kordonski raspored jedinica u odbrani otoka,

³² Depeša Vrhovnog komandanta Operativnom štabu za odbranu otoka, Materijali, br. inv. 266, knjiga depeša od 28 XII 1943 — 18 I 1944, str. 1.

koji je svakako bio pogrešan, nije od bitnog značaja pri oceni uzroka poraza, jer su gotovo sve snage, određene za napad na Pelješac, bile u času nemačkog iskrcavanja skoncentrisane u rejonu Korčule, dakle, u neposrednoj blizini nemačkog mostobrana. To je za neprijatelja moglo stvoriti tešku situaciju i dovesti u pitanje uspeh njegovog poduhvata. Međutim, zbog slabosti naše obavешtajne službe i zbog toga što su bile prenebregnute mere za osiguranje rejona koncentracije, Nemci su postigli potpuno iznenađenje koje su, ne dajući našim jedinicama vremena da se priberu, do kraja iskoristili.

Slab izbor i nedovoljna jačina jedinica bili su takođe jedan od uzroka poraza. Prva prekomorska brigada nije imala nikakvog borbenog iskustva; 13 brigada bila je još nesređena posle povlačenja sa Pelješca i nedovoljno prekaljena u borbi, a 1 brigada je bačena u borbu nekompletna i prekasno. Međutim, ne sme se izgubiti iz vida da je odbrana otoka bila za nas jedan potpuno novi vid borbe za koji nam je nedostajalo kako iskustvo, tako i sva borben sredstva.

Povlačenje na otok Vis

Neuspeh na Korčuli doveo je u pitanje mogućnost odbrane ostalih otoka. Operativni štab je odlučio da snage sa Mljeta povuče na kopno, a ostale otoke i dalje brani tim što će jedinice, umesto liniskog, izvršiti grupni raspored.³³ No, odluka da se i dalje brane svi otoci morala se brzo revidirati. Nemci su imali dovoljno snaga da, pri napadu na bilo koji od otoka, ostvare potrebnu nadmoćnost. Držati vlastite snage razbacane po otocima značilo je olakšati neprijatelju zadatak. Zbog toga je odlučeno da se jedinice 26 divizije, IV i V POS-a povuku na Vis i na njemu organizuju upornu odbranu. Do 1 januara 1944

³³ Na osnovu toga može se ipak zaključiti da se Operativni štab složio sa liniskim rasporedom na Korčuli.

Snage na Mljetu (Orjenski odred i 1-va četa 1 bataljona 13 brigade), umesto da se evakuišu na obalu, pošle su brodom PČ 60 prema Visu. Nemačka avijacija potopila je brod u blizini Sušca; 16 boraca je izgubilo život.

prebačene su na Vis 1-va i 12-ta i preostali delovi 13 brigade.³⁴ Na Hvaru se još uvek nalazio štab mornarice i 11 brigada.

Odluku Operativnog štaba, podržavanu svesrdno od Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, nije odobrio Štab 8 korpusa, već je tražio da se Vis brani samo jednom brigadom koja bi u slučaju napada jačih neprijateljskih snaga napustila otok. U međuvremenu se evakuacija i dalje vršila na Vis, a Nemci su posedali otoke napuštene od naših snaga. U noći 30/31 decembra 1943 oni su se iskrcali na Mljet; u noći 12/13 januara 1944 na Šoltu i Brač, a u noći 19/20 januara na o. Hvar. 19 januara su poslednji delovi mornaričkih štabova i jedinica prešli sa Hvara na Vis gde je tog dana prebačena i 11 brigada. Evakuacija je izvršena sa izvesnim gubicima usled noćnih dejstava nemačkih torpednih čamaca. Na svim napuštenim otocima ostavljeni su partizanski odredi.

Neposredno pred evakuaciju sa Hvara, Operativni štab za odbranu otoka uputio je Vrhovnom štabu depešu sledećeg sadržaja:

Hvar napuštamo. Molimo javite nam vašu definitivnu odluku o Visu. Naše je uverenje da su moguća dva rešenja: ili organizovati upornu odbranu ili čim prije otok napustiti. Za upornu odbranu potrebne su jake snage, najmanje 3000—4000 boraca, tj. tri naše brigade. Mi ćemo izvršiti sve pripreme za eventualnu evakuaciju, ali pošto nam neprijatelj može da uništi većinu brodova pri samom napadu, može nam se nametnuti borba na život i smrt, a za to ostavljanje manjih snaga ispod nužno potrebnog, znači najveću opasnost. U tom slučaju, najbolje je otok blagovremeno napustiti. Mi Vis svaki dan sve bolje utvrđujemo, moral je dobar i predlažemo da nam naredite da sa tri brigade Vis odbranimo.

Ovaj predlog je u svom odgovoru od 20 januara Vrhovni štab odobrio i naredio da se otok utvrdi i njegova odbrana organizuje u sadejstvu sa savezničkim snagama.³⁵ Tako je Vis postao glavna baza Mornarice NOVJ.

Premda je raspolagala skromnim sredstvima i ograničenim mogućnostima, mornarica je znatno uticala na dotadašnji tok operacija na obali i otocima. Ona je kop-

³⁴ Ova brigada je u januaru prebačena na kopno u sastav 8 korpusa.

³⁵ Materijali, br. inv. 266, knjiga depeša od 18 I — 19 II 1944, str. 1.

nenim jedinicama na obalskom rubu davala izvanrednu pokretljivost, proširivala mogućnost njihovih udara, izvlačila ih ispod neprijateljskog udara, a blagodareći njenom postojanju, spasene su i dragocene tone raznovrsnog materijala i mnogobrojni životi ranjenika i civilnog stanovništva.

Osim osiguranja vlastitih komunikacija i povremenih napada na neprijateljske komunikacije, Mornarica NOVJ je u prvim danima svog postojanja morala da rešava i zadatke protivdesantne odbrane. Značajno mesto u njihovom rešavanju pripalo je mornaričkoj obalskoj artiljeriji.

Razvoj i dejstva obalske artiljerije

Kada su posle povlačenja Italijana mnogobrojne obalske baterije pale u naše ruke, pristupilo se, odmah po osnivanju raznih mornaričkih komandi, posedaњу i osposobljavanju oruđa. Najveći broj baterija zatečen je na području Srednje Dalmacije. Zahvaljujući uloženim naporima, oruđa su relativno veoma brzo osposobljena, a nestručno ljudstvo dovoljno obučeno da, uprkos nedostatka pomoćnih sredstava za gađanje, efikasno sprovodi kontrolu nad dužobalskom komunikacijom i morskim područjem u rejonu dejstva baterija.

Komandovanje obalskom artiljerijom bilo je u početku decentralizovano, tj. baterije su dejstvovalе u sastavu pešadiskih jedinica na dotičnom terenu. Ova organizacija, koja se pokazala nepraktičnom, zamenjena je početkom oktobra novom u kojoj su oruđa, svrstana u odeljenja, vodove, baterije i tvrđavske bataljone, došla pod Komandu obalske artiljerije Šibenskog odnosno Splitskog sektora.

Pored osposobljavanja postojećih baterija, prebacivala su se pojedina oruđa obalske artiljerije sa dotadašnjih položaja na nove radi efikasnije upotrebe.

Najveći uspeh postigao je tvrđavski bataljon Šibenskog sektora svojom baterijom na Zečevu. Krajem septembra 1943 italijanski parobrod *Tunizino* koji je pod nemačkom naoružanom pratnjom vozio na oko 7 km od obale prema jugoistoku, prisiljen je vatrom te baterije

da se zaustavi, istakne belu zastavu, a potom uplovi u luku Primošten.

Nemci i ustaše nastojali su na sve moguće načine da osujete dejstvo naše obalske artiljerije. Pored tučenja avijacijom i artiljerijom, vršili su i diverzantske i desantne prepade na otoke. Tako su ustaše, osam dana pre zarobljavanja *Tunizina*, uspele da likvidiraju naš vatreni položaj na Sućurju, a mesec dana kasnije, posle iskrcaavanja u blizini Milne, i bateriju na Braču. 21 oktobra 1943 Nemci su, posle jednog neuspešnog pokušaja da se iskrcaju na o. Prvić, izvršili ponovni napad sa 10 desantnih brodova. Pošlo im je za rukom da se iskrcaju, ali su posade topova uspele da pre povlačenja onespособe oruđa. Sutradan, pri pokušaju da se iskrcaju na Žirje, Nemci su bili odbijeni vatrom baterija. Postavivši u toku noći nekoliko minobacača i haubica na otok Kakanj, otvorili su sledećeg jutra vatru na položaje naših baterija, gađajući ih i topovima 88 mm sa dvotrupnih peniša. Oko 15 časova, kada je zapadna baterija na Žirju bila učutkana, Nemci su se iskricali na otok i u toku dana ga zauzeli.

U okviru borbe za obalu Nemci su postepeno likvidirali položaje baterija na otocima, ali je jedan deo oruđa prebačen na Vis gde je uključen u obalsku odbranu.

Posle povlačenja II POS-a na severni, III POS-a na južni deo Dugog Otoka i Kornate, IV POS-a i štaba mornarice na Vis, a V POS-a na Lastovo, situacija na obali se stabilizovala. Mornarica je ušla u mirniji period svog razvitka u kome će, dejstvujući sa osnovice Dugi Otok — Kornati — Žirje — Vis — Lastovo, razviti svoje skromne mogućnosti do neslučenih razmera. Ključ te osnovice i temelj na kojoj je ona počivala predstavljao je otok Vis.

TREĆI PERIOD

MORNARICA NOVJ U OSLOBOĐENJU OBALE

(19 januar 1944 — 9 maj 1945)

I DEO

DEJSTVA SA OTOKA VISA

(januar — oktobar 1944)

I

OTOK VIS U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Organizacija odbrane otoka

Radovi na utvrđivanju otoka počeli su prvih dana po dolasku naših jedinica (januara 1944), a izvodili su se intenzivno sve do polovine marta 1944.

Svaka brigada imala je svoj odbranbeni sektor koji je gušće posedala na mestima gde je mogućnost neprijateljskog iskrcavanja bila veća. Tako je šire područje luke Vis i istočni deo obale otoka branila 1-va brigada, južnu obalu otoka, uključujući tu i područje Rukavca — 11-ta, a luku Komiža i severozapadni deo obale, uključujući i luku Oključna — 12 brigada. Kada je na Vis početkom marta bila prebačena 3 prekomorska brigada, štab divizije obrazovao je rezervu jačine jedne brigade, koja je bila razmeštena u centralnom delu južne polovine otoka, na terenu podesnom za spuštanje padobranaca. Razmeštaj rezerve omogućavao je laku intervenciju protiv padobranaca i trupa koje bi se iskrcale na sektoru luke Rukavac ili Vis.

Razna zaprečna sredstva široko su korišćena, u prvom redu PP i PT mine, a neposredno uz obalu bila su postavljena benzinska burad sa zapaljivom smesom za

stvaranje vatrene prepreke protiv desantno-jurišnih čamaca. Po »engleskom načinu« burad su postavljana uz sam obalski rub. Prilikom pristajanja brodova uz obalu, eksplozivom zapaljena smesa polako bi oticala u more i stvarala vatrenu zavesu. »Partizanski« način bio je nešto »ofanzivniji«. Burad su postavljana uz obalski rub pod izvesnim uglom, a aktiviranje se vršilo nešto većom količinom eksploziva i to u trenutku kada bi se brodovi približili obali. Goruća masa letela bi kroz vazduh i padala na brodove i morsku površinu. Oba ova načina, od kojih je svaki imao svoje prednosti, dobro su se dopunjavala.

Neposredna odbrana otoka Visa bila je organizovana u nekoliko linija.

Pretstražarska izviđačka linija obrazovana je od patrolnih čamaca čiji je zadatak bio da blagovremeno otkriju približavanje neprijateljskih pomorskih snaga i da im se suprotstave. Ako se radilo o jačim neprijateljskim brodovima, oni su imali da se povuku u najbliže luke.

Obalska linija sastojala se od niza otpornih tačaka na obalnom rubu, međusobno povezanih vatrenom vezom. Ovu liniju su grupno posedali manji delovi jedinica sa glavnog položaja.

Glavna odbranbena linija sastojala se od otpornih tačaka, fortifikacijski uređenih, organizovanih za kružnu odbranu i izrađenih po dubini sa osloncem na taktički dominantne kote.

Prihvatna linija organizovana je po dubini i postavljena kao pregradni položaj na pravcima sa kojih je neprijatelj mogao da se pojavi nakon prodora kroz glavnu odbranbenu liniju.

U protivdesantnoj odbrani Visa mnogo se polagalo na obalsku artiljeriju. Raspoloživa artiljerijska oruđa bila su prvobitno dodeljena pešadiskim jedinicama. Kada su krajem marta počele da stižu na Vis baterije brdskih topova iz savezničke pomoći, izmenjen je dotadašnji raspored oruđa i organizacija komandovanja. Artiljerija je podeljena u tri sektora koji su se poklapali sa sektorima brigada.

Juna 1944, posle dolaska Vrhovnog štaba, na Visu se već nalazio veliki broj artiljerijskih oruđa. Po novoj organizaciji, obalska artiljerija je podeljena na dva sektora — istočni i zapadni, a formirana je i artiljeriska grupa 8 korpusa (tri brdska diviziona, jedan haubički i jedan PT divizion), koja je do iskrcavanja na kopno bila podređena Štabu 26 divizije. 22 februara otok Vis je proglašen ratnim garnizonom. Sve neboračko stanovništvo prebačeno je u Italiju, a ostatak je mobilisan. Radnici su preko dana radili u radionicama, a na znak uzbune odlazili su na položaje. Postojala je služba obezbeđenja ne samo od pomorskog nego i od vazdušnog desanta.

U odbrani Visa učestvovala su i savezničke snage. U vreme kada je opasnost od nemačkog iskrcavanja na otok bila akutna, razarači su patrolisali u vodama otoka. Torpedni čamci i motorne topovnjače (MTB i MGB) bazirali su u Komiži. Krajem januara i početkom marta, po odobrenju Vrhovnog štaba, dolazi na Vis 2-ga brigada komandosa. Ta tzv. 2 SS Bde (*Special service brigade* — brigada specijalne namene) imala je u svom sastavu armiski komando br. 1 i mornarički komando br. 43, a nešto kasnije, na Vis stižu i delovi drugih dvaju komandoa. Ove jedinice imale su svoju poljsku i PA artiljeriju koja je takođe uključena u plan PDO.

Značajan doprinos odbrani otoka dala je saveznička avijacija, izvanredno potpomognuta radom naših obaveštajnih centara na obali i otocima. Ovi su centri imali radiovezu sa komandom mornarice, a ona je na osnovu njihovih izveštaja o koncentraciji i pokretima nemačkih pomorskih i kopnenih jedinica upućivala traženje savezničkoj komandi u Bariju sa kojom je bila direktno povezana. Tako je polovinom februara 1944 uspešno tučena koncentracija nemačkih brodova u lukama otoka Ugljana. U periodu trajanja stroge pripravnosti na o. Visu, od 21 februara do početka marta, saveznička avijacija izvršila je 427 aviopoletanja tukući uspešno kolone u pokretu i koncentracije jedinica duž čitave obale od Zadra do Bara.

U aprilu su započeli radovi na izgradnji aerodroma na koji je u leto 1944 prebačen deo Prve eskadrole JRV.¹ Na Visa je kratko vreme boravila i 1-va tenkovska brigada.

Doprinos mornarice u odbrani Visa, pored prikupljanja obaveštajnih podataka preko pomenutih centara i snabdevanja otoka iz Italije, sastojao se i u osiguranju od iznenadnog iskrcavanja na otok. Oko 20 patrolnih čamaca bilo je svake noći angažovano na tzv. »pretstražarskoj izviđačkoj liniji«, u noćnom patrolisanju oko Visa.²

Nemačke pripreme za osvajanje Visa

Odmah po dolasku na dužnost »komandujućeg admirała Jadrana«, nemački viceadmiral Litsman (Lietsmann) predložio je okupaciju dalmatinskih otoka, a naročito Visa i Lastova. Nemački Admiralštab je 11 decembra 1943 odobrio ovo iskrcavanje, te je započela koncentracija brodova za iskrcavanje na Korčulu, Hvar i Brač, a potom na Vis i Lastovo. Početak te operacije određen je za 1 januar 1944. Međutim, dolazak Engleza u Jadran i bojazan da se oni učvrste na otocima Lastovo i Vis, ubrzali su početak operacije. Nemci su se 22 decembra iskrcali na Korčulu, a u januaru ovladali svim ostalim otocima sem Visa i Lastova. No, kada je armija zatražila da se, posle zauzeća Visa, obezbedi redovno snabdevanje nemačkih snaga koje će na njemu stacionirati — najmanje jedan pešadiski bataljon i tri obalske baterije — mornarica je to odbila kao neizvodljivo. Na

¹ Formirana je 22 aprila 1944 u Severnoj Africi na aerodromu Benina. Imala je 16 aviona tipa »Spitfajer«. Sve posade sačinjavali su Jugosloveni.

Prvi avion sleteo je na Vis 1 maja. Aerodrom je izvanredno poslužio oštećenim savezničkim bombarderima na povratku iz Srednje Evrope za Italiju.

² Viška flotila od osam PČ, bazirana u l. Vis, patrolirala je pred severnom i istočnom obalom otoka, od o. Barjaci do o. Ravnik.

Hvarska flotila od šest PČ, bazirana u Komiži, patrolirala je pred zapadnom i južnom obalom otoka zatvarajući sa brodovima Viške flotile potpuni krug oko otoka.

Bračka flotila od pet PČ, bazirana na o. Biševu, patrolirala je u vodama ovog otoka. (Materijali, br. inv. 259, operativna prepiska, str. 6).

jednoj bučnoj dvodnevnoj konferenciji u trećoj sedmici februara, desant na o. Vis (operacija *Frajsuc* — »Freischutz«) je odložen za 17 mart, a potom, po traženju armije, za 4 april, ali napad ni tada nije izveden. Na jednoj kasnijoj konferenciji u štabu generala Rendulića, glavnokomandujućeg na zapadnom Balkanu, viceadmiral Litsman je izneo sledeći plan napada na Vis: ³

Naše snage određene za napad približe se otoku između 00.00 i 02.00, vozeći severno od Korčule da ne bi bile opažene sa Lastova. Iskrcavanje će se izvršiti na jugoistočnom delu otoka Visa. Glavnu poteškoću predstavlja dužina puta obzirom na brzinu naših brodova i zbog toga je preporučljivo da se ponese kolikogod je moguće više materijala u prvom napadnom talasu.

Spor oko iskrcavanja na Vis rešavan je polovinom aprila na konferenciji komandanta mornarice sa Hitlerom. Admiral Denic (Dönitz) je svoj zahtev za osvajanje Visa potkrepio podacima o broju zarobljenih i potopljenih brodova od strane britanskih pomorskih snaga koje su bazirale na Visu, kao i pogodnostima koje Vis pruža kao etapna stanica u snabdevanju partizanskih jedinica na obali, iz Italije preko Jadrana. Gering (Göring) i Jodl bili su protiv te operacije zbog rizika koji je ona sobom nosila. Konačna odluka o napadu na Vis nije ni na ovoj konferenciji doneta. Čekao se izveštaj oficira koji je od strane Vrhovne komande oružanih snaga upućen na dalmatinsku obalu da ispita situaciju. Hitler je bio načelno saglasan da se operacija preduzme, ali pod uslovom da se kopnena vojska i mornarica slože u mišljenju.

Najpovoljniju priliku za zauzeće otoka Nemci su imali odmah po padu Korčule. U januaru i februaru izgledi su još uvek postojali ali bi u martu osvajanje već išlo teže. Što je vreme više odmicalo, odbrana je postajala sve čvršća i organizovanija, te je verovatno da bi se nemački pokušaj iskrcavanja u aprilu završio neuspehom.

Početkom juna, dolaskom Vrhovnog štaba i Nacionalnog komiteta, otok Vis je postao, u jugoslovenskim

³ Dudley Pope: Flag 4, izdanje William Kimber, London 1954, str. 208.

razmerama, objekt od prvorazrednog političko-strategijskog značaja. Nemci su ponovo planirali jednu operaciju protiv Visa, ali je nisu izveli zbog atentata na Hitlera⁴ i, verovatno, oskudice u potrebnim snagama i sredstvima. Tako su se nemačka dejstva protiv otoka Visa svela samo na vazdušne napade od kojih su neki bili i veoma snažni.

Vis kao glavna baza Mornarice NOVJ

Polovinom oktobra 1943, jedna grupa članova Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju uputila je iz Bola na Braču brod *Bakar*, sa teškim ranjenicima i zbegom za luku Bari, koju su saveznici nedavno bili osvojili. Sa novom pomorskom nacionalnom zastavom — trobojnicom i petokrakom zvezdom — i pretstavništvom koje je trebalo da uspostavi vezu sa saveznicima, *Bakar* je srećno prispeo u luku i uspešno izvršio poverenu misiju. Saveznici su prihvatili ranjenike i zbeg i uputili odmah na Vis pomoć u hrani. 29 oktobra Vrhovni štab je to pretstavništvo zvanično formirao kao Delegaciju NOV i POJ, a nešto kasnije uspostavljeno je u Bariju i pretstavništvo Nacionalnog komiteta. Zadatak ovih organa je bio da organizuju prijem i prebacivanje savezničke pomoći u naoružanju i opremi, da rade na oslobođenju jugoslovenskih interniraca i zarobljenika, od njih obrazuju vojne jedinice i šalju ih u NOV, da prihvataju ranjenike i organizuju njihovo lečenje, da se staraju o zbegu i šire istinu o Narodnooslobodilačkom ratu.

Obiman transport materijala i ljudi zahtevao je velike količine brodskeg prostora. Plovni park kojim je raspolagala Mornarica NOVJ bio je znatan,⁵ ali posle povlačenja iz Splita i sa Korčule nije bilo nikakvih mogućnosti za ozbiljniji remont brodova. Manje popravke mogle su se vršiti na Visu i u brodogradilišnoj radionici

⁴ Ovaj podatak daje nemački SS oficir Oto Skorцени u svojoj knjizi »Tajne misije«.

⁵ Oko 200 manjih motornih jedrenjaka i leuta, 10 velikih motornih jedrenjaka i 11 parobroda, ne računajući patrolne čamce i naoružane brodove. Međutim, približno polovina ovih brodova bila je neispravna. (Vidi prilog 5).

III POS-a na Kornatima, a pitanje krupnijih popravki rešeno je uz pomoć savezničkog Ministarstva za ratni transport, koje je za potrebe Mornarice NOVJ ustupilo navoze i četiri brodogradilišta u italijanskim lukama Bari, Mola di Bari, Molfeta i Monopoli. Za veće brodove mogao se koristiti i dok u Brindiziju.

Ratni materijal, hrana i vojska prevoženi su iz Italije do Visa parobrodima i većim motornim jedrenjacima. Na Visu se vršio pretovar u manje brodove koji su potom, određenim vezama, raznosili materijal po obali i otocima i iskrcavali ga na istovarnim stanicama.⁶ Njihovo mesto čuvano je u strogoj tajnosti, a obezbeđivale su ih obično manje vojne jedinice. Karavani žena nosili su često potom materijal sa obale u unutrašnjost.

Deo ovog pomorsko-kopnenog puta bio je najbezbedniji od Italije do Visa. Nemci se nisu usuđivali da u tom području dejstvuju pomorskim snagama. Od Visa prema obali, što se više ulazilo u kanale, bilo je sve opasnije. Naše komunikacije sekle su nemačku dužobalsku komunikaciju koju su čuvale pokretne patrole. Pored toga, Nemci su i naoružali svoje transportne brodove. Pa ipak, najjače su bile ugrožene pretovarne stanice na kopnu. Neprijatelju je često polazilo za rukom da onemogući njihov rad.

Glavne pomorske veze sa Visa išle su sledećim pravcima:

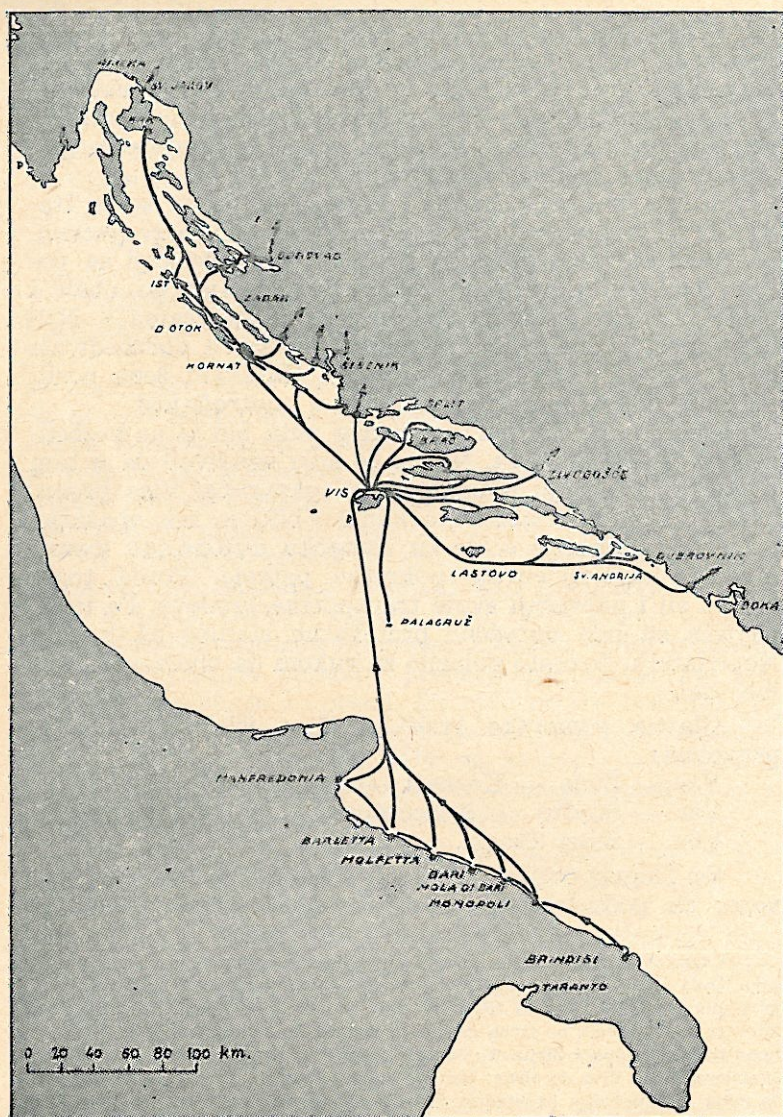
Vis — Žirje — Kornati — Dugi Otok,

Vis — Šćedro — Neretvanski Kanal — Živogošće,

Vis — Stari Trogir.

Sa Dugog Otoka, Kornata i Žirja išle su posebne veze: za podvelebitsku obalu kroz Poveljski Kanal i

⁶ Ove istovarne stanice pominju se u nekim dokumentima kao punktovi. Ovaj naziv nije namerno upotrebljen da se ne bi poistovetio sa pojmom punktovi u I periodu NOR — kada su oni imali drugačiji značaj. Sa istovarnim stanicama ne treba mešati ni tzv. relejne stanice koje je III POS imao na Kornatima i Žirju. To su bile etapne pretovarne stanice na pravcu snabdevanja od Visa do obale. Relejna stanica br. 1 u Kornatima pretvorena je maja 1944 u lučku kapetaniju Šibenik. Na o. Žirju, pored već postojeće osmatračke stanice, biće uspostavljeno lučko zastupstvo, a zatim i mornarička stanica sa 25 naoružanih boraca (Materijali, br. inv. 257, opšti izveštaji, str. 15—23).

Skica 9. — Pomorske veze sa otoka Visa

Ljubač; za Zadarsko primorje kroz Ždrelac i Pašmanski Kanal; zatim za Modravu, Tribunj i luku Peleš i, najзад, за оток Krk preko Oliba.

Osim toga, Vis je bio povezan sa svim susednim otocima i sa o. Palagruž, koji su 25 maja posele naše snage radi zaštite ribolova u vodama otoka.

Na manje opasnim vezama, kao Vis — Hvar, Vis — Sušac — Lastovo, Vis — Palagruž, saobraćali su ne-naoružani motorni jedrenjaci, bez zaštite. Na vezi за отоке III POS-a brodovi su обично возили u konvojima праћени od наоружаних brodova i patrolnih čamaca. Veze sa ostalim tačkama održavali su наоружани brodovi i patrolni čamci samostalno.

U periodu nemačke prevlasti u vazduhu, do maja 1944, istovar i utovar brodova na Visu i razasijljanje materijala određenim vezama, вршили su se isključivo ноћу. U drugoj, pak, polovini 1944, kada su Nemci izgubili prevlast u vazduhu, saobraćaj i pretovar obavljali su se i danju.

Održavanje spomenutih veza pretstavljalo je ustvari glavni zadatak Mornarice NOVJ, jer je за njegovo izvršenje utrošeno највише sredstava, vremena i truda.

Na Visu je bilo i sedište tehničke službe mornarice koja se nije samo brinula за održavanje postojećeg plovnog parka, nego je pripremala kadar i organizaciju за реšavanje обимних задатака koji su tu službu očekivali после ослобођења obale.

Počeci školovanja u Mornarici NOVJ vezani su ta-kođe за Vis. U februaru 1944 započeo je kurs за radio-telegrafiste, strojare, ложаће i motoriste, a u martu kurs за obalsku navigaciju. Krajem maja uspostavljena je Uprava škole i kurseva Mornarice NOVJ koja je на Visu ostala sve do kraja septembra 1944 kada je preseljena на Hvar.⁷

⁷ Početkom decembra škola je prebačena u Trogir, a u februaru 1945 u Divulje.

DESANTNI PREPADI SA OTOKA VISA

Sve združene operacije preduzete sa otoka Visa, mogle bi se podeliti u dve grupe: desantne prepade i desante.

Desantni prepadi vršeni su od marta do septembra 1944, nekad manjim, nekad većim snagama, no uvek sa ograničenim ciljem koji je uključivao povratak angažovanih snaga na Vis. Ovim prepadima prethodilo je nekoliko akcija diverzantskog karaktera, sprovedenih britansko-jugoslovenskim snagama.

Desanti sa Visa započeli su polovinom septembra 1944, a cilj im je bio oslobođenje otoka i obale Srednje i Južne Dalmacije.

Situacija na obali pred početak ofanzive sa Visa

Na istočnoj obali Jadrana, ne računajući manje ustaške snage, Nemci su imali 8 divizija koje su pripadale 97, 15, 21 armiskom i 5 SS korpusu. Nasuprot Visu, na otocima i obali bile su raspoređene jedinice 264 divizije, 118 lovačke i 369 »Vražje divizije«; prva je bila iz sastava 15 armiskog, a ostale dve iz 5 SS korpusa.

Kada su Nemci, zagospodarivši obalom, poseli i niz najvažnijih otoka, našli su se na području Srednje Dalmacije u situaciji veoma sličnoj onoj u kojoj su krajem 1943 godine bile naše snage — držeći sve otoke, a očekujući napad na jedan od njih. Sada je Vis u rukama NOV predstavljao snažnu udarnu pesnicu koja se mogla sručiti na bilo koji od susednih otoka. Nemci nisu imali snaga da čvrsto brane svaki od tih otoka, ali nam ih nisu smeli ni prepustiti. To bi značilo ne samo slabljenje protivdesantne odbrane, nego i gubitak kontrole nad znatnim delom dužobalske komunikacije Pirej — Trst, jer se, zbog prisustva jačih savezničkih pomorskih snaga, na saobraćaj sredinom Jadrana nije moglo u proleće 1944 godine ni pomišljati.

Iz tih neodložnih operativnih potreba, iz tog nesrazmera između potrebnih i raspoloživih sredstava i iz određenih vojnogeografskih uslova, iznikao je specifičan sistem protivdesantne odbrane.

Mesta podesna za iskrcavanje Nemci nisu uređivali za protivdesantnu odbranu tako da pruže otpor već na obalskom rubu.⁸ Za to nisu imali ni dovoljno ljudskih rezervi ni materijalnih sredstava. Umesto toga, oni su dominirajuće položaje na otoku organizovali za kružnu odbranu sa objektima poljske i polustalne fortifikacije uz masovnu primenu sredstava za zaprečavanje (bodljikave žice i mina). Prilazi položaju mogli su biti tučeni artiljerijom sa kopna ili susednih otoka, i to po unapred pripremljenim elementima za gađanje.

Pri izboru tih dominirajućih položaja vodilo se računa da se u njihovoj blizini nalaze podesne luke ili uvale i to na onoj strani otoka koja je bliže obali. To je bilo važno zbog upućivanja pojačanja sa obale na napadnuti otok, a i radi lakšeg kontrolisanja dužobalske komunikacije. Zbog toga su gotovo svi nemački utvrđeni položaji na otocima i bili izgrađeni u blizini luka ili uvala okrenutih kopnu. Pošto su bili prisiljeni da žrtvuju najveće preimućstvo branioca — udar po napadaču u najosetljivijoj fazi desantne operacije, iskrcavanju i borbi za mostobran — Nemci su stekli drugo preimućstvo: prihvatili su borbu sa našim snagama na zemljištu koje je njima odgovaralo i koje je bilo zasićeno sredstvima zaprečavanja.

Sasvim je razumljivo što se pri takvom sistemu odbrane moglo nesmetano iskrcati na jednom delu otoka i sve do početka napada ostati neprimećen. Ova činjenica, na prvi pogled, kao da je odigrala značajnu ulogu u svim našim desantnim prepadima, imajući u vidu teškoće borbe za mostobran ako bi se trupe iskrcavale na posednutu obalu (obalski rub) motornim jedrenjacima uz neznatnu podršku nekoliko malokalibarskih topova sa naoružanih ribarskih brodova.⁹ Međutim, da su Nemci svojim ne-

⁸ Na pojedina mesta Nemci su stavljali ponekad protivpešadiške mine. Ta minska polja nisu bila branjena, pa su ih partizanski odredi i terenski radnici koji su za njih znali, lako odstranjivali.

⁹ Zbog toga što ni u jednom našem desantnom prepadu ili desantu nije bilo borbe za mostobran, mogu se čuti mišljenja da to i nisu bili desanti nego prevoženja morem. Protiv ovog mišljenja mogu se naći dovoljno jaki argumenti, ne samo teoretskog karaktera, nego i iz prakse Drugog svetskog rata.

dovoljnim snagama poseli obalski rub ili, u najmanju ruku, mesta podesna za iskrcavanje, zadatak naših jedinica ne bi bio nimalo teži: ili bi se, zahvaljujući mogućnosti dobijanja tačnih obaveštajnih podataka, pronašla ipak neka nebranjena mesta za iskrcavanje, ili bi se, uz pomoć ubačenih odnosno postojećih partizanskih snaga na otocima, pojedine otporne tačke prethodno likvidirale. Na kraju, veoma je verovatno da bi i vatrena moć naših naoružanih brodova bila dovoljna da se učutka neka zaostala tačka otpora. Time bi se stvorili preduslovi za iskrcavanje, a dalji razvoj borbe na otoku ne bi ni izdaleka zahtevao tolike žrtve kao pri postojećoj organizaciji nemačke protivdesantne odbrane. Ta organizacija, za date uslove, pretstavljala je za nas najteži oblik koji nam se mogao suprotstaviti.

Prva dejstva s otoka Visa

Prvi meseci posle povlačenja naših snaga na Vis, i pored toga što su bili ispunjeni intenzivnim radom na organizaciji njegove odbrane, nisu značili potpun gubitak kontrole nad napuštenim srednje i južnodalmatinskim otocima pod neprijateljskom okupacijom. Partizanski odredi koji su ostali na tim otocima, uznemiravali su neprijatelja i slali podatke o njegovim snagama. Veza između tih odreda i Visa bila je redovna i ona je omogućila da se već krajem januara izvedu prve akcije diverzantskog karaktera, koje su postepeno prerastale u desantne prepade. Prve akcije, koje su obično izvodile manje mešovite grupe komandosa i partizana, preduzimate su u okviru nasilnog izviđanja koje je trebalo da pruži podatke za kasnije akcije većeg stila.¹⁰

¹⁰ Tako je u noći 27/28 januara vod komandosa napao Nemce na periferiji Hvara. U toku februara izvršene su četiri diverzantske akcije. U noći 3/4 februara grupa komandosa i partizana napala je selo Velo Grablje na o. Hvaru i zarobila 4 neprijateljska vojnika, a u noći 19/20 jedna ojačana četa 1 dalmatinske brigade napala je neprijateljski garnizon u selu Milna na o. Hvaru, ali su Nemci odbili napad. Sledeće noći dva partizana Bračkog odreda i 1 britanski oficir ubili su u Nerežišću komandanta garnizona, a potom u drugoj zasedi ranili trojicu, a ubili 1 oficira. 25 februara, manja grupa američkih podoficira i partizana, predvođena jednim američkim kapetanom, napala je Nemce u selu Vrboska, na o. Hvaru i ranila zamenika

Desantni prepadi sa Visa započeli su u martu. Iskrčavši se u toku noći 18/19 marta na Šoltu, komandosi su se neopaženo privukli nemačkom garnizonu u selu Grohote. Rano izjutra avijacija je tukla Grohote, a nemački vojnici, zahvaćeni panikom, pojurili su iz kasarni i upali u zasedu. Zarobljeno je 99 Nemaca, od toga 77 ranjenih; poginulo je 6, a samo je jedan uspeo da se spase. Saveznički gubici iznosili su 13 ranjenih i 1 poginuo. Usled bombardovanja poginula su 2, a ranjena 4 meštana.¹¹

Tri dana kasnije izvršen je desantni prepad na o. Hvar u kome su uzeli učešće 1 i 4 bataljon 1-ve dalmatinske brigade i komandosi. Napadnut je nemački garnizon od oko 500 vojnika u Jelsi. Englezi, koji su bržim brodovima ranije prispeli na Hvar, zavedeni lakim uspehom na Šolti, kretali su se neoprezno i došli u tešku situaciju pritisnuti od Nemaca uz minsko polje jugoistočno od Jelse. Naše snage razbile su nemački obruč i gonile neprijatelja 4 dana po otoku, sve do sela Bogomolje. Ubijeno je 32, a zarobljeno 150 Nemaca, dok su naši gubici iznosili svega 3 mrtva i 20 ranjenih.

Uspeh u prepadu na o. Hvar bio je snažna afirmacija borbene sposobnosti naših jedinica i dao je potstrek za preduzimanje sličnih dejstava i u budućnosti. U skladu sa direktivom Vrhovnog štaba načinjen je jedan operacijski plan kojim je predviđen redosled i približno vreme izvođenja akcija na ostalim otocima.

Desantni prepad na Mljet i Korčulu

(19—26 aprila 1944)¹²

Sva dejstva izvršena sa Visa u prvom tromesečju 1944 godine bila su ograničena isključivo na otoke Hvar,

komandanta nemačkih snaga. U noći 2/3 marta Brački partizanski odred je sa 3 komandosa i 1 oficijom napao neprijateljski garnizon u Pučišću i posle 3/4 časovne borbe prisilio Nemce na predaju (Materijali, knjige depešnog saobraćaja Štaba mornarice sa Vrhovnim štabom, br. inv. 266).

¹¹ Materijali, br. inv. 266, knjiga depeša od 20 II — 1 IV 1944, str. 10, 11, 13.

¹² Datumi označavaju ukupno trajanje akcije od isplavljenja na zadatak do povratka trupa na o. Vis.

Brač i Šoltu. U skladu sa direktivom Vrhovnog komandanta da se sa Visa preduzmu obimnije ofanzivne operacije, Štab 26 divizije, u saradnji sa štabom mornarice, planirao je desantni prepad na Mljet i Korčulu.

Neprijateljske snage na Mljetu (dve ojačane čete iz sastava 118 lovačke divizije), bile su raspoređene na centralnom delu otoka na najvišim kotama.

Korčulu su branila dva ojačana bataljona 750 puka 118 lovačke divizije. Gro nemačkih snaga bio je raspoređen na zapadnom delu otoka, na utvrđenim položajima kod sela Blato i iznad Vela-Luke. Manje neprijateljske jedinice, jačine vođa do čete, bile su raspoređene kod Smokvice, Pupnata, Korčule i Lumbarde.

Štabovi bataljona nalazili su se u Vela-Luci i Blatu.

Operativna zamisao ovog prepada bila je sledeća: snagama dveju brigada iskrcati se na Korčulu i likvidirati neprijateljske snage na zapadnom delu otoka. Da bi se neprijateljska pažnja i rezerve skrenule sa pravca našeg glavnog udara, iskrcati se dan ranije na Mljet i napasti Nemce nadmoćnijim snagama, stvarajući utisak da se otok želi posesti.

Pripreme i plan akcije

Najveću teškoću pri planiranju ovog prepada predstavljalo je potpuno pomanjkanje podesnih plovnih sredstava. Smatrajući ovu operaciju nerealnom i zbog toga osuđenom na propast, Englezi su odbili da nam stave na raspolaganje desantno-jurišne čamce i da preuzmu na sebe neposredno osiguranje konvoja. Tako se prevoz morao vršiti sporim, nesigurnim motornim jedrenjacima koji nisu bili u stanju da u roku od jedne noći prebace trupe sa Visa direktno do Mljeta. Zbog toga su snage, određene za Mljet, morale ne dan, nego dva dana ranije isploviti sa Visa, predaniti na Lastovu i sledeće noći produžiti za Mljet.

Drugi problem bio je označavanje iskrenih tačaka. Ta dužnost poverena je partizanskim odredima na otocima. Međutim, dok su sa Korčule redovno stizali podaci

i dogovor lako bio mogućan, sa Mljeta nije stizao nikakav izveštaj. Zbog toga je 16 aprila upućena preko Lastova na Mljet jedna partizanska trojka sa radiostanicom. Ona je na severozapadnom rtu Mljeta likvidirala posadu nemačke osmatračnice od 3 člana, a potom poslala podatke za iskrcna mesta i znake raspoznavanja. Ujedno je obavešten Štab 26 divizije da je partizanski odred na Mljetu razbijen, radiostanica uništena, ali da Nemci ne slute ništa o pretstojećem iskrcavanju.

Planom napada predviđeno je da se snage za Mljet prevoze u dve kolone, a one za Korčulu u dve grupe u kojima je, u skladu sa brojem iskrčnih tačaka, predviđeno pet kolona. Iskrcne tačke na Mljetu bile su na južnoj obali, a na Korčuli i na južnoj i na severnoj zbog čega su i bile formirane *Severna* i *Južna grupa*. Severna grupa imala je zadatak da napadne Vela-Luku, a Južna Blato, nastupajući manjim snagama prema Smokvici u cilju obezbeđenja.

Sastav i jačina pojedinih kolona, njihova mesta ukrcavanja, vreme isplovljenja i mesta iskrcavanja bili su sledeći:

o. Mljet

	Zapadna kolona	Istočna kolona
Brodovi	NB 7, 3 MJ, bolnički brod <i>Marin II</i> , 5 leuta	NB 8, 2 MJ, 3 leuta
Prevožene snage	dva ojačana bataljona 11 brigade	jedan bataljon 1 brigade
Mesta ukrcavanja	1. Vis	1. Rukavac
Isplovljenje	19.30 časova 19 aprila	20.30 časova 19 aprila
Mesta iskrcavanja	u. Miholjska	u. Zaglavac

o. Korčula
Severna grupa

	1-va kolona	2-ga kolona
Brodovi	NB 4, 3 MJ, 1 bolnički brod, 5 leuta	NB 3, 2 MJ, 3 leuta
Prevožene snage	dva bataljona i minobacačka četa 12 brigade i jedan bataljon 1 brigade	
Mesta ukrcavanja	1. Vis	
Isplovljenje	21 čas 21 aprila	
Mesta iskrcavanja	u. Bristva	u. Prapratna

Južna grupa

	1-va kolona	2-ga kolona	3-ća kolona
Brodovi	2 MJ, 3 leuta	3 MJ, 3 leuta	PČ 2, 2 LCA, 4 MJ, 4 leuta
Prevožene snage	dva bataljona i minobacačka četa 1 brigade, dva bataljona 11 brigade i artiljerija		
Mesta ukrcavanja	1. Milna	u. Stončica	1. Rukavac
Isplovljenje	20.45 časova 21 aprila	20.30 časova	21 aprila
Mesta iskrcavanja	1. Brna	u. Prižba	1. Karbuni

Tajnosti marša poklonjena je naročita pažnja. U slučaju susreta sa neprijateljskim brodovima stavljeno je u zadatak naoružanim brodovima da borbom i manevrom

udalje neprijatelja od transportnih brodova. U takvim slučajevima, zavisno od ishoda sukoba, trebalo je da komandant transporta, u sporazumu sa komandantom ukrasnih trupa donese odluku da li će se prevoz nastaviti ili kolona rasturiti, a brodovi najkraćim putem uploviti u naše najbliže luke.

Nakon izvršenog iskrcavanja, na svakom transportnom brodu predviđeno je da ostane 4—5 boraca sa automatskim oružjem radi zaštite od napada iz vazduha. Preko dana su brodovi morali biti maskirani, vezani dovoljno daleko jedan od drugog i pripremljeni za borbu protiv požara.

Naoružani brodovi, vođe kolona, bili su snabdeveni jednom radiofonskom VKT stanicom («toki-voki») radi međusobnog održavanja veze u grupi. Sa transportnim brodovima u koloni veza se održavala dovikom.

Brodovi su imali zalihe pogonskog materijala za 48 časova, a posade su bile snabdevene suvom hranom za 7 dana.

Akcija je planirana za 15 april, ali je zbog jakog juga morala biti odložena za čitavih 7 dana.

Tok akcije

o. Mljet

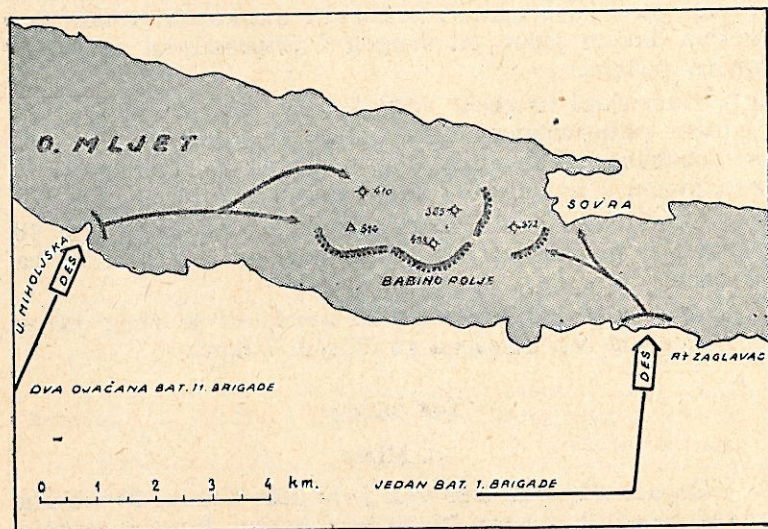
Zapadna kolona isplovila je iz luke Vis sa 40 minuta zakašnjenja zbog toga što je broj boraca koje je trebalo ukrcati bio veći od predviđenog. Koloni je dodeljen još jedan brod.

Istočno od Rukavca obe kolone su se sjedinile i nastavile zajednički vožnju do Lastova gde su uplovile u Skrivenu Luku u 5.30 časova 20 aprila. Trupe su iskrcane na obalu, a brodovi kamuflirani.

Za vreme predanka na otoku, neprijateljska avijacija nije dejstvovala. Uveče su trupe ponovo ukrcane, a u 20 časova nastavljena je vožnja prema Mljetu. I NB 7 i NB 8 teglili su po dva broda da bi povećali marševsku brzinu sastava i omogućili pešadiskim jedinicama što više tamnog vremena za podilaženje. Zapadna kolona stigla je do

u. Miholjska 21 aprila u 0.30 časova, a istočna je došla na odredište 45 minuta kasnije. Zbog nepodesne obale, iskrcavanje trupa istočne kolone trajalo je prilično dugo.

Oko 7 časova započela je borba na otoku. Istočna kolona izbila je na severnu obalu Mljeta kod u. Sovra baš u trenutku kad se na obali tiskala grupa od oko 40 Nemaca. To su bili vojnici koji su prispeli brodom ili čekali da se ukrcaju na brod. Iznenadeni pojavom partizana, Nemci su bili brzo likvidirani.

Skica 10. — Desantni prepad na Mljet

Posle toga se istočna kolona pridružila napadu zapadne. Jurišajući i potiskujući neprijatelja sa jednog položaja na drugi, naši borci, iako su to većini od njih bili prvi juriši, naneli su neprijatelju teške gubitke. U toku noći i sutradan borba se nastavila. Samo je nekoliko desetina nemačkih vojnika uspjelo da se bekstvom spase i posakriva u grmlje.

Dok su brodovi bili vezani u uvali, u nekoliko mahova gađani su mitraljeskom i minobacačkom vatrom sa nemačkih položaja, ali bez posledica. Predveče 22 aprila

naše brodove, skoncentrisane u uvali Miholjska, mitraljirala su 2 aviona, ali je jedan od njih vatrom sa naoružanih brodova zapaljen i potom se srušio na Pelješac.

U 20 časova 22 aprila započelo je ukrcavanje ranjenika, boraca i zbega. Od obale do brodova poredani su leuti što je znatno olakšalo ukrcavanje.

Od dejstva neprijateljske vatre sa obale i dejstva avijacije brodovi nisu imali nikakvih gubitaka. Međutim, neposredno pre isplovljenja za Lastovo došlo je do sudara između NB 8 i NB 7. Ovaj poslednji morao se nasukati da ne bi potonuo. Vremena za spasavanje nije bilo, te je NB 7 zapaljen i napušten.

Gubitak NB 7, koji je bio predviđen za tegljenje dva broda, znatno je poremetio plan prevoza. Situacija se još više pogoršala u toku marša zbog bure koja je sve jače duvala. Tegljevi su pucali, čamci se prevrtali, motori se kvarili. Jedinom naoružanom brodu, NB 8, motor se takođe pokvario pa je brod bio uzet u tegalj od jednog motornog jedrenjaka koji je zbog male brzine morao dići i jedra. Ipak su svi brodovi, sem 2 leuta, natovarena materijalom koja su se za vreme tegljenja prevrnula i potonula, prispeli na Lastovo. Snage koje su bile povučene sa Mljeta ostale su na Lastovu kao rezerva za napad na Korčulu gde su se uveliko vodile borbe.

o. Korčula

Ukrcavanje materijala i trupa *Severne grupe* izvršeno je po planu, ali su neposredno pre isplovljenja izmenjene neke iskrne tačke. Brodovi su isplovili u zakazano vreme. Prilikom približavanja severnoj obali Korčule i traženja iskrnih mesta došlo je do zastoja. U tamnoj noći je uvale teško bilo identifikovati, a veža sa kopnom nije dobro funkcionisala. Posle jednočasovnog traženja, uz pomoć pilota sa kopna, pronađena je uvala Bristva i trupe su iskrane. Odmah zatim brodovi su oko 5.20 časova 22 aprila isplovili za Vis.

Prva i treća kolona *Južne grupe* koje su vozile zajedno, isplovile su i iskrcale trupe po planu. Druga kolona koja je vozila samostalno, stigla je na odredište, zbog kvara motora na dva broda, jedan sat kasnije.

U toku vožnje se jedan od njenih jedrenjaka izdvojio iz konvoja i kasnije zalutao, te trupe nije ni prebacio na Korčulu.

U 6.40 časova 22 aprila započela je artiljeriska priprema iz l. Karbuni. Vatra je bila usmerena na kotu 181 iznad sela Blato. Jedna od prvih granata pogodila je sklonište i ubila oko 30 Nemaca.

Vela-Luku je napadao 1-vi bataljon 12 brigade. Posle kraće minobacačke pripreme neprijatelj je jurišem odbačen sa svojih položaja. Povukao se u grad i iz kuća je pokušao da pruži otpor. Poslednja tačka njegovog otpora na brdu Hum likvidirana je do 15 časova. U oslobođenu Vela-Luku mogli su uploviti brodovi.

Južna kolona, zaštićena gustom maglom koja se spustila na neprijateljske položaje, približila im se neopazeno i oko 8 časova 22 aprila započela napad. Posle žestoke dvočasovne borbe neprijatelj je odbačen sa k 270 i 351, ali se čitavog dana čvrsto držao na ostalim položajima: k 181, Sv. Vid i Gospa od Zdravlja. Uveče su se kolone sjedinile i posle nekoliko bezuspešnih napada uspele su u ponoć da ovladaju kotom 181.

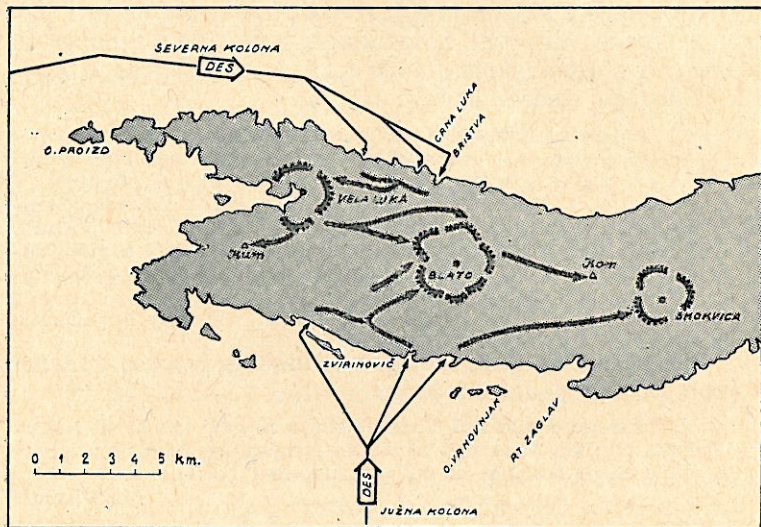
Sutradan su nastavljeni napadi na Sv. Vid i Gospu od Zdravlja. Nemački položaji izloženi su viščasovnom bombardovanju topova, haubica (zaplenjenih od Nemaca) i minobacača. Napad streljačkih jedinica počeo je u 13.30 časova. Posle dva i po časa žestokih borbi slomljen je potpuno neprijateljski otpor. Istog dana uveče započela je preko Vela-Luke evakuacija na Vis. Nemačka avijacija je povremeno napadala brodove uspevši da potopi 2 motorna jedrenjaka. U noći 25/26 aprila evakuacija je bila završena.

Desantni prepad na Mljet i Korčulu pretstavljao je veoma uspešnu akciju. Bio je to dostojan revanš za poraz na Korčuli. Oko 400 vojnika bilo je ubijeno, a 459 zarobljeno. Zaplenjene su 4 haubice 75 mm, 4 protivtenkovska topa, 10 teških mitraljeza, 34 automata, 10 minobacača, 610 pušaka, 20 tromblonskih pušaka, 115 pištolja, 12 radiostanica, 5 kamiona, nekoliko vagona hrane, topovske i streljačke municije, jedan motorni brod, sav arhiv i mnogo sitnog materijala.

Naši gubici iznosili su 48 mrtvih i 184 ranjena. Usled dejstva neprijatelja izgubili smo dva, a usled udesa 1 naoružani brod i 2 leuta.

Cilj operacije bio je potpuno postignut. Neprijatelj je na Korčulu i Mljet morao dovući nove snage i uložiti velike napore da ojača svoju protivdesantnu odbranu.

Ovaj prvi desantni prepad većih razmera skrenuo je pažnju štabovima 26 divizije i mornarice na neke nedostatke. Tako je, naprimer, uočeno da je trupe potrebno

Skica 11. — Desantni prepad na Korčulu

uvežbavati za brže iskrcavanje i ukrcavanje i da vezu između streljačkih jedinica u pokretu i sadejstvujuće artiljerije treba bolje organizovati, jer je u prvoj etapi borbe na Korčuli artiljerija bila od male koristi — čak je jedno vreme tukla po našim jedinicama. Nadalje, videlo se da je potrebno ostvariti čvršću saradnju između mornaričkih i kopnenih komandanata, i to prvenstveno boljim uzajamnim poznavanjem taktike i tehničkih mogućnosti.

Činjenica da Nemci uopšte nisu napadali naše brodove pomorskim snagama, iako su za to imali mogućnosti,

objašnjena je prisustvom savezničkih pomorskih snaga na Visu. Te snage, premda nisu uzele neposrednog učešća u operaciji, bile su faktor koji su Nemci morali uzimati u svoje operativne proračune. Moglo se očekivati da Nemci ni u nekoj ponovnoj našoj akciji neće dejstvovati svojim pomorskim snagama.

Izvanredan uspeh ove operacije ostavio je snažan utisak na britansku komandu. U budućim operacijama Englezi su nam stavljali na raspolaganje svoje desantno-jurišne čamce i aktivnije angažovali svoju avijaciju i patrolne čamce. Vrhovni komandant, drug Tito, uputio je borcima i starešinskom kadru koji je učestvovao u operaciji depešu sledeće sadržine:

Borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima 26 divizije i Mornarice koji su se istakli prilikom napada na otoke Korčulu i Mljet, izražavam svoju zahvalnost i priznanje, videći njihovo držanje i upornost prigodom uništavanja fašističkih zločinaca koji su toliko zločina počinili. Proneli su još jedanput slavu oružja NOV i POJ u svim savezničkim zemljama. Slava palim herojima, koji su dali živote za slobodu svoga naroda!

TITO, Maršal Jugoslavije

Maršalu Titu je komandant Bliskog Istoka, general Vilson, poslao sledeću depešu:

Mnogo cenim rad Vaše vojske u napadu na Mljet i Korčulu. Bio bih Vam zahvalan ako izručite komandirima i borcima moje čestitke za njihovu uspešnu borbu.

Mc. Vilson¹³

Ohrabreni postignutim uspehom, Štab 26 divizije i štab mornarice planirali su, neposredno posle prepada na Mljet i Korčulu, jednu akciju sličnog karaktera i na o. Šoltu.

Desantni prepad na Šoltu

(9—11 maja 1944)

U sistemu nemačke protivdesantne odbrane na području Srednje Dalmacije Šolta je imala vidno mesto. Zajedno sa otocima Veliki i Mali Drvenik ona je pružala mogućnost bočnog udara — bilo kao istureni položaj

¹³ Materijali, br. inv. 265, str. 100.

obalske artiljerije ili manevarska baza lakih pomorskih snaga — na veoma verovatni operacijski pravac eventualnog desanta, koji bi se iskrcao u području Srednje Dalmacije. Sem toga, otok Šolta je štitió i spoljni bok nemačke dužobalske komunikacije u području zapadno od Splita.

Izneti razlozi govorili bi u prilog organizovanja jake protivdesantne odbrane na ovom otoku. U okviru svojih mogućnosti, Nemci su je i ostvarili.

Otok su branile dve ojačane čete 892 puka 264 nemačke divizije. Same po sebi, ove snage ne bi bile sposobne za pružanje nekog žilavijeg otpora, ali je napadač na Šoltu morao pri proceni odnosa snaga da uzme u obzir i neke činjenice. Pre svega, kvalitet i borbeni moral neprijateljskih trupa na Šolti bio je viši od proseka na području Srednje Dalmacije, jer su jedinice na Šolti sačinjavali Nemci rođeni u Rajhu. Osim toga, neprijateljski položaji na kotama 197 (Mala Straža), 103 (u 5 najsevernijih kuća sela Grohote), na k 22 i u uvali Rogač, bili su u inženjerskom smislu veoma solidno uređeni, što je omogućavalo i brojno slabom braniocu pružanje žilavog otpora, koji je usto mogao biti podržan jakom artiljerijom sa otoka Čiova i potpomognut pojačanjima iz obližnjih garnizona na kopnu. I najzad, stanovništvo Šolte, ukoliko nije ranije otišlo u zbeg, bilo je potpuno uklonjeno sa otoka, što je otežavalo prikupljanje obaveštajnih podataka, a s druge strane pružalo veću sigurnost neprijateljskim patrolama koje su se kretale po otoku.

Operativna zamisao ovog prepada svodila se na sledeće: iskrcavanjem u uvalama na jugozapadnoj i južnoj obali Šolte snagama jedne ojačane brigade, privući se neprijateljskim položajima u toku noći, a uzoru, posle kratke avijacijske i artiljerijske pripreme, napasti neprijateljske snage na utvrđenim položajima i likvidirati ih.

Priprema i plan akcije

Prepadom na Šoltu bio bi za izvesno vreme dezorganizovan sistem neprijateljske protivdesantne odbrane u području Splita, a neprijatelju otežana kontrola koju je

sprovodio nad našim kanalima za prebacivanje materijala na kopno.

Izvršenje ovog zadatka povereno je 1-voj dalmatinskoj udarnoj brigadi ojačanoj 3 bataljonom 3-će prekomorske brigade, jednom četom minobacača, jednom baterijom brdskih topova 75 mm i jednim protivtenkovskim topom 47 mm. Ove snage, podeljene u dve kolone, zapadnu i istočnu, trebalo je da se iskrcaju u uvali Šešula i uvali Senjska.

	Zapadna kolona	Istočna kolona	
		1-vi konvoj	2-gi konvoj
Brodovi	nekoliko britanskih LCI (desantno-jurišnih čamaca za iskrcavanje pešadije)		4 LCA, brit. koča <i>Si Star</i> , <i>NB4</i> , <i>NB8</i> , <i>Marin II</i> , 1 leut
Prevožene snage	dva bataljona 1 brigade, jedan bataljon 3 brigade	2 bataljona 1 brigade	artiljerija sa posadama oruđa
Mesta ukrcavanja	Rukavac — Komiža		Rukavac — Vis
Isplovljenje	21 čas 9 maja		
Mesta iskrcavanja	u. Šešula	u. Senjska	

Osiguranje na maršu vršili su saveznički brodovi. Dva MGB bila su u neposrednom osiguranju, a tri MGB i MTB u blokadnoj patroli kod Rta Ploče. Naši naoružani brodovi imali su zadatak da tegle svaki po dva LCA.¹⁴

¹⁴ Bilo je prvobitno predviđeno da *Si Star* («Sea Star») i *Dupin* tegle svaki po dva LCA, no zbog pojačanog vetra iz severozapadnog pravca, taj je zadatak poveren naoružanim brodovima.

Komandant transporta bio je jedan britanski oficir na *Si Staru* (»Sea Star«). Njemu je dodeljen jedan naš oficir, dobar poznavalac orografsko-hidrografske prilike Šolte.

Posle završetka iskrcavanja, desantno-jurišni čamci (LCA i LCI) trebalo je da ostanu u blizini iskrcanih mesta, maskirani u obližnjim uvalama, dok su naoružani brodovi i motorni jedrenjaci, sem bolničkog broda, imali da se vrate na Vis.¹⁵

Za obezbeđenje od eventualnog dejstva neprijateljskih snaga sa o. Brača predviđeno je da se minerski vod 3-će brigade sa jednim streljačkim vodom prebaci na o. Brač i stupi u vezu sa tamošnjim partizanskim odredom.¹⁶

Napad je imao da započne u 6.30 posle kraće avijaciske i artiljerijske pripreme. Saveznička avijacija trebala je da bombarduje u vremenu od 5.45 do 6 časova selo Grohote uz eventualno mitraljiranje kote 197. Artiljerija je imala zadatak da tuče k 197, potom 103, posle čega bi se dalje gađanje ciljeva vršilo na traženje pešadije.

Podaci o rasporedu i jačini neprijateljskih otpornih tačaka, o podesnim mestima za iskrcavanje i izvlačenje artiljerije na vatrene položaje, dobiveni su aerofotoizviđanjem i preko naše obaveštajne službe. Dva dana pred iskrcavanje, na otok je prebačen jedan artiljerijski oficir i jedan oficir štaba divizije radi rekognosciranja terena.

Prepad je prvobitno planiran za 5-ti ali je zbog nepovoljnih vremenskih prilika odgođen za 10 maj.

Tok akcije

Konvoji su isplovili iz l. Vis u određeno vreme. Prevoz pešadije u obe kolone izvršen je bez ikakvih smetnji i brodovi su došli na odredište u 1 čas po ponoći 10 maja.

¹⁵ Premda direktivom nije bilo predviđeno, u u. Senjska ostao je i MJ Dupin.

¹⁶ Nije bilo moguće utvrditi čime i kada su ove jedinice prebačene na Brač. U informativnom biltenu Štaba 8 korpusa za maj 1944 stoji da je za vreme akcije na Šolti jedan vod iz sastava 26 divizije ubio na Braču 40 neprijateljskih vojnika.

Marševska brzina konvoja koji je prevozio artiljerijsko naoružanje bila je najmanja, jer je MJ *Dupin* vozio brzinom od svega 4 čv. U 22.30 je *Si Star*, koji je vozio većom brzinom od ostalih brodova, napustio konvoj.

Da bi dobio u brzini, MJ *Dupin* je podigao jedra, ali je u ponoć vetar skoro potpuno prestao, pa je NB 8 uzeo u tegalj motorni jedrenjak *Dupin*, a teglenje svojih LCA prepustio bolničkom brodu *Marin II*.

10 maja u 2.15 ovaj konvoj je na čelu sa NB 8 stigao pred u. Senjska. Artiljerci su prekrčani na desantno-jurišne čamce (LCA) koji su se potom uputili prema obali. Oruđa su iskrcana tako da je u 5.30 artiljerija bila na svojim vatrenim položajima spremna za dejstvo.

Pri podilaženju neprijateljskim položajima prethodnica zapadne kolone sukobila se u 4.30 sa jednom neprijateljskom patrolom. Tako je neprijatelj, puna dva časa pre vremena određenog za napad, bio potpuno obavešten o našem prisustvu na otoku. Oko 150 dobrovoljaca iz raznih jedinica 264 divizije upućeno je odmah kao pojačanje garnizonu Grohote, na čelu sa komandantom 4 bataljona 892 puka.

Avijacijska i artiljerijska priprema počele su sa manjim zakašnjenjem. Baš kada je zapadna kolona nastupala prema k 197, a istočna prema selu Grohote i uvali Rogač, uplovila su u tu uvalu 2 nemačka desantna broda sa pojačanjima. Obasuti našom artiljeriskom vatrom, brodovi su se sklonili pod istočnu obalu Rogača, a iskrcane trupe nastojale su da se domognu k 101, pri čemu su naišle na otpor našeg 3 bataljona 1 brigade. U ogorčenoj borbi Nemci su pretrpeli teške gubitke i ostali prikovani za obalski rub, a brodove kojima su se dovezli potopila je nešto kasnije saveznička avijacija.

Prvi bataljon iz zapadne kolone zauzeo je k 197 u prvom naletu, a potom je krenuo u pravcu sela Grohote, sadejstvujući napadu 4-og bataljona na ove položaje. Neprijatelj je i ovde u prvom naletu otstupio, ali ovaj put sa namerom da navuče naše snage u minska polja što mu je i uspelo. Naše jedinice našle su se između dva reda žica, na zemljištu gusto zasejanom minama, tako da su pri pokušaju kretanja napred trpele teške gubitke od mi-

na. Uporna borba vodila se na otstojanju od 200—50 m. Likvidirani su mnogi bunker, ali se iz mnogih nije moglo uzeti oružje zbog mina koje su ih okružavale. Pošto bi dalje forsiranje napada pod ovakvim okolnostima izazvalo nesrazmerne žrtve, naređeno je povlačenje radi pregrupacije snaga.

Do početka našeg drugog napada artiljerija sa Čiova gađala je neprekidno naše položaje, a ostatak Nemaca u uvali Rogač pokušao je ponovo da izbiје na k 101, ali je bio odbijen.

Drugom napadu, koji je započeo u 14.30, prethodila je avijacijska i žestoka artiljerijska priprema na k 103 i uvalu Rogač. Treći bataljon 1 brigade uspeo je da likvidira nemačke snage u uvali Rogač i gotovo sve bunkere na k 22.

Borba za utvrđene kuće u Grohotama bila je veoma teška, jer su minska polja posle artiljerijske pripreme bila tek neznatno proređena, a neprijatelj se uporno branio. »Borci su nailazili na likvidirane bunkere u kojima je poginuo i poslednji neprijateljski vojnik. Moglo se videti kako prelaze preko mina, po trojica uzastopce ranjena, a četvrti i peti nadirao je i prolazio dalje«, kaže se u izveštaju štaba divizije o izvršenoj akciji. Neprijatelj je pružao sve slabiji otpor, ali su žičane i minske prepreke onemogućavale da mu se zada konačan udarac.

U 17.30 izdato je naređenje za povlačenje sa Šolte, stim da se u 22 časa još jednom pokuša napad radi likvidiranja preostalih neprijateljskih uporišta, ali ne po svaku cenu, jer su se trupe do ponoći morale ukrcati na brodove.

Dok su jedinice 26 divizije vodile borbu na otoku, *Marin II* i *Dupin* ukrcavali su ranjenike u uvali Šešula i uvali Senjska. U ovoj poslednjoj 2 nemačka aviona mitraljirala su *Marin II* u 18.30, no bez naročitih posledica. Ali zbog toga što je u toku ovog napada veći broj ranjenika poskakao u more u nameri da se dočepa kopna, a *Marin II* napustio sidrište, brod je mogao isploviti tek u 21.30, pošto su ranjenici ponovo ukrcani. Ovo zakašnjenje imalo je kobne posledice.

U 20 časova isplovili su iz viške luke: *NB 3* za uvalu Šešula, a *PČ 24*, *MJ Biokovo* i *MJ Hrvat* za uvalu Senjska. Svi ovi brodovi, sem poslednjeg, bili su predviđeni za transport ranjenika i zarobljenika stim da najkasnije do ponoći isplove za Vis. Tada su u uvale imali da uplove desantno-jurišni čamci radi prebacivanja boraca na Vis. *MJ Hrvat* imao je zadatak da ukrca materijal i zaostale borce, te da kao poslednji isplovi 11 maja u 2 časa za Vis.

Ukrcavanje trupa i materijala izvršeno je bez ikakvog protivdejstva neprijatelja, ali su svi brodovi isplovili sa zakašnjenjem.

Potapanje »Marina II«

Po isplovljenju iz uvale Senjska u 21.30, *Marin II* je uzeo kurs pravo na luku Vis. Oko ponoći, kada se našao svega 1 nm od otočića Host, opaženo je sa broda da luku Vis napada nemačka avijacija. Komandant broda je odlučio da odgodi uplovljenje, a dok napad traje da se udalji malo od luke.

11 maja u 0.45 *Marin II* se zaustavio ispred uvale Stončica, na 1.5 nm od obale. U tom je trenutku preleteo iznad samog broda jedan avion ali ga nije napao. Posada broda imala je utisak da je brod ostao neprimećen. Posle 10 minuta opažena su tri manja broda koja su se, vozeći velikom brzinom približavala *Marinu II*; došavši na udaljenost od nekih 40 m, i to 2 sa levog a 1 sa desnog boka, smanjili su brzinu. Komandant *Marina II* je i preko levog i preko desnog boka dao propisani signal raspoznavanja (dva zelena svetla). Međutim, posle jednog minuta sva tri čamca otvorila su žestoku vatru. Posada *Marina II* čvrsto je verovala da ima pred sobom Engleze. U kratkim zastancima za vreme paljbe koja je trajala oko 30 minuta, pojedinci su vikali »jugoslav partizan«, a komandant broda »hospital šip ov partizan«,¹⁷ ali je vatra, i posle tih uzvika, bila stalno otvarana.

¹⁷ Hospital ship of partisan — partizanski bolnički brod.

Te dramatične trenutke preživeli komandant broda ovako je opisao:¹⁸

Ukrštavaju se svetleći rafali i sa tri strane biju po nama. Čuje se i u toj jezivoj buci mukli jauk ranjenika. More je zapjenu od kiše metaka. Mnogo pogodaka oštetilo nam je brod, ranilo i ubilo članove posade, sanitetske ekipe i ranjenike. U krmenom prostoru gde je smeštena municija izbio je požar, a čas zatim mali rezervoar nafte uslijed požara eksplodirao je. Lakši ranjenici koji su se nalazili na palubi ili su tamo dopuzali, bacaju se u more u namjeri da nekako doplivaju do obale. Neki od njih poliveni gorućom naftom skaču u more da bi se spasili. Svi su imali pojaseve za spasi-
vanje ali je to malo koristilo. A more je kao iz prkosa jačalo i vjetar je razgarao požar. Neprijatelj stalno tuče a naš otpor jenjava. Brod se već naginje na bok, voda prodire kroz oštećenja... Bolno i teško je opisati jauk ranjenika prikovanih uz postelje.

Marin II, prorešetan mecima i zapaljen, polako je tonuo. Lakši ranjenici poskakali su u more, ali je i na njih bila otvorena vatra. Od oko 65 ljudi, koliko je ukupno bilo na brodu, spasena su samo četvorica; na moru je pronađeno 11 leševa, a ostatak je potonuo sa brodom.

Rezultati desantnog prepada

Postavljeni cilj nije u potpunosti postignut, jer je nekoliko neprijateljskih otpornih tačaka ostalo nelikvidirano. Na k 22 preostalo je u dva bunkera 10 do 20 neprijateljskih vojnika, a na k 103 (sev. od sela Grohote) jedna kuća i nekoliko bunkera oko nje sa oko 50 vojnika. Akcija, uzeta u celini, ipak je uspela. Zarobljena su 52 Nemca, ubijeno ih je 200, zaplenjeno je 20 »šaraca«, 6 strojnica, 14 pištolja, 1 tromblon, veći broj pušaka i 1 radiofonski aparat američkog porekla. Uništena su 2 neprijateljska broda i skladište hrane (sve od avijacije), a zapaljen je jedan magacin municije (vatrom naših minobacača).

Naši gubici bili su 40 mrtvih i 129 ranjenih, ne računajući postradale na *Marinu II*. U akciji je utrošeno 68.425 metaka 7.9 mm, 42.433 metka 6.5 mm, 11.350 me-

¹⁸ Ive Šimetović: Poslednji zadatak bolničkog broda *Marina II*, »Jugoslovenski Mornar« br. 5/52.

taka 8 mm, 851 ručna bomba, 12.450 metaka za strojnice 9 mm, 117 metaka za PT pušku, 494 granate bacača 45 mm, 1.405 granata bacača 81 i 420 granata topa 75 mm.

Desantni prepad na Šoltu spada u jednu od težih akcija koje je 1 dalmatinska udarna brigada izvršila na otocima Srednje Dalmacije. Veliki utrošak municije svedoči o žilavosti neprijateljskog otpora, a veliki broj bačenih ručnih bombi u okviru tog utroška nesumnjiv je znak ogromnog borbenog elana naših trupa. Srazmerno visoki gubici naših jedinica posledica su veoma jakog inženjerskog uređenja neprijateljskih položaja za čije savlađivanje naše trupe nisu bile tehnički opremljene i dovoljno obučene.

Našim jedinicama je desantni prepad na Šoltu poslužio kao dragoceno iskustvo za pripremu i izvođenje sličnih operacija u budućnosti. Iz ove operacije ponikla je u Štabu 26 divizije ideja za formiranje jurišnih grupa za savlađivanje neprijateljskih utvrđenih vatrenih tačaka okruženih minama i bodljikavom žicom.

Naša artiljeriska i avijaciska priprema imala je, po izjavama nemačkih zarobljenika, veoma mali efekat, i to zbog toga što je neprijatelj za vreme te pripreme napuštao bunkere i kuće i sklanjao se u rovove, a kada bi avijacija i artiljerija prestale da dejstvuju, Nemci bi se vraćali u svoje utvrđene vatrene tačke i tukli iz njih naše streljačke jedinice koje su napadale.

Komandant *Marina II* pogrešio je što brod nije sklonio u jednu od uvala na otoku Visu gde bi bio bolje zaštićen i od vazdušnih napada i od napada s mora. Posle otvaranja vatre brod je trebalo uputiti prema obali i po mogućstvu nasukati ga, čime bi verovatno bili spaseni mnogi životi.

Pogrešno uverenje posade *Marina II* da su je napali Englezi temeljilo se na činjenici da se nikad dotada nemački brodovi nisu pojavljivali u blizini Visa, a da su naprotiv, britanski brodovi u nekoliko mahova zabunom otvarali vatru na naše brodove. Međutim, to »neuobičajeno« prisustvo nemačkih brodova u vodama Visa ima

svoju logičnu vezu sa napadom nemačke avijacije: ono što isplavi iz luke Vis, koja je bila žestoko bombardovana, trebalo je da potope nemački torpedni čamci koji su čekali u zasedi u blizini izlaza iz luke.¹⁹

Svega dve nedelje posle napada na Šoltu, situacija u unutrašnjosti zemlje dovela je do najmasovnijeg angažovanja snaga koje su se nalazile na Visu.

Desantni prepad na Brač

(31 maja — 5 juna 1944)

Kada su Nemci 25 maja bacili padobrance na Drvar, a motorizovanim i pešadiskim jedinicama, nadirući sa više pravaca, pokušavali da zatvore обруč oko grada, Vrhovni štab je, u cilju slabljenja neprijateljskog pritiska, naredio 28 maja Štabu 26 divizije da preduzme odmah sa o. Visa ofanzivne operacije koje bi kod neprijatelja mogle stvoriti utisak o našoj nameri da se iskrcamo i na samu obalu.

U trenutku kada je primio to naređenje, Štab 26 divizije, u duhu postojećeg plana, pripremao je desantni prepad na otok Brač. Bio je poznat raspored neprijateljskih snaga, a štabovi brigada rešavali su taktičke zadatke s pretpostavkama koje su se temeljile na poznavanju tog rasporeda. Naređenje Vrhovnog štaba samo je ubrzalo, a ujedno i proširilo obim predviđenog prepada.

Otok Brač branila su dva bataljona 738 puka 118 lovačke divizije.

Gro neprijateljskih snaga bio je raspoređen u centralnom i istočnom delu otoka.

U rejonu Nerežišća, na kotama 542, 622 (Klopotina), 614, 710 (Gažul), 680 i 648 (M. Visoka) bile su raspoređene četiri čete 3-ćeg bataljona, ojačane jednom četom izviđačkog bataljona, jednom baterijom topova 105 mm sa traktorskom vučom i dva PT topa 75 mm.

¹⁹ Potvrda da je *Marin II* potopljen od Nemaca može se naći u jednoj rečenici vojnog izveštaja nemačke Vrhovne komande (OKW) za 12 maj koja glasi: »Lake nemačke pomorske snage potopile su u Jadranu jedan veći neprijateljski motorni brod«.

Na istočnom delu otoka, u rejonu Selca — Sumartin, na k 324 (Sv. Petar i Pavao) i tt 406 (Sv. Toma), bile su raspoređene četiri čete 2-og bataljona 738 puka, ojačane jednom baterijom topova 75 mm i jednim vodom P1 topova.

U rejonu Supetar, uglavnom na k 155, nalazila se jedna četa 3-ćeg bataljona 738 puka, ojačana jednom baterijom topova 75 mm i sa 2 P1 topa 28 mm.

Vidovu Goru, tt 778, poseo je jedan vod pešadije, ojačan sa nekoliko teških minobacača.

Štab 738 puka nalazio se na obali u selu Zadvarje. Artiljerisku podršku trupama na Braču Nemci su mogli pružiti i baterijama sa obale, smeštenim od Splita do Baške Vode (7 baterija sa ukupno 24 topa srednjih kalibara).

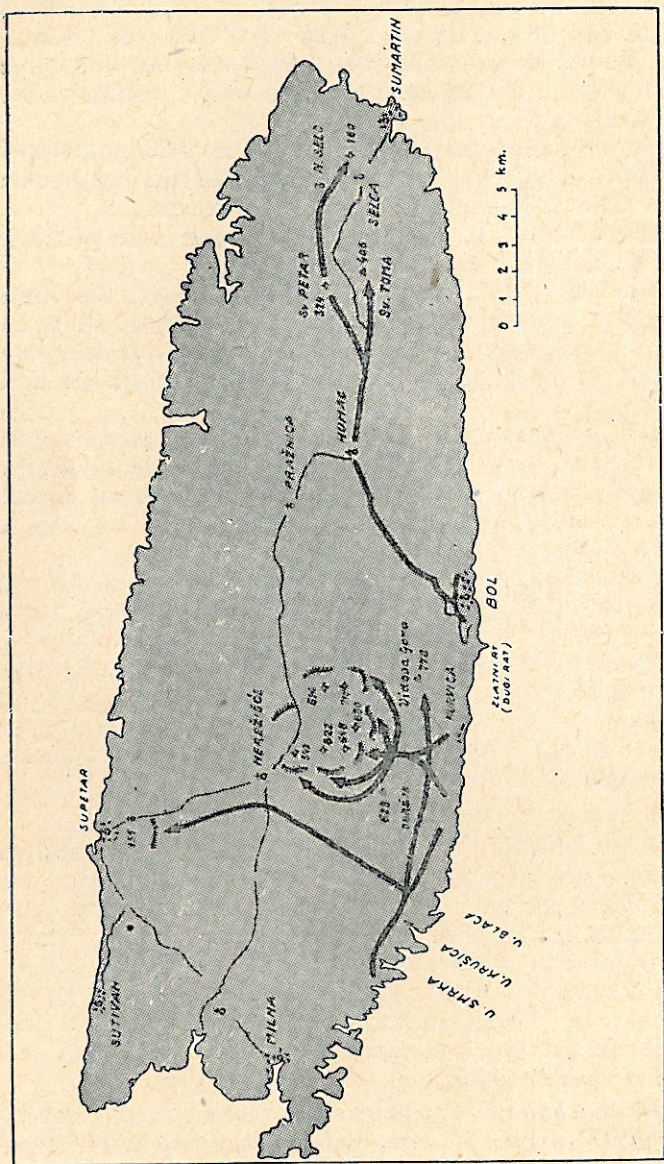
Da bi se desantnim prepadom na Brač postigao cilj koji je precizirao Vrhovni štab, on je morao biti planiran kao prepad znatno širih razmera od onih koji su dotada izvršeni na Hvar, Mljet, Korčulu i Šoltu. Zbog toga su za njega bile angažovane znatne snage.

Od naših snaga, u prepadu su uzele učešća 1, 11 i 12 brigada, dva bataljona 3-će prekomorske brigade, jedno odeljenje PT topova i jedna baterija brdskih topova 75 mm. Saveznici su operaciju potpomogli jednim bataljonom komandosa (oko 450 vojnika), jednom (američkom) planinskom četom (oko 100 vojnika), baterijama topova 88 mm (8 kom.) i 75 mm (4 kom.), mornaričkim i vazдушnim snagama.

Od kopnenih snaga obrazovane su 3 kolone:

Severna kolona (2 bataljon 1 brigade i 1-vi bataljon 3 prekomorske brigade) imala je zadatak da likvidira neprijateljski otpor na k 155, koja dominira Supetrom, preseče komunikaciju Supetar — Nerežišće i time spreči slanje pojačanja u pravcu Nerežišća. Da bi ova kolona, koja je od mesta iskrcavanja do polaznih položaja za napad imala da prevali najduži put, započela napad istovremeno sa ostalim kolonama, oba njena bataljona trebalo je prebaciti jednu noć ranije na o. Brač.

Zapadna kolona (12 brigada ojačana jednom baterijom brdskih topova 75 mm, jednim odeljenjem PT topo-

Skica 13. — Desantni prepad na Brač

va i 43-ćim RCM (Kraljevski mornarički komando), imala je zadatak da likvidira neprijateljske položaje u rejonu Nerežišća.

Da bi se nesmetano odvijalo iskrcavanje, a kasnije i ukrcavanje trupa na južnoj obali Brača, predviđeno je da se u ponoć 1/2 juna napadne i osvoji neprijateljsko uporište na Vidovoj Gori. Ovaj zadatak poveren je savezničkoj planinskoj četi, koja je trebala da se prebaci kad i severna kolona na otok Brač, gde bi u toku 1 juna ostala pritajena.

*Istočna kolona*²⁰ (tri bataljona 1 brigade, tri bataljona 11 brigade i jedna saveznička baterija brdskih topova) imala je zadatak da likvidira neprijateljska uporišta u rejonu Sumartina.

Divizisku rezervu sačinjavao je jedan bataljon 11 brigade i jedan bataljon 3 prekomorske brigade.

Jedan izviđački vod od 20 partizana i 6 komandosa, snabdeven radio stanicom, trebalo je prebaciti na istočni deo Šolte da bi izvestio o eventualnom slanju pojačanja sa te strane.

Opšti početak napada za sve tri kolone određen je za 6 časova 2 juna.

Da bi se kod neprijatelja stvorio utisak o izvođenju jedne operacije širih razmera, predviđeno je da se u toku noći 1/2 juna tuku neprijateljski položaji na Šolti, Drveniku i Trogiru vatrom razarača, a 2 juna izjutra da avijacija bombarduje Split, Omiš i Makarsku.

Za prevoženje trupa morem i neposredno osiguranje konvoja na maršu određen je relativno veliki broj savezničkih i naših brodova. Od naših brodova učestvovala

²⁰ Po prvobitnom planu, ovu kolonu sačinjavala su samo 3 bataljona 1 brigade i jedna baterija savezničkih brdskih topova, a zadatak joj je bio da grupno zaposedne položaje duž komunikacije Sumartin — G. Humac — Nerežišće radi obezbeđenja zapadne kolone od Sumartina. Tek po likvidaciji neprijateljskih uporišta u rejonu Nerežišća, zapadna i istočna kolona, ujedinjenim snagama, likvidirale bi neprijateljska uporišta na istočnom delu otoka. Ovako preciziran zadatak u diviziskoj zapovesti izmenjen je uoči ukrcavanja trupa: istočna kolona je pojačana, a njen zadatak proširen.

KONVOJI SASTAV		I	II	III	V	IV	VI
BRODOVI		NB3 NBII DVA MJ	ČETIRILCI PET LCA JEDAN RCL	JEDAN LCI JEDAN RCL DVA MJ	NB II DVA MJ DVA DES. SPLAVA	TRI LCI JEDAN LCI JEDAN RCL	NB3 PET MJ
		SEK. KOLONA			ISTOČNA KOLONA		
PREVOŽENE SNAGE	JEDAN BATALJON I BRIGADE, JEDAN BATALJON J BRIGADE, PLANINSKA ČETA		12. BRIGADA, KOMANDOVANI ŠTAB, BATERIJA BRODSKIH TOPOVA	BATALJON KOMANDOSA, DEO SAVEZNIČKE ARTILJERIJE	ARTILJERIJA 26. DIVIZIJE	I. BRIGADA, DEO SAVEZNIČKE ARTILJERIJE, PREVOZNA SRED- STVA ZA ŠTAB 2. SS. GRP.	TRI BATALJONA II. BRIGADE, JEDAN BATALJON 3. BRIGADE.
	L. VIS		RUKAVAC - KOMIŽA			RUKAVAC - VIS	
UKRČAVANJE	21. 00. 31. 05		21. 00. 01. 05.			21. 30. 01. 06. 22. 00. 01. 06.	
ISPLOVLJENJE	U. BLACE		MURAVICA-PLANICA			ISTOČNO OD BOLA	
ISKRČAVANJE	U. BLACE		U. BLACE			U. FARSKA	

Sastav kolona u desantnom prepuđu na Brač

su 4 naoružana broda (NB 3, 8, 11, 12), 6 patrolnih čamaca (PČ 2, 41, 56, 57, 71, 78), 27 motornih jedrenjaka, 5 desantno-jurišnih čamaca tipa LCV, 2 barkase i 1 motorni čamac — ukupno 45 brodova.

Saveznici su angažovali 14 brodova, pretežno za transport svojih jedinica (osam LCI, pet LCA, jedan LCT) i izvestan broj torpednih i patrolnih čamaca za obezbeđenje.

Savezničko vazduhoplovstvo bilo je delimično angažovano u borbama oko Drvara, pa su za ovu operaciju upotrebljene slabe vazdušne snage. Jedan ili više »Bofajtera« (*Beaufighter*) patrolisali bi u toku noći iznad Bračkog Kanala radi tučenja bilo kakvih neprijateljskih pojačanja koja budu prelazila morem, a dve eskadrile, jedna »Spitfajera« (*Spitfire*), druga »Harikena« (*Hurricane*), određene su za protivavionsku odbranu operacijske zone, avijacisku pripremu opšteg napada i sadejstvo sa kopnenim snagama u toku napada.

Štab divizije imao je radiovezu sa štabovima kolona i izviđačkom grupom na Šolti. Bataljoni u kolonama imali su međusobno telefonsku i kurirsku vezu, a bataljoni u zapadnoj koloni, koja je bila na pravcu glavnog udara, pored telefonske, i radiofonsku vezu.

Borci su bili snabdeveni sa 2 obroka suve hrane, a jedinice hranom za 5 dana.

U selu Obršje za zapadnu i severnu kolonu, i u Bolu za istočnu kolonu, predviđen je smeštaj hirurških poljskih bolnica. Evakuacija ranjenika predviđena je svake noći iz Bola i Planice. Teže ranjenike sa Visa trebalo je preneti u Italiju.

Za rukovođenje operacijom bio je stvoren kombinovani štab od štabova 26 divizije i 2-ge SS Bde,²¹ ali su štabovi, nezavisno jedan od drugog, donosili odluke za svoje jedinice. Uz ovaj štab nalazio se i komandant savezničkih pomorskih snaga i jedan oficir za vezu sa avijacijom.

Za komandno mesto kombinovanog štaba bila je predviđena tt 623, Visoka.

²¹ Prepad na Brač bio je poslednja akcija u kojoj je ova brigada učestvovala.

Upoređenjem međusobnog odnosa snaga vidi se izrazita premoć napadača u vazduhu i na moru, dvostruka premoć u pešadiskim snagama (4.000 : 1.900), ali znatna slabost u artiljeriji (16 topova kalibra 75—88 prema 35 topova kalibra 75—155 mm).

Ukrcavanje trupa i prevoženje morem

Za prebacivanje snaga određenih za desant, formirano je 6 konvoja. Samo je 3 bataljon 11 brigade, koji je bio u diviziskoj rezervi, prebačen iz Komiže motornim jedrenjakom *Velebit* koji je vozio samostalno.

Ukrcavanje trupa na brodove nije teklo potpuno po predviđenom planu. Trupe severne kolone došle su kasno na mesto ukrcavanja, pa je konvoj isplovio sa zakašnjenjem od 1 $\frac{1}{2}$ čas. Trupe koje su se ukrcavale na peti i šesti konvoj čekale su od jutra na ukrcavanje u luci Rukavac, pa kada su oko 19 časova brodovi prispeli, trupe su se same ukrcale, jer su i komandant transporta i njegov zamenik čekali u štabu IV POS-a na pismenu zapovest. Tako raspored jedinica po brodovima nije odgovarao rasporedu u zapovesti, ali više nije bilo vremena za izmene. Komandant 1 brigade poveo je više vojnika nego što je to bilo predviđeno, pa su se prekobrojne trupe morale ukrcati na dva motorna jedrenjaka koji zbog svoje sporosti nisu bili obuhvaćeni planom prevoženja. Peti konvoj isplovio je na vreme, ali je šesti, pošto su se svi brodovi odrešili od obale, a neki već vozili prema izlazu iz luke, bio zadržan, a potom vraćen u luku. Kada je NB 3 došao iz Komiže u l. Vis, konvoj je u 23.30 u pratnji NB 3 isplovio na odredište. Ovo zakašnjenje, kao što će se kasnije videti, moglo je imati teže posledice.

Drugi i treći konvoj (saveznički brodovi) plovili su skupa, ali zbog toga što su im brzine bile različite, dozvoljeno je brodovima koji nisu mogli da voze brzinom od 10 čvorova (brzina LCI), da se kreću punom brzinom, stim što će se brodovi sličnih brzina kretati po dva do tri zajedno. Na taj način izbeglo se nagonilavanje brodova na mestu iskrcavanja. Kurs ovih konvoja bio je od svetionika Barjaci pravo na u. Smrka. Brod-ravnač za ovaj pravac bio je ML 841.

I brodovi četvrtog konvoja vozili su podeljeni po brzinama pravcem Host — 1 nm zapadno od otočića Vodnjak — severna obala Hvara do 1 nm zapadno od rta Planirat, a zatim pravo na Bol. Za brod-ravnač ovog konvoja određen je *ML 361*.

Izviđački vod prebačen je na Šoltu patrolnim čamcem *PČ 57*, koji je teglio jedan motorni leut; taj je leut ostavljen izviđačima da se mogu u slučaju potrebe evakuisati, a *PČ 57* se vratio na Vis.

Šest motornih jedrenjaka, nakrcanih municijom, hranom i pogonskim materijalom, imali su zadatak da u 21 čas 1 juna isplove sa Visa i sklone se u pogodne uvale na severnoj obali Hvara i odatle snabdevaju trupe na Braču.

Za održavanje veze Vis — Brač određeni su patrolni čamci *PČ 56* i *PČ 41*; jedan od njih je imao radiostanicu za vezu sa Štabom 26 divizije.

Za transport ranjenika određeni su MJ *Frankopan*, dva motorna leuta i desantno-jurišni čamci tipa *LCA*. Svim ostalim brodovima bilo je naređeno da se vrate na Vis.

Vremenski uslovi za desant bili su veoma povoljni. More je bilo mirno, duvao je lagani povetarac sa severa, a noć je bila vedra sa mesečinom.

Prvi je konvoj stigao na odredište u 2 časa 1 juna. Motorni jedrenjaci zaustavili su se na 0,5 nm od obale, a *NB 3* uplovio je u određenu uvalu, uspostavio vezu sa partizanima Bračkog odreda i iskrcao prethodnicu. Na ugovoreni signal su i ostali brodovi ušli u uvale i iskrcali trupe.

Drugi, treći i peti konvoj (zapadna kolona) iskrcali su nesmetano trupe u određenim uvalama. Iskrcne tačke obeležili su partizani Bračkog odreda. Za obeležavanje iskrcnih tačaka istočne kolone (četvrti i šesti konvoj) *ML 361*, sa pozicije okreta kod Planirata, uputio se maksimalnom brzinom prema obali i iskrcao odeljenje za obeležavanje. Iskrcane trupe započele su odmah pokrete prema unutrašnjosti otoka.

Brodove šestog konvoja, koji je isplivio sa zakašnjenjem sa Visa, opazio je neprijatelj sa Vidove Gore kada se razdanilo, baš u trenutku kada su se brodovi pred Bo-

lom svrstavali u kolonu radi povratka na Vis. U 5.10 je otvorena na brodove vatra iz minobacača. Brodovi su se udaljili prema jugozapadu, a zatim ponovo došli pod obalu Braća kod Zlatnog Rta (Dugi Rat), tu formirali konvoj i uputili se na Vis. Brodovi nisu pretrpeli nikakva oštećenja, a ranjen je samo jedan mornar.

Borbe na otoku

2 jun

Severna kolona. — Neprijateljsko uporište Sv. Rok (k 155) napadano je sa po dve čete iz svakog bataljona, a treća četa ostala je u rezervi. Drugi bataljon 1-ve brigade koji je napadao sa zapadne i jugozapadne strane, započeo je napad tačno u određeno vreme. Privukao se neopaženo neprijatelju i uspeo da ga gotovo potpuno odbaci sa k 155, ali je nemačkim protivnapadom, koji je podržan artiljerijom iz područja Splita, bio prisiljen da se povuče. Prvi bataljon 3-će prekomorske brigade nije napao istovremeno sa 2 bataljonom, jer je prilikom podilaženja neprijateljskim položajima izgubio naredeni pravac kretanja. Posle neuspešnih pokušaja da se neprijatelj odbaci sa k 155, jedinice su povučene na polazne položaje sa zadatkom da štite zapadnu kolonu od neprijateljske intervencije od Supetra.

Zapadna kolona. — Posle avijacijske i artiljerijske pripreme, 12 brigada je sa četiri svoja bataljona napala svih pet neprijateljskih uporišta jugoistočno od Nerežišća. Napad nije uspeo. Izvršeno je pregrupisanje snaga i odlučeno da se napadnu samo kote 648 i 680 sa tri bataljona i Vidova Gora jednim bataljonom, a prema ostalim neprijateljskim uporištima da se izvede samo demonstrativni napad. Ni ovaj drugi napad, koji je započeo tačno u podne, nije uspeo, a ni treći koji je izvršen predveče. I napad komandosa na kotu 542, započet u 16 časova, završio se bezuspešno.

Istočna kolona. — Jedinice ove kolone, krećući se u dva ešelona, stupile su oko 10 časova u kontakt s neprijateljem koji se nalazio na kotama 324 (Sv. Petar i Pavao) i 406 (Sv. Toma). Posle dva neuspešna frontalna

napada, štabovi 1 i 11 brigade pregrupisali su snage. Na račun centra ojačana su krila i zaobilaznim manevrom dovedena u pozadinu neprijateljskih položaja; neprijatelj je bio prisiljen da se u neredu i uz velike gubitke povuče prema Sumartinu. U toku noći naše su jedinice ostale na posjednutim položajima.

3 jun

Severna kolona. — U toku dana nisu vršeni napadi. Po padu mraka jedinice su se neprimetno privukle neprijateljskim položajima i posle kraće minobacačke pripreme izvršile juriš. Premda se borba vodila nekoliko časova, ni ovaj napad nije uspeo.

Zapadna kolona. — Posle žestoke artiljeriske pripreme, 3 bataljon je napao Vidovu Goru uz podršku avijacije i posle tročasovne borbe uspeo je da je osvoji. Saveznički avioni su greškom ponovo mitraljirali položaje na Vidovoj Gori smatrajući da je ona još uvek u neprijateljskim rukama.

Ostale jedinice, naše i savezničke, napale su sva neprijateljska uporišta, postigle izvesne uspehe na k 648 i k 622, ali su protivnapadom bile odbačene. Izmorena žestokim borbama i osetno oslabljena, zapadna kolona nije imala više izgleda na uspeh, pa je štab divizije doneo odluku da se prekine napad na ovom sektoru.

Istočna kolona. — Pošto su nasilnim izviđanjem prikupljeni podaci o rasporedu neprijateljskih snaga i pošto je izvršena artiljeriska priprema, započele su jedinice ove kolone u 17 časova napad na neprijateljska uporišta u rejonu Selca i Novog Sela. U prvom naletu uporišta su likvidirana, a napad je potom nastavljen na tt 160 (Sv. Nikola), najbolje utvrđeno neprijateljsko uporište na istočnom delu otoka. Ovaj napad nije uspeo.

4 jun

Severna i zapadna kolona imale su samo manje čarke sa neprijateljem, dok je istočna u 15 časova započela ponovno napad na tt 160. Iako je neprijatelj iz svojih otpornih tačaka, izdubljenih u kamenu, pružao ogorčen otpor,

naše snage su ipak postepeno i sigurno čistile teren. Međutim, posle 16 časova stiglo je naređenje štaba divizije da se jedinice hitno povuku, što je izvršeno sa izvesnim oklevanjem u 17 časova.

Odluku za povlačenje doneo je Štab 26 divizije posle savezničke odluke da povuku svoje trupe sa Brača, a na osnovu izveštaja izviđačke avijacije da Nemci pomeraju trupe ka obali i da sakupljaju brodove u lukama; to je bio jasan dokaz da je cilj operacije postignut. Iscrpljenost trupa bila je takođe jedan od razloga povlačenja.

U toku trajanja operacije NB 3 je u 15 časova 3 juna na putu od Brača prema Visu oborio jedan, a saveznička avijacija dva neprijateljska aviona.

Povratak trupa na Vis

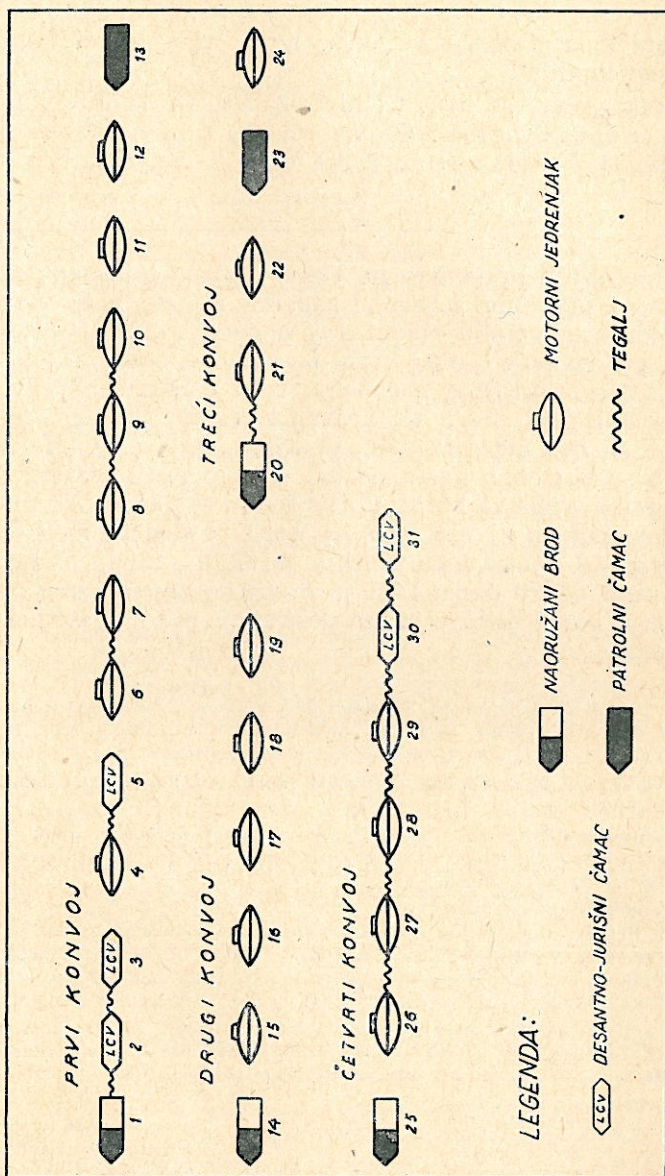
Sva raspoloživa plovna sredstva IV POS-a upotrebljena su za prebacivanje trupa sa Brača na Vis, jer je broj savezničkih brodova, koji su bili stavljeni na raspolaganje, bio smanjen.

Brodovi su svrstani u 4 konvoja. Formiranje je izvršeno pred lukom Vis. Naoružani brodovi postrojili su se u vrstu sa međusobnim rastojanjem od 500 m, a motorni jedrenjaci, po utvrđenom rasporedu, postrojavali su se u brazdi naoružanih brodova. Za ovo postrojavanje bio je potreban jedan čas. 4 juna u 6.15 konvoji su pošli prema Braču. Po dolasku u određene uvale brodovi su kamuflirani, a oko podne istoga dana započelo je ukrcavanje. Svi konvoji isplovili su za l. Vis čim je ukrcavanje trupa bilo završeno.

Vožnja do Visa protekla je bez naročitih događaja. NB 12 otvorio je vatru na dva neprijateljska aviona, a NB 3 u dva maha na po jednu grupu od dva aviona.

Rezultati desantnog prepada

U trodnevnim borbama na otoku Braču ubijeno je 350, a zarobljeno 220 neprijateljskih vojnika. Zaplenjena su 3 topa 75 mm, 6 teških bacača, 1 protivtenkovski mitraljez, 2 teška mitraljeza, 20 puškomitraljeza, veći broj pušaka, 20 km kabla i oko 5 vagona municije koja je sva

Skica 14. — Konvoji u povratku sa Braća

bila uništena. Oboren je jedan avion tipa »Meseršmit« (Messerschmidt).

Naši gubici su bili: 67 mrtvih, 308 ranjenih, 14 nestalih. Gubici Engleza: 60 mrtvih, 73 ranjena i oko 20 nestalih, a Amerikanci su imali samo 1 ranjenog.

Desantnim prepadom na Brač, i pored taktičkog neuspeha na pravcima severne i zapadne kolone, naše snage sa otoka Visa ispunile su zadatak postavljen od Vrhovnog štaba, pokazavši i u ovoj borbi izvanredan borbeni duh.²²

Razloge taktičkog neuspeha treba tražiti u nepravilnom grupisanju snaga po pravcima (svim snagama napadana su sva neprijateljska uporišta, tako da nigde nismo imali potrebnu nadmoćnost) i tehničkoj neopremljenosti naših trupa za borbu u utvrđenim rejonima. Premda su posle iskustava stečenih na Šolti preduzete mere za formiranje i obuku inženjeriskih jurišnih grupa, vremenski period od 20 dana, koji je protekao između ove dve operacije, bio je nedovoljan za postizanje zadovoljavajućih rezultata.

²² U noći 4/5 juna Nemci su preko luka Supetar i Sumartin prebacili na Brač oko 1.500 vojnika. Pojačanja su upućena iz 118 i 264 divizije, iako otok Brač nije bio u operativnom području 264 divizije.

Pismo koje je komandant savezničkih snaga na Visu uputio komandantu 26 divizije glasi:

»Gospodine, želim da izrazim iskreno divljenje borbenom duhu koji su pokazali borci svih rangova partizanskih snaga za vreme poslednjih kombinovanih operacija na Braču.

Neprijatelj je bio tučen veoma teško i pretrpeo je nesumnjivo teške gubitke. Na osnovu dobivenih izveštaja verujem da je neprijatelj bio sprečen da sa obale pojača one svoje trupe koje su bile angažovane u napadu na Štab Maršala Tita i da je bio prisiljen povući neke jedinice natrag, te se usuđujem naglasiti, da je svrha operacija na Braču s toga bila postignuta.

Na koncu također želim da izrazim svoje divljenje velikim borbama koje vodi Narodno-oslobodilačka vojska u Jugoslaviji pod vodstvom Vašega vođe, Maršala Tita, protiv zajedničkog neprijatelja, Nemačke.

11 juna 1944 g.

Simonds

A) Brigade Commander«.

(Fabijan Trgo: Pomorski desant na otok Brač, VIG 4/53).

Napadi jedinica severne i zapadne kolone nisu bili vremenski usklađeni, a to je omogućavalo neprijatelju da baterijama sa obale gađa naizmenično područje Supetra i Nerežišća.

Mornarica je u ovoj operaciji dobro izvršila zadatak. Trupe su prebačene bez gubitaka tačno na iskrena mesta, snabdevanje je bilo uredno, a i ponovno prebacivanje trupa sa Braća na Vis dobro je organizovano i sprovedeno. U odnosu na prethodne desantne prepade postignut je nesumnjivo znatan napredak. No, u ovom prepadu ponovili su se neki već ranije uočeni nedostaci. Tako se pešadiski komandanti nisu držali ugovorenog brojnog stanja za svoje jedinice i time su nepotrebno narušavali plan transporta, a trupe su bile nedovoljno izvežbane za brzo ukrcavanje i iskrcavanje.

Štab IV POS-a nije smeo dozvoliti da, zbog izdavanja pismene zapovesti, ukrcavanje trupa na brodove započne posle predviđenog vremena. Bila je isto tako greška što su i komandant transporta i njegov zamenik zadržani u štabu, umesto da se jedan od njih nalazio na mestu ukrcavanja da spreči samovoljno ukrcavanje.

Formiranje konvoja dugo je trajalo jer nije vršeno u vožnji nego na mestu. Do ovoga je došlo zato što su motorni jedrenjaci, zbog nejednakih brzina i nedovoljne izvežbanosti u združenom plovljenju, uzimali jedni druge u tegalj.

Postupak brodova šestog konvoja, kada je na njih otvorena vatra iz teških minobacača, kolikogod je pravilan što su se brodovi razišli, toliko je nepravilan što su vozili u pravcu jugozapada. Da su brodovi vozili prema jugoistoku samo 1.300 m, izišli bi iz zone dejstva minobacača; konvoj se potom mogao formirati i, držeći se severne obale Hvara, vratiti se nesmetano na Vis. A ovako su brodovi mnogo duže ostali u zoni dejstva neprijateljske vatre. Očito je da su bili iznenađeni jer nisu upozoreni na mogućnost ovakvog neprijateljskog dejstva sa Vidove Gore.

Saveznički konvoji, zbog toga što im brodovi nisu vozili jedinstvenom marševskom brzinom, bili su veoma razvučeni. Verovatno je da konvoji zbog toga i nisu imali

neposredno osiguranje, nego su bili obezbeđeni blokadnom patrolom pred Splitskim Vratima, u Hvarskom Kanalu i možda jednim manjim zaštitnim odredom prema otvorenom moru.

Dejstva sa Visa u julu i avgustu 1944

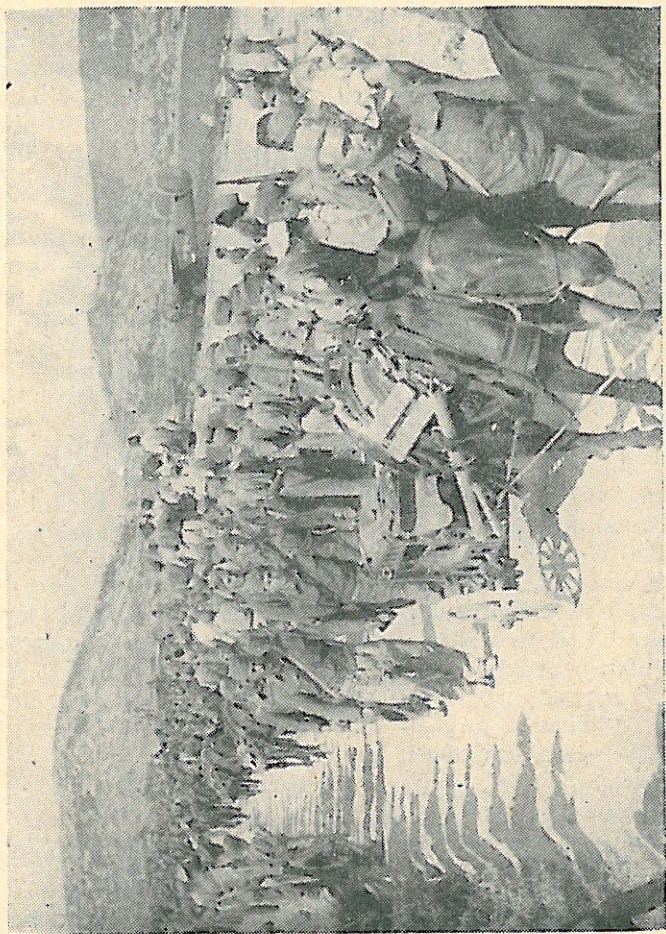
Desantni prepad na o. Brač bio je poslednji prepad većih razmera izvršen sa Visa. U julu i avgustu dolazi do ponovnog iskrcavanja na sve susedne otoke i poluotok Pelješac, ali samo snagama koje nisu prelazile jačinu jednog bataljona. Cilj ovih dejstava je bio da se pre početka obimnijih akcija u sklopu oslobođenja Dalmacije, neprijatelj neprestano uznemirava, moralno i materijalno slabi, a vlastitim jedinicama pruži mogućnost da i dalje stiču borbeno iskustvo. Štabovima brigada bilo je prepušteno da sve ove akcije planiraju, organizuju i izvršavaju samoinicijativno, vodeći računa da se jedinice redovno menjaju.²³ Brigadama su bila dodeljena sledeća operacijska područja: 1 udarnoj — Pelješac i Hvar, 11 udarnoj — Mljet i Korčula, 12 brigadi — Brač, Šolta i Drvenik, 3 prekomorskoj brigadi — Korčula i Brač.

Za otoke koji su bili u operacijskom području dveju brigada, akcije su se planirale i izvodile po dogovoru. No, predviđena podela imala je samo orijentacioni karakter, jer je situacija često zahtevala angažovanje snaga jedne brigade i na otocima van njene nadležnosti.

Dejstva sa Visa u julu i avgustu razlikuju se od prethodnih ne samo po angažovanim snagama nego i po načinu izvršenja. Dok je u ranijim prepadima neprijatelj napadan u uporištima, bitno obeležje dejstava u julu i avgustu bilo je postavljanje zaseda na putu kretanja neprijateljskih snaga iz uporišta ili ka njemu.²⁴ Uspeh u akcijama ovakve vrste zavisio je u znatnoj meri i od toga

²³ To odobrenje dao je brigadama štab 26 divizije svojom direktivom od 11. jula 1944. za prepađe na otoke snagama koje ne prelaze jačinu jednog bataljona. Za prepađe na obalu, bez obzira na angažovane snage, trebalo je uvek prethodno tražiti odobrenje štaba 26. divizije.

²⁴ Povremene ispade iz uporišta neprijatelj je vršio uglavnom radi pljačke civilnog stanovništva.

Jedinice 26 divizije na maršu kroz Dračevo polje na otoku Visu

da li će za vreme boravka naših jedinica na otoku neprijatelj izići iz uporišta i da li će saznati za prisustvo naših snaga. Neke akcije, i pored višednevnog boravka na otocima, nisu urodile plodom pa su snage bile vraćene na Vis ili prebačene na neki drugi otok. Uprkos toga, boravak naših jedinica na otocima, i kada nije dolazilo do borbenog kontakta, bio je koristan jer je neprijatelj, pretpostavljajući prisustvo naših snaga na otoku ili znajući za njega, ostajao kao blokiran u svojim uporištima, a svoj odnos prema stanovništvu morao je znatno da ispravi bojeći se odmazde.

Do borbenog kontakta naših i neprijateljskih snaga dolazilo je nekoliko puta. Borbe su se hronološkim redom ovako odigrale:

21 jula na poluotoku Pelješcu: 4-ti bataljon 1 brigade postavio je zasedu na putu između Kune i Oskorušna u koju je oko 9 časova upalo 50 Nemaca. Grupa je potpuno uništena, a bataljon se istog dana uveče povukao na Lastovo.

23 jula na o. Mljetu: jedna četa 4-og bataljona 1 brigade bila je, po povratku sa akcije na Pelješcu, upućena sa Lastova na Mljet gde je 23 jula zajedno sa tamošnjim partizanskim odredom sačekala u zasedi jednu grupu od oko 200 nemačkih vojnika i teško je porazila.

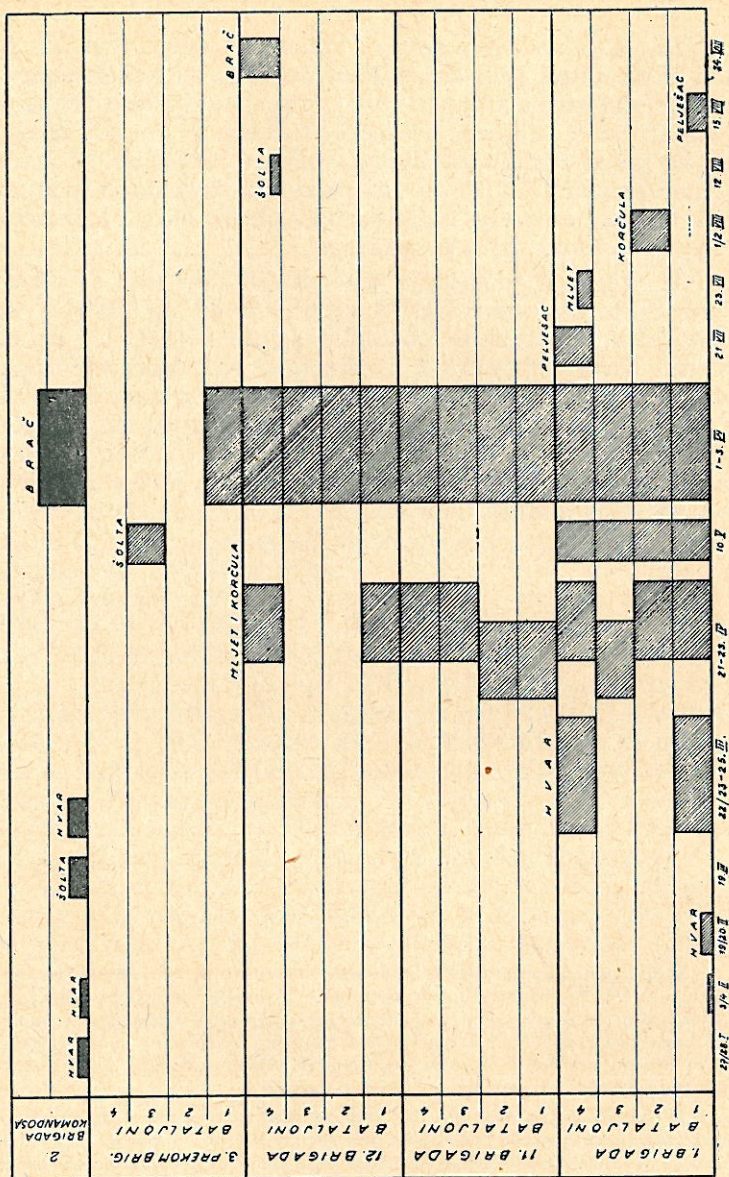
U noći 1/2 avgusta na o. Korčuli: dve čete 2-og bataljona 1-ve brigade napale su neprijateljske položaje na kotama Gradina i Klupca, z. od Pupnata. Gubici neprijatelja nisu utvrđeni.

12 avgusta na o. Šolti: jedna ojačana četa 4-og bataljona 12 brigade, koja se iskrcala na Šoltu sa Braća, postigla je manje uspehe u borbi sa Nemcima.

15 avgusta na poluotoku Pelješcu: dve čete 1-og bataljona 1 brigade sačekale su u zasedi nemačku kolonu koja se kretala iz Lovišta prema Orebiću. Posle polučasovne borbe, ubijeno je 12 vojnika, a zarobljen 21.

24 avgusta na o. Braču: 4 bataljon 12 brigade sačekao je u zasedi jednu nemačku kolonu od oko 50 vojnika i potpuno je razbio.

U prepadima sa otoka Visa učestvovala su sve jedinice 26 divizije, ali je učešće 1-ve dalmatinske brigade bilo

najjače. Komandosi i manje američke snage izvršili su dva samostalna i tri zajednička prepada sa našim snagama. U odnosu na ukupan broj prepada, njihovo trajanje i angažovane jedinice, učešće britanskih kopnenih snaga, što se jasno vidi iz grafikona, bilo je neznatno.²⁵ Veću pomoć predstavljalo je za nas prisustvo britanskih pomorskih snaga i avijacije u Jadranu i njihovo aktivno angažovanje u nekim našim prepadima.

U vreme otpočinjanja tih manjih dejstava sa otoka Visa, Štab Mornarice NOVJ naredio je 19 jula 1944 svim postojećim pomorskim obalskim sektorima (II-V) da od mlađih boraca obrazuju i uvežbavaju čete mornaričke pešadije. Te mlade jedinice steći će prva borbeno iskustva u borbama za oslobođenje Dalmacije i prepadima sa Ista, a ujedno će prilivom novih boraca toliko ojačati, da će u završnoj fazi borbe za oslobođenje obale i otoka dati svojim učešćem znatan doprinos.²⁶

²⁵ I komandant Bliskog Istoka, general Vilson, i šef britanske vojne misije pri VŠ Ficroj Meklin, neobjektivno prikazuju u svojim knjigama učešće naših jedinica u ovim prepadima. Po njihovom prikazu, glavnu udarnu snagu predstavljali su komandosi, a partizani su pružali »vrednu podršku i mnogo vrednih obaveštenja«. General Vilson čak piše da su Mljet i Korčulu zajednički napali komandosi i partizani.

²⁶ Svojim jedinicama MP, III POS je držao pod kontrolom i uznemiravao napadima nemačke garnizone u Preku i Tkonu, a pored toga štitio je položaje svojih baterija na Pašmanu kojima je dejstvovao protiv neprijateljskog saobraćaja u Kanalu.

II

DEJSTVA SEKTORSKIH FLOTILA

Organizacija nemačke mornarice i nemačkog saobraćaja na Jadranu ²⁷

Celokupna nemačka mornarica u Jadranskom Moru potpadala je pod Komandu mornaričkih grupa Jug (Marinegruppenkommando Süd).

Na čelu mornarice u Jadranu nalazio se tzv. »Komandujući admiral Jadrana« (Kommandierender Admiral Adria) čiji je štab bio u Opatiji. ²⁸

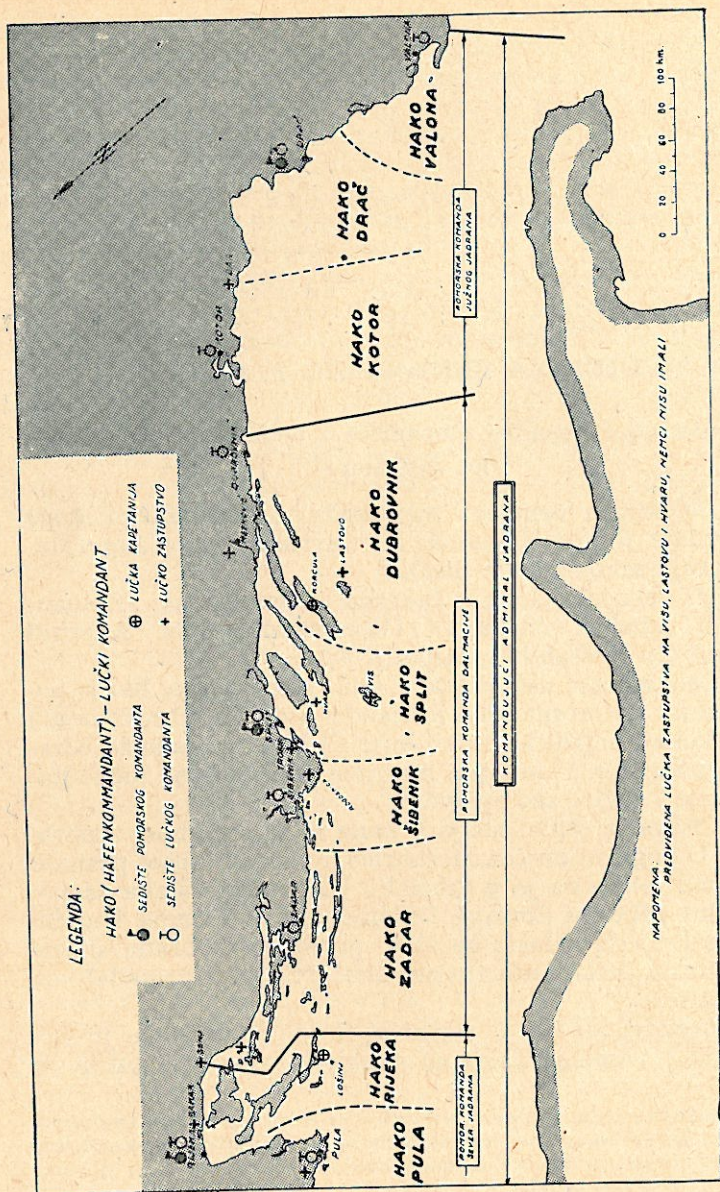
Ceo Jadran, uključujući i Otrantska Vrata, bio je podeljen na tri mornaričke komande, a svaka od njih imala je nekoliko lučkih komandi koje su bile nadležne za određeno područje. U manjim mestima postojale su lučke kapetanije i lučka zastupstva.

Čitava ta organizacija brinula se za sigurnost saobraćaja. U pogledu učešća mornarice u odbrani obale poznato je samo toliko da je u Šibeniku bilo sedište štaba za pomorsku odbranu Severne Dalmacije, a u Lisama kod Širokog Brijega nalazio se štab pomorske odbrane Južne Dalmacije. Neke baterije obalske artiljerije pripadale su mornarici.

Brodovi su bili svrstani u flotile i divizione prema taktičkoj nameni. Tako su postojale posebne flotile za

²⁷ Podaci su za ovo veoma oskudni i ne mogu se smatrati kao potpuno tačni jer se temelje pretežno na našim obaveštajnim podacima. (Materijali, br. inv. 265, podaci o neprijatelju, str. 9—48).

²⁸ Vidi prilog br. 17.

Skica 15. — Organizacija nemačke mornarice na Jadranu

čuvanje pomorskih komunikacija, za eskort, za razminiranje, za desante, a njih su sačinjavali razarači, torpiljarske, torpedni i patrolni čamci, minolovci, desantni brodovi i čamci kao i naoružani trgovački brodovi manje tonaže.²⁹

Osnovni zadatak nemačkih pomorskih snaga u Jadranu u toku 1943 i 1944 godine bila je odbrana pomorskih komunikacija i za nju su angažovane gotovo sve raspoložive snage. Za ofanzivna dejstva Nemci su raspolagali sa svega nekoliko odreda eksplozivnih i možda kojim divizionom torpednih čamaca.

Nemački saobraćaj bio je najživlji prvih nekoliko nedelja posle kapitulacije Italije. Veliki parobrodi išli su čak do Turske odakle su vozili hromovu rudaču za Trst. Saobraćaj sa Pirejom bio je gotovo redovan. Brodovi su vozili sredinom Jadrana, jer je ta ruta bila i kraća i sigurnija pošto su u to vreme naše snage kontrolisale čitave delove obale i otoka. No, situacija se uskoro iz osnova izmenila. Saveznička avijacija, a potom i pomorske snage, počinju da napadaju nemački saobraćaj. Nemajući mogućnosti da se uspešno brane, Nemci su prepustili otvoreni deo Jadrana Britancima, a ograničili se isključivo na saobraćaj manjim brodovima dužobalskom komunikacijom. Važnost te komunikacije porasla je zbog potreba da se snabdeva veliki broj nemačkih garnizona na obali koje bi, zbog loših uslova saobraćaja u zimskom periodu i zbog dejstva jedinica NOV, teško bilo snabdevati iz unutrašnjosti.

Sasvim je razumljivo što je održavanje povoljnog operativnog režima u obalskim vodama bio preduslov za uspešno odvijanje ovog saobraćaja. Minskim poljima, pogodnim rasporedom obalske artiljerije i pešadijskih garnizona, patrolisanjem na plovnim rutama ili duž plovnih ruta kopnenim komunikacijama, Nemci su uspeali da ostvare izvestan operativni režim koji je omogućavao obalski saobraćaj, ali mu nikad nije davao dovoljnu sigurnost.

Po načinu izvođenja taj se saobraćaj odvijao u konvojima ili pojedinačnim brodovima, odnosno grupama od po dva broda.

²⁹ Detaljniji podaci o nemačkim pomorskim snagama dati su u prilogu br. 6.

Neki od konvoja, i to obično oni koji su bili obrazovani od nenaoružanih ili slabo naoružanih brodova, imali su neposredno osiguranje. Konvoji, obrazovani od dvotrup-nih peniša, desantnih tenkonosaca i desantno-jurišnih čamaca, vozili su obično bez pratnje jer im je jako naoružanje omogućavalo da sami sebe štite.

Motorni jedrenjaci ili manji brodovi vozili su obično pojedinačno ili u grupama po dva; bili su gotovo isto tako naoružani kao naši veći patrolni čamci. Posada im je obično bila italijanska, a oružjem su rukovali Nemci.

Flotile patrolnih čamaca Mornarice NOVJ — njihov sastav i organizacija

Prve flotile patrolnih čamaca formirane su odmah po uspostavljanju pojedinih mornaričkih komandi na obali. Sastojale su se od drvenih brodova razne veličine: od le-uta pa do tunolovaca. Upočetku su imali od naoružanja samo mitraljeze, a kasnije su neki veći brodovi dobili i topovsko naoružanje i izvesnu zaštitu improvizovanu od dasaka, peska ili čeličnog lima. Flotile su obično nazivane po otocima gde su bazirale.

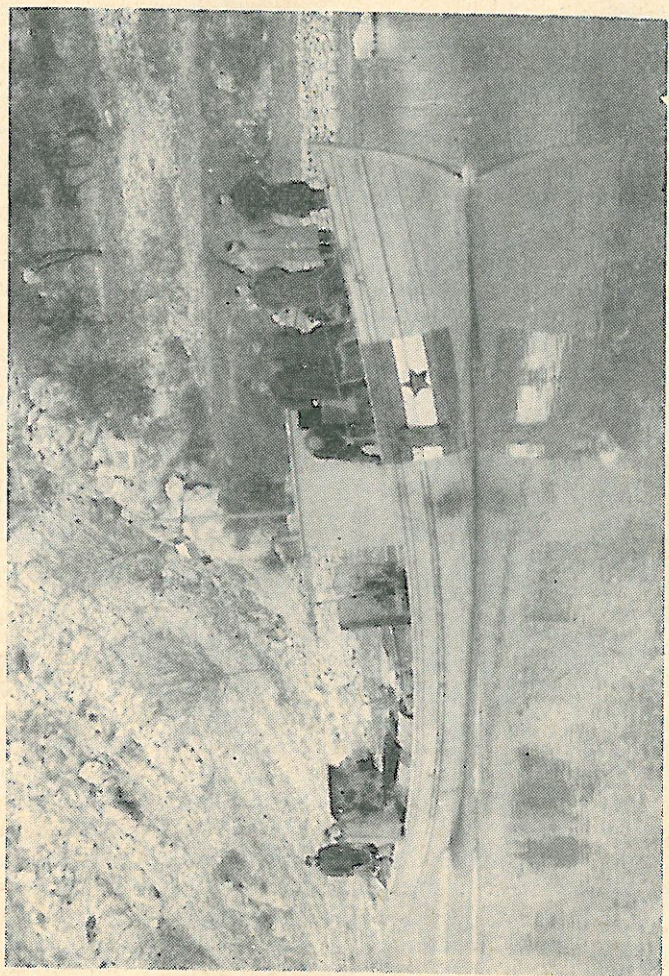
Polovinom januara 1944 većina brodova našla se na Visu. Tada je izvršeno razvrstavanje i numerisanje svih postojećih naoružanih plovnih sredstava. Ona su podeljena na dve kategorije: naoružane brodove i patrolne čamce.

Naoružani brodovi bili su tunolovci i koče, pretstavljali su najjaču udarnu snagu mornarice, a obavljali su važnije zadatke i izvan svog sektora. Bili su označeni skraćenicom NB i rednim brojem.

Patrolni čamci bili su manji ribarski brodovi ili leuti. Nosili su oznaku PČ i redni broj. Neki od patrolnih čamaca i naoružanih brodova nosili su, pored brojne oznake, i svoje dotadašnje ili neko drugo ime.

Naoružani brodovi imali su obično 2—3 topa 40 i 20 mm i nekoliko mitraljeza. Veći patrolni čamci imali su do dva topa 20 mm i poneki mitraljez, a manji čamci samo mitraljeze.

Najveći broj brodova pripao je IV POS-u, jer je u to vreme težište mornaričkih dejstava bilo na njegovom području. Numeracija brodova izvršena je tako da su za

Tip većeg patrolnog čamca u NOR

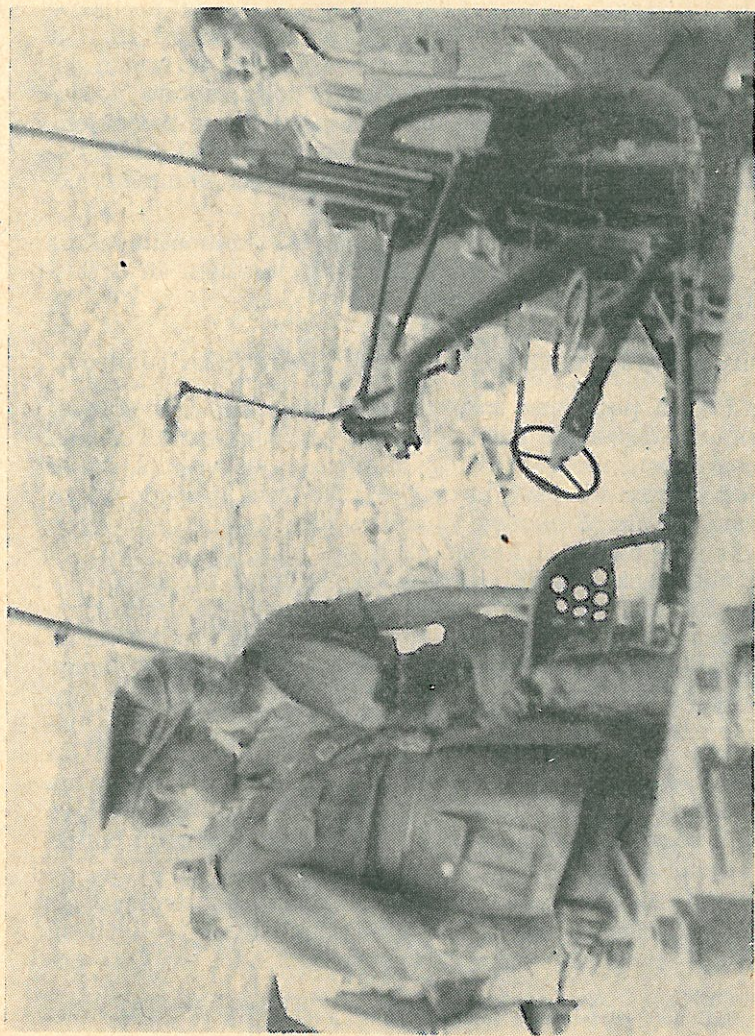
patrolne čamce II POS-a bili rezervisani brojevi od 1—20, za čamce III POS-a od 21 do 40, a za čamce IV POS-a od 41 do 80.

Zadaci koje su sektorske flotile izvršavale bili su mnogobrojni i zahtevali su ogromno naprezanje posada. Po svom karakteru ti bi se zadaci mogli svrstati u sledeće četiri kategorije: napadi na neprijateljski saobraćaj, osiguranje vlastitih pomorskih komunikacija, odbrana obale i napadi na nju.

NAPADI NA NEPRIJATELJSKI SAOBRAĆAJ

Naši naoružani brodovi i patrolni čamci, zbog neprijateljske nadmoći u naoružanju i brzini, nikad nisu napadali konvoje, iako su ponekad bili prisiljeni da vode borbu sa neprijateljskim eskorterima pri iznenadnom susretu. Dvotrupne peniše, desantni tenkonosci, naoružani brodovi i torpedni čamci bili su normalno objekt napada britanskih lakih snaga, dok su naša naoružana plovna sredstva napadala samo naoružane motorne jedrenjake ili poneki slabije naoružani parobrod i to prvenstveno sa ciljem da se napadnuti brod zarobi. S obzirom na ogromne potrebe našeg transporta, svaki takav plen je bio dragocen.

Prvi napadi na neprijateljski saobraćaj započeli su već u septembru 1943. Međutim, nisu ih izvršili brodovi nego obalska artiljerija. Sledećih meseci je neprijateljski saobraćaj napadan i brodovima i sa obale. U decembru je zabeleženo 9 ovakvih napada i u njima je 5 brodova zarobljeno ili potopljeno. Ovaj rezultat, postignut u decembru 1943, nije više premašen do kraja rata i to zbog toga što su potrebe vlastitog saobraćaja u 1944 godini ostavljale veoma malo mogućnosti da se naoružani brodovi i patrolni čamci upotrebe i za druge zadatke. Broj vožnji, specijalno preduzetih radi napada na saobraćaj, bio je neznatan u odnosu na vožnje za potrebe snabdevanja i veze. No, nije bio redak slučaj da se u toku obavljanja nekog zadatka ukaže povoljna prilika da se neki usamljeni neprijateljski brod napadne i zarobi. Takve prilike nisu se nikad propuštale i, uglavnom zahvaljujući toj činjenici, tridesetak brodova je bilo zarobljeno.

Maršal Tito u obilasku naoružanog broda »NB 3, Jadran«

Pored napada sa obale (streljačkim naoružanjem ili obalskom artiljerijom) i napada naoružanim brodovima, postojao je još jedan vid dejstva protiv neprijateljskog saobraćaja — polaganje mina na pomorskim rutama. U tu svrhu korišćene su sidrene mine vađene iz starih jugoslovenskih ili italijanskih minskih polja, a bilo je slučajeva da su postavljane i mine sa električnim paljenjem. Dve takve mine, postavljene krajem avgusta 1944 u Pašmanskom Kanalu, teško su oštetile jednu nemačku pe- nišu.

Radi ilustracije pod kakvim su se okolnostima i na koji način vršili napadi na saobraćaj, obrađeni su detaljnije neki karakteristični primeri.

Zarobljavanje ustaškog motornog jedrenjaka »Jadro«

Prema podacima naše obaveštajne službe, mogao se u noći 8/9 decembra 1943 očekivati prolazak kroz Hvarski Kanal naoružanog ustaškog motornog jedrenjaka *Jadro* (1 top 20 mm i 1 teški mitraljez). Naoružani brodovi Primorske flotile, *Biokovac* (3 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 1 laki minobacač) i *Turist* (2 mitraljeza, 1 PT puška, 1 laki minobacač) dobili su zadatak da brod zarobe ili potope. Premda se moglo očekivati da neprijateljski brod neće pružiti otpor, jer je komandant broda bio u vezi sa partizanima, iznenađenje nije bilo isključeno. S druge strane, zbog toga što su neprijateljski brodovi na putu kroz Hvarski Kanal vozili sasvim uz obalu zbog naše baterije na Rtu Sućuraj, neprijatelj je bio u mogućnosti da kontroliše pomorsku komunikaciju pokretnim patrolama koje su se kretale putem i da gađa sa obale na brodove koji bi čekali u zasedi.³⁰ Sve je to nalagalo izvesnu opreznost prilikom izvođenja akcije.

Oko 20 časova 8 decembra brodovi su isplovili iz Sućurja. Držeći se na oko 200 m od obale, patrolisali su na liniji Živogošće — Zaostrog brzinom od 4 čv. Oko po-

³⁰ U noći 11 decembra 1943 na NB 8, Kornat koji se zaustavio oko 300 m od obale kod sela Drvenika, otvorena je vatra iz minobacača. Kornat je na vatru odgovorio. Imao je 1 mrtvog i 2 ranjena. (Materijali, br. inv. 259, operativni izveštaji, str. 2).

noći, vozeći prema istoku, opazili su na udaljenosti od oko 800 m neprijateljski brod. Približili su mu se, ispalili nekoliko rafala i bacili par ručnih bombi da bi stvorili utisak da gađaju iz topova. *Jadro* je smanjio brzinu i ispalio belu raketu u znak predaje. U tom trenutku otvorena je iznenađa vatra sa kopna. *Biokovac* i *Turist* su se udaljili, misleći da se radi o neprijatelju. Međutim, to je bilo jedno odeljenje partizana. Kada je bela raketa za kratko vreme osvetlila siluete brodova, prepoznali su neprijateljski brod i otvorili vatru na njega u želji da pripomognu zarobljavanju, no time su ustvari postigli suprotan efekat. *Jadro* se nije micao, a *Biokovac* i *Turist*, koji su smatrali da je vatra na njih otvorena, počeli su tek posle izvesnog vremena da mu se oprezno približavaju. U međuvremenu je sa MJ *Jadro* spušten čamac sa dva mornara i upućen prema našim brodovima sa ponudom na predaju. *Biokovac* i *Turist* su onda pristali uz jedrenjak, uzeli ga u tegalj i odveli u Sućuraj.

Ova akcija zaslužuje više da bude razmatrana zbog sticaja okolnosti pod kojima je došlo do zarobljavanja nego zbog načina na koji je ono izvršeno, jer neprijateljski brod nije ni metka ispalio.

Komandant motornog jedrenjaka *Jadro*, koji je partizanima poslao izveštaj da će brod sa teretom hrane isploviti rečene noći iz Ploča, dobio je neposredno pre isplovljenja naređenje da ukrca na brod 50 naoružanih žandarma i dva ustaška oficira. Time je čitav plan zarobljavanja doveden u pitanje, jer su partizanski brodovi mogli naići na žestok i, što je još gore, neočekivani otpor. Nije bilo nikakve mogućnosti da se Štabu IV POS-a pošalje naknadni izveštaj i komandant je jedini izlaz video u tome da po svaku cenu spreči žandarmima otvaranje vatre sa broda. Pod izgovorom da je to potrebno zbog tajnosti marša, strpao ih je sve pod palubu.

Komandanti *Biokovca* i *Turista* očekivali su da neprijatelj neće pružiti otpor zarobljavanju, ali u to nisu bili potpuno sigurni. Umesto da im to olakša zadatak, to ga je činilo ustvari težim, jer je neprijatelju prepuštalo inicijativu u pogledu otvaranja vatre na bliskom rastojanju. Bilo je jednostavnije i sigurnije napasti energično

neprijatelja i u borbi ga prisiliti na predaju. Ta neizvesnost u pogledu neprijateljskog držanja sputavala je inicijativu naših brodova i mogla je biti štetna po ishod akcije.

Neočekivano uplitanje u noćnu borbu na moru vatrom sa kopna, pogotovu kada se takvo dejstvo moglo očekivati i od strane neprijatelja, bilo je potpuno neumesno. Takve samoinicijativne akcije mogu se dozvoliti jedino u uslovima dobre vidljivosti i to samo u slučaju kada otvaranje vatre ne stvara neizvesnost u pogledu cilja napada.³¹

Sledeće noći, posle duže borbe, NB *Napredak* i dva patrolna čamca zarobili su kod Drvenika naoružani motorni jedrenjak *Sv. Nikola*. Nemci su posle toga uspostavili garnizone u Živogošću i Drveniku.

Zarobljavanje motornog jedrenjaka »Đuzepe Ćezarije«

Rano izjutra 28 februara 1944 uplovio je PČ 22 sa jednom američkom radiotelegrafskom ekipom u luku Brkulje na o. Molatu i vezao se uz gat.

Oko 8 časova uplovio je u istu luku naoružani nemački motorni jedrenjak *Đuzepe Ćezarije* (»Giuseppe Cesarie«) i usidrio se na 100 m od PČ 22. Ovaj motorni jedrenjak češće je uplovljavao u ovu luku sklanjajući se od eventualnog vazdušnog napada kome bi mogao biti izložen da je ostao preko dana u Zadru. Neprijatelj nije ni primetio naš brod. Kada je započela kiša, pokrio je svoja dva topa 20 mm navlakama.

Komesar PČ 22, koji je zamenjivao privremeno odsutnog komandanta broda, naredio je posadi da se iskrca sa broda zajedno sa automatskim i ručnim vatrenim oružjem, zatim da zauzme položaj na kopnu i odatle otvori vatru

³¹ Naprimera, gađanje partizana sa Hvara na italijanski jedrenjak u Neretvanskom Kanalu. Prilikom evakuacije Korčule desio se ovakav slučaj: U noći 24/25 decembra jedna naša jedinica čekala je u određenoj uvali na evakuaciju. U trenutku kada su se motorni jedrenjaci približili obali, komesar jedinice je ispalio rafal iz strojnice, da bi im označio mesto gde treba da pristanu. Jedrenjaci su na to okrenuli i udaljili se smatrajući da je na obali neprijatelj.

na neprijatelja, ako on napadne naš brod, pokuša da se iskrca na kopno ili isplovi iz luke. Američka ekipa priključila se brodskoj posadi. Oko 9 časova iskrcala su se na obalu 3 člana posade (bili su to Italijani) sa namerom da donesu drva na brod. Upali su u našu zasedu i bez otpora zarobljeni. Odmah zatim naišao je jedan meštанин kome je naređeno da ode na neprijateljski brod i pozove svu posadu kod sebe na ručak, zbog toga što je navodno neko slavlje u selu. Da bi čitava stvar izgledala verodostojnija, sa seljakom je pošao i jedan zarobljeni Italijan.

Pozivu seljaka odazvala su se tri Nemca i četiri Italijana. Kada se grupa iskrcala i pošla prema selu, upala je u zasedu i bez otpora se predala. Na brodu je ostalo još 5 Nemaca. Prema dogovoru sa američkim vođom ekipe, na neprijateljski brod je poslat jedan Nemac sa pismenim zahtevom za predaju.

Prošlo je 14 minuta bez ikakve odluke. Posle toga opazio je komesar da jedan član posade ide prema mitraljezu. Otvorio je odmah vatru na brod što je bio znak i za sve ostale da otvore vatru. Neprijatelj je bio obasut rafalima sa kopna i patrolnog čamca na koji su se u međuvremenu vratila tri druga. Odmah posle otvaranja vatre nemačka posada je digla ruke uvis i vatra je prekinuta. Nemci su se potom ukrcali u čamac i pošli prema obali da se predadu. Tako je, bez ikakvih žrtava, PČ 22 zarobio neprijateljski brod sa 30 vagona hrane i materijala i 15 članova posade.

Kada je Štab II-POS-a bio obavešten o tome, naredio je da se zarobljeni neprijateljski brod uputi najhitnije i pod pratnjom, po mogućstvu spoljnom rutom, do relejne stanice Ropotnice u Kornatima, gde je imao da dođe još u toku noći.

U 18 časova isplovio je *Đuzepe Cezarije* spoljnom rutom, sa italijanskom posadom i 4 naša naoružana mornara. Za njime je isplovio istom rutom i PČ 22 sa nemačkim zarobljenicima. Zbog jakog juga PČ 22 se vratio nazad i doplovio unutrašnjom rutom do Zaglave na Dugom Otoku gde se javio Štabu III POS-a. Zarobljeni motorni jedrenjak produžio je put. Na 4—5 nm od svetionika Veli Rat naišao je na neke ratne brodove koji su otvorili vatru

pred njegov pramac. Kada je sa broda dat propisani signal raspoznavanja, vatra je prestala jer su u pitanju bili britanski brodovi. Zbog teškog mora komandant oružane pratnje odlučio je da se vrati nazad, i to u Brgulje. Noć je bila tamna, a orijentacija veoma teška. Na povratku, u blizini Velog Rata, brod se nasukao na o. Lagnići.

U toku dana je nemačka avijacija kružila nad nasukanim brodom, te se nije moglo pristupiti njegovom spasavanju. U toku noći 29 februara/1 marta PČ 21 i PČ 22 pokušali su da spasu brod, no kada im to nije pošlo za rukom, odlučili su da ga zapale. Pošto je sav teret sa broda iskrcan, brod je oko 13 časova 1 marta zapaljen i napušten.

Tako je uništen brod od 500 tona nosivosti sa koga su zaplenjena dva topa 20 mm sa 3.000 metaka, 6 pušaka sa 300 metaka, 3 pištolja sa ukupno 30 metaka i 12 ručnih bombi. Brodski teret sastojao se od hrane, benzina, bodljikave žice i slame.

Gubitak broda, koji je već sigurno bio u našim rukama, umanjuje uspeh ove akcije. Uzrok tome treba tražiti u nepravilnom postupku PČ 22. Ako nevrema nije dozvoljavalo vožnju spoljnom rutom, trebalo je preći na unutrašnju i zaplenjeni brod sprovesti do relejne stanice, ili bar do najbliže luke na Dugom Otoku gde bi se teret mogao lako iskrcati. Odluka da se brod vrati u Brgulje nije bila pravilna. Verovatno je da bi nemačka avijacija počela traženje broda izviđanjem uvale u kojoj se brod sklonio, pa bi ga tu najpre otkrila.³² Osim toga, na otoku Molatu, sem malobrojne partizanske straže, nije bilo naših snaga, te bi Nemcima, pri pokušaju da brod oslobode, to lakše pošlo za rukom u Brguljama nego u nekoj od luka Dugog Otoka. Ipak ne treba izgubiti iz vida da je *Đuzepe Cezarije* bio prvi brod koji je zarobila flotila III POS-a, pa je nedostatak iskustva ovde došao vidnije do izražaja.

³² Brod je isplovio iz Zadra i Nemci su svakako znali za mesto njegovog boravka.

Zarobljavanje motornih jedrenjaka kod Jakišnice na o. Pagu

Na putu za o. Rab, dva patrolna čamca II POS-a (PČ 2 i PČ 3) uplovila su posie ponoći 28 februara 1944 u uvalu Jakišnica. PČ 3, koji je pošao u Novalju da stupi u telefonsku vezu za Štabom II POS-a radi prijema naređenja, opazio je odmah po isplovljenju iz Jakišnice, na 1 nm udaljenosti u pravcu jugoistoka dva motorna jedrenjaka, jedan u tegiju drugog, i legitimisao ih. Pošto brodovi nisu odgovorili na pozivni znak, PČ 3 je ispalio jedan metak pred pramac prvog neprijateljskog broda. Neprijatelj je tada povećao brzinu i opalio jednu raketu koja nije odgovarala propisanom signalu raspoznavanja za tu noć, te se PČ 3 u 1.20 časova približio neprijateljskim brodovima na oko 100 m i otvorio vatru iz svih oružja. Na to je i neprijatelj odgovorio vatrom iz puškomitraljeza i pušaka. Borba se vodila u paralelnim kursevima. Neprijateljski brodovi skretali su sve više prema severozapadu nastojeći da prekinu borbu, ali PČ 3 ih je neprestano sledio i držao pod vatrom. U toku borbe izbio je požar na krmi prednjeg broda i na pramcu zadnjeg. Sa broda su se začuli povici; PČ 3 se približio protivniku misleći da on želi da se preda, ali je neprijatelj iz neposredne blizine ponovo otvorio vatru i borba je nastavljena.

Posle pola sata neprijatelj je, koristeći mrak, prekinuo borbeni dodir i okrenuo prema obali Paga sa namerom da brodove nasuče i sa obale nastavi borbu. Na ovim jedrenjacima, od kojih je veći imao 70, a manji 15 tona nosivosti, nalazilo se preko 100 vojnika koji su iz Zadra išli za Rijeku na odsustvo.

PČ 3 je ubrzo ponovo uspostavio kontakt i nastavio da vodi borbu sa neprijateljskim jedrenjacima.

U međuvremenu je iz Jakišnice isplovio i PČ 2; čuvši paljbu, uputio se u tom pravcu i opazio tri broda kako voze prema obali. Ne znajući tačno koji je od njih PČ 3, dao je prethodno pozivni signal na koji je PČ 3 ispravno odgovorio. PČ 2 je odmah pošao prema neprijateljskim brodovima i sa rastojanja od oko 100 metara otvorio na njih vatru.

Našavši se pod unakrsnom vatrom, neprijatelj se predao. Na jedrenjake je tada postavljena straža, vojnici su razoružani, a ranjenicima je pružena prva pomoć. Posle toga je *PČ 3* uzeo oba oštećena broda u tegalj i uputio se prema Novalji. Usled zadobivenih oštećenja, neprijateljski jedrenjaci su počeli pred lukom da tonu. *PČ 3* je pokušao da ih nasukivanjem spase. Pošlo mu je za rukom da nasuče samo manji brod, dok je veći na dubini od 4 m potonuo.

Naši brodovi nisu imali oštećenja ni gubitaka u ljudstvu, dok su neprijateljski gubici bili veoma teški. Zarobljeno je 90 vojnika, od čega 13 teško i 20 lakše ranjenih, nađeno je 7 mrtvih, a 11 ranjenika se udavilo. Zaplenjeno je: 1 puškomitraljez, 1 strojnica, 16 pištolja i 51 puška.

Akcija se završila potpunim uspehom. Posade patrolnih čamaca pokazale su primernu hrabrost, a komandanti veštinu u manevrisanju i odlučnost i snalažljivost u borbi.

Zarobljavanje motornog jedrenjaka »Bjanka Stela«

Predveče 26 aprila neprijateljski motorni jedrenjak *Bjanka Stela* (»Bianca Stella«), nosivosti 150 t, naoružan 1 protivavionskim topom 37 mm, 1 četvorocevnim topom 20 mm, 1 topom 20 mm, sa 4 raketna minobacača za protivavionsku odbranu, 1 teškim, 1 lakim minobacačem i sa 2 mitraljeza, pokušao je da uplovi u uvalu Lučina na o. Molatu u nameri da se zakloni od jake bure, ali je odbijen vatrom partizanske straže sa obale. Posle toga uputio se prema severu, došao skoro do o. Mauna, a 27 aprila izjutra usidrio se u uvali Sv. Nikola na otoku Olibu.

Tog dana su se u luci Olib zatekli *PČ 3* i *PČ 4*, koje su o dolasku neprijateljskog broda odmah obavestili njihovi izviđači. Odlučeno je da se jedan deo posade *PČ 3* i *PČ 4* iskrca sa broda i zajedno sa partizanskom stražom otoka zauzme prikladne položaje iznad uvale Sv. Nikola.

Kada je oko 11 časova otvorena na brod vatra, iznenađeni neprijateljski vojnici pogođeni su po palubi ili poskakali u unutrašnjost broda. Posle prvog rafala neprijatelj je pozvat na predaju, ali na to nije pristao. Napro-

tiv, upalio je motor sa namerom da isplovi. Jedan član posade došuljao se do kormila, a drugi do lanca sa namerom da ga slipuje. Najjača vatra otvorena je na ovu dvojicu i time je osujećen pokušaj isplovljenja.

Usled većeg ispusta lanca brod se zanet vetrom, približio našim položajima na obali. Upućen mu je ponovo poziv na predaju na koji je on odgovorio bacanjem ručnih granata. Naši borci su takođe odgovorili bacanjem ručnih bombi i to je najzad primoralo neprijatelja na predaju.

Postavljeni zadatak je time bio potpuno izvršen. Zarobljen je brod sa celokupnim naoružanjem i velikom količinom municije. Vlastitih gubitaka u ljudstvu i materijalu nije bilo. Neprijatelj je imao 4 mrtva, a ostatak je bio zarobljen.

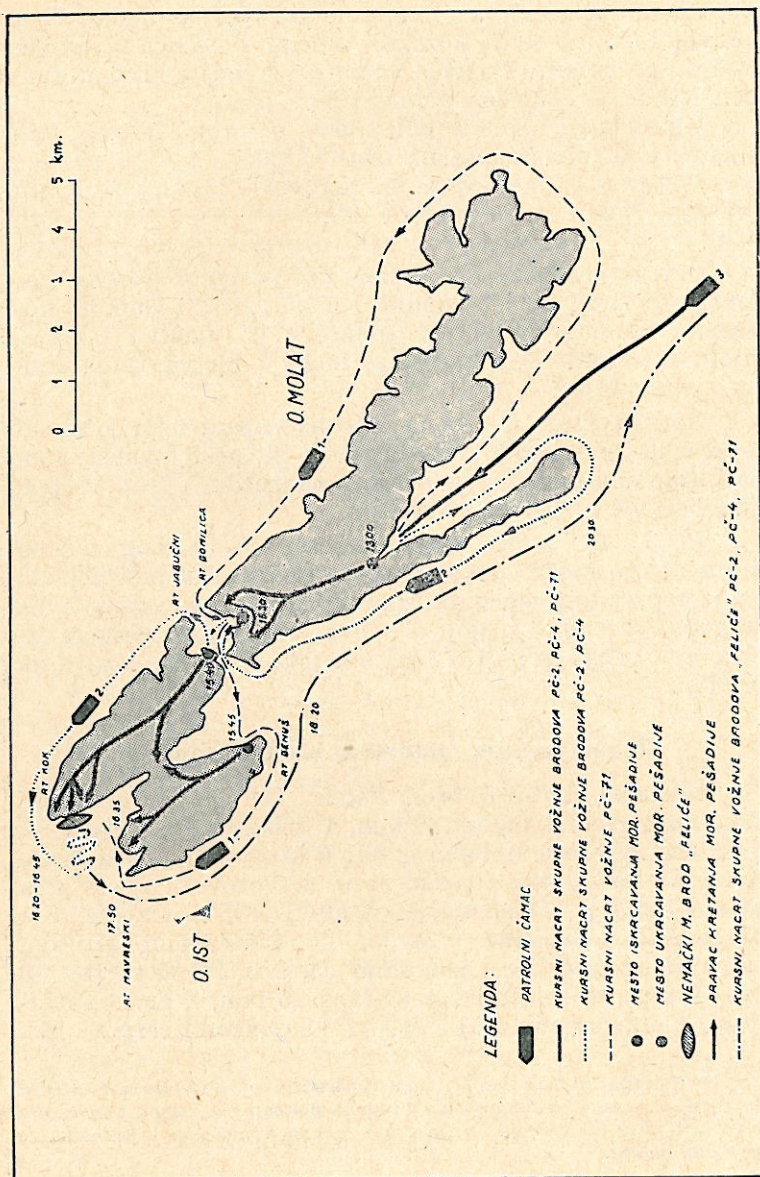
Bjanka Stela je bio najjače naoružani neprijateljski brod koji su zarobili naši brodovi. Sa nešto izmenjenim naoružanjem, uvršćen je u flotilu naoružanih brodova pod imenom *NB 11, Crvena zvijezda*.

PČ 3 i *PČ 4* nisu uzeli učešća u akciji zbog teškog mora. To je moglo dovesti u pitanje čitav uspeh napada da je neprijatelj uspeo da isplovi. No, iznenađenje je ovde odigralo presudnu ulogu, a ono je postignuto dobrim izborom položaja za napad i otvaranjem vatre pre poziva na predaju.³³

Zarobljavanje motornog broda »Feliće«

Nemački motorni brod *Feliće* (»Feliçe«) nosivosti 120 t, naoružan 1 topom 20 mm, 1 teškim mitraljezom i 1 puškomitraljezom, uplovio je oko 6 časova 29 jula u uvalu Kosirača na o. Istu i vezao se u četvorovez. Posle dva sata o tome je bio obavešten Štab II POS-a. Odlučeno je da se *Feliće* napadne i zarobi kombinovanom akcijom mornaričke pešadije i patrolnih čamaca *PČ 2* (1 top 40 mm, 2 topa 20 mm), *PČ 4* (2 topa 20 mm, 2 puškomitraljeza, 1 laki minobacač) i *PČ 71* (1 puškomitraljez). Me-

³³ U jednoj sličnoj akciji u uvali Kosirača na o. Istu, jedan jedrenjak je, pošto je posada patrolnog čamca zauzela položaje na kopnu, pozvan pre otvaranja vatre na predaju. Iznenađenje je bilo propušteno i jedrenjak je uspeo da isplovi.

Skica 16. — Zarobljavanje motornog broda »Felice«

đutim, primljena depeša o poziciji neprijateljskog broda nije bila jasna, pa je napad pogrešno usmeren na l. Zapuntel na o. Molatu. Kada se ustanovilo tačno mesto boravka broda, četa od oko 50 boraca mornaričke pešadije prebačena je sa o. Molata na o. Ist, a patrolni čamci su se uputili u zasedu kod Rta Kok i Rta Mavreski na severozapadnom delu o. İsta.

Dok je mornarička pešadija nastupala prema određenim položajima, PČ 2 i PČ 4 dospeli su do Rta Kok i iskricali jednog oficira koji je potom pošao u izvidanje. Kratko vreme zatim, jedan brodski čamac sa dva nemačka vojnika pojavio se na izlazu iz uvale; opazivši partizanske brodove, Nemci su dali uzbunu. Tada su patrolni čamci, ne čekajući dolazak mornaričke pešadije, uplovili u uvalu i otvorili vatru na neprijateljski brod čija se zbunjena posada, posle kraćeg i neorganizovanog otpora, predala. Uspehu prepada znatno je doprinela vatra koju je na *Fetiće* otvorio sa obale iz strojnice onaj oficir što je sam pošao u izvidanje. Bez vlastitih gubitaka zarobljeno je 23, a ubijeno 6 članova posade i brodskih putnika. Zaplenjeno je oko 55 t raznih prehranbenih artikala namenjenih štabu nemačke divizije u Kninu.

Ishod akcije pokazuje da saradnja mornaričke pešadije u zarobljavanju nije bila neophodna. Međutim, ne može se zanemariti ni činjenica da je na brzu nemačku predaju uticala i vatra sa kopna. Može se kao iskustvo prihvatiti da, u napadu na manje neprijateljske brodove na nezaštićenom sidrištu, i najmanje snage, angažovane sa kopna, znatno povećavaju izgleda na uspeh.

Da su Nemci poklonili više pažnje obezbeđenju, iznenađenje bi se teško postiglo. Ali ono što su posade naših čamaca za vreme boravka na nezaštićenom sidrištu redovno činile — slale su pojedinačne osmatrače na uzvišena ili isturena mesta na otoku — Nemci nisu smeli da čine jer su se plašili napada partizana.

Potapanje MJ »Andelina« i zarobljavanje MJ »Adrijana«

U noći 8/9 oktobra 1944 oko 200 boraca mornaričke pešadije iskrcalo se na o. Pag radi likvidiranja nekih neprijateljskih položaja. Dok su se na otoku vodile borbe,

naši čamci koji su prebacili trupe bili su u uvalama na otoku Pagu.

Oko 8 časova izjutra 9 oktobra dobijen je od meštana izveštaj da se dva naoružana neprijateljska broda nalaze u luci Simuni. Štab flotile II POS-a odlučio je da brodove napadne na sidrištu. *NB 13*, *Partizan* (2 topa 40 mm, 3 topa 20 mm, 1 minobacač) i *PČ 2* isplovili su oko 8.30 iz luke Košljun sa zadatkom da brodove po mogućstvu zarobe, a u krajnjem slučaju potope. Međutim, alarmiran akcijom naše pešadije na otoku, jedan od neprijateljskih brodova je isplovio i pokušao da se probije do Zadra kroz prolaz između otoka Škrda i Maun.³⁴ To je bilo prekasno, jer mu je brži *NB 13* već presekao put. Na udaljenosti od oko 800 m, *NB 13* je ispalio jedan metak pred pramac neprijateljskog broda, kao poziv na predaju. Neprijateljski brod se zaustavio i ispalio jednu belu raketu.

Došlo je do obostranog nesporazuma. Nemci su verovali da imaju pred sobom neki nemački brod, jer je *NB 13* dolazio od Zadra. U to ih je uverila i činjenica da je samo jedan metak ispaljen pred pramac, a da na brod nije otvorena vatra. Zbog toga su ispalili belu raketu, signal koji je značio poziv za legitimisanje,³⁵ a posada se povukla na krmu ostavivši top 20 mm bez posade. Bela raketa je shvaćena na *NB 13* kao znak predaje i on je pohitao prema neprijateljskom brodu u nameri da ga zarobi. Kada se približio na oko 50 m, sa neprijateljskog broda je neočekivano otvorena vatra iz teškog mitraljeza, čiji je štit bio sivo obojen, kao i kormilarska kućica, i zbog toga teško uočljiv. Dobro upravljenim rafalom ranjeni su komandant i mitraljezac, ali je i posada *NB 13* odmah odgovorila vatrom kojoj se kasnije pridružio i *PČ 2*. Ražljučeni ne-

³⁴ Drugi brod ostao je zbog kvara motora u luci.

³⁵ Saslušavanjem zarobljenika dobijeni su podaci o značenju raketa: bela ili žuta — poziv za legitimisanje brodova ili »ovde smo«, crvena — »neprijatelj napada«, zelena — »preneti vatru na drugi položaj«,

ljubičasta sa dimom — »tenkovska opasnost« ili »tenkovi napadaju«, svetleći crveni padobran bačen sa otoka — »neprijatelj se iskrcava«.

(Materijali br. inv. 254, operativni izveštaji, str. 49.)

mačkim postupkom, oni su bez prestanka gađali 10 minuta izazvavši na neprijateljskom brodu jak požar. Pošto su sa nemačkih brodova prekricali nešto municije i ostatak posade, napustili su jedrenjak. Plutajući zapaljen u Maunskom Kanalu, motorni jedrenjak *Andelina* («Angelina») potonuo je istog popodneva.

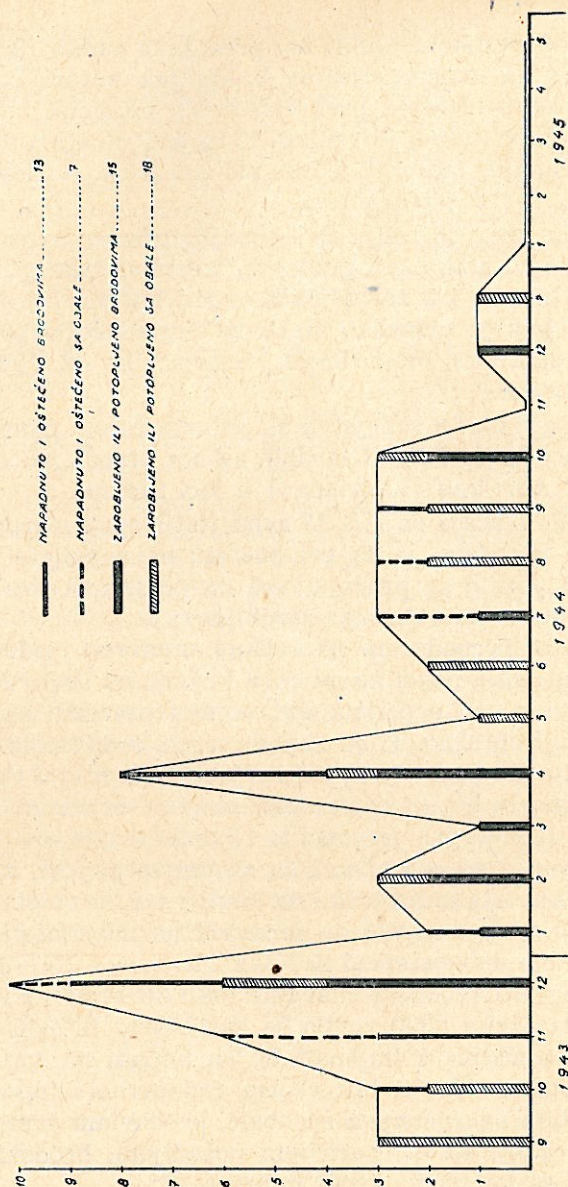
Osim dvojice ranjenih i manjih oštećenja na trupu, naši brodovi nisu imali gubitaka. Neprijateljski gubici bili su: 3 mrtva i 9 zarobljenih, među kojima i jedan pukovnik, koji je pripadao štabu za organizaciju protivdesantne odbrane. Teret broda sastojao se od ljudske i stočne hrane.

Istog dana, u sadejstvu sa jednom četom mornaričke pešadije, *NB 13* i *PČ 2* zarobili su bez otpora motorni jedrenjak *Adrijana* («Adriana») u luci Šimuni.

Posle slučaja sa *NB 13* svim flotilama i mornaričkoj pešadiji naređeno je da pri susretu sa neprijateljem ne upućuju pozive za predaju, već da odmah otvore vatru, a tek potom da pokušaju zarobljavanje.

Pored prepada na naoružane motorne jedrenjake, napadnuti su u nekoliko mahova i čamci na vesla ili jedra u kojima su se neprijateljski vojnici prevozili sa otoka na obalu i obratno. Ti su napadi vršeni redovno iz zasede na kopnu. Krajem leta neprijateljski saobraćaj u Pašmanском Kanalu bio je sistematski ometan dejstvom artiljerije III POS-a, što je prisililo Nemce da pomere plovnu rutu severno od o. Babac i da za vreme prolaza konvoja zaposedaju istaknute tačke na obali i nekim otocima.

Ako se ima u vidu da je napad na neprijateljski saobraćaj bio drugostepeni zadatak Mornarice NOVJ, onda su postignuti rezultati značajni: oko 30 brodova ukupne nosivosti preko 5000 t bilo je zarobljeno ili potopljeno. Usto je značajna i činjenica da su napadi na saobraćaj, po načinu izvođenja, bili veoma raznovrsni: topovima i streljačkim naoružanjem sa obale, brodovima samostalno ili u saradnji sa mornaričkom pešadijom, brodskim posadama sa kopna i najzad minama.

Grafikon napada na nemački saobraćaj

OSIGURANJE VLASTITIH POMORSKIH KOMUNIKACIJA

Osiguranje vlastitih pomorskih komunikacija bio je prvostepeni zadatak Mornarice NOVJ u toku rata i po svojoj važnosti i po stepenu naprezanja. Bila je to borba ne samo sa neprijateljem nego i sa sopstvenom tehničkom zaostalošću, siromaštvom materijalnih sredstava, pomanjkanjem stručnog znanja, fizičkim i psihičkim zamorom. Najveći deo tereta snosili su njegovi neposredni izvršioci, sektorske flotile i mobilisani (transportni) brodovi.

Hiljade tona materijala i desetine hiljada ljudi prebačeno je tim malenim brodovima. Svake noći obavljao se poneki zadatak. Stranice brodskih dnevnika bile su pune podataka kao ovi koji se daju za *PČ 24*, za jul 1944 god.:

- 13 VII kao oružana pratnja materijala do o. Vrgade; prihvat nije uspeo, uplevio u Lavsu, iz Lavse produžio do Žirja.
- 14 VII iz Žirja do Lavse sa 82 zbijega.
- 15 VII kao oružana pratnja do Žirja i odmah uplovio u Lavsu.
- 16 VII kao oružana pratnja materijala do o. Vrgade i natrag do Lavse.
- 17 VII patrolisanje u Srednjem Kanalu bez događaja.
- 18 VII za otok Pašman prebacio 15 boraca dopunske čete III POS-a.
- 19 VII vršio patrolisanje između o. Vrgade i o. Pašmana.
- 20 VII prebacio sa o. Pašmana na Dugi Otok 150 boraca Benkovačkog odreda.
- 21 VII vršio patrolisanje u Srednjem Kanalu bez događaja; uplovio u Lavsu.
- 24 VII kao oružana pratnja do Žirja i natrag u Lavsu.
- 25 VII do Žirja sa zadatkom osiguranja kanala; istog datuma uplovio u Lavsu.
- 26 VII kao oružana pratnja do Žirja, po završetku uplovio u Lavsu.
- 27 VII kao oružana pratnja do Žirja, po završetku uplovio u Lavsu.³⁶

U vremenu od 23 oktobra do 31 avgusta 1944, dakle, u periodu kada na obali nismo držali nijednu značajniju luku, prebačeno je sa Visa na obalu, samo za 8 korpus, 9,249.361 kg hrane, 971.494 komada raznih delova odećne opreme (šinjeli, bunde, bluže, košulje, ćebad, cipele, šator-

³⁶ Materijali, br. inv. 257, flotila-akcije, str. 41.

ska krila itd.), 769 sanduka i bala sa potrošnim materijalom i 77.548 komada raznog pribora za jelo. U periodu od septembra pa do kraja godine prevezeno je još 1.298.608 kg hrane, ali je transport tada bio već lakši jer je Dalmacija bila oslobođena.³⁷

U napadima na naše komunikacije Nemci su imali jednu značajnu prednost: raspolagali su avijacijom. Spora, ali veoma pokretljiva »Roda« bila je kao stvorena za borbu protiv partizanskog saobraćaja na moru. Bilo je veoma teško od nje sakriti brodove. Kada je sa Visa počeo intenzivan saobraćaj, »Rode« su u zadarsko-šibenskom arhipelagu našle za sebe idealno lovište. Naročito intenzivni bili su nemački vazdušni napadi u martu 1944 kada nam je samo na području Dugi Otok — Kornati bilo potopljeno 5, a oštećeno 3 broda.

U pretraživanju i napadu »Rode« su imale svoju posebnu taktiku. Gotovo svaki dan uzoru ili uveče, tj. u vreme kada saveznička avijacija nije bila aktivna, poletao je jedan, dva ili tri aparata sa aerodroma Zemunik. Pravac leta je bio Zadar — Molat, a potom uz obalu Dugog Otoka prema jugu sve do Žirja. Avioni su leteli na visini od 50—100 metara, kontrolišući svaku uvalu i luku, a naročito područje oko o. Lavsa. Brodove su obično napadali bombama od 25 do 50 kg, ručnim bombama i mitraljiranjem.

Primećeno je brzo da pasivna sredstva zaštite ne pomažu već da je najbolje sredstvo odbrane — otvoriti vatru sa broda ili još bolje, sa visova iznad uvale. Tako je na Lavsi, preko koje se održavala veza sa Visom, stvorena izvesna PA odbrana sidrišta. Nekoliko PA mitraljeza i puškomitraljeza postavljeno je na visove iznad uvale, a osmatrači su javljali ugovorenim znacima pravac nailaska aviona da bi posade PA oruđa skrenule cevi u pravcu neprijatelja i mogle što pre otvoriti vatru. Ova mera prisilila je »Rode« da napade vrše sa velike visine, izvan dometa PA oruđa, pa je efikasnost njihovog napada bila gotovo ravna nuli. U drugoj polovini 1944 godine, zbog

³⁷ Podaci su sakupljeni iz pozadinske administracije 8 korpusa. U ove cifre nije uračunat materijal koji se prevozio za 11 korpus. Arhiva VII, GŠH — ekonomsko odeljenje, k. 116 V, reg. br. 1—8, 2—8, 3—8.

bombardovanja aerodroma Zemunik kao i zbog dejstva naše PAO, »Kode« su iščezle.

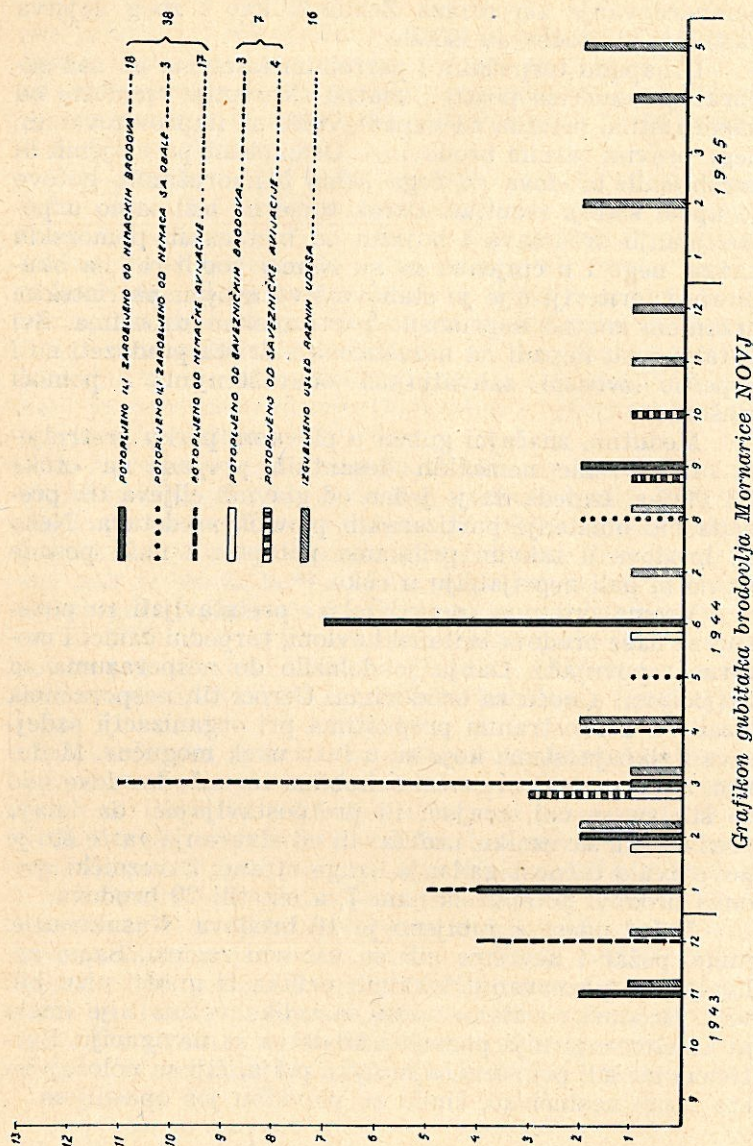
U napadu torpednim i patrolnim čamcima na naš saobraćaj Nemci su postigli znatno skromnije rezultate od naših flotila, premda su napade vršili ne improvizovanim, nego pravim ratnim brodovima. Osamnaest potopljenih ili zarobljenih brodova od čega samo 5 naoružanih, gotovo je upola slabiji rezultat. Uzrok tome ne leži samo u pomanjkanju sredstava i bojazni od britanskih pomorskih snaga, nego i u činjenici da su Nemci vodili rat na okupiranoj teritoriji čije je stanovništvo svojim patriotskim držanjem znatno doprinosilo partizanskim uspesima. Svi ti tako česti napadi na nezaštićena sidrišta preduzeti su i uspešno izvedeni zahvaljujući obaveštenjima i pomoći meštana.

Međutim, značajni gubici u plovnom parku pretrpljeni su za vreme nemačkih desantnih prepada na otoke III POS-a. Izgleda da je jedan od glavnih ciljeva tih prepada bio uništenje partizanskih plovni sredstava. Neke su brodove u takvim prilikama potapale i naše posade da ne bi pali neprijatelju u ruke.³⁸

Veoma opasnog »neprijatelja« predstavljali su ponekad za naše brodove britanski avioni, torpedni čamci i motorne topovnjače. Danju je dolazilo do nesporazuma sa avijacijom, a noću sa brodovima. Uzroci tih nesporazuma ležali su u obostranim propustima pri organizaciji sadejstva i slučajnostima koje su u ratu uvek moguće. Međutim, najgore je u ovakvim sukobima za naše brodove bilo to što su se oni, znajući ili pretpostavljajući da imaju pred sobom saveznike, uzdržavali od otvaranja vatre što je povećavalo tačnost gađanja druge strane. Saveznički avioni i brodovi potopili su nam 7, a oštetili 20 brodova.

Usled udesa izgubljeno je 16 brodova. Nasukivanje, mine, požar i ne vreme bili su osnovni razlozi. Samo zahvaljujući poznavanju lokalnih prilika ti gubici nisu bili veći. Brodovi su stalno vozili, a velika većina nije imala ni najelementarnija pomoćna sredstva za navigaciju. Svetionici su bili pogašeni, a minska polja, čiji se položaj često samo naslućivao, činila su plovidbu još opasnijom.

³⁸ Ovi gubici u grafikonu nisu prikazani.

Za vreme održavanja veze naši naoružani brodovi imali su nekoliko puta ozbiljnije noćne sukobe sa neprijateljskim ratnim brodovima. Neke od tih borbi zaslužuju zbog svojih specifičnosti da budu posebno razmotrene.

Okršaj u Lastovskom Kanalu

Uveče 17 marta, isplovio je *NB 2* (1 top 40 mm, 2 topa 20 mm, 2 mitraljeza 8 mm) sa Korčule prema Lastovu. Neposredno pre isplovljenja, komandanta broda je obavestila jedna američka grupa sa radiostanicom da će oko 21 čas saveznički brodovi patrolisati u Lastovskom Kanalu. U toku vožnje primećena je oko 21.30 neka signalizacija između brodova u pravcu severa.

Kada se brod približio Lastovu na oko 3 nm, napala su ga u 22.30 iznenada sa desnog boka tri patrolna ili torpedna čamca. Prvim rafalom onesposobljena su oba topa od 20 mm. Verujući da su u pitanju Englezi, komandant se legitimisao svetlom i to je ponovio triput, ali je vatra posle svakog legitimisanja bila sve žešća. Komandant se konačno odlučio da odgovori na vatru, ali mu je od čitavog naoružanja ostao samo jedan mitraljez na levom boku na kojoj strani nije bilo neprijateljskih brodova. Povećanjem brzine brod je pokušao da se dočepa Lastova. Neprijateljski brodovi su ga pratili i neprestano gađali. Jedna topovska granata pogodila je rezervoar nafte u mašinskom prostoru. Prolivena nafta zapalila se, požar je zahvatio čitav mašinski prostor i motor je prestao da radi. Drugim rafalom brod je dobio pet pogodaka na vodenoj liniji. Tako nepokretnog i zapaljenog ostavili su ga neprijateljski brodovi. Ranjenici i preostali deo posade uspeali su uz pomoć brodske čamce da dođu do Lastova. Brod je goreo do jutra i tada je potonuo.

Slučaj *NB 2* veoma je poučan jer jasno pokazuje u kakvoj se teškoj situaciji može naći komandant koji isplovljava noću na zadatak za vreme čijeg izvršenja očekuje susret sa savezničkim brodovima, a potom bude obasut vatrom. Neizvesnost u pogledu prijatelja gora je od svakog neprijatelja, jer sprečava inicijativu i daje neprijatelju mogućnost da gađa prvi, što u noćnoj borbi na malim udaljenostima može imati odlučujući značaj. Ko-

mandant NB 2 ipak je pogrešio. Kada je posle prvog signala za legitimisanje otvorena još žešća vatra, nije ga trebalo još dvaput ponoviti, nego odgovoriti na vatru. Iako su izgledi na uspeh u ovoj borbi sa znatno jačim protivnikom bili minimalni, nije isključeno da bi se jednim srećnim pogotkom NB 2 mogao dostojno revanširati za svoj udes. A da stvarno ima izgleda i u takvoj borbi, to dokazuje slučaj NB 8, *Kornata*.

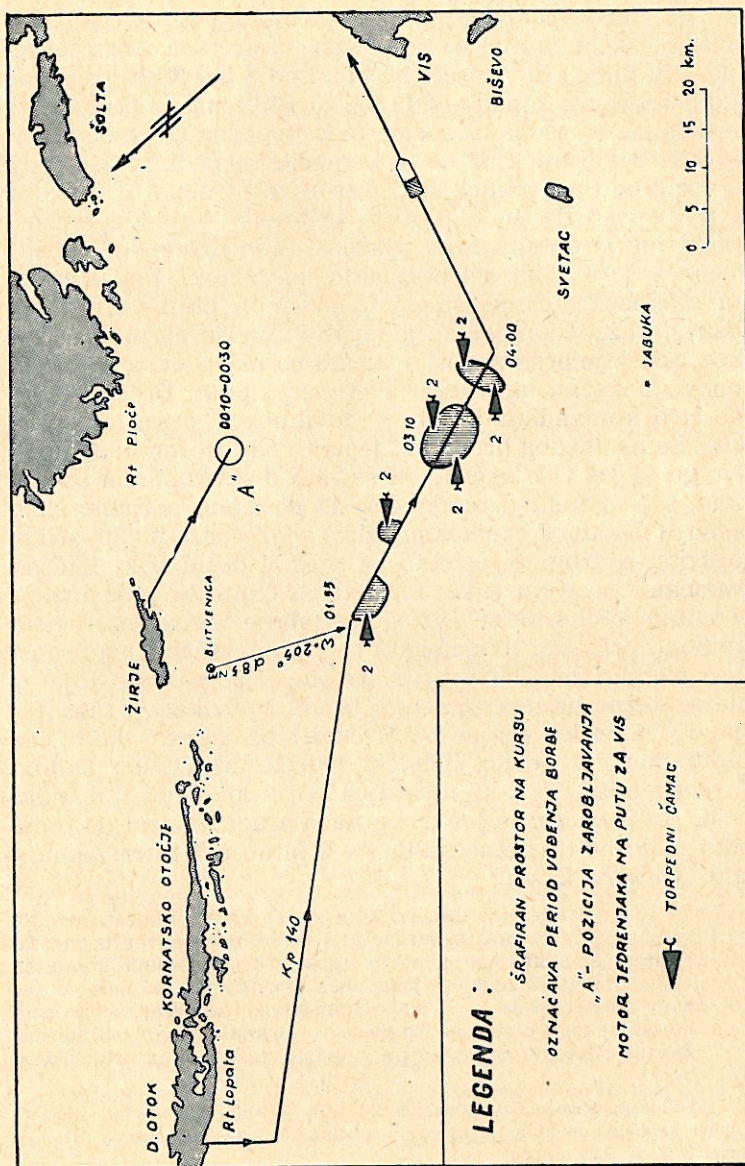
Okršaj kod Blitvenice

Borba koju je početkom juna 1944 vodio NB 8, *Kornat* sa neprijateljskim brodovima, ima svoju predistoriju bez koje se ne mogu shvatiti okolnosti pod kojima je došlo do borbe i u kojima se ona odvijala.

U ranim jutarnjim časovima 31 maja 1944 Nemci su preduzeli svoju najsnažniju ofanzivu na teritoriju III POS-a. Da bi našim snagama onemogućili uobičajeno prebacivanje sa otoka na otok i najzad na Vis, iskrcali su se istovremeno na nekoliko mesta — na otoke Olib, Silba, Ist, Molat, Dugi Otok, Kornat, a na pravcu Kornatsko otočje — Vis, u toku noći 31 maja/1 juna i sledeće noći, patrolisali su svojim torpednim čamcima.

Kada je Štab mornarice bio obavešten o ovoj ofanzivi, poslao je na traženje Štaba III POS-a izvestan materijal na Dugi Otok. Taj zadatak poveren je *Kornatu* koji je 31 maja uveče isplovio i prema dogovoru imao da pristane na Rt Lopata. Bez naročitih događaja na putu, *Kornat* je 1 juna stigao na odredište. Međutim, te noći, dok je *Kornat* vozio prema Dugom Otoku, grupa naših brodova koja je prevozila evakuisano ljudstvo sa Kornatskog otočja na Vis, upala je u nemačku zasedu i bila zarobljena. Nemci su se tom prilikom domogli i naših signala za legitimisanje.³⁹ Sledeće noći, koristeći se njima, zarobili su još jednu grupu naših brodova koja je od Žirja vozila prema Visu. Ove činjenice nisu bile poznate ni Štabu mornarice ni *Kornatu*.

³⁹ Te noći zarobljena su 3 MJ i 2 čamca, a sledeće noći 2 MJ (Vidi prilog 11).

Skica 17. — Okršaj kod Blitvenice

Sa Rta Lopata *Kornat* je isplovio 1 juna uveče. Udaljivši se oko 4 nm od obale prema otvorenom moru, okrenuo je u kurs 140°, vozeći brzinom od 8 čv. Kada se našao oko 8.5 nm jugozapadno od otočića Blitvenice, opazio je sa desne strane, prema mesečini, dva torpedna čamca na udaljenosti 2—3 nm. Bili su to nemački torpedni čamci koji su vozili od Pule prema Boki Kotorskoj. Komandant broda je poverovao da su u pitanju britanski brodovi, jer nemački nikad dotada nisu opaženi tako daleko od obale. Pokazao je dvaput zeleno svetlo, ugovoreni signal za tu noć. Nemački čamci su na to okrenuli prema *Kornatu*; došavši bliže, čelni čamac je ispalio dva rafala preko *Kornata*, našta je brod smanjio brzinu na oko 3 čv, a sa broda ponovo pokazan ugovoreni svetlosni signal. Preko doglasne cevi komandant broda je doviknuo: »jugoslav partizan«. Sa nemačkog broda mu je na to odgovoreno: »O-kej«. Ovo ga je još više uverilo da se radi o savezničkim brodovima, a Nemcima je omogućilo da postignu potpuno iznenađenje. Jedan od čamaca približio se *Kornatu* na 30—50 m po krmi, a drugi je pristao uz njegov desni bok. Bačenu pramčanu vezaljku jedan mornar na *Kornatu* je prihvatio i omotao je oko bitve. *Kornat* je i dalje vozio smanjenom brzinom, privezan uz nemački torpedni čamac. Osiguravši tako plen, Nemci su uperili strojnice na posadu koja je bila pretežno na desnoj strani broda i povikali joj na italijanskom jeziku (da se ne bi odali) da digne ruke u vis. Istovremeno je jedan nemački mornar skočio na palubu *Kornata* i uperio laki mitraljez »Breda« na komandni most. Na *Kornatu* je još uvek vladala neizvesnost. O tome kako je došao do saznanja da su u pitanju Nemci, komandant *Kornata* kaže: ⁴⁰

... Sve vreme nalazio sam se na vratima mosta odakle sam mogao da pratim situaciju i izvodim manevar iz mosta. Prateći neuobičajene pokrete »gostiju« i slušajući komandu »alca le mani«, našto je jedan naš mornar koji se nalazio pozadi mosta rekao — »druže komesare (komesar se nalazio pored njega), ovo nisu Englezi« — primakao sam se »poslužiocu« »Brede«, pogledao ga i opazio na grudima orla. Pored

⁴⁰ Umesto formacijskog komandanta koji je zbog bolesti bio iskrcan, dužnost komandanta vršio je njegov pomoćnik. Citirana je njegova pismena izjava koju je dao autoru.

toga ovaj je nešto na nemačkom promrmljao; zgrabio sam ga za grud, odgurnuo od mitraljeza tako da je ledima i glavom pao na palubu niz stepenicu koja je bila visoka oko pola metra. Ovaj Nemač, kako je pao, tako se onesvestio i ležao sve do Visa. Kada sam Nemca gurnuo, viknuo sam: »Nemci su, na oružje«, potrčao u most i dao svom snagom napred. Pramac konop počeo se zatezati, ali pošto je bio samo ovižen oko bitve, odmah se izvukao.

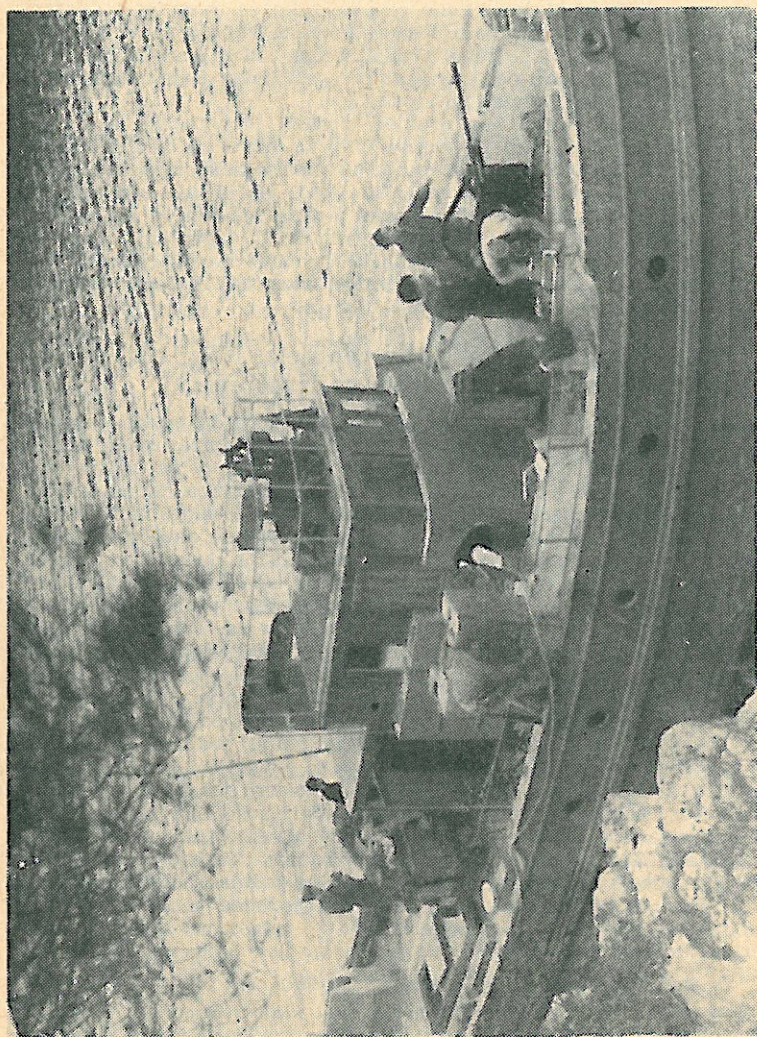
Na komandu »na oružje«, posada je potrčala na svoja borbeno mesta, ali Nemci su otvorili vatru na nas, iz automata i puškomitraljeza; ranili su nam 8 naših drugova. Ovo je za nas bio težak udarac, tim veći jer je bila ranjena čitava posada krmenog topa osim jednog nišandžije. Na oružje su tada skočili drugi mornari (motoristi, signalisti i kormilar) i otvorili vatru na nemačke brodove na udaljenosti 100 do 200 m. Posle otvaranja vatre, naročito iz topa 40 mm, Nemci su se udaljili na 800—1000 m.

Borba je ustvari tek tada započela. Njen tok opisan je na sledeći način u operativnom izveštaju: ⁴¹

... Mi smo skrenuli u kurs oko 160° da bismo omogućili dejstvo svom oružju. Neprijateljske jedinice ostale su više po krmi i pod pritiskom naše vatre počele se udaljavati, odgovarajući stalno na našu vatru. Ta borba je trajala u istom kursu i na udaljenosti od preko 1000 m još oko 20 minuta. Toj borbi sledilo je zatišje s obe strane oko četvrt sata pošto se prekinuo dodir između nas. Na brodu se u to vreme dovukla nova municija, napunjeni su ispaljeni šaržeri, a ranjenici smešteni u štivu gde im je pružena prva pomoć. Oko 02.30 otvorena je ponovo paljba na nas sa dve jedinice. Mi smo odgovorili sa čitavim oružjem. Ta borba je trajala opet oko 10 minuta. Iza toga je nastupilo zatišje oko 30 minuta. Oko 03.10 ponovo je otvorena paljba na nas sa 4 jedinice i to sa dve više po pramcu levo i sa dve više po krmi desno. ⁴² Kod toga naleta mi smo primetili jednu jedinicu sa desne strane po krmi, te kao prvi otvorili paljbu na nju. Na naše otvaranje paljbe, otvorile su na nas vatru još tri druge jedinice, koje ranije nismo videli na udaljenosti oko 800 m. Naš brod vozio je još uvek u kursu 160°. Mi smo tukli na sve brodove. Ta je borba trajala oko pola sata. Zatišje nakon toga trajalo je oko 15 minuta, pošto su se jedinice udaljile. Nešto prije 04.00 sati, osule su ponovo 4 jedinice vatru na nas u istom poretku kao i prije. Borba je bila kratka, svega oko

⁴¹ Materijali, br. inv. 259, operativni izveštaji, str. 91.

⁴² Grupi TČ iz Pule priključila su se u međuvremenu dva nemačka TČ koja su te noći bila u zasedi na putu Kornati—Vis. Na ovim čamcima bilo je ljudstvo koje je sa dva jedrenjaka pokušalo da se evakuiše na Vis, ali su ga Nemci zarobili.

»NB 8, Kornat« za vreme radova na postavljanju oružja

10 minuta, tj. do oko 04.00 sati kad se jedna od jedinica udaljila na veće otstojanje, počela je signalizirati i izvesila je jedan crveni fenjer.⁴³ Ostale tri jedinice vozile su u pravcu prema njoj te su nestale iz našeg vidika. Time je borba završena i mi smo produžili nesmetano i bez događaja na Vis. U Vis smo uplovili u 07.30.

Postupak *Kornata* pri uspostavljanju kontakta sa nepoznatim brodovima i dugotrajnost zabune imaju svog psihološkog premda ne i vojničkog opravdanja.

Kornat je u noći 29 februara/1 marta 1944 vodio kod Blitvenice borbu sa jednim »nemačkim« torpednim čamcem za koji se po dolasku na Vis ispostavilo da je britanski. Zato nije čudno što je pri ponovnom susretu sa nepoznatim brodovima, ovaj put znatno dalje od obale, komandant *Kornata* poverovao da ima pred sobom Engleze. Postupak Nemaca (na pozivni signal nisu odgovorili nego su se približili, ispalili rafal preko broda i potom pristali uz njega) odgovarao je potpuno uobičajenom postupku kod Engleza. Tek posle naređenja za dizanje ruku u vis, javila se prva sumnja.

Komandant broda je pogrešio što je kao slabiji uputio poziv za legitimisanje brodovima za koje nije mogao tvrditi da su prijateljski. Da nije dao signale, verovatno bi ostao neprimećen jer Nemci nisu imali radar, a *Kornat* je bio na neosvetljenom delu horizonta. No, ta je greška sitna prema veličini postupka komandanta i njegove posade, kada su pred cevima strojica, zaprepašćeni i naizgled izgubljeni, doneli ipak odluku da se bore.

Okršaj u Murterskom Kanalu

Uveče, 5 avgusta 1944, *PČ 22*, *Streljko* dobio je naređenje da sa otoka Žirja prebaci izvestan materijal koji je bio natovaren na dva ribarska čamca. Zbog uzburkanog mora jedan deo materijala pretovaren je iz čamaca na brod, a potom je *PČ 22* u teglju sa čamcima isplovio na zadatak.

Oko 23 časa, kada se *PČ 22*, vozeći u severozapadnom kursu, našao pred prolazom između otoka Borovnik i

⁴³ Brod je bio oštećen, ali je uz pomoć ostalih brodova uspeo da uplovi u Split.

Murter, opažen je pred pramcem jedan torpedni čamac, a odmah zatim i drugi sa leve strane. Ribarski čamci su odmah pušteni iz teglja, a brod je okrenuo na levo sa namjerom da se povuče. Gotovo cela tona materijala, kojom je paluba bila zakrčena, morala se baciti u more jer je smetala pokretanju oruđa. U tom trenutku je torpedni čamac, koji je opažen preko levog boka, otvorio sa udaljenosti od oko 150 m vatru iz 2 topa 20 mm i nekoliko mitraljeza na koju je PČ 22 odmah odgovorio. Međutim, posle trećeg rafala, zbog toga što je šaržer bio iskrivljen, top 20 mm je zatajio, a to se dogodilo i sa topom 40 mm: treći metak nije imao barutno punjenje, upatila je samo kapsla i zrno se zaglavilo u cevi. I drugi torpedni čamac otvorio je vatru, a za odbranu je ostao samo jedan mitraljez »Breda« 8 mm. Pod unakrsnom vatrom otklanjani su kvarovi na topovima. Neprijateljski brodovi napadali su ipak oprezno. Jedan se čamac držao daleko po krmi, a drugi je napadao sa desnog boka, približavajući se i udaljavajući na 300—1000 m. Prilikom trećeg naleta, kada je iz popravljenog topa 20 mm otvorena vatra, čamci su se povukli i tako je PČ 22 stigao nesmetano do Žirja. Sav materijal i dva čamca izgubljeni su, a ranjena su tri člana posade.

Teška situacija u kojoj se napadnuti *Streljko* našao izložen unakrsnoj vatri, bila je još više otežana nemogućnošću da se glavno oružje upotrebi. Razlog je bio tipično partizanski: materijal je trebalo prebaciti pa se on, uprkos rizika, trpao i na palubu, a municija je bila trofejna i zbog toga nesigurna.

ODBRANA OBALE I NAPADI NA NJU

U kratkom periodu posle kapitulacije Italije, kada su naše jedinice držale i branile obalu, zatim po uspostavljanju baze na Visu i kasnije na Istu, naoružani brodovi izvršavali su izvesne zadatke u sklopu organizacije odbrane obale. Naravno, tim se našim slabo naoružanim čamcima i brodovima nisu mogli poveriti neki krupniji zadaci, ali se njihovo učešće u aktivnoj odbrani obale i otoka pokazalo ipak korisnim. Tu treba spomenuti odbranu Bakarskog Zaliva, Paga, Splita, Pelješca, Visa, otočkog

područja III POS-a i Ista. U nekoliko mahova brodovi su svojim dejstvom sprečili iskrcavanje manjih desantnih snaga. Tako su 5 oktobra 1943 dva patrolna čamca Južnodalmatinske flotile odbila pokušaj nemačkog iskrcavanja na Pelješac sa 6 gumenih čamaca i 1 motornim jedrenjakom. Mesec dana kasnije, u noći 5/6 novembra PČ *Udar* oštetio je u jednočasovnoj borbi jedan motorni jedrenjak koji je prevezio trupe na Pelješac i prisilio ga da se povuče. U Severnom Jadranu PC 3 je 10 decembra 1943 napao naoružani neprijateljski parobrod koji je prevezio trupe iz Karlobaga na o. Pag i prisilio ga da se pod zaštitom dimne zavese vrati u Karlobag.

Udarcu koje su jedinice 26 divizije, a kasnije i mornaričke pešadije, nanosili neprijatelju na otocima i obali, bili su mogući zahvaljujući partizanskim flotilama. I kada su nam u kasnijim akcijama Britanci stavljali na raspolaganje desantno-jurišne čamce, za motorne jedrenjake i naoružane brodove nalazilo se uvek posla. Učešće u tim kombinovanim akcijama pretstavlja glavni vid dejstva mornarice u napadu na obalu.

Sporjedniji i povremeni zadatak naših naoružanih brodova bili su artiljeriski prepadi. Oni su bili retki, jer naoružanje naših brodova nije bilo pogodno za dejstva protiv ciljeva na obali. Izvestan uspeh postignut je u noći 15/16 maja 1944 kada je NB 11, *Crvena zvijezda* gađao neprijateljske položaje na Pupnatu (o. Korčula), ubivši 2 nemačka oficira i 4 vojnika. Flotila III POS-a gađala je u nekoliko mahova neprijateljske položaje na Ugljanu i Pašmanu, a čamci Kvarnerskog pomorskog sastava pružali su vatrenu podršku iskrcanim trupama.

III

OSLOBOĐENJE DALMACIJE

Krajem leta 1944 godine fašistička Nemačka našla se u teškoj vojno-političkoj situaciji. Tučena na svim frontovima i postepeno napuštana od svojih dotadašnjih saveznika, bila je prisiljena da smanjuje okupirana područja da bi zbila svoje proređene snage i pružila jači otpor.

Po istupanju Bugarske iz rata, Grupa armija »E« u Grčkoj došla je u opasnost da bude izolovana i uništena. Moglo se očekivati da će Nemci u najskorije vreme započeti povlačenje. Zbog toga je 5 septembra Vrhovni štab izdao direktivu 8 korpusu da napadom na nemačke jedinice na otocima i obali dezorganizuje i spreči uredno povlačenje komunikacijama duž obale Jadrana.

Neprijateljske snage na teritoriji Dalmacije sa snagama obalske artiljerije, mornarice, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama, brojale su oko 60.000 vojnika. Ukupna jačina 8 korpusa iznosila je u to vreme 25.000 vojnika. Više od polovine ovih snaga, računajući tu i tenkovsku brigadu, artiljerisku grupu i eskadrilu lovačkih aviona, nalazilo se na o. Visu.

Ukupan odnos snaga bio je 2 : 1 u korist neprijatelja, ali je 8 korpus ipak bio u znatnom preimućstvu: na pravcima svojih udara mogao je uvek obezbediti potrebnu nadmoć, moral neprijateljskih vojnika bio je u neprestanom opadanju i, najzad, dok se brojno stanje neprijateljskih jedinica neprestano smanjivalo, jačina 8 korpusa, zbog priliva novih boraca, stalno je rasla.

- Borbe za Dalmaciju mogle bi se podeliti na tri etape:
- oslobođenje srednje i južno-dalmatinskih otoka;
 - oslobođenje obale,
 - borbe u unutrašnjosti (Kninska operacija).

Oslobođenje srednje i južnodalmatinskih otoka

Prema odluci Vrhovnog štaba osvajanje otoka trebalo je započeti iskrcavanjem na o. Brač. To je pružalo mogućnost presecanja neprijateljske dužobalske komunikacije od Splita prema jugu i stvaralo povoljne uslove za dejstva na o. Šoltu i Drvenik, čime bi i pomorska veza Splita sa Severnom Dalmacijom bila presečena. Zapadni deo Hvara na kome nije bilo neprijateljskih snaga i na kome je u 1. Hvar već od kraja jula postojala jedna naša mornarička stanica, mogao se veoma zgodno upotrebiti kao manevarska baza za dejstva na o. Braču.

Desant na Brač planiran je za 18 septembar. Međutim, u noći 6/7 septembra jedan bataljon obalskih lovaca iskrcao se na severozapadni deo Hvara i poseo Starigrad. To je izmenilo prvobitni plan. Štab 26 divizije odlučio je da odmah prebaci na otok 1 dalmatinsku brigadu, ojačanu jednom baterijom brdskih topova i vodom tenkova. Prevoženje je izvršeno u podnevnim časovima 8 septembra u četiri konvoja neposredno u 1. Hvar.

Sutradan je, u šestočasovnoj borbi neprijateljski bataljon bio razbijen. Manji deo se razbežao po otoku, a veći, koji je sa 5 brodova pokušao da se evakuiše, napali su saveznička avijacija i brodovi. Potopljeni su 4 broda sa oko 300 vojnika. Naši su gubici iznosili 16 ranjenih.

Prva dalmatinska brigada vraćena je na o. Vis 10 septembra. Dva dana kasnije odlikovana je Ordenom narodnog oslobođenja.

Dok su se na Hvaru vodile borbe, Nemci su na Braču počeli da napuštaju položaje na Vidovoj Gori i u rejonu Nerežišća i da se povlače prema Supetru i na kopno. Isto tako povlačili su se sa zapadnog na istočni deo Korčule.

O ovim nemačkim pokretima je Štab 26 divizije bio preko svojih izviđačkih organa odmah obavešten. To je

znatno ubrzalo pripreme i dovelo do odluke da se odmah izvrši desant i na Brač i na Korčulu. Formirane su dve operativne grupe.

Zadatak Prve grupe (12 i 1 brigada, ukupno 9 bataljona) bio je da postupno oslobodi Brač, Hvar i Šoltu. Akcije su započele iskrcavanjem na o. Brač u noći 11/12 septembra.

Zadatak Druge grupe (11 i 3 prekomorska brigada, ukupno 5 bataljona) bio je da postupno oslobodi Korčulu, Mljet i Pelješac. Akcije su započele iskrcavanjem na o. Korčulu u noći 12/13 septembra.

Prva grupa je u borbama na Braču naišla na neočekivano žilav neprijateljski otpor. Supetar su Nemci evakuisali, ali su nastojali da po svaku cenu zadrže Sumartin dok ne završe povlačenje svojih jedinica sa južnodalmatinskih otoka; čak su sa obale slali pojačanja na područje Sumartina. Posle pet dana teških borbi, do ponoći 17 septembra bio je savladan i poslednji neprijateljski otpor na Sv. Nikoli (k 160). Ukupni nemački gubici iznosili su preko 100 mrtvih i oko 600 zarobljenih. Za ovaj i ranije postignute uspehe 1-va dalmatinska brigada proglašena je proleterskom.

Neprijateljski položaji na istočnom delu Hvara u regionu Sućurja imali su isti takav značaj za saobraćaj kao i položaji kod Sumartina, ali nisu fortifikacijski bili tako jako uređeni. Ipak, neprijatelj je i ovde, potpomognut artiljerijom sa kopna, pružio žilav otpor. U noći 22/23 septembra, jedan bataljon 1 brigade i četa mornaričke pešadije IV POS-a slomili su u odlučnom napadu neprijateljski otpor, te je tako i o. Hvar bio potpuno oslobođen. Iste noći, pred opasnošću napada 12 brigade koja je prebačena sa Brača, Nemci su evakuisali Šoltu. Neposredno po isplavljenju iz uvale Rogač, napali su ih saveznički ratni brodovi kojima je pošlo za rukom da potope sva tri nemačka broda.

Sa o. Šolte je u noći 23/24 septembra prešao 4 bataljon 12 brigade na o. Drvenik. Posle neuspešnih napada te i sledeće noći, bataljon se povukao na Šoltu. Osvajanje Drvenika nije se forsiralo jer nije pretstojalo iskrcavanje.

vanje na obalu u rejonu Rogoznica nego u rejonu Split—Makarska.

Druga grupa je bez borbi posela 14 septembra Korčulu, jer se neprijatelj užurbano povlačio sa otoka. Dan ranije povukle su se pod pritiskom Mljetskog partizanskog odreda i snage sa Mljeta. I sa Korčule i sa Mljeta, nemačke jedinice evakuisane su na Pelješac. Tu su se koncentrisale u rejonu Trpnja radi prebacivanja u luku Ploče. Da bi to sprečio, Štab divizije naredio je da se svih pet bataljona Druge grupe prebace na Pelješac, ali zbog nedostatka plovnih sredstava nije bilo moguće prebaciti sve bataljone odjednom. U toku dana 15 septembra iskrcan je po delovima jedan bataljon 11 brigade kod Kučišta i Orebića, a u toku noći iskrcani su svi preostali bataljoni i jedna britanska baterija kojoj se sutradan pridružila i baterija brdskih topova 26 divizije.

Pokušaj da se u toku dana 16 septembra zauzme Trpanj nije uspeo. Nemci su sačuvali mostobran, a oko 19 časova su pod zaštitom jake artiljerijske vatre, ukrcali glavninu svojih snaga na brodove i povukli se, ostavivši samo zaštitnicu jačine jedne čete koja je savladana u toku noći.

Posle zauzeća Trpnja napadnuti su neprijateljski položaji u rejonu Janjine. Neprijatelj se i ovde žilavo branio, ali je ipak 18 septembra predveče nateran na povlačenje. Gonjenje se nastavilo u toku noći i sutradan, ali su kod Stona Nemci pružili jači otpor. Posle nekoliko bezuspešnih pokušaja da osvoje Ston, naše jedinice obustavile su napade.

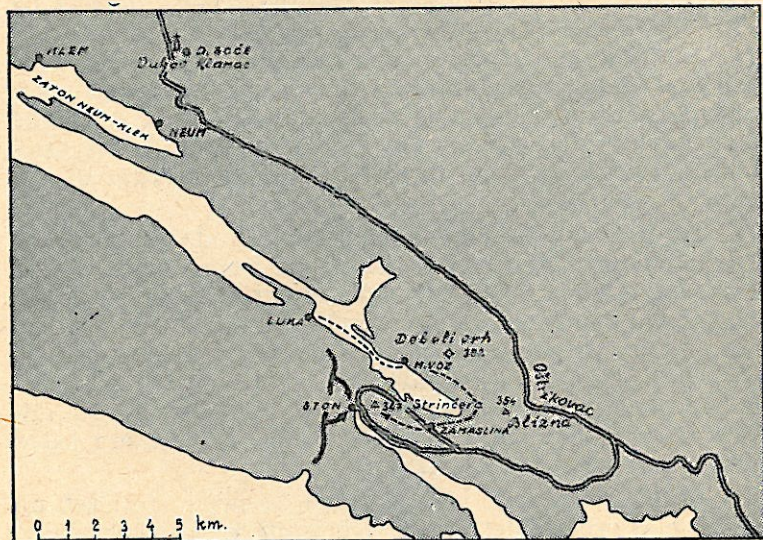
Izbijanjem do Stona i zauzećem Šolte završena je prva etapa borbe za Dalmaciju. Neprijatelj je u tim borbama izgubio preko 2.000 vojnika i veliku količinu ratnog materijala.

Oslobođenje obale

Nemci su uporno branili Ston jer se preko Stonske prevlake moglo lako izbiti na komunikaciju Dubrovnik — Metković — Mostar koja je za njih bila od izvanrednog značaja. Kada su početkom oktobra jedinice 29 hercegovačke divizije oslobodile Trebinje, za Nemce je ta komu-

nikacija predstavljala jedinu mogućnost za povlačenje snaga sa obale Južne Dalmacije kopnenim putem. U rejonu Vukov Klanac i u području od Stona do Slanog nalazila se glavnina snaga nemačke 369 divizije.

Prema direktivi Vrhovnog štaba, operacije na obali trebalo je da započnu oslobođenjem Dubrovnika. Zadatak je poveren 29 diviziji, a dve brigade 26 divizije, koje bi, nakon zauzeća Stona, nastavile pokret prema severoistoku sadejstvovala bi u ovom napadu.

Skica 19. — Napad na Ston

Radi olakšanja prodora preko Stonske prevlake, Štab 26 divizije odlučio je da sa Pelješca prebaci na obalu jugoistočno od ušća Neretve, jedan taktički desant čije bi jedinice, izbijanjem na komunikaciju Dubrovnik — Metković, onemogućile Nemcima slanje pojačanja u Ston.

U noći 15/16 oktobra sa 18 motornih jedrenjaka, svrstanih u tri konvoja i u pratnji jednog naoružanog broda, prebačena je 1 brigada na obalu i uz slabiji neprijateljski otpor iskrcana u uvali Soline i luci Klek. U toku noći i

sutradan brigada je ovladala svim visovima iznad zatona Neum—Klek.

Sledeće noći započeo je napad na Ston. Tri bataljona 11 brigade upućena su u frontalni napad,⁴⁴ a jedan je prebačen ribarskim čamcima iz s. Luka na Pelješcu do s. Mali Voz na obali sa zadatkom da preko s. Zamaslina napadne Strinčeru (tt 347). Prebacivanje ovog bataljona trajalo je zbog nedovoljnog broja i kapaciteta čamaca, čitavu noć, pa je bataljon morao da predani pod Debelim Vrhom (k 382), zbog čega je početak opšteg napada na Ston odgođen za 24 časa.

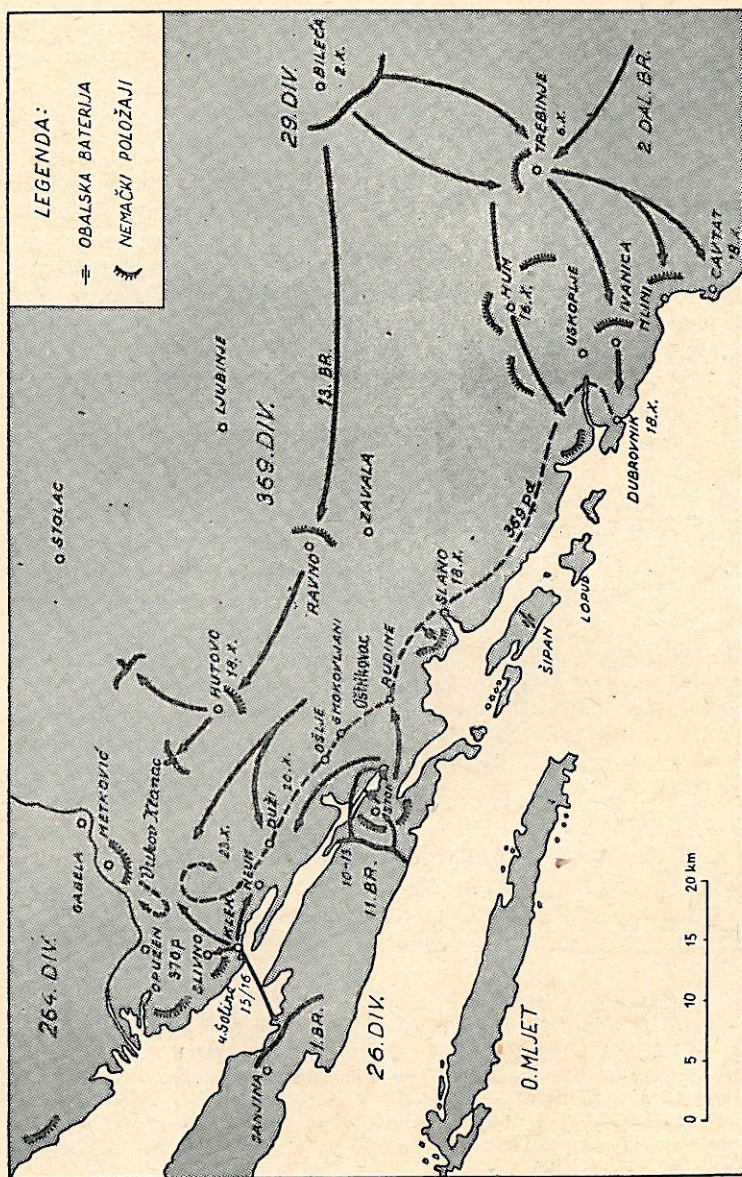
Kada je 18 oktobra uzoru bataljon koji je bio iskracan kod Malog Voza, izbio na Strinčeru, započeo je opšti napad na Ston u kome je uzela učešća i naša eskadrila lovačkih aviona sa Visa. Do 11 časova Ston je bio oslobođen. Istoga su dana uveče jedinice 29 divizije ušle u Dubrovnik.

Sa područja Neum—Klek 1-va brigada je izbila na komunikaciju Dubrovnik — Metković i kontrolisala je od Vukovog Klanca do Oštrikovca. Međutim, jedinice 29 divizije nisu uspele da spreče izvlačenje Nemaca iz Dubrovnika niti su ih gonile, te su tako ovi bili u mogućnosti da obrazuju jednu jaku kolonu (oko 4.000 vojnika) pretežno iz 369 divizije sa nešto malo ustaša, domobrana, italijanskih fašista i četnika. U sastavu kolone nalazio se i jedan (649) puk mornaričke artiljerije.

Štabu 26 divizije bilo je jasno da neprijatelj želi da se probije prema Metkoviću. 1 brigadi je naređeno da se povuče nešto prema zapadu i posedne položaje sa obe strane komunikacije, a 11 brigada dobila je zadatak da sa svojih položaja na Blizni (tt 364), tuče neprijateljsku kolonu sa boka, a potom, kada ona prođe, da je napadne sa začelja.

Rano izjutra 20 oktobra nemačka kolona je započela pokret. Jedinice 1 brigade usporavale su joj kretanje i povlačile se prema zapadu. U noći 20/21 je štab 1 brigade odlučio da se povuče na pogodnije položaje južno od Vu-

⁴⁴ U frontalnom napadu, 17 oktobra uzoru, zauzeto je važno neprijateljsko uporište Bartolomija (tt 219).

Skica 20. — Oslobođenje Južne Dalmacije

kovog Klanca i da put na tome mestu poruši što je i učinjeno.⁴⁵ 11 brigada zauzela je Oštrikovac i zašla neprijatelju iza leđa.

21 i 22 oktobar 1944 bili su najernji dani za borce 369 divizije. Zbijeni i nepokretni na putu od Vukovog Klanca do Oštrikovca, tučeni su vatrom streljačkih jedinica, artiljerijom i avijacijom. Jurišima bataljona 1-ve brigade kolona je bila na nekoliko mesta presečena, a potom po delovima uništavana. 23 oktobra nemački otpor je prestao. Oko 75% ljudstva je ubijeno ili zarobljeno, a čitava motorizacija i teško naoružanje zaplenjeno ili uništeno. Manje grupe koje su iz ove kolone i sa drugih položaja uspele da dođu do Mostara, predstavljale su bedne ostatke 369 divizije.⁴⁶

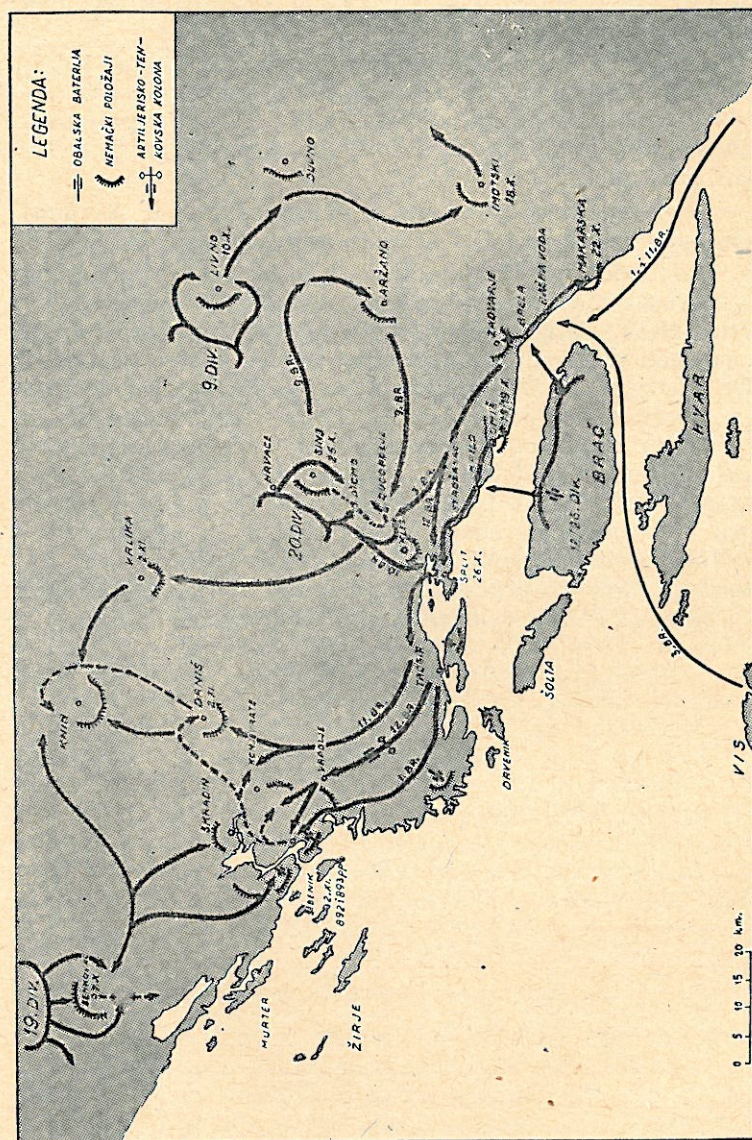
Odmah po pretrpljenom porazu kod Vukovog Klanca, Nemci su počeli da izvlače snage i iz Srednje Dalmacije i da ih šalju na Sremski front, ali je na obali još uvek ostala 264 divizija čije se povlačenje moglo takođe uskoro očekivati.

Uparedo sa završnom fazom borbe u Južnoj Dalmaciji, počela je borba za oslobođenje obale Srednje Dalmacije. U noći 18/19 oktobra dva bataljona 12 brigade iskrcala su se kod Krila i Baške Vode sa zadatkom da stvore mostobran. Sledećih dana iskrcali su se na ovo područje i ostali bataljoni 12 brigade, delovi tenkovske brigade, nekoliko baterija i 3 prekomorska brigada. U manjim borbama sa delovima 118 divizije ove snage oslobodile su do 28 oktobra čitavu obalu do Trogira.

U Severnoj Dalmaciji je posle žilavog otpora oslobođen 7 oktobra Benkovac, a 30 oktobra jedinice 19 divizije ušle su u Zadar. Četiri dana kasnije su jedinice 26 i 19 divizije oslobodile Šibenik. Pri povlačenju Nemci su

⁴⁵ Kod kapele južno od s. D. Soča, Nemci su na putu iskopali rupe i napunili ih eksplozivom, a sve je to neoštećeno palo u ruke 1 brigade.

⁴⁶ Komandant 369 divizije, general Najdhold (Neidhold), u svojoj izjavi rekao je: »Posle četvorodnevne borbe i napada neprijatelja sa kopna, mora i vazduha bila su uništena sva vozila i svi konji kolone ... 369 divizija, po svom skupljanju u Mostaru mogla je da formira samo dva bataljona prosečnog brojnog stanja 500—600 vojnika ...« (Fabijan Trgo: Oslobođenje Dalmacije, VIG 2—3/55).

Skica 21. — Oslobođenje Srednje Dalmacije

potopili sve brodove u luci i digli u vazduh najveći deo izgrađene obale.

Krajem novembra 8 korpus je bio angažovan Kninskom operacijom. Posle desetodnevnih borbi operacija je 4 decembra uspešno okončana. Preko 11.000 neprijateljskih vojnika je ubijeno ili zarobljeno, a zadobijen je ogroman ratni plen.

U vreme kada su borbe u Dalmaciji bile u završnoj fazi, oslobođeno je i Crnogorsko primorje.

Oslobođenjem Dalmacije i Crnogorskog primorja stvoreni su znatno povoljniji uslovi za dalji razvoj Mornarice NOVJ. Štabovi pomorskih obalskih sektora i Štab mornarice prešli su sa otoka na obalu izuzev Štaba II POS-a koji je sa Dugog Otoka prešao na Ist. Na oslobođenoj teritoriji pristupilo se organizovanju lučkih vlasti, proširenju redovnog pomorskog saobraćaja, reorganizovanju mornaričke tehničke službe, osposobljavanju brodogradilišta i lučkih postrojenja i dizanju potonulih brodova. Deo snaga i sredstava ostavljen je za odbranu otoka Visa i oslobođene obale — pomorske granice nove Jugoslavije, dok su preostale mornaričke i kopnene snage dodeljene II POS-u radi angažovanja u Kvarneru.

II DEO

DEJSTVA SA OTOKA ISTA (septembar 1944 — april 1945)

IV

IST — OPERACISKA BAZA MORNARICE NOVJ

Oslobođenjem dalmatinske obale i pomeranjem težišta operativne delatnosti na područje Kvarnerskih otoka, o. Vis je dobio pretežno defanzivan značaj. Za ofanzivna dejstva, trebalo je u Severnoj Dalmaciji uspostaviti jednu bazu, što bliže području koje je neprijatelj kontrolisao, i time pružiti našim snagama podesnu i solidnu osnovicu za dejstva brodovima i mornaričkom pešadijom. Odlučeno je da se ta baza uspostavi na o. Istu. Razloge za ovakvu odluku treba tražiti u tome što je otok bilo lako braniti i manjim snagama, što se u jednoj od njegove dve prostrane uvale mogao improvizovati i navoz za izvlačenje brodova, a i uslovi za smeštaj jedinica na otoku bili su povoljni. Ali neposredno pre preseljenja na o. Ist, Štab II POS-a izveo je jedan desantni prepad na o. Pag.

Desantni prepad na o. Pag

Na otoku Pagu, u selima Novalja, Pag, Lun i na obali Ljubačkog Kanala, bilo je raspoređeno oko 160 ustaša i žandarmerije. Gro neprijateljskih snaga nalazio se u s. Pag, a u Novalji je bilo svega oko 30 ustaša naoružanih sa 2 mitraljeza, 3 puškomitraljeza i 1 lakim bacačem, ne ra-

čunajući ostalo lako naoružanje. Ustaše su se na otoku osećale sigurnim jer od vremena povlačenja na Dugi Otok Štab II POS-a nije na Pagu izvodio nikakve akcije.

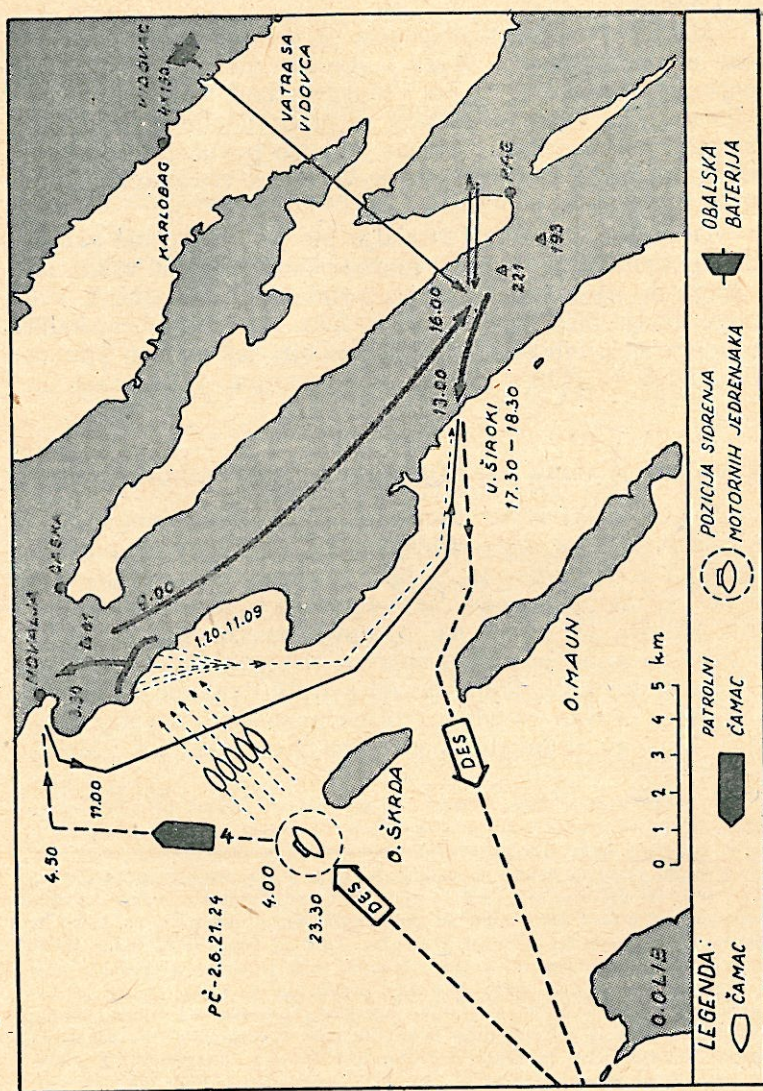
Da bi se postigao izvestan politički efekat kao i da bi se pružila prilika neiskusnim jedinicama mornaričke pešadije za sticanje borbenog iskustva, Štab II POS-a odlučio je da jednom ojačanom četom izvrši prepad na Novalju, a potom i na Pag, ako neprijatelj ne bude pružio jači otpor. Planom je predviđeno da se jedinice određene za ovu akciju (PČ 2, PČ 6, PČ 21, PČ 24, 1 motorni jedrenjak, 5 čamaca na vesla i 110 vojnika mornaričke pešadije) skoncentrišu u luci Olib.

Tok akcije

Oko 21 čas 10 septembra isplovili su brodovi sa Oliba u teglju sa čamcima u koje je bila ukrcana mornarička pešadija. Posle 21 $\frac{1}{2}$ časa vožnje konvoj je došao do o. Skrde, odakle su čamci produžili na vesla prema obali Paga, a ostali su se brodovi usidrili. Približavanje obali čamcima na vesla izvršeno je radi toga da neprijatelj ne bi mogao na osnovu šuma motora dati uzbunu i povući se odmah u pravcu sela Pag. U 1.20 pešadija se nesmetano iskrcala i uz pomoć drugova iz sreskog komiteta zauzela blagovremeno određene položaje oko Novalje.

Napad je započeo u 4.40. Pešadija je sa svojih položaja otvorila vatru, a patrolni čamci, koji su se, shodno predviđenom planu, takođe približili obali, napali su neprijatelja s mora. Zbunjeni i zahvaćeni panikom, ustaše su se razbežale i upale u našu zasedu. Ubijeno je 10, a zarobljeno 23 neprijateljska vojnika.

Po završenom napadu tri patrolna čamca uplovila su u Novalju, a jedan je ostao pred lukom u patroli. Prema sporazumu sa savezničkim oficirom za vezu pri Štabu II POS-a, u 8, 12 i 18 časova trebalo je da jedna eskadrila preleti rutom Zadar — Ljubački Tesnac — Karlobag — Rab — Lošinj i napadne sve primećene plovne objekte. Međutim, u 8.02, kada se eskadrila pojavila nad Novaljom, jedan od aviona počeo je da obrušava, obasipajući raketskim zrnima i mitraljeskom vatrom PČ 21. Ali kad je

Skica 22. — Desantni prepad na Novljicu

pilot raspoznao oznake na brodu, napad je naglo prekinut. Ranjeni mornar na PČ 21 bio je naš jedini »gubitak« u ovoj akciji.

Mornarička pešadija posela je do 16 časova predviđene položaje iznad s. Paga i otvorila vatru. Neprijatelj, potpomognut baterijom sa Vidovca iznad Karlobaga, odgovorio je na vatru. U skladu sa predviđenim planom napad nije više forsiran, već su jedinice povučene do obale gde su ukrcane na brodove i preko Oliba vraćene na Dugi Otok.

Desantni prepad na Novalju bio je uvod u niz akcija sličnog karaktera koje će mornarička pešadija vršiti na o. Pagu do njegovog konačnog oslobođenja. Međutim, sve druge akcije biće izvršene sa o. Ista. 20 septembra, kada su borbe za oslobođenje Dalmacije bile još uvek u punom jeku, Štab II POS-a prešao je sa svojim jedinicama na o. Ist. ⁴⁷

Utvrđivanje otoka Ista i formiranje kvarnerskih jedinica

Topografski stvor zemljišta na o. Istu omogućavao je relativno laku organizaciju odbrane otoka od napada s mora i iz vazduha, ali je blizina otoka Molat zahtevala da se i o njemu povede računa pri izvođenju fortifikacijskih radova, jer su se sa njegove severozapadne obale mogle tući minobacačkom vatrom obe uvale i položaji na o. Istu. Osim toga, Molat je, sa svojim uvalama Zapuntel i Ergulje, pružao veoma povoljne uslove za smeštaj brodova. Zato su, u smislu operacijske baze, otoci Ist i Molat

⁴⁷ Svega nedelju dana kasnije, sa Ista je bio izvršen prvi prepad sa zadatkom da se manje neprijateljske snage u Osoru i Punti Križi likvidiraju, a potom da se dignu u vazduh most koji je vezivao Cres sa Lošinjom. Cilj prepada je samo delimično postignut. U noći 8/9 oktobra prebačene su na o. Pag tri ojačane čete MP sa zadatkom da likvidiraju manje ustaške garnizone na otoku. Na kopnu su postignuti manji uspesi, a na moru je uništen jedan nemački motorni jedrenjak koji je isplovio iz jedne uvale na o. Pagu, a zarobljen je drugi jedrenjak koji je ostao u uvali. U noći 31 oktobra/1 novembra, jedna četa MP prebačena je na o. Lošinj sa zadatkom da uništi nemačko stražarsko odeljenje, preseče vod između Malog i Velikog Lošinja i pohvata neke istaknute fašiste. Neprijatelj se bekstvom spasao, a zaplenjeno je nešto naoružanja i opreme. (Materijali, br. inv. 254, operativni izveštaji, str. 42, 52, 57; Kvarnerski odred MP, str. 5).

sačinjavali jednu celinu, u kojoj je Ist posebno smatran kao uže područje. Do polovine oktobra najhitniji fortifikacijski radovi bili su završeni. Otok su branila dva bataljona MP i artiljerijski divizion (2 topa 105 mm, 4 — 100 mm, 2 — 75 mm, 4 — 57 mm, 10 — 40 mm, 14 — 20 mm i 10 teških minobacača), jedan NB i nekoliko PČ.

21 oktobra i savezničke snage iz Komiže (tri MGB i 2 MTB) prešle su na o. Ist.

Početkom novembra 1944 formirani su na o. Istu Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pešadije.⁴⁸

Kvarnerski pomorski sastav imao je pet flotila:

I flotila: NB 3, NB 11, NB 13, NB 14, bolnički brod *Topčider*.

II flotila: PČ 21, PČ 22, PČ 23, PČ 24, PČ 53, PČ 57.

III flotila: PČ 1, PČ 2, PČ 3, PČ 6, PČ 7, PČ 8.

IV flotila: PČ 41, PČ 42, PČ 43, PČ 44, PČ 45, PČ 50, PČ 55 i PČ 71.

V flotila: pomoćni brodovi, motorne splavi MS 3 i MS 5 i barkase br. 1 i 2.

Kvarnerski odred MP imao je 4 bataljona, a bila mu je podređena i 1-va udarna grupa na o. Krku. Prva dva bataljona pripadala su II POS-u, a preostala dva upućena su iz III i IV POS-a. Odred je imao i svoj vod za vezu, a bila mu je pridodata i artiljerija (2 topa 100 mm, 1 — 47 mm i 2 teška minobacača). Pored toga, svaki bataljon imao je svoj vod pratećih oruđa.

Pored učešća u odbrani otoka, ovim jedinicama bili su od strane štaba mornarice postavljeni i sledeći zadaci:⁴⁹

Kvarnerskom pomorskom sastavu — da napada neprijateljski saobraćaj, održava vezu sa Hrvatskim primorjem i Istrom, štiti vlastiti saobraćaj i učestvuje u napadima na obalu.

⁴⁸ Naredenje za formiranje izdao je štab mornarice 4 novembra, a sprovedeno je u delo 8 novembra 1944. (Materijali, br. inv. 265, operativna prepiska, str. 139; br. inv. 255, operativni dnevnik, str. 14).

⁴⁹ Materijali, br. inv. 265, operativna prepiska, str. 139.

Kvarnerskom odredu MP — da vrši prepade na neprijateljske garnizone na neoslobođenoj teritoriji i osigurava komunikaciju kroz Poveljski Kanal i Ljubač posedanjem obale o. Paga.

Osim Kvarnerskog pomorskog sastava i Kvarnerskog odreda MP, u vodama Kvarnera djelovale su i britanske pomorske snage i avijacija. Glavni objekt njihovih napada bio je nemački saobraćaj, ali su preduzimane i izvesne akcije protiv nemačkih baza, naročito Lošinja.

Koncentracija naših snaga u području Severne Dalmacije pružila je i Nemcima mogućnost da iz svojih baza na Kvarnerskim otocima napadaju naše položaje i brodove. Po uplovljenju krupnijih savezničkih jedinica u veće luke na obali, Nemci će i njih uzimati za objekte svojih napada.

Tako je ovaj period od oslobođenja Dalmacije pa do početka završnih operacija bio ispunjen raznovrsnom aktivnošću naših, savezničkih i nemačkih snaga.

Okršaj kod o. Maun

U noći 22/23 oktobra tri patrolna čamca i jedan naoružani brod upućeni su u uvalu Koromačna na o. Maunu, sa zadatkom da napadnu nemačke transportne brodove na prolazu za Zadar ili iz njega. Dok su brodovi ležali u uvali sa pogašenim motorima, prošlo je Poveljskim i Maunskim kanalom nekoliko konvoja jako naoružanih peniša.

Oko 5 časova izjutra brodovi su isplovili iz Koromačne i uputili se prema Istu. Vozili su u stroju kolone sa odstojanjem od 50—60 m. Na čelu je vozio *PČ 2*, a za njime *PČ 24*, *PČ 4*, *NB 14*. Posle 20 minuta vožnje, sa *NB 14* opažena su preko levog boka, na udaljenosti od oko 400—500 m, tri nepoznata broda, a odmah potom je sa jednog od njih ispaljena raketa. Ne sumnjajući nimalo da su u pitanju neprijateljski brodovi, *NB 14* otvorio je vatru, a za njim su to uradili i ostali naši brodovi. Neprijateljski brodovi su odmah odgovorili vatrom, povećali brzinu na oko 25 čv i razdvojili se da bi našu kolonu podvrgli unakrsnoj vatri. Jedan torpedni čamac je napao sa začelja, a ostala dva sa svakog boka po jedan. U toku

borbe, koja se vodila na daljini 500—1000 m, neprijatelj je koristio i granate za osvetljavanje. Da bi se zaštitio, *PČ 4* je bacio u more dve dimne kutije i okrenuo ulevo. Bacanje dimnih kutija u more pokazalo se kao koristan taktički potez, jer je jedan od nemačkih brodova skoncentrisao vatru na zadimljeni prostor pretpostavljajući da je jedan naš brod zapaljen i onesposobljen za kretanje. Odmah zatim, torpedni čamac koji je napadao sa desnog boka, izbacio je jedan torpedo na *NB 14*. Posle toga Nemci su neočekivano prekinuli kontakt i nastavili vožnju prema severozapadu. Gubici Nemaca bili su nepoznati, dok su na našim brodovima 2 mornara lakše i 2 teže ranjena. U toku borbe sva su oruđa imala kraće zastoje, zbog lošeg ulja za podmazivanje.

Nagli prekid borbenog kontakta može se objasniti željom Nemaca da se pre svanuća vrate do najbliže baze, da ne bi na maršu bili izloženi napadima savezničke avijacije.

Borba kod o. Mauna predstavlja jedinstven slučaj upotrebe torpednog naoružanja protiv naših brodova, a isto tako i polaganje dimne zavesе od strane naših brodova. I ova borba, kao ona kod Blitvenice, ili u Murterskom Kanalu, pokazuje da je odnos snaga veoma relativan pojam i da svaka procena toga odnosa koja se bazira isključivo na taktičko-tehničkim podacima, često nema svoju potvrdu u ratnoj praksi.

Dejstva Kvarnerskog pomorskog sastava i Kvarnerskog odreda MP u 1944

Kvarnerski odred MP je odmah po osnivanju prebačen na o. Pag sa zadatkom da osigurava prebacivanje materijala brodovima kroz Povljanski Kanal i Ljubačka Vrata do Obrovca.⁵⁰ Dolazak ovih snaga na o. Pag izazvao je živu reakciju neprijatelja. U dva maha, po iskrcavanju na severnoj obali Paga, neprijatelju je pošlo za rukom da iznenadi i likvidira neke delove naših jedinica. Bilo je jasno da mlado i neiskusno ljudstvo mornaričke

⁵⁰ Jedan bataljon bio je poslat na Pag već 3 novembra 1944.

pešadije još nije doraslo za vođenje akcija širih razmera. Odred je zbog toga povučen na kopno, a osiguranje prolaza kroz Ljubač vršilo se ubuduće prebacivanjem bataljona na Pag samo za vreme prolaska brodova. Podršku trupama na Pagu mogla je za to vreme da pruži jedna baterija od 2 haubice 100 mm smeštena u Vrsima. Kvarnerski pomorski sastav je za to vreme tesno sarađivao sa odredom. Brodovi su prevozili trupe, pružali im vatrenu podršku za vreme borbi na kopnu i patrolisali u Velebit-skom Kanalu.

Polovinom decembra planiran je sa savezničkom mornaričkom komandom jedan prepad na o. Pag. Dva saveznička razarača i jedan LCG imali su zadatak da uz pomoć avijacije neutrališu bateriju na Vidovcu, a potom da tuku neprijateljske položaje iznad Paga do 16 časova, kada bi mornarička pešadija sa svojih položaja krenula u napad.

Akcija je prvobitno planirana za 13 decembar ali je zbog lošeg vremena odgođena za sledeći dan. Izjutra 14 decembra, kada su pomorske jedinice već zauzele predviđene položaje, vreme se ponovo pogoršalo. Jaka bura sa kišom i snegom nije dozvolila dejstvo avijacije, a brodovi nisu mogli gađati Vidovac, nego samo položaje iznad Paga i to sa vrlo lošim rezultatom. Osmatrači za korekturu vatre, koji su bili postavljeni na Sv. Vid (tt 348) usled slabe vidljivosti i zbog ometanja vatrom nemačke baterije sa Vidovca, bili su od male koristi. Zbog svega toga pešadija nije ni preduzela napad već se u sumrak povukla sa otoka. Na povratku u bazu, engleski razarač *Aldenham* naišao je oko 16.30 na minu 1 nm s—z od o. Škrda i potonuo sa 113 članova posade i našim oficirima za vezu.

Dve nedelje kasnije delovi 1-og bataljona MP izveli su jednu akciju koja zasluhuje da bude posebno razmotrena.

Zaseda mornaričke pešadije na o. Iloviku

Krajem decembra jedna ojačana četa 1-og bataljona MP prebačena je sa *PC 24* na o. Ilovik sa zadatkom da postavi zasedu nemačkim eksplozivnim čamcima koji su sa Malog Lošinja kroz Ilovička Vrata odlazili u noćne akcije. Uveče 27 decembra, tek što se četa iskrcala sa broda,

prošao je kraj *PČ 24* jedan motorni čamac. Na poziv za legitimisanje čamac nije odgovorio nego se počeo udaljavati. *PČ 24* i iskrcana pešadija otvorili su vatru verujući da je u pitanju neprijatelj. Međutim, po dolasku čete u luku Sv. Petar ustanovljeno je da je to bio jedan ribarski čamac koji je sav prorešetan, jedva uspeo da se dokopa luke.

U toku noći prošle su kraj zasede dve grupe manjih brodova. Prva grupa od 4 broda odgovorila je ispravno na poziv za legitimisanje, a druga, od 5 brodova koja je naišla 2 sata kasnije, nije dala nikakve znake. Vatra ipak nije otvorena jer se verovalo da su to saveznički brodovi. Kada je svanulo, četa je prikupljena i ukrcana na brod u luci Sv. Petar. Međutim, dok su se borci prikupljali i ukrcavali, sa jugozapadne strane o. Ilovika iskrcao se jedan vod neprijateljskih vojnika koji je potom krenuo prema luci Sv. Petar i ušao u selo baš kada se *PČ 24* spremao da isplovi. Srećom, dva naša oficira koja su se zadržala u jednoj kući, izišli su u tom trenutku na ulicu i opazila Nemce. Na datu uzbunu borci su poskakali sa broda i razvili se u strelce. U tom trenutku pojavila su se dva eksplozivna čamca u pratnji jednog čamca-matrice pred lukom Sv. Petar, verovatno u nameri da potope *PČ 24*. Vatrom sa broda koja je bila potpomognuta i vatrom mornaričke pešadije sa obale, jedan eksplozivni čamac je potopljen, a drugi se oštećen povukao u pratnji čamca-matrice. Nemački vojnici bili su potom odbačeni, četa se ponovo ukrcala u brod i povratila nesmetano na Ist.

Da li su eksplozivni čamci i vod nemačkih vojnika bili upućeni na o. Ilovik sa zadatkom da dejstvuju protiv naših snaga i broda koji ih je prevezao, ne može se sa sigurnošću tvrditi, iako je ta pretpostavka veoma verovatna.⁵¹ Potapanje jednog, i oštećenje drugog eksplozivnog čamca, snalažljivost, hladnokrvnost i izvanredna

⁵¹ Grupa drugova iz komande mesta Lošinj boravila je već 8 dana na otoku pa nije isključeno da su se Nemci zbog nje iskricali, a u nedostatku drugih pogodnih sredstava poslali su eksplozivne čamce da ih pohvataju ako pokušaju bekstvo morem. (Materijali, br. inv. 254, operativni izveštaji, str. 107—111).

brzina u posedanju položaja i odbijanju neprijateljskog napada sa kopna, predstavljaju nesumnjivo činjenice vredne pohvale. Ali, u ovoj sitnoj i, moglo bi se reći, uspešnoj akciji, kriju se ipak i krupne greške, kako u njenom planiranju, tako i u izvođenju.

Pre svega, trebalo je postići sporazum sa saveznicima da njihovi čamci, u noći kada zaseda bude postavljena, ne prolaze u blizini Ilovika, a pogotovu ne u vidokrugu zasede. Da je tako postupljeno, otpala bi svaka potreba da se pre otvaranja vatre vrši legitimisanje i time odaje zaseda i njen položaj. Nije se zatim smela otvoriti vatra na jedan »sumnjiv« (ribarski) čamac, što nije dao signale. Ovo nepotrebno otvaranje vatre moglo je samo štetiti tajnosti akcije. Eksplozivni čamac bi u bekstvu brže vozio od ribarskog, a trebalo je imati na umu da ribarskim čamcima nisu mogli biti poznati naši signali za legitimisanje i da prema tome, nema ni razloga za sumnju ako neki takav čamac ne odgovori na signal.

U toku noći prošle su kraj zasede dve grupe čamaca. Prva je ispravno odgovorila na signale, a druga, od 5 čamaca, uopšte se nije na njih obazirala. Vatra ipak nije otvorena, jer se smatralo da su to saveznički brodovi. I to je bila greška!

Kada se pozivom na legitimisanje želi ustanoviti da li su brodovi prijateljski ili neprijateljski, onda se svaki brod koji ne odgovori ili pogrešno odgovori na signal, ima smatrati neprijateljskim jer, uprotivnom, legitimisanje gubi smisao.⁵² Prema tome, na grupu od 5 brodova trebalo je otvoriti vatru. Ako su to stvarno bili nemački brodovi,⁵³ onda ne samo što povoljna prilika nije iskorišće-

⁵² Britanski brodovi obično nisu odgovarali na pozive za legitimisanje date sa naših brodova. Takav postupak mogli su sebi dozvoljavati zbog velike nadmoći u brzini i naoružanju, ali postupati tako i prema zasedi na kopnu bilo je nerazumno. Uostalom, grupa od 4 čamca se legitimisala.

⁵³ Ovo je veoma verovatno iz sledećih razloga:

a) Britanski torpedni čamci odlazili su u noćne akcije u grupi od 2 ili 3 čamca, veoma retko sa 4, a gotovo nikad sa 5.

b) Ukupan broj čamaca koji su bazirali na Istu nije bio veći od 5-7. Prema tome, ako je prva grupa od 4 čamca bila britanska, onda druga grupa od 5 čamaca to nije mogla biti. Verovatnoća da se tu radi o jednoj istoj grupi kojoj se u toku noći naknadno pridružio jedan čamac, minimalna je, jer se to protivi taktičkim načelima.

na nego je kod neprijatelja stvoreno izvesno podozrenje o tome da na Iloviku nije sve u redu i da bi uzroke tog signaliziranja trebalo što pre ispitati.

Greška je bila isto tako što prilikom povlačenja sa položaja i ukrcavanja na brod nisu preduzete nikakve mere obezbeđenja, premda se o. Ilovik nalazi u neposrednoj blizini o. Lošinja, jakog nemačkog uporišta. Osim toga, a što je istaknuto i u osvrtu Štaba II POS-a na ovu akciju, četa MP zadovoljila se time da samo potera nekoliko stotina metara neprijateljske vojnike, umesto da ih goni do uništenja ili potpunog razbijanja. Moglo se desiti da se Nemci prikupe i otvore vatru sa obale na PČ 24 kada se brod, nakrcan vojnicima, otisne od obale.

Dejstva Kvarnerskog pomorskog sastava i bataljona MP II POS u 1945

Početkom januara 1945 Kvarnerski odred mornaričke pešadije bio je rasformiran. III i IV POS dobili su opet svoje bataljone, a II POS je nastavio dejstva sa svoja dva bataljona.

Razlozi rasformiranja Kvarnerskog odreda MP leže u tome što je on bio glomazan za akcije prepadnog karaktera i kao celina nedovoljno angažovan. On je ponovo formiran u aprilu 1945 kada je u sklopu završnih operacija dobijao krupnije zadatke.

Kvarnerski pomorski sastav bio je samo neznatno smanjen (PČ 21 i PČ 22 vraćeni su III POS-u). Međutim, ni ova se jedinica nije mogla kompaktno upotrebljavati za izvršenje naredenih zadataka, jer je priroda tih zadataka bila takva da je isključivala svaku vožnju u krupnijim formacijama. Tako je ovaj sastav predstavljao više jednu organizacisku nego operativnu celinu. Pored toga, izvesni zadaci, kao naprimer, napadi na slabije naoružane neprijateljske brodove i saobraćaj, nisu bili izvodljivi iz prostog razloga što posle gubitka Zadra i obale do Zrmanje, Nemci nisu imali nikakve potrebe da se spuštaju u vode oko otoka Ista. Iako su garnizoni na Kvarnerskim otocima i Hrvatskom primorju snabdevani morem, ipak se taj saobraćaj nije mogao napadati zbog nedostatka jačih i bržih brodova i podesnih baza kao i zbog gusto položenih

minskih polja. Brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava održavali su veze, osiguravali vlastiti saobraćaj i tesno sarađivali sa jedinicama MP.

Glavni pravci veza sa o. Ista išli su kroz 3 kanala: jedan je kroz Poveljski Kanal, i dalje kroz zaliv i tjesnac Ljubač vodio do Obrovca, drugi preko Oliba i Krka za Hrvatsko primorje, a treći preko o. Unije za Istru.⁵⁴

Zbog velike dužine plovnog puta i potrebe da se njegov najugroženiji deo prevale u istoj noći u oba pravca, veza se mogla održavati samo brodovima čija brzina nije bila ispod 9 čv. Na vezi za Krk, naprimer, brodovi su još u toku dana isplivljavali sa Ista, da bi odmah po padu mraka mogli krenuti sa Oliba prema Krku. Po dolasku u uvalu Konobe trebalo je materijal brzo istovariti, ukrucati novomobilisane i pre svanuća uploviti u l. Olib. Svaki minut bio je dragocen i samo se dobrom organizacijom istovara, pretovara i ukrcavanja, ova veza mogla obaviti bez gubitaka.⁵⁵ Materijal je prevožen na drugu obalu otoka Krka seljačkim kolima, a potom čamcima na vesla preko Tihog Kanala na obalu. Ovom vezom prebačeno je nekoliko stotina tona hrane, odeće i municije za jedinice u Gorskom Kotaru i Lici.

Veza sa Istrom održavala se do o. Unija naoružanim brodovima, a potom su leuti, koji su na Uniju stalno bazirali, vozili do obale Istre i nazad. Održavanje ove veze bilo je teško zbog neprijateljskih patrola u Kvarneru pa je zbog toga i broj održanih veza bio manji u poređenju sa vezama na ostalim pravcima.

Kada su Nemci uzimu 1944/45 godine položili u Kvarneriću veliki broj minskih polja, plovidba je postala naročito opasna. Naš najjači brod, *NB 11, Crvena zvijezda* našao je u noći 1 aprila 1945 na minu kod o. Suska i potonuo. No, i pored toga, ne bi se moglo reći da nam ratna

⁵⁴ Veza kroz Poveljski Kanal uspostavljena je početkom 1944, sa Krkom krajem proleća, a sa Istrom ujesen 1944. Preko severozapadnog dela o. Paga održavala se povremena veza sa partiskim komitetima Senj, Gospić i Pag.

⁵⁵ Jedini brod izgubljen na ovoj vezi bio je *NB 13*, ali ne usled dejstva neprijatelja, nego što ga je greškom napala i potopila saveznička avijacija u luci Olib, 24 oktobra 1944.

sreća nije bila naklonjena, jer su brodovi u vožnji za Krk prelazili preko nekoliko redova minskih linija i nikad nisu udarili o minu.⁵⁶

Do početka završnih operacija, na otoku Pagu izvedeno je nekoliko akcija od kojih je najkrupnija trodnevna akcija krajem februara 1945. Ovaj napad na Pag imao je da posluži kao diverzija za napad jedinica 11 korpusa na Gacku dolinu i presecanje komunikacije Gospić — Karlobag. U ovoj akciji učestvovala su oba bataljona MP, saveznička avijacija i desantni brodovi za artiljerisku podršku (LCG). Jedinice su, postigavši delimičan uspeh pri napadu na neprijateljska uporišta, povučene 26 februara sa otoka, jer je ofanziva 11 korpusa bila prekinuta.

Stečena iskustva u borbama na Pagu bila su brižljivo analizirana do najsitnijih taktičkih detalja. Školujući se na vlastitim greškama, i borci i rukovodeći kadar mornaričke pešadije sticali su dragocena borbeno iskustva koja će im omogućiti da uspešno izvrše zadatke u oslobođenju Kvarnerskih otoka i Istre.

Pre početka završnih operacija, mornarica je obavila još jedan važan zadatak koji se iznenada nametnuo. Krajem januara 1945 opkoljene nemačko-ustaške snage mostarskog garnizona prodrle su dolinom Neretve prema jugu i u povratku razrušile mostove kod Metkovića i Čapljine. Naređena je hitna koncentracija jedinica radi napada na Mostar. Glavnina 26 divizije prebačena je morem sa područja Zadar — Šibenik na područje Makarskog primorja. Posle završetka Mostarske operacije, divizija je opet prebačena morem. Tako je sredstvima mornarice bilo prebačeno 28.000 ljudi, 3.500 konja, 285 kola i 2.435 t municije i ratnog materijala.⁵⁷

⁵⁶ To je ustanovljeno pred kraj rata iz jedne zaplenjene nemačke minske karte.

⁵⁷ Josip Černi: Naša ratna mornarica u Narodnooslobodilačkom ratu, Vojno delo 12/56.

V

DEJSTVA NEMAČKIH POMORSKIH SNAGA

Dejstva protiv naših baza

Krajem 1944 godine Nemci nisu više bili u stanju da avijacijom napadaju naše baze i uporišta na obali i otocima, ali su zato ispoljili življu aktivnost svojim pomorskim snagama.

Prva veća akcija izvršena je u noći 9/10 oktobra. Nekoliko razarača sa pozicije oko 2 nm zapadno od Velog Rata, bombardovalo je Molat i osmatračku stanicu Bonaster, a dva torpedna čamca izbacila su torpeda na luke Molat i Zapuntel. Gat u Molatu bio je tom prilikom oštećen ali drugih gubitaka nije bilo. Nedelju dana kasnije Nemci su torpedovali i luku Muna na Žirju.

Posle bombardovanja Silbe i Oliba od strane dva torpedna čamca u jutarnjim časovima 1 novembra, Nemci nisu punih mesec i po dana preduzimali nikakve akcije. Oni to, verovatno, nisu činili zato što su iste noći izgubili 1 razarač i 2 torpiljarke (*TA 20, DD 202, DD 208*) u borbi sa britanskim razaračima.

U noći 16/17 decembra jedan eksplozivni čamac pokušao je da napadne luku Zapuntel, ali je zbog greške u navigaciji udario na Rt Glavica na severnoj strani otoka Molata i eksplodirao.⁵⁸ Ostala tri čamca, pri pokušaju da napadnu Ist, bila su odbijena, a jedan od njih, zbog kvara

⁵⁸ Čamci su prethodne noći došli do Sestrunga i tu ležali pritajeni, ali su u toku dana 16 decembra bili otkriveni i predveče i u toku noći traženi od *PČ 4, PČ 24* i jednog vođa MP, no bez rezultata — bili su već isplovili na akciju, razorivši prethodno svetionik Rivanjske Sestrice. 16 decembra oko 12.30 jedan nemački avion nadleteo je Ist u cilju izviđanja.

na motoru, nije uspeo da se povrati u bazu, već je zarobljen od motornog jedrenjaka *Lahor* 17 decembra, 1,5 nm severno od Prolaza Zapuntel i dotepljen u Zadar.

Tek početkom 1945 Nemci su zabeležili prvi uspeh. Četiri torpedna čamca koja su pošla u napad na luku Molat potopila su oko 22 časa 4 januara u Prolazu Maknare jedan britanski patrolni čamac i potom izbacila dva torpeda na luku Molat koja nisu eksplodirala.

Polovinom januara i u februaru Nemci će pokušati da prodru u dve naše veće luke i potope britanske lake krstarice koje su se u njima nalazile. U napadu na krstaricu *Kolombo* («Colombo») sa 2 torpiljarke, 4 torpedna i 2 eksplozivna čamca u noći 18/19 januara, Nemce je odbila britanska bliska patrola pred Zadrom pri čemu su napadači izgubili jedan brod. Zbunjeni britanskom vatrom, izbacili su oko 7 torpeda koja su sva eksplodirala na severnoj obali otoka Ugljana. No, ovaj neuspeh nije ih obeshrabrio. Tri sedmice kasnije pokušali su da napadnu i Splitsku luku.

Napad eksplozivnih čamaca na Splitsku luku

Polovinom novembra 1944 uplovila je u Split britanska laka krstarica *Delhi* i ostala duže vreme u luci vezana uz gat Sv. Duje.⁵⁹

Dugotrajan boravak krstarice u Splitskoj luci nije mogao ostati za Nemce neopažen. Nemački mornarički štab u Puli odlučio je početkom februara da napadne krstaricu.

U nedelju, 11 februara u 10 časova, isplavilo je iz Pule 5 eksplozivnih čamaca u pratnji jednog čamca-matice. Odred je dobio naređenje da potopi krstaricu, s tim da izbegava dodir sa britanskim torpednim čamcima i

⁵⁹ *Delhi* je uplovila u Split 11 novembra, a nekoliko dana kasnije uplovila je u Zadar krstarica *Kolombo*.

Delhi se nalazila sa severne strane gata Sv. Duje vezana uz potopljeni rumunski brod *Balčik* čija se paluba, zbog male dubine, nalazila iznad morske površine. Uz levi bok krstarice *Delhi* bio je vezan jedan desantno-jurišni čamac.

Balčik je bio zapaljen i potopljen za vreme nemačkog bombardovanja Splita, 11 i 13 septembra 1943. Posle rata brod je dignut iz mora, opravljen i uvršćen u našu trgovačku mornaricu pod imenom *Vojvodina*.

da pri nailasku avijacije prekine vožnju. Ukoliko se pred Splitskom lukom zateknu na sidrištu neki veći brodovi, trebalo je i njih potopiti. U slučaju da je barikada zatvorena, jedan eksplozivni čamac udarom o nju imao je da napravi prolaz ostalim čamcima. Po izvršenom zadatku, matični čamac je sa prikupljenim ljudstvom imao da se vrati u bazu.

Po isplavljenju iz Pule, na jednom od čamaca došlo je do kvara motora kod Rta Kamenjak zbog čega se čamac morao vratiti nazad. Ostalih 5 čamaca produžilo je nesmetano sve do sumraka kada je prviput opažena avijacija. Čamci su se zaustavili, iskoristivši ovaj prekid vožnje za popunu pogonskog materijala sa matičnog čamca. Oko 0.30 časova 12 februara odred je došao do o. Drvenik gde je nastao kvar na matičnom čamcu. Dok su Nemci pokušavali da otklone kvar, ispaljen je u pravcu njih jedan puščani metak i potom pokazan jedan svetlosni signal. Pretpostavljajući da su u pitanju britanski čamci, Nemci su se pritajili nastojeći da stvore utisak da se radi o ribarima, što im je pošlo za rukom te nisu bili napadnuti.⁶⁰ Kako su se svi pokušaji da se matični čamac popravi završili neuspehom, čamac je napušten pošto mu je dno probijeno čekićem, a jedan od eksplozivnih čamaca preuzeo je ulogu matičnog čamca. Međutim, plutajući u vodama Drvenika, Nemci su izgubili orijentaciju i samo zahvaljujući činjenici što Split nije bio zamračen, uspeali su posle nekoliko časova neizvesne vožnje da otkriju luku.⁶¹ Izdato je naređenje za napad i čamci su povećali brzinu. Čamac

⁶⁰ Mogućno je da je metak ispaljen sa naše baterije na Rtu Novica, otok Veliki Drvenik jer, da su to bili britanski čamci, oni bi verovatno ispalili topovski hitac i približili se da ustanove o kakvim se čamcima radi.

⁶¹ Izgleda da su Nemci vozili duž južne obale otoka Šolte i prošli kroz Splitska Vrata. Tu je u pravcu njih bilo ispaljeno nekoliko pušćanih metaka, verovatno sa baterije na Braču. Ovo se može zaključiti na osnovu saslušanja jednog od zarobljenih Nemaca koji, između ostalog, kaže: »Izgubili smo se u blizini jednog otoka koji je bio jako dugačak i nije mu bilo kraja. Tek mnogo kasnije pronašli smo jedan kanal kroz koji smo vozili. Tu su pali opet pojedinačni meci iz puške, ali nas nisu pogodili.«

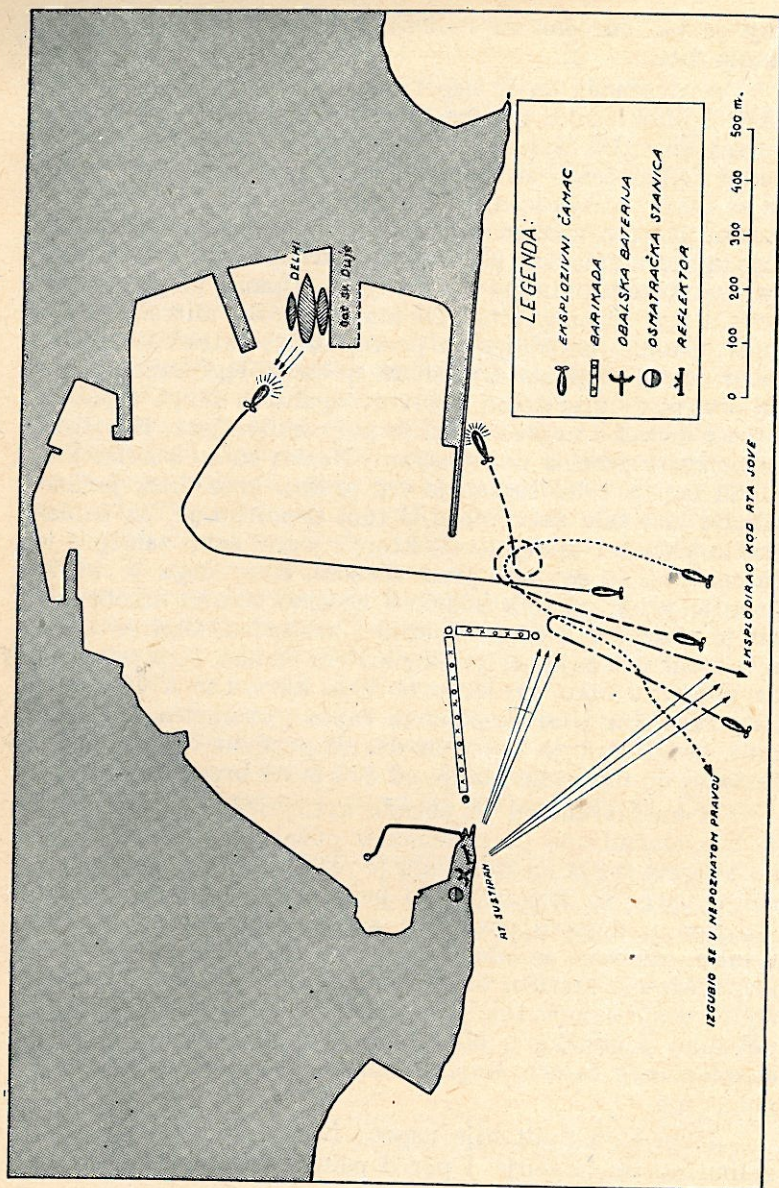
Nemački napad na splitsku luku pominje se u našoj dokumentaciji kao napad »živih torpeda«, što je pogrešno. (Materijali, br. inv. 259, operativni izveštaji, str. 139—149).

koji je bio određen za rušenje barikade vozio je ispred ostala dva.

Verovatnoća da bi neprijatelj mogao u to vreme napasti Splitsku luku s mora bila je veoma mala, pa i mere opreza nisu bile naročito stroge. Britanski minolovci i torpedni čamci često su uplovljavali i isplivljavali iz luke, te se otvor barikade nije ni noću zatvarao. Zbog toga je razumljivo što snažan šum motora koji se čuo oko 5.30, nije upočetku izazvao nikakvo podozrenje dežurnih organa na osmatračkoj stanici i bateriji Sustipanu (1 protivtenkovski top 40 mm, 1 top 20 mm i 1 teški mitraljez 13.5 mm). Shodno uobičajenom postupku, osmatrač je ispalio jedan metak iz puške tražeći da se čamci legitimišu. Kada na prvi poziv nije dobio odgovor, ispalio je drugi, a potom i treći metak i najzad rafal iz puškomitraljeza. Koristeći se neizvesnošću na našoj strani, Nemci su se sasvim približili luci, a čelni čamac je već prošao kroz ulaz, jer barikada nije bila zatvorena. U tom trenutku je, na osmatračkoj stanici upaljen reflektor; njegov snop zaslepio je čamce koji su se našli pred ulazom, zbog čega je nešto kasnije jedan od njih udario o spoljnu stranu lukobrana, ali je reflektor ujedno osvetlio i krstaricu. Ona se našla u teškom položaju jer je eksplozivni čamac, koji je uspeo da proдре u luku, prešao u borbeni kurs. Otvorivši vatru i na reflektor i na eksplozivni čamac, krstarica je prekinula osvetljavanje i uspela da eksplozivni čamac uništi kada se on našao na manje od 100 m od broda.

U međuvremenu je posada artiljeriskih oruđa, koja je bila alarmirana pucnjevima iz pušaka i puškomitraljeza, zauzela svoja mesta. Kada je reflektor, koji je po otvaranju vatre sa krstarice bio privremeno ugašen, ponovo stavljen u dejstvo osvetlivši sada prostor pred ulazom u luku, otvorena je odmah vatra na preostala dva eksplozivna čamca. Matični čamac koji je od posade bio napušten i vozio samostalno prema Čiovu, eksplodirao je posle nekoliko pogodaka u blizini Rta Jove. Sudbina četvrtog eksplozivnog čamca, koji je odustao od napada, ostala je neizvesna.

Napad na Split nije uspeo; Nemci su postigli samo delimično iznenađenje. I pored psihičke nepripremljenosti

Stica 23. — Napad eksplozivnih čamaca na Splitsku luku

na akciju ovakve vrste, posada na Sustipanu pokazala je u odlučnom trenutku dovoljno umešnosti i energičnosti. Pri svemu tome ne može se izbeći ni utisak da je malo nedostajalo pa da napad uspe.⁶²

Da Nemci nisu izgubili toliko vremena na traženju Splitske luke, otpala bi potreba da, približavajući se Splitu, voze svom snagom i time odaju svoje prisustvo jakim šumom motora punih 15 minuta pre izvršenja napada. Da su znali da se barikada ne zatvara, mogli su se sa sva tri čamca laganom vožnjom približiti luci, a onda prodreti u nju. U tom slučaju ne bi se mogla blagovremeno otvoriti vatra sa oruđa na Sustipanu, jer su se ona posedala tek na znak uzbune.

Pokušaj napada na krstaricu *Delhi* bio je poslednja značajnija akcija nemačkih pomorskih snaga u Jadranu. Postignuti rezultati mogu se oceniti kao veoma skromni. U noćnoj borbi Nemci su znatno zaostajali za Britancima. Razlog nije ležao samo u pomanjkanju radara na nemačkoj strani, već i u nedostatku odlučnosti i, po svojoj prilici, u slaboj pripremi za noćna dejstva. Karakteristično je da su Nemci, vodeći noćnu borbu na znatno većim udaljenostima od Britanaca, dopuštali da se sukobi u kojima su imali izrazitu materijalnu nadmoć, naprimera, u nekim borbama sa našim brodovima — završe neodlučno ili njihovim porazom.

⁶² Nemački eksplozivni čamci bili su od drveta, dužine oko 5 metara, sa snažnim benzinskim motorom. Na pramcu je u cilindričnoj posudi bilo smešteno oko 200 kg eksploziva sa udarnim upaljačem. Čim bi se čamac usmerio na cilj, upaljač je, pokretom jedne poluge, odvajao kratki deo krme na kome je sedeo. Taj deo je bio izrađen kao drveni sanduk i upaljač je mogao, služeći se sa dva kratka vesla, doći do mesta ugovorenog sa matičnim čamcem ili do obale.

Prema britanskim podacima (Taffraill, Western Mediterranean, str. 417) prvi EČ udario je u jedno desantno-iskreno sredstvo vezano uz krstaricu, odbio se i eksplodirao; drugi EČ uništila je krstarica, treći, zaslepljen reflektorom, udario je u lukobran, a četvrti je uništila jugoslovenska baterija.

Kontradikcija između naših i britanskih podataka u pogledu prvog EČ nije mogla biti raščišćena. Britanski navodi, po kojima je taj EČ eksplodirao posle udara o desantni čamac vezan uz krstaricu ne potiču iz zvaničnih izvora. Nije isključeno da su njihovi navodi ipak tačni, jer opsežna traganja za četvrtim eksplozivnim čamcem, preduzeta odmah posle napada, nisu urodila plodom.

III DEO

JUGOSLOVENSKA MORNARICA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

(april — maj 1945)

VI

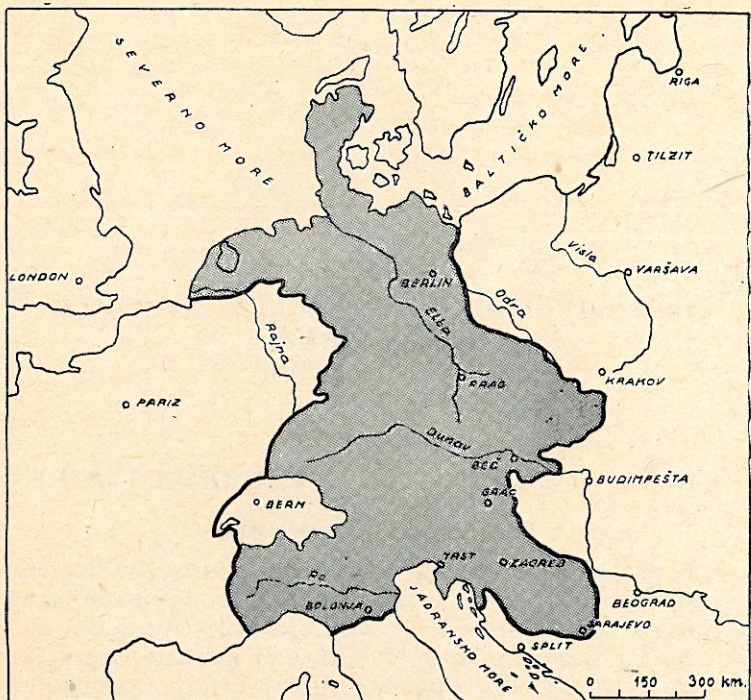
OSLOBOĐENJE HRVATSKOG PRIMORJA I ISTRE

Plan završnih operacija

U proleće 1945 godine saveznički frontovi — Istočni, Zapadni i Južni, slili su se u jedinstveni front strategiskog okruženja Nemačke sa koga se Hitlerovoj vojnoj sili mogao zadati smrtni udarac. Planirajući završne operacije, saveznici su dodelili Jugoslovenskoj armiji samostalni sektor toga fronta, od reke Drave do Jadranskog Mora, izražavajući joj na taj način kako priznanje za dotadašnje uspehe, tako i poverenje u njene borbene mogućnosti.

Plan o koordinaciji završnih operacija između NOVJ i savezničkih armija u Mađarskoj i Italiji, načinjen je februara 1945 u Beogradu na sastancima maršala Tita sa maršalom Tolbuhinom i feldmaršalom Aleksanderom.

Pre početka opšte ofanzive, koja je bila planirana za prvu sedmicu aprila, došlo je do prenaoružanja gotovo svih naših divizija novom borbenom tehnikom i značajnih organizacionih izmena. Vrhovni štab preimenovan je u *Generalštab JA*, a NOVJ u *Jugoslovensku armiju*. Mornarica NOVJ dobila je naziv *Jugoslovenska mornarica*, a umesto pomorskih obalskih sektora i mornaričkih stanica formirane su pomorske komande i pomorske obalske komande.

Skica 24. — Evropski front, aprila 1945

Nemački front u Jugoslaviji držala je Grupa armija »E« sa štabom u Zagrebu, čije su snage, računajući tu i kvislinške jedinice, iznosile oko 300.000 vojnika. Dok su severno od Save Nemci držali neprekidan front pretežno rovovskog tipa, dotle su južno od Save, sve do mora, imali samo niz uporišta na komunikaciskim čvorovima. Naše snage bile su svrstane u tri operative grupacije: severnu (3 i 1-va armija), centralnu (2-ga armija) i južnu (4-ta armija). Sa mornaricom, vazduhoplovstvom, Korpusom narodne odbrane i pozadinskim jedinicama, Jugoslovenska armija je u to vreme brojala do 800.000 vojnika.

Plan Vrhovnog komandanta bio je sledeći:

»Osloboditi naše narode od fašističko-okupatorskih snaga na njihovoj celokupnoj etničkoj teritoriji, uključu-

jući Slovenačko primorje i Korušku i u tom cilju preduzeti ofanzivu svim snagama JA, opkoliti i uništiti glavne snage Grupe armije »E« u četvorouglu Trst — Celovec — Maribor — Zagreb, usmeravajući glavni manevar — svojim krilnim grupacijama — dolinama Save i Drave ka Koruškoj i uz Jadransku obalu prema Trstu, a zatim dolinom Soče ka Koruškoj«. ¹

Četvrta armija, ² kojoj je bio poveren deo fronta uz more, predvidela je izvršenje svog zadatka u vidu dve armijske operacije: Ličko-primorske i Tršćanske.

Ličko-primorska operacija obuhvatala je razbijanje i uništenje snaga nemačkog 15 armiskog korpusa u Lici, Gorskom Kotaru i Hrvatskom primorju, a Tršćanska operacija oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta. Predviđalo se da će prva operacija biti završena do kraja aprila, a druga do kraja maja.

Tršćanska operacija, koja je bila u daljoj vremenskoj perspektivi, nije detaljno planirana, dok je izvođenje Ličko-primorske operacije predviđeno u dve etape:

prva — do izbijanja na liniju Bihać — Otočac — Rab i

druga — do izbijanja na bivšu jugoslovensko-italijansku granicu.

Pomorska komanda Severnog Jadrana, kojoj suodeljena sva raspoloživa sredstva mornarice, bila je operativno potčinjena Štabu 4 armije, a bilo je predviđeno da je pomaže i saveznička avijacija. Ostalim pomorskim komandama bile su ostavljene samo najneophodnije snage i sredstva za odbranu obale, pomorskih komunikacija i održavanje saobraćaja.

¹ Generalpukovnik Velimir Terzić: Uloga JA u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, VIG br. 2—3/55.

² Formirana je 1 marta 1945. U njen sastav su ušli: 8 korpus (9, 19, 20 i 26 divizija), 11 korpus (13, 35 i 43 divizija), 7 korpus (15 i 18 divizija), a nešto kasnije i 9 korpus (30 i 31 divizija).

Pri 9 korpusu, počev od 26 septembra 1944, delovala je tzv. Mornarička grupa. Ona je imala štab sa prištapskim delovima, mornarički bataljon od oko 150 boraca u sastavu 30 divizije, mornarički odred Kopar, od 30 boraca u području Trst—Novigrad i mornaričke obaveštajne stanice Trst, Tržić, Pliskavica. Posle oslobođenja Istre i Trsta formirana je Pomorska obalska komanda (POK) Trst od delova ove mornaričke grupe.

Situacija na frontu 4 armije

Front 4 armije obuhvatao je obalni pojas u širini od oko 80 km, od gornjeg toka Une do mora. Pred frontom, na liniji Karlobag — Udbina — Una, neprijatelj (25 armijski korpus sastava 737 i 392 nemačka i 10 i 11 ustaško-domobranska divizija) imao je u grupnom rasporedu, računajući tu i njegove trupe u taktičkoj dubini, nekih 20 bataljona, a dublje u pozadini gotovo još toliko snaga. Ustaško-domobranske divizije bile su po delovima izmešane sa nemačkim trupama i taktički podređene nižim nemačkim komandantima, a ne kao celina neposredno Štabu 15 korpusa.

Na području Pula — Rijeka — Lošinj Nemci su imali oko 50 ratnih i pomoćnih brodova koje su upotrebljavali za obezbeđenje i održavanje saobraćaja. Verovatnoća da Nemci angažuju neke od ovih brodova u času našeg iskrcavanja na otoke, bila je minimalna.

Nemačke snage na otocima bile su grupno raspoređene. Osnovicu tog rasporeda činili su položaji obalske artiljerije, a raspored pešadiskih jedinica bio je podređen potrebama obezbeđenja tih položaja i najznačajnijih luka na otoku. U nedostatku avijacije i pomorskih snaga, Nemci su pokušali da velikim brojem mina zapreče prodor u Kvarnerić, Kvarner i Riječki Zaliv.

Od naših snaga, u oslobođenju otoka trebalo je da učestvuju jedinice 9 i 26 divizije, Kvarnerski odred mornaričke pešadije i Kvarnerski pomorski sastav. Bilo je predviđeno da naša iskrcavanja potpomažu Saveznici svojim lakim pomorskim snagama i avijacijom. Prema posebnom ugovoru, i divizion od 8 motornih topovnjača bivše JRM koji je bazirao u Ankoni, izvršavao bi zadatke postavljene od komande Jugoslovenske mornarice.

Opšti odnos snaga bio je 5 : 1 u našu korist, a i borbeni moral naših jedinica bio je znatno viši od neprijateljskog. Međutim, Nemci su još i tada predstavljali protivnika koji se nije smeo potcenjivati, koji se vrlo nerado predavao partizanima i koji je bio spreman da se čak ogorčeno bori, zaslepljen propagandom o novom tajnom oružju ili političkim razmiricama Saveznika koje bi se mogle pretvoriti u međusobni rat. Za nas je tolika nad-

moćnost bila dobrodošla i nužna, jer su se postavljeni voj-
nopolitički ciljevi mogli dostići samo brzim rešavanjem
zadataka koji su vodili ostvarenju tih ciljeva.

Ofanziva na frontu 4 armije započela je 20 marta, a
bila je usmerena na sektor neprijateljske odbrane kod
Bihaća.³ Posle oslobođenja ovog grada, započele su borbe
i na primorskom delu fronta 4 armije napadom na Gospić,
Karlobag i iskrcavanjem na otok Pag.

Oslobođenje o. Paga

(4—5 aprila 1945)⁴

Na otoku Pagu neprijatelj je imao utvrđene garni-
zone u mestima Pag i Novalja, ukupne jačine do 350 ljudi.
Na Vidovcu iznad Karlobaga bila je jedna baterija od
dva topa 105 mm koja je branila prilaze utvrđenom gar-
nizonu Pag.

Jedan bataljon mornaričke pešadije, prebačen u su-
mrak 3 aprila na o. Pag, imao je da obezbedi područje
iskrcavanja 1-ve i 2-ge kolone, od u. Bas (u. Mlinica) do
u. Grabovac (u. Gorička),⁵ a po završenom iskrcavanju
bataljon bi ostao u brigadnoj rezervi.

Kvarnerski pomorski sastav je sa tri NB imao da
patrolira u Planinskom Kanalu pred Paškim Vratima, a
sa četiri PČ sa zapadne strane o. Paga, pred iskrenim lu-
kama 2-ge i 3-će kolone. Oslobođenje Paga Saveznici su
imali da potpomognu sa 2 topovnjače, 1 baterijom haubi-
ca, i 1 eskadrilom jurišnih aviona.

Početak napada na Pag određen je za 6 časova 4
aprila.

³ Sa feldmaršalom Aleksanderom bilo je ugovoreno da naše snage za-
počnu ofanzivu prema Lici i Gorskom Kotaru najkasnije do 30 marta da bi
na sebe privukle snage 97 nemačkog korpusa iz rejonu Istra — Slovenačko-
primorje.

⁴ Datumi označavaju dane u kojima se vodila borba na otoku, a ne
početak i završetak operacije.

⁵ Geografski nazivi dati su prema sekciji 1 : 100.000. Oznake u zagradi
označavaju nazive na pomorskim kartama.

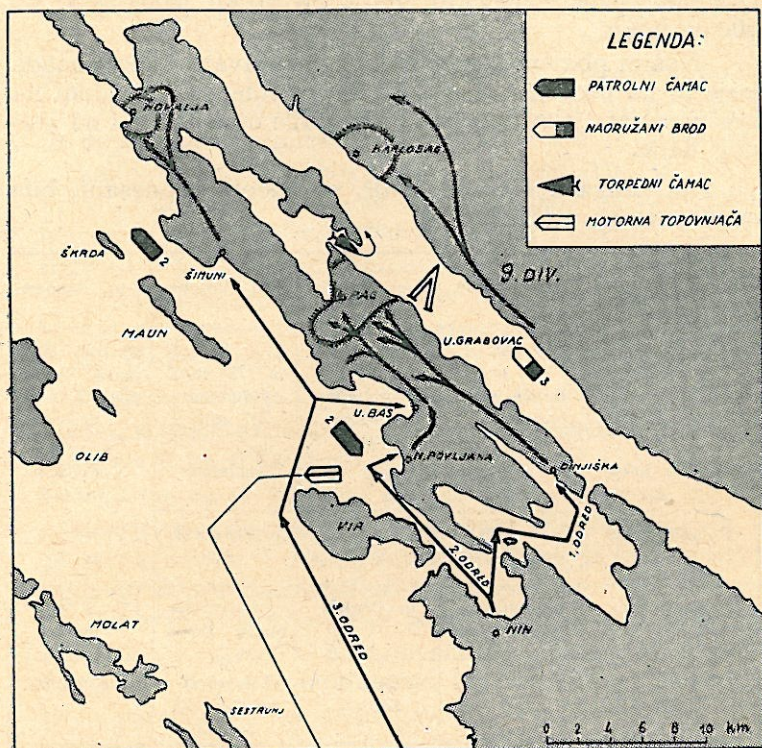
Naše snage određene za napad bile su svrstane u tri kolone:

	1-va kolona	2-ga kolona	3-ća kolona
Sastav	jedan bat. 3 brigade, jedna baterija haubica 75 mm, 1 PČ, 3 des. splava	jedan bat. 3 brigade; jedna baterija 105 mm, 4 MJ, 1 des. splav	dva bat. MP, 4 MJ, 2 PČ
Ukrčne luke	N i n		Zaton
Iskrcna mesta	u. Dinjiška	1. Nova Poveljana, u. Bas (za artiljeriju)	1. Šimuni
Objekti napada	s. P a g		s. Novalja
Svega: 1850 vojnika			

Prebacivanje jedinica 3 brigade izvršeno je sa izvešnim začašnjenjem, zbog toga što njeni borci nisu bili izvežbani za brzo ukrcavanje i iskrcavanje. Artiljerijska i avijacijska priprema počela je na vreme, ali je morala biti prekinuta zbog jake kiše i slabe vidljivosti. Novalja je bila oslobođena posle kraće borbe, dok je neprijateljski garnizon u Pagu savladan tek u predvečerje sledećeg dana posle žilavog otpora.

Oko ponoći 4/5 aprila brodovi koji su patrolirali pred Paškim Vratima, pojačani sa još dva PČ, imali su kratkotrajan okršaj sa jednim nemačkim torpednim čamcem, koji se, vozeći maksimalnom brzinom, probio kroz Paška Vrata prema severu. Nešto kasnije naša patrola vodila je kratkotrajnu borbu sa još 2 broda za koje se kasnije ustanovilo da su britanski. Nesporazum je nastao zbog toga što su britanski brodovi ušli u područje gde se nisu smeli nalaziti.

Savezničko vazduhoplovstvo uspešno je tuklo otporne tačke na prilazima Pagu, ali je vatrena podrška, koju su pružale topovnjače, bila neefikasna i često opasna za naše jedinice.

Skica 25. — Oslobođenje o. Paga

Oslobođenje o. Raba (12 aprila 1945)

Posle oslobođenja Paga, Karlobaga i Jablanca bili su stvoreni preduslovi i za oslobođenje o. Raba.

Na otoku Rabu neprijatelj je imao utvrđene položaje na Rtu Stojan, Rtu Krištofor i oko mesta Rab. Na svim

položajima bili su izgrađeni betonski bunker i opasani bodljikavom žicom. Obalska artiljerija sastojala se od 15 topova kalibara 120, 88 i 76 mm, a za neposrednu zaštitu položaja bilo je 15 protivavionskih topova i mitraljeza. Ukupna jačina nemačkih snaga na otoku iznosila je do 500 vojnika.

Našim planom predviđeno je iskrcavanje jakih snaga koje bi uz podršku artiljerije, istovremenim napadom na sva neprijateljska uporišta, oslobodile otok u roku od jednog dana.

Od snaga 9 divizije i MP, određenih za desant, bile su formirane 4 kolone:

	1-va kolona	2-ga kolona	3-ća kolona	4-ta kolona
Sastav	tri bat. 3 br., prišt. delovi 9 divizije	jedan bat. 3 br., dva bat. 2 br., jedna baterija	dve baterije 75 mm, jedna bat. 47 mm	tri bat. MP, jedna baterija 75 mm
Ukrne luke	K a r l o b a g		Jablanac	Novalja i Tovarnele
Polazne luke	P r i z n a		u. Zavratinca	
Iskrcna mesta	jugoistočna obala Raba	u. Crnika	jugoistočna obala Raba	j-i od Kalifronta
Objekti napada	Rab	Rab i Rt Stojan	Rab (artiljerijska podrška)	Rt Krištofor
Svega: 3434 vojnika				

Na osnovu stečenih iskustava iz iskrcavanja na Pag, bile su predviđene i ukrcne i polazne luke. U ukrcnim lukama trupe bi se u toku dana ukrcale tako da do večeri brodovi mogu stići u polazne luke i poći iz njih u određeno vreme. Pored toga, predviđeno je da se na svim iskrcnim tačkama, pre dolaska pojedinih odreda, iskrcaju manje snage za uspostavljanje i obeležavanje mostobrana.

Konvoji četvrte kolone koja se formirala u Novalji i Tovarneli na o. Pagu, imali su zadatak da se sjedine u sredini prolaza između o. Dolfin i o. Trstenik, a potom da nastave zajednički vožnju do mesta iskrcavanja. Jedan naoružani brod bio je određen za patroliranje na području gde je trebalo da dođe do sjedinjenja konvoja, stim što bi se posle toga priključio neposrednom osiguranju kolone.

Naoružani brodovi i patrolni čamci bili su angažovani za neposredno osiguranje brodova na maršu, a potom za blokadne patrole. Jedan odred od 4 motorne topovnjače bivše JRM predviđen je za blokadnu patrolu pred južnim ulazom u Krčki Zaliv, a dva britanska torpedna čamca za patrolu u Velebitskom Kanalu.

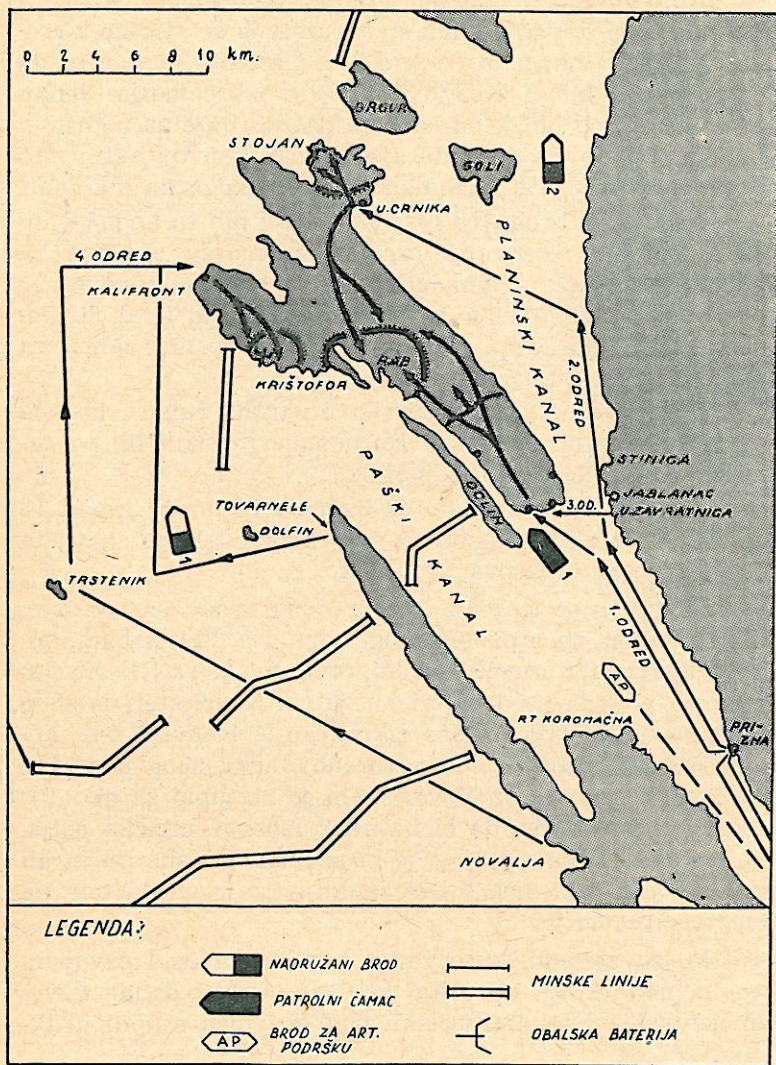
Dva saveznička artiljeriska desantna čamca, koji bi se nalazili severno od Rta Koromačna, pružili bi, po zahtevu trupa, artiljerisku podršku.

Iskrcavanje je trebalo da bude završeno do 3 časa 12 aprila, a početak napada na sva neprijateljska uporišta određen je za 6 časova 12 aprila.

Trupe su se iskrcale na određena mesta sa izvesnim zakašnjenjem zbog uzburkanog mora. Na 2-gu kolonu, koja se iskrcavala u uvali Crnika, otvorena je sa Rta Stojan jaka ali neprecizna artiljeriska vatra. Neprijatelj je zbog jake mesečine otkrio naše iskrcavanje. Konvoji 4-te kolone nisu se sjedinili na ugovorenoj tački, zbog pogrešne navigacije konvoja iz Novalje. On je otstupio za oko 100 od naredenog kursa da bi navodno izbegao minska polja, no pri svemu tome prošao je kroz četiri minske linije, ali srećom bez posledica.⁶ Do sjedinjenja je došlo tek na tački iskrcavanja.

Po završenom iskrcavanju napadnuta su i osvojena sva neprijateljska uporišta do podne istog dana. Saveznički brodovi za artiljerisku podršku nisu stupili u ak-

⁶ To se ustanovilo tek pošto nam je došla do ruku nemačka minska karta koja je pronađena posle desanta na Rab u lučkom zastupstvu Karlobag od strane obaveštajnog oficira II POS-a.

Skica 26. — Oslobođenje o. Raba

ciju zbog toga što veza sa osmatračima na kopnu nije blagovremeno uspostavljena.

Zauzećem Raba bila je završena prva etapa Ličko-primorske operacije i to 3 dana pre predviđenog roka.

Oslobođenje o. Krka

(17 aprila 1945)

Tri dana pre oslobođenja Raba, jedinice 26 divizije oslobodile su Senj, ali se ova luka nije mogla koristiti sve dok je neprijatelj u svojim rukama držao otok Krk. Bilo je isto tako važno što pre ovladati otocima Cres i Lošinj da bi se neprijateljskim pomorskim jedinicama skoncentrisanim u Riječkom Zalivu, zatvorio izlaz kroz Veliki Vratnik (Vela Vrata). Zbog toga je bilo predviđeno da se angažovanjem jačih snaga oslobode istovremeno otoci Krk, Cres i Lošinj. Međutim, ovaj plan je morao biti napušten jer Pomorska komanda Severnog Jadrana nije imala na raspolaganju dovoljno broskog prostora, a Saveznici nisu bili voljni da nam iziđu u susret izgovarajući se na razne načine. Tako je konačno odlučeno da se prevoženje izvrši našim sredstvima i to prvo na Krk, a onda na Cres i Lošinj.

Na otoku Krku neprijatelj je imao nekoliko utvrđenih garnizona i to u Omišlju, Malinskoj, Krku, Puntu, Baški Staroj i Baški Novoj sa oko 500 vojnika i 15 topova kalibra 47—90 mm.

Mostobran na području Petrina — Vrbnik imao je da obezbedi jedan bataljon 3-će brigade koji bi se iskrcao u 1. Petrina po padu mraka 15 aprila.

Blókadne patrole bile su predviđene u Vinodolskom Kanalu i istočno od Senjskih Vrata.

Saveznička avijacija i dve motorne topovnjače trebalo je da učestvuju u pripremi napada koji je određen za 7 časova 16 aprila.

Za oslobođenje Krka bile su angažovane jedinice 26 divizije. Kao i u prethodnim desantima, tako je i u ovom

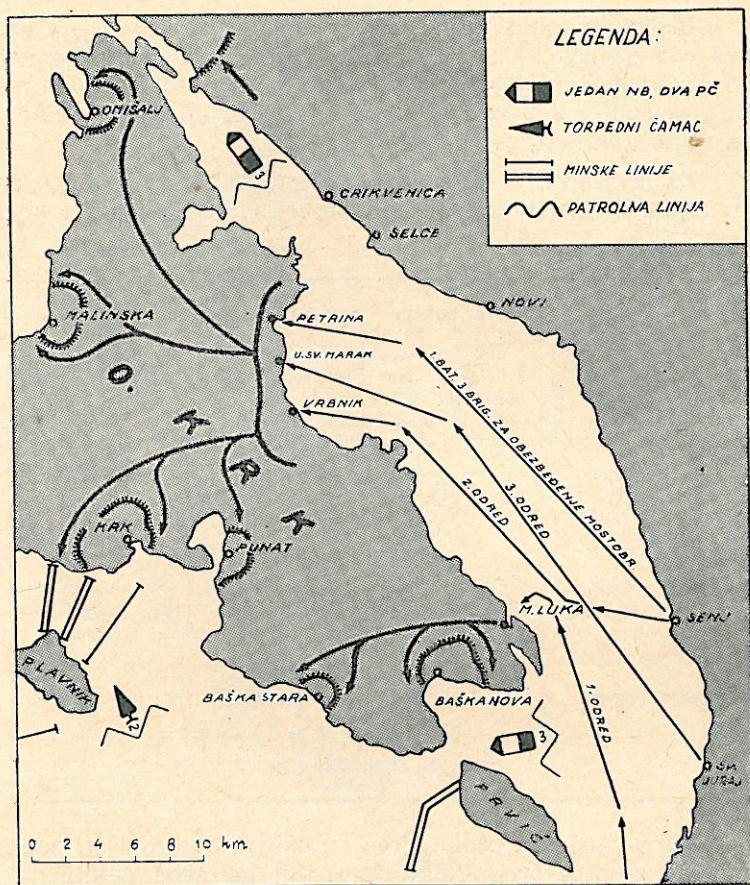
bilo predviđeno da se napadnu sva neprijateljska uporišta istovremeno, u kom cilju su formirane tri kolone:

		1-va kolona	2-ga kolona	3-ća kolona
S s t a v	pešadijske jedinice	dva bat. MP, jedna bater. 75 mm	11 brigada, dva bat. 3 brigade, art. divizion	1-va brigada
	transportni brodovi	četiri MJ, jedan des. splav	šest MJ, jedan LCT, dva des. splava	četiri MJ, dva des. splava
	neposredno osiguranje	jedan NB, dva PČ	—	—
Ukrne luke		Rab	Senj	Sv. Juraj
Iskrne luke		u. Mala Luka	Vrbnik	u. Sv. Marak
Objekti napada		Baška Stara i Nova	Krk i Punat	Omišalj i Malinska
Svega: 3900 vojnika				

Najduži put imala je da prevale 1-va kolona; ona je isplovila iz Raba u 16 časova 15 aprila, no kad je dospela do otoka Goli, bila je vraćena zbog jake bure. Iskrcavanje je odloženo za 24 časa.

Izjutra, 17 aprila sve jedinice bile su spremne na polaznim položajima za napad.⁷ Očekivalo se dejstvo avije i topovnjača, no saveznička pomoć je iz nepoznatih razloga izostala. Napad je ipak izvršen, ali sa zakašnjenjem od pola sata. Izuzev nemačkih garnizona u Baški Staroj i Novoj koji su se predali bez borbe, ostali su, uz mestimično jači otpor, savladani do večeri istog dana.

⁷ Jedan saveznički LCT koji je bio predviđen za prebacivanje artiljerijskog divizion, nije stigao te zbog toga ni divizion nije prebačen na Krk.

Skica 27. — Oslobođenje o. Krka

Oslobođenje o. Cresa i Lošinja (20—21 aprila 1945)

Na otocima Cresu i Lošinju glavni neprijateljski utvrđeni položaji bili su na krajnjem severnom delu o. Cresa i oko luka Cres, Osor i Mali Lošinj. Ukupna jačina neprijateljskih snaga na otoku iznosila je oko 1.000 ljudi, 57 topova od čega 23 protivavionskih.

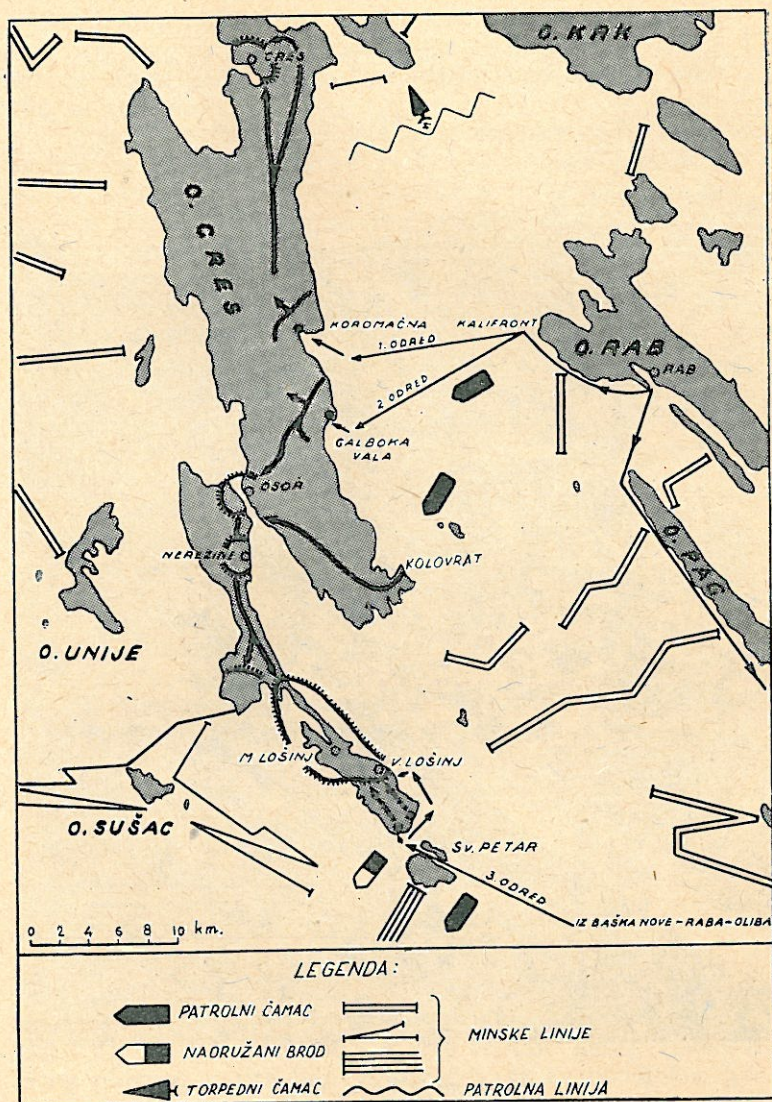
Našim planom je predviđeno da se iskrcavanjem sa dva odreda na o. Cres, a jednim na o. Lošinj, istovremeno napadnu neprijateljska uporišta Cres, Osor i Mali Lošinj, a posle oslobođenja Cresa da se likvidiraju uporišta na severnom delu ovog otoka.

Za izvršenje ovog zadatka angažovane su jedinice 9 divizije i Kvarnerskog odreda MP. Formirane su tri kolone:

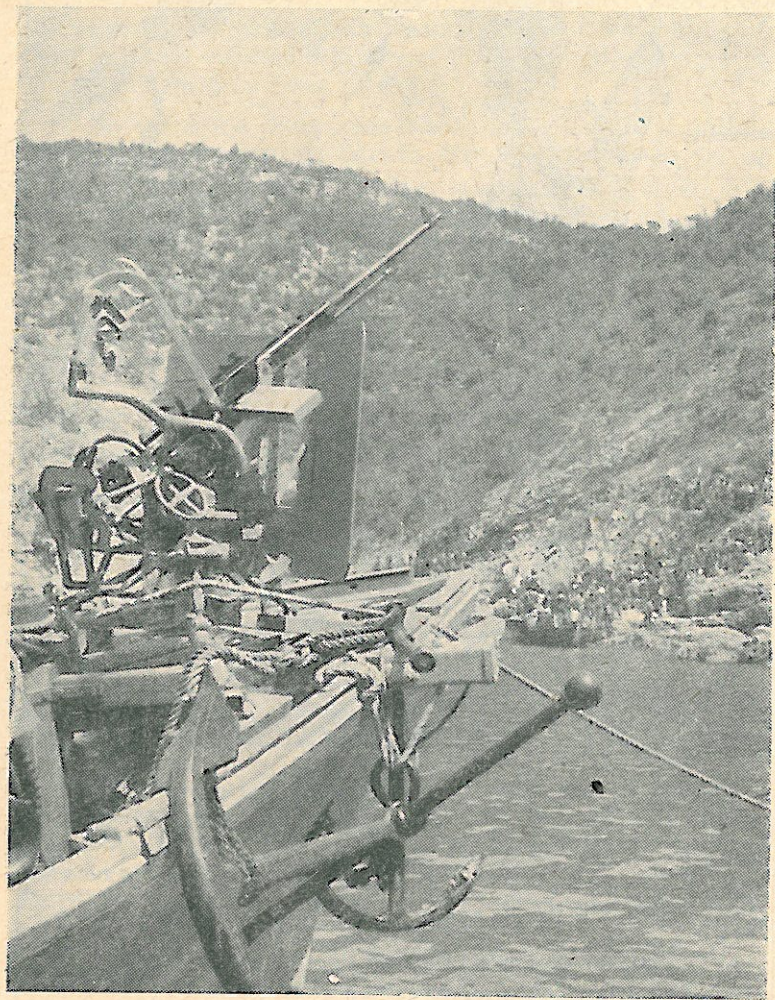
	1-va kolona	2-ga kolona	3-ća kolona
Sastav	2 brigada, dva bataljona MP, art. divizion	tri bat. 3 brigade	dva bat. MP, jedna bater. 75 mm
Ukrce/luke	R a b		Baška Nova
Polazne luke	R a b		Olib
Iskrcna mesta	u. Koromačna	Galboka Vala	jugoistočna obala o. Lošinja
Objekti napada	Cres	Osor	V. i M. Lošinj
Svega: 4586 vojnika			

Iskrcavanje na otoke Cres i Lošinj Saveznici su pomogli svojim brodovima preuzevši na sebe delimično transport trupa i njihovo neposredno osiguranje, blokadnu patrolu pred Plavničkim Kanalom i vatrenu podršku sa mora.⁸

⁸ Kapetan bojnog broda Tomšić objašnjava ovaj saveznički postupak sledećim rečima: »Međutim, kad su se uverili posle desanta na o. Krk (koji smo izveli sopstvenim sredstvima i bez njihove pomoći), da ćemo biti u stanju da uspešno izvršimo desant na ostrvo Cres, dodelili su nam 5 desantnih brodova i dve topovnjače, jer bi u protivnom njihov dalji boravak u našem Jadranu, očigledno bio nepotreban«. (Janez Tomšić: Oslobođenje naših ostrva, izd. Voj. dela, Beograd 1949, str. 34).

Skica 28. — Oslobođenje o. Cresa i Lošinja

Iskrcavanje na o. Cres

Prilikom planiranja, datum iskrcavanja na Cres i Lošinj nije mogao biti preciziran jer se čekalo naređenje 4 armije. Kada je 18 aprila to naređenje primljeno, pristupilo se izvršenju zadatka.

U noći 18/19 aprila četa automatičara 3-će brigade prebačena je na o. Cres u l. Kolovrat sa zadatkom da posedne kotu 34 (3 km j-i od Osora), a po završenom iskrcavanju 2-ge kolone da se prebaci gumenim čamcima na Lošinj i napadne Osor sa jugozapadne strane, istovremeno sa 2 kolonom, i na taj način onemogućiti neprijatelju izvlačenje trupa i razaranje mosta kojim je o. Cres bio povezan sa o. Lošinjom.

Sledeće noći kolone su prispele na određena mesta. Do večeri 20 aprila sva neprijateljska uporišta savladana su, a u toku sutrašnjeg dana likvidirani su i neprijateljski položaji na severnom delu o. Cresa.⁹

Oslobodenjem Cresa i Lošinja stvoreni su potrebni uslovi za iskrcavanje na Istru.

Oslobodenje Istre

Posle izbijanja na severnu obalu otoka Cresa naše jedinice je od Istre odvajao samo kanal širok oko 3 nm, gusto zatvoren minama.

Najbliži nemački garnizoni nalazili su se u Plominu i Lovranu, dok je težište nemačke protivdesantne odbrane bilo na užem području Rijeke i Pule. Strma istarska obala na području kanala dozvoljavala je iskrcavanje samo u određenim lučicama koje su imale vezu sa zaleđem. Na izbor iskrenog mesta uticao je, pored toga, i raspored minskih polja koji nam je bio tačno poznat. Procenom svih navedenih faktora odlučeno je da se iskrcavanje izvrši u luci Brseč.

Glavni problem koji je pri prevoženju u Istru trebalo rešiti, bio je kako da se obezbedi potrebna količina brodskog prostora. Od Saveznika se pomoć za iskrcavanje u Istru nije mogla očekivati, a dve trećine našeg raspoloživog plovnog parka bilo je angažovano za neodložne po-

⁹ Snalažljivošću jednog borca MP koji je presekao gorući štapin, spasena je od razaranja obala u Malom Lošinju.

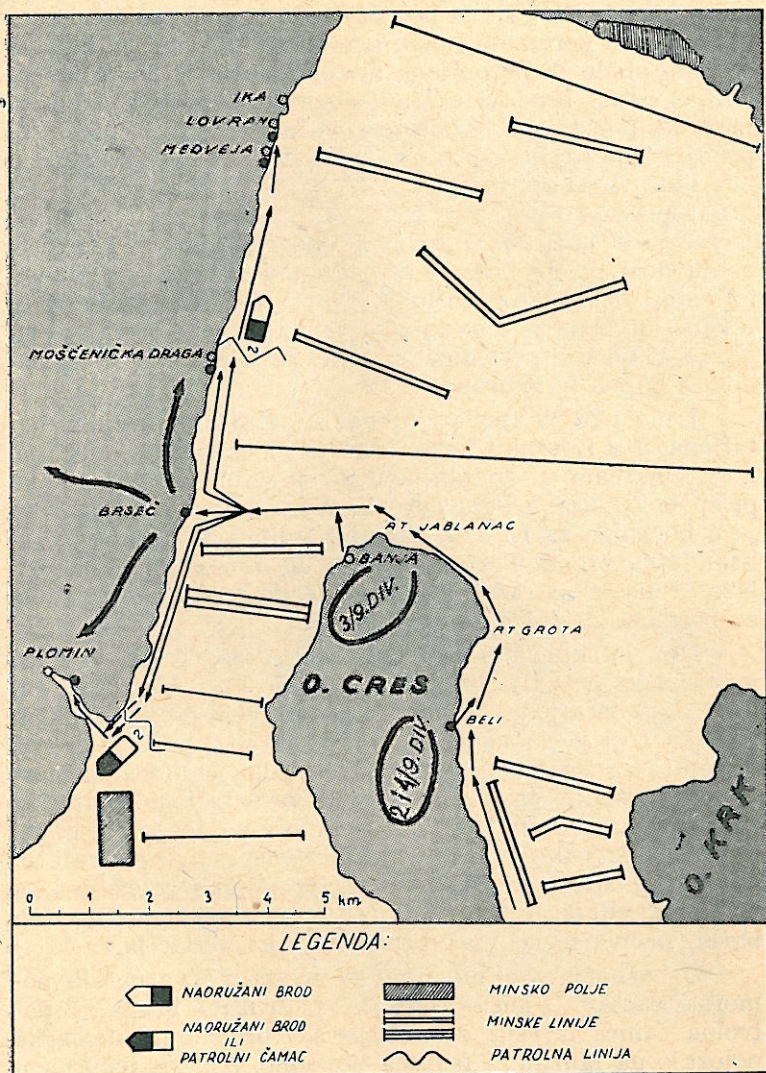
trebe snabdevanja 4-te armije i prevoženje njenih jedinica. Tako je za iskrcavanje na Istru morao biti upotrebljen veliki broj ribarskih čamaca, sakupljenih nabrzinu po lukama oslobođenih otoka i obale.

Prema predviđenom planu, prebacivanje jedinica 9 divizije i Kvarnerskog odreda MP u Istru trebalo je izvršiti u 3 ešelona:

	1-vi ešelon	2-gi ešelon	3-ći ešelon
Sastav	2-ga brigada	3-ća brigada 4-ta brigada	Kvarnerski odred MP
Ukrane luke	Beli	Beli, Banja	V. Lošinj
Iskrane luke	Brseč	Mošćenička Draga i Plomin	Plomin
Vreme iskrčavanja	24/25 aprila	25/26 aprila i sledećih noći	

Zadatak 1-og ešelona bio je da obrazuje mostobran na području Mošćenička Draga — Plomin. Drugi ešelon imao je da glavnim snagama napadne Nemce u području Rijeke, a manjim snagama proдре u pravcu Učke. Zadatak 3-ćeg ešelona imao se odrediti naknadno u skladu sa razvojem situacije na obali.

Od severne obale Cresa do Brseča vodio je plovni kanal širine oko 2.000 m, a uz obalu Istre taj je kanal bio više nego upola uži. Prvi ešelon, koji je sačinjavala 2-ga brigada, imao je da se preveze sa 3 desantna splava, 2 motorna jedrenjaka, 7 motornih leuta i 40 leuta na vesla. Brodovi bi vozili u koloni stim što bi svaki motorni jedrenjak i desantni splav teglio po 8 leuta na vesla. Za protivminsko izviđanje i osiguranje određen je jedan NB i jedan PČ koji bi, vozeći u stroju vrste na čelu kolone, teglili jednu improvizovanu minolovku. Zaštitu mostobrana od napada s mora vršila bi po jedna grupa naoružanih brodova u blokadnoj patroli u uskom plovnom kanalu duž obale kod Mošćeničke Drage i Plomina.

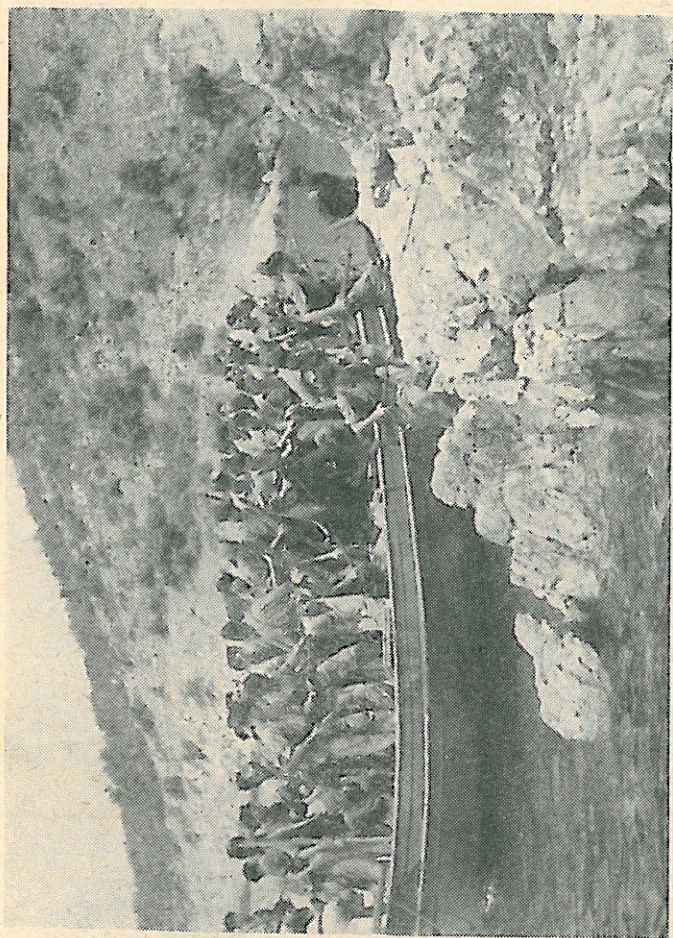
Skica 29. — Desant na Istru

Uveče 24 aprila sve je bilo spremno za iskrcavanje, ali je jaka bura, koja je počela da duva posle zalaska sunca, potpuno poremetila plan prevoženja. Čamci su bili bačeni na obalu ili potopljani, motorni splavovi su se nasukali, a ostali brodovi sklonili su se u luku Beli. Plan je morao biti izmenjen. Umesto cele brigade, na obalu Istre prebačen je samo jedan ojačani bataljon koji je iskrcan bez ikakvih smetnji. Sutradan, kada je iz Srednjeg Jadrana pristigao veći broj brodova, problem transporta bio je rešen. U noći 25/26 aprila prebačeni su u Brseč preostali delovi 2-ge brigade, a potom u Mošćeničku Dragu i Plomin delovi 2-og ešelona. Neprijateljska baterija u Ičićima otvorila je u dva maha vatru na naše brodove osiguranja, no bez posledica; u toku 26 aprila ona je napadom s kopna likvidirana.

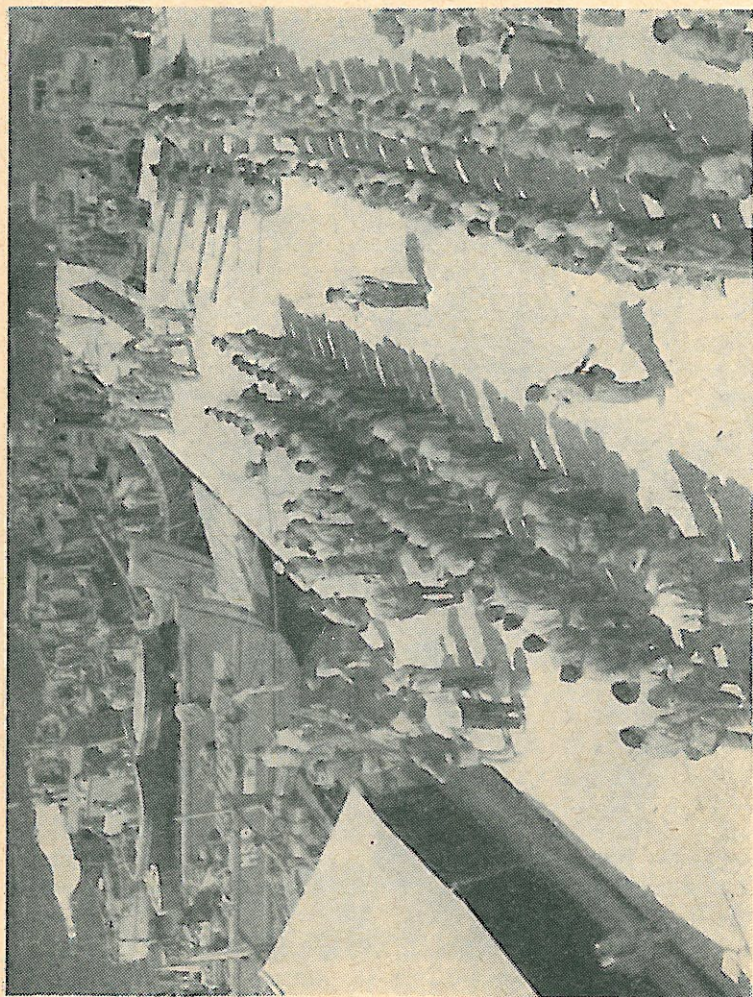
U noći 28/29 aprila iskrkala su se u Plominu dva bataljona, a u Lovranu jedan bataljon mornaričke pešadije. Snage iskrcale u Plominu uputile su se prema Puli gde su prispele 2 maja, a bataljon iskrcan u Lovranu angažovan je u borbama za Rijeku. Jedinice 9 divizije u nastupanju kroz Istru prema Trstu, izbile su 30 aprila uveče na prilaze grada, a sutradan su se na Trgu jedinstva sjedinile sa borcima 20 divizije i 9 korpusa.

Dok su kopnene jedinice oslobađale Trst, jedinice mornaričke pešadije približavale su se Puli. Usput su delovi 1-og bataljona likvidirali jedan vod neprijateljskih vojnika koji je pokušao da se iz Vodnjana probije prema Pazinu. Neposredno pred napad na Pulu, jedinicama mornaričke pešadije pridružila su se i dva bataljona Istarskog partizanskog odreda. Napad je započeo 2 maja i iste večeri naše su jedinice ušle u grad. Nemci su se povukli na poluotočić Muzil gde su imali pripremljene položaje i sa njih nastavili da pružaju ogorčen otpor. Posle petodnevnih borbi, prihvatili su ipak bezuslovnu kapitulaciju.

U borbama za Pulu uzeo je učešća i Kvarnerski pomorski sastav. U noći 4/5 maja 2 naoružana broda i 2 patrolna čamca izvršila su artiljeriski prepad na nemačke položaje na Muzilu, a 5 maja popodne, NB 14, usidren u uvali Veruda, sprečio je svojom vatrom jedan motorni brod da evakuiše Nemce sa južne obale Muzila. Istog dana

Iskrcavanje na istarsku obalu

Naše jedinice u Mošteničkoj Drugi

u 15 časova, u Trst je uplovio PČ 8; za njime je sutradan prispelo u luku još pet brodova Kvarnerskog pomorskog sastava, od kojih su dva 7 maja produžila do Gradeža i Tržiča.

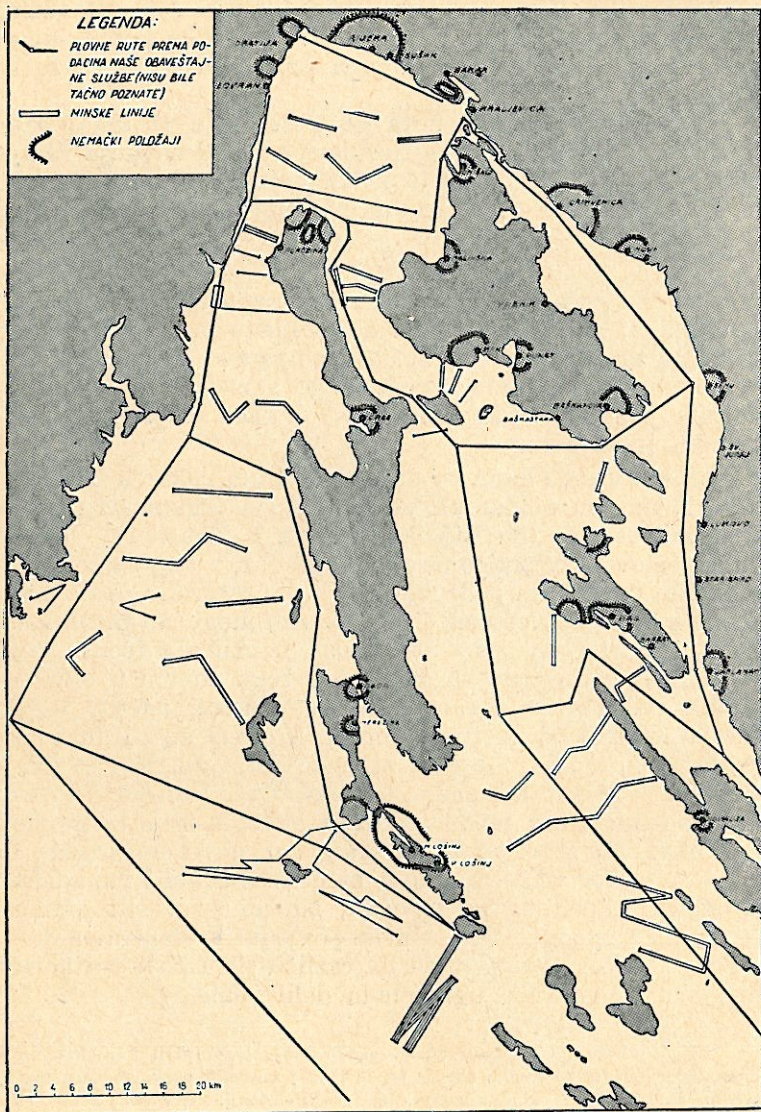
Otvaranje plovnog puta do Trsta nije proteklo bez žrtava. Za vreme minskog izviđanja i obeležavanja minskih prepreka, izgubljen je jedan motorni splav i čamac sa komandantom NB 14 i još dva mornara.

Otočki pojas pred obalom sa pripadajućom morskom površinom, bio je specifičan deo vojišne prostorije 4 armije, ne samo zbog toga što je za njegovo osvajanje bilo neophodno učešće mornarice, nego i zbog odbranbenih mera koje su Nemci za više od godinu dana svoje okupacije izvodili na njemu.

Još u vreme kada su držali u svojim rukama Dalmaciju, Nemci su poklanjali veliku pažnju organizaciji protivdesantne odbrane Riječkog Zaliva i Kvarnera. Kada su jugoslovenske snage oslobodile Zadar, a angloameričke Ankonu, desant na područje Rijeke ili istarsku obalu bio je, po mišljenju Nemaca, jedan sasvim mogućan poduhvat koji bi smrtno ugrozio stabilnost nemačkog fronta na Balkanu i u Severnoj Italiji. Zbog toga su oni u okviru svojih već znatno ograničenih mogućnosti, nastojali da stvore što žilaviji sistem odbrane u kome su defanzivna sredstva imala da odigraju najznačajniju ulogu. Bez avijacije, bez pomorskih snaga koje bi mogle ozbiljnije ugroziti napadača, bez jačih kopnenih jedinica koje bi mogle bar blokirati stvoreni mostobran, bez dovoljno snažne i žilave obalske artiljerije koja bi mogla oslabiti napadača a odoleti napadima iz vazduha, Nemci su videli jedinu mogućnost kompenziranja svih pomenutih slabosti u polaganju velikog broja mina najrazličitijih tipova na svim mogućnim prilazima ugroženom delu obale.¹⁰

¹⁰ U odnosu na odbranu obale, obezbeđenje pomorskih komunikacija imalo je tada drugorazredan značaj pa je i broj minskih polja, položen specijalno za zaštitu tih komunikacija, bio znatno manji. Ustvari, Nemci su imali samo jednu vitalnu komunikaciju, Venecija — Trst — Pula — Rijeka od koje su se odvajali manji ogranci prema Kvarnerskim otocima.

Skica 30. — Minska situacija u Severnom Jadranu

Bacivši težište svoje protivdesantne odbrane na minsko zaprečavanje, Nemci su prvenstveno imali u vidu napadača koji bi došao sa otvorenog mora, sa italijanske obale, dakle savezničke snage. Međutim, sticajem okolnosti, čiji značaj Nemci nisu pravovremeno uočili, Saveznici su ostali fiktivan protivnik, a pohod u »minski rasadnik« pao je u deo našim snagama. Ta činjenica prividno je išla u prilog odbrane, jer su naša tehnička sredstva i mogućnosti, pogotovu mornarice, bila neuporedivo manja od savezničkih. No, mi smo ipak u odnosu na Saveznike imali jednu značajnu prednost: mogli smo napadati taj nemački odbranbeni sistem s leđa, na njegovim najslabijim tačkama, na mestima gde neprijatelj nije ni pretpostavljao da će se desant iskrcavati. S druge strane, mi smo oslobađali svoju sopstvenu teritoriju te se borbenom moralu i oslobodilačkom zanosu naših trupa Nemci nisu mogli efikasno suprotstaviti psihičkim protivoružjem koje je kovala njihova propaganda.¹¹ Pri svemu tome, iako je bilo jasno da ćemo, bez obzira na to da li nas neko pomaže ili ne, očistiti uskoro svoju etničku teritoriju od okupatorskih snaga, vreme je za nas predstavljalo faktor od prvo-razrednog značaja, jer je samo kroz brzo ostvarenje postavljenih vojnih ciljeva bilo moguće dostići i političke. Oslobođenjem Istre i ulaskom u Trst 24 časa pre savezničkih snaga, izvanredni naponi jedinica 4 armije u završnim operacijama bili su krunisani zasluženim uspehom, kome je nesumnjivo u vidnoj meri doprinelo i učešće mornarice.

Dejstva na Jadranu u Narodnooslobodilačkom ratu jedinstven su primer ostvarenih načela partizanskog ratovanja i u ratu na moru. Ta dejstva izvodila je mornarica, koja je i sama bila jedinstvena po načinu stvaranja i sredstvima kojima je raspolagala.

¹¹ Govoreno im je: da će biti ubijeni ako se predadu partizanima, da će nemačka tajna oružja uskoro stupiti u dejstvo i zaustaviti savezničko napredovanje i, najzad, da su odnosi između Rusa i Anglo-Amerikanaca tako loši da će doći do međusobnog rata u kome će Nemačka kao partner zapadnih sila odigrati odlučujuću ulogu.

Deo jadranskog pomorskog ratišta sa površinom od oko 15.000 km² na kojoj su se izvodila partizanska dejstva, činio je celinu sa kopnenim ratištem. Zbog toga su sve značajnije operacije, izvođene na pomorskom ili kopnenom ratištu, vršile određeni uticaj na jugoslovensko ratište kao celinu. Pri tome je u početku uticaj zbivanja na kopnu, bio od primarnog značaja. Oružana borba koja je na kopnu započela, stvorila je preduslove da se ta borba proširi i na more. Tamo gde je bilo partizanskih jedinica na obali, bilo je i dejstava na moru, a svaki gubitak slobodne teritorije na obali, svako slabljenje ili povlačenje jedinica u unutrašnjost, imalo je svoj uticaj i na intenzitet dejstava na moru. I Italijani i Nemci preduzimali su zbog toga mnogobrojne operacije čišćenja na otocima i obali, ali je efekat tih mera bio veoma kratkotrajan, jer okupatori nisu uspevali da unište našu živu silu koja je posle svakog takvog čišćenja, kao po pravilu, jačala i nastavljala dejstva još većom žestinom. No, kada je mornarica na o. Visu dobila solidnu bazu, a na obali Južne Italije sigurnu pozadinsku osnovicu, bila je manje zavisna od situacije na obali; štaviše, na nju je mogla da vrši i snažan uticaj.

Za razvoj mornarice bile su od bitnog značaja dve donete odluke — prva o uspostavljanju mornarice, a druga o upornoj odbrani otoka Visa. Formiranje sekcije za ratnu mornaricu pri Štabu IV operativne zone, a zatim formiranje Mornarice NOVJ, došlo je kao logična posledica stanja na obali. Donošenje tih važnih odluka dalo je razvoju mornarice snažan zamah. Druga odluka, da se otok Vis uporno brani i na njemu organizuje glavna baza Mornarice NOVJ, doneta je u napetoj situaciji posle poraza na Korčuli i povlačenja sa ostalih otoka. Ta odluka je bila smela i imala je dalekosežne posledice. Sa čvrstim osloncem na Vis, bilo je moguće sprovesti kontrolu nad delom otočkog područja i izvršavati zadatke koji su po svom karakteru tipični za zadatke regularnih mornarica: osiguranje vlastitih komunikacija, napad na neprijateljske komunikacije, odbrana obale i napadi na neprijateljsku obalu. Međutim, pri izvođenju tih zadataka, i dalje se primenjivao partizanski način ratovanja, naročito u dej-

stvima II i III pomorskog obalskog sektora, jer su ti sektori delovali na području koje je bilo pod delimičnom kontrolom neprijatelja.

Iskrcavanjem na Apeninski Poluotok i zauzećem luka na zapadnoj obali Jadrana, Saveznici su došli do baza za dejstvo lakih snaga na Jadranu. Kada im je od strane NOVJ bio stavljen na raspolaganje i o. Vis, dobili su mogućnost da na istočnoj obali Jadrana dejstvuju i svojim lakim obalskim snagama, motornim topovnjačama, torpednim i patrolnim čamcima. Nemci su, dakle, na Jadranu imali protiv sebe ne samo mornaricu koja je imala improvizovane ratne brodove, nego i regularnu ratnu flotu o čijem su postojanju neprestano morali da vode računa. Gubitkom prevlasti u vazduhu situacija se za Nemce još više komplikovala. Međutim, savezničke pomorske snage, ni po svom brojnom sastavu, ni po operaciskom učinku, nisu bile toliko moćne da nemački saobraćaj morem potpuno parališu — iako su mu zadavale osetne udarce, niti pak da uticaj nemačke mornarice potpuno eliminišu — iako su ga u znatnoj meri suzbile. Zbog toga je rizik pri upotrebi brodova kojima smo mi vodili rat na moru, bio još uvek velik, jer je dobar deo operativne slobode, koja je bila nužna da bi se zadaci mornarice mogli uspešno izvršavati, trebalo izboriti vlastitim snagama, naprezanjem svih fizičkih i umnih sposobnosti.

U dejstvima na Jadranu, Saveznici su svojim lakim obalskim snagama postigli značajne rezultate. Tome je nesumnjivo, pored neospornog majstorstva koje su pokazivali u noćnim borbama, a kasnije i zbog primene naj-savršenijih sredstava za detekciju (radar), u znatnoj meri doprinela i pomoć koju su im pružali naši obaveštajni organi i stanovništvo (ribari) u pogledu neprijateljskog saobraćaja, kao i razni podaci peljarskog karaktera. Ta bi saradnja bila još čvršća, još plodonosnija, da nisu tome smetala već poznata politička razmimoilaženja. Zbog teza koje su zastupali, Englezi nisu mogli a da ne izazovu prema sebi podozrenje svojih saveznika. Što se rat više bližio kraju, nepoverenje i neslaganje dolazilo je sve više do izražaja, a u vezi sa uplovljenjem njihovih krstarica u naše luke i potom iskrcavanjem naših snaga na Istru i oslo-

bođenjem Trsta, odnosi su čak postali zategnuti. Taj duh savezništva, nagrizan većitom sumnjom i opravdanim oprezom, toliko je bio pokoleban, da su se neki gubici, izazvani dejstvom nemačkih pomorskih snaga, pripisivali Englezima, odnosno da su se gubici, koje su nam Englezi stvarno naneli i priznali, smatrali kao namerno izazvani. Međutim, za prihvatanje takvog gledišta ne mogu se naći ozbiljniji argumenti, tim pre što su nam svaki zabunom potopljeni brod Englezi nadoknađivali drugim brodom. Uzroke tih gubitaka treba tražiti, dakle, ne u razlozima političke prirode, nego, kao što je to već rečeno, u obostranim greškama pri organizovanju sadejstva i u slučajnostima koje su u ratu uvek moguće.

Ratno iskustvo Mornarice NOVJ gomilalo se pod specifičnim političkim i vojnim prilikama, koje teško da će se više ponoviti u budućnosti. To stvara dilemu u pogledu praktične vrednosti tog iskustva u jednom budućem sukobu na Jadranu. Veoma je prošireno mišljenje da se iz dejstava te »mornarice ribarskih brodova« može crpsti samo moralno nadahnuće bez ikakve praktične koristi, da borbene tradicije iz tog rata imaju samo moralno-političku, a ne i operativno-taktičku vrednost.

Ovo mišljenje sadrži samo deo istine. Bilo bi potpuno pogrešno sva dejstva mornarice u ratu obavezno uklopiti u određene operativno-taktičke kategorije i onda »na silu« izvlačiti iskustva. Taj rat je imao isuviše svojih specifičnosti da bi mogao da zadovolji kao praktična osnova u posleratnoj izgradnji mornarice. Međutim, ako se postavi pitanje da li je umesno predvideti situaciju u kojoj ćemo se, i uz postojanje regularnih borbenih i pomoćnih sredstava Ratne mornarice, služiti i mnogobrojnim »priručnim« sredstvima, onda ćemo iz odgovora na to pitanje, i to odgovora koji može biti isključivo potvrđan, jasno sagledati put kojim treba ići pri izučavanju i primeni tog iskustva. Ona mogu i treba da posluže kada se raspravlja o tome koji se zadaci tim »priručnim« sredstvima mogu poveravati i šta se od njih može očekivati. Štaviše, u svetlu tih iskustava trebalo bi postavljati određene zahteve našoj današnjoj brodogradnji u drvetu, a kroz teoretsku

taktičku i praktičnu borbenu obuku, uzimati ta sredstva u proračun i upotrebu.

Odnos »čovjek — tehnika« u Narodnooslobodilačkom ratu, koji je pokazivao toliko izraziti nesklad na štetu tehnike, bio je karakterističan i za borbu na moru. Čovjek, kao bitan činilac i u našem ratu na moru, dao je u borbi sa neprijateljem i sopstvenom tehničkom zaostalošću, izvanredne primere snalažljivosti, upornosti, samopregora i junaštva. Zbog toga će Narodnooslobodilački rat na moru ostati snažna potvrda naših borbenih tradicija na moru i nepresušni izvor moralnog nadahnuća za nove generacije pomoraca.

Ekskurs:

DEJSTVA SAVEZNIČKIH POMORSKIH SNAGA

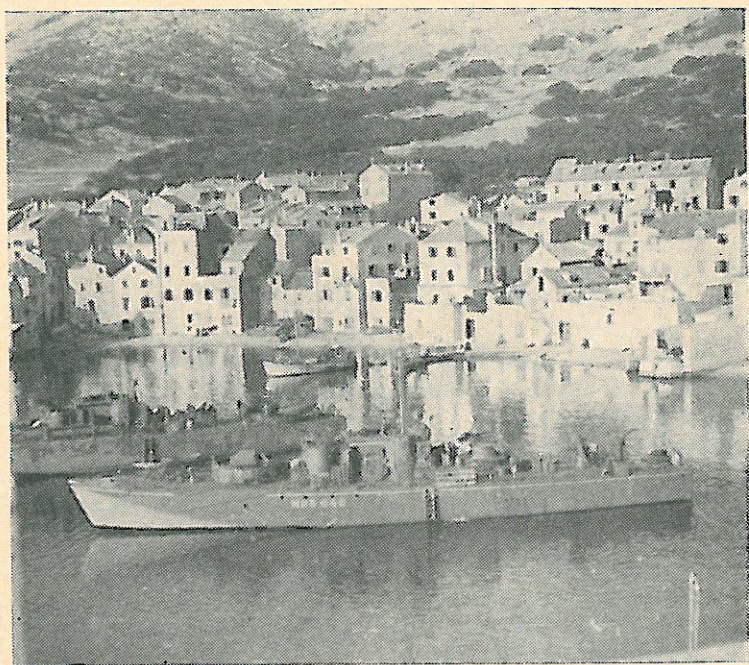
DEJSTVA BRITANSKIH SNAGA

Posle kapitulacije Italije, na Jadranu su dejstvovala britanske, francuske i američke pomorske snage.¹ Glavni zadatak tih snaga bio je napad na nemački saobraćaj. Najjače snage i, prema tome, najveće uspehe imali su Englezi, naročito u periodu do oslobođenja Dalmacije kada je nemački saobraćaj bio veoma živ. Američke snage sastojale su se od nekoliko torpednih čamaca o čijim dejstvima nema podataka.

Britanske snage koje su operisale u našim vodama sastojale su se od razarača, torpednih čamaca (MTB), motornih topovnjača (MGB), patrolnih čamaca (ML i HDML) i desantno-jurišnih čamaca. Pred kraj rata je u oslobođenim lukama Dalmacije boravio veći broj minolovaca, raznih pomoćnih brodova i dve lake krstarice.

Glavno sredstvo napada na saobraćaj, ne uzimajući u obzir avijaciju, predstavljali su torpedni čamci, topovnjače i razarači. Operacijska baza i torpednih čamaca (motornih topovnjača) i razarača nalazila se u Italiji, a pomerala se u skladu sa pomicanjem fronta: iz Taranta u Brindizi, zatim u Bari i najzad u Ankonu. U Komiži, a kasnije na o. Istu, Englezi su imali manevarsku bazu u kojoj je stalno boravio po jedan odred torpednih ča-

¹ Početkom 1945, sa oslonom na Ankonu, dejstvovala je u Severnom Jadranu flotila od 8 motornih topovnjača bivše Jugoslovenske Mornarice, formirana na Malti sredinom 1944 od američkih čamaca dobivenih po zakonu o »zajmu i najmu«. Deo ove flotile učestvovao je u završnim operacijama, a po završetku rata, čitava je flotila uvršćena u sastav JRM.

Britanska motorna topovnjača »MGB 643« u Komiži

maca (topovnjača). Odredi su se redovno smenjivali. Razarači su operisali neposredno iz Italije, bez oslonca na manevarske baze u našim vodama.

Torpednim čamcima i motornim topovnjačama Englezi su u Jadranu operisali isključivo noću, i to najčešće grupom od 2 čamca koju su obično sačinjavali 1 MTB i 1 MGB ili 2 MTB, nešto ređe grupom od 3 čamca, samo izuzetno odredom od 4 čamca, a gotovo nikad sa 5 ili više čamaca. U napadu na konvoje primenjivane su sledeće varijante.²

Koncentričan napad. — Čamci se približavaju u jednoj formaciji, gađaju pojedinačno na posebne ciljeve i

² Nazivi varijanata dati su prema britanskoj vojnoj terminologiji.

samostalno prekidaju kontakt. To je bio najuspešniji tip napada, ali je zahtevao potpuno iznenađenje. Pod uslovima dobre noćne vidljivosti ili jače eskortne zaštite, bio je neizvodljiv.

Podeljeni napad. — Pojedinačni čamci ili grupe napadaju iz oprečnih pravaca ili u talasima iz istog pravca. Prednosti ove varijante ležale su u manjoj mogućnosti da se čamci otkriju dok voze tako raštrkani, a i neprijatelju je bilo teže da izbegne napad. Slabe strane ovih napada bile su poteškoće u raspoznavanju vlastitih čamaca i pružanju mogućnosti neprijatelju da koncentriše vatru na pojedinačni čamac.

Diverzioni napad. — Upotrebljavao se kada su bili poznati ili su se naslućivali neprijateljski signali raspoznavanja. Čamci su se onda približavali na najkraće rastojanje i iznenada otvarali vatru.

Zonski napad. — Upotrebljavao se protiv jako zaštićenih konvoja kada je bilo nemoguće prodreti kroz pojas osiguranja. Torpeda su kod ovog napada izbačena na jednu proračunatu zonu u kojoj bi se imao naći centralni brod konvoja posle određenog vremena.

Radarski napad. — Upotrebljavao se veoma uspešno posle uvođenja panoramskih radara na čamce. Neprijateljski kurs i brzina proračunavali su se veoma tačno, a torpeda su bacana sa udaljenosti od oko 2.000 m tako da nije ni dolazilo do vizuelnog kontakta sa neprijateljem. Jedna varijanta ovog napada bila je da jedan čamac, opremljen radarom, diriguje napadom ostalih čamaca dok ne uspostave optički kontakt sa neprijateljem.

Iz mnogobrojnih akcija torpednih čamaca u Jadranu, mogla su se izvući i sledeća iskustva:

a) Jadransko vojište, a naročito naša obala, pružaju pogodne uslove za napadna dejstva torpednih čamaca.

b) Torpedni čamac može se efikasno upotrebiti u noćnoj artiljeriskoj borbi i protiv većih i jače naoružanih brodova (desantni tenkonosci, dvotrupne penişe).

c) Dimne zavese znatno olakšavaju povlačenje čamaca, a ako se one usto kombinuju sa bacanjem kalcijevog vodnog svetla, kod neprijatelja se stvara utisak da

je čamac pogođen i da gori pa bi se vatra onda obično skoncentrisala na »mesto požara«.

d) Brod koji je teško oštećen artiljeriskom vatrom i sporo tone može se, u nedostatku torpednog naoružanja, potopiti ako se pod brod baci protivpodmornička bomba tempirana na dubinu od 15 m.

e) Ako postavljena zaseda u neprijateljskom obal-skom području nema izgleda da uspe, kao mamac za isplavljenje neprijateljskih brodova iz luke, može poslužiti bacanje dimne kutije i vodnog svetla, jer to stvara utisak požara na moru.

f) Brodovi koji imaju međusobnu radiofonsku vezu mogu se po završetku napada lakše sjediniti ako dogo-vorno jedan od njih pusti dimnu zavesu.

Razarači su dejstvovali pojedinačno ili u grupi od dva, a ponekad u širem taktičkom sadejstvu i sa drugim manjim brodovima. Osim napada na konvoje, razarači su se upotrebljavali za tučenje neprijateljskih baza i polo-žaja na obali, a kada bi im se pružila prilika, rado su se tukli i protiv neprijateljskih ratnih brodova. U dnevnim akcijama imali su uvek zaštitu lovačke avijacije.

Dve najznačajnije akcije britanskih razarača bile su potapanje razarača *TA 20* (ex »Audace«) i prepad na ba-zu eksplozivnih čamaca na Lošinju.

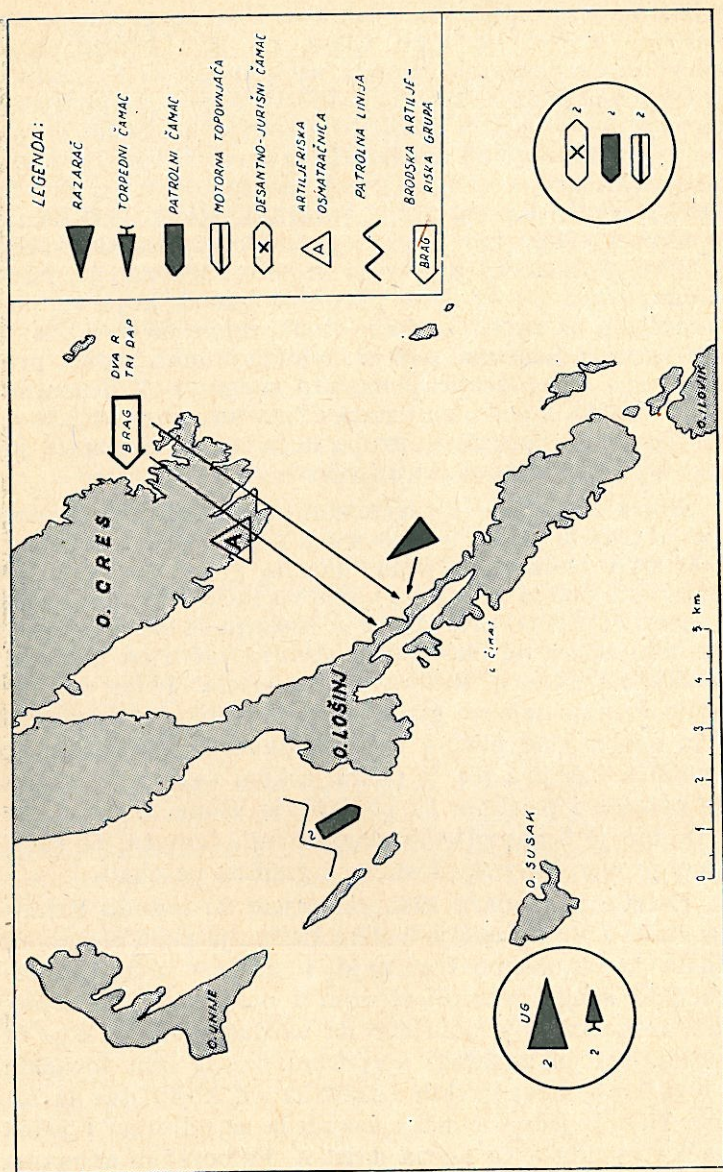
U prvoj akciji, dva razarača u sadejstvu sa dve grupe, jedna od tri MTB, druga od tri MGB, potopili su 1 novembra 1944 dve torpiljarke (*DD 202* i *DD 208*) i razarač *TA 20*. Grupa torpednih čamaca patrolirala je zapadno od Raba, a grupa motornih topovnjača zatvarala je prolaz između o. Ilovika i Premude. Razarači su iskr-cali osmatrače na severnu obalu o. Paga, a potom su patrolirali zapadno od ovog otoka. Kada su se nemački brodovi nešto kasnije pojavili od severozapada, otkrila ih je izviđačka grupa z. od Raba. Na osnovu njenih poda-taka, razarači su uz pomoć radara brzo otkrili torpiljarke i posle kraćeg vremena potopili ih. Za vreme spasavanja davljenika otkriven je radarom i razarač *TA 20*. Napad-nut istovremeno od dva razarača, poslat je brzo na dno.

U drugoj akciji 3 decembra 1944, pored 4 razarača, učestvovalo je i nekoliko patrolnih brodova, torpednih, pa-

trolnih i desantno-jurišnih čamaca. Udarnu grupu za neposredan napad na luku Čikat na M. Lošinju, bazu nemačkih eksplozivnih čamaca, sačinjavala su 2 razarača i 2 torpedna čamca; za prethodno tučenje neprijateljskih položaja na otoku, a naročito baterije na brdu Tovar, bilo je angažovano 36 aviona »Bofajtera« i jedna brodska artiljeriska grupa (BRAG) koja se sastojala od 3 artiljeriske peniše i preostala 2 razarača. Rejon očekivanja za udarnu grupu bio je uz zapadnu obalu otoka Susak, a BRAG je imao da djeluje iz luke Kolovrat na jugoistočnoj obali Cresa. Dva patrolna čamca, koja su bila postavljena uz zapadnu obalu otoka, imala su zadatak da eksplozivnim čamcima, koji bi isplovili iz luke, spreče prodor prema Puli. Ostale pomorske snage — 2 desantno-jurišna broda, 2 patrolna čamca i 2 motorne topovnjače — sačinjavale su diverzionu grupu koja se držala prema jugoistoku i fingirala desantni odred.

Posle avijacijske i dugotrajne artiljerijske pripreme koja je trajala preko 6 časova i u kojoj je BRAG ispalio 3.000 zrna kalibra 102 mm, udarna grupa se približila luci na oko 500 m i otvorila vatru na lučke objekte. Jedan od razarača BRAG približio se o. Lošinju sa istočne strane i sa udaljenosti od oko 900 m otvorio vatru na nemačke položaje na Tovaru, učutkavši dva oruđa. Jedan od torpednih čamaca udarne grupe ušao je u luku sa namerom da iz neposredne blizine tuče eksplozivne čamce; pošto je uništio 4 čamca bio je mitraljeskom vatom sa kopna teže oštećen i prisiljen na povlačenje. Konačni ishod ove akcije bio je 8 potopljenih eksplozivnih čamaca, ne računajući prouzrokovana oštećenja i gubitke na obali.

Početkom januara 1945 sklopljeni su između Vrhovnog štaba i Vojne misije Velike Britanije pri VŠ ugovori kojima je regulisano baziranje i učešće krupnijih savezničkih snaga, vazduhoplovnih i pomorskih, na našoj obali. Dogovorno je odlučeno da vazdušne snage koje će se oslanjati na zadarski aerodrom iznose šest lovačkih ili lovačko-bombarderskih eskadrila od kojih dve iz sastava NOVJ, jedna lovačka eskadrila za odbranu i jedna lovačka eskadrila za noćna dejstva. Pomorskim snagama

dozvoljeno je uplovljenje u luku Zadar radi snabdevanja britanskog garnizona, a i u Split ili bilo koju luku severno od Zadra ako se za to ukaže operativna potreba.³

DEJSTVA FRANCUSKIH SNAGA

U drugoj polovini februara 1944 uplovila je u Taranto 10. divizija lakih krstarica.⁴ Kad je stavljena pod komandu savezničkog komandanta za Sredozemno More, dobila je zadatak da napada nemački saobraćaj u Jadranском i Jonskom Moru.⁵ Oslanjajući se na Taranto, Brindizi, Bari ili Manfredoniju i dejstvujući uvek grupom od dva broda, ta je divizija isplivala u toku marta i juna osam puta na zadatak. Tačno u 50% slučajeva došlo je do uspostavljanja borbenog kontakta. Najveći uspeh postignut je u prvom prepadu u noći 29 februara/1 marta zapadno od o. Premuda i u Arkadiskom Zalivu u noći 18/19 marta kada je potpuno uništen jedan konvoj.

Uveče 29 februara isplovio je iz Pule za Pirej jedan nemački konvoj koji su sačinjavali 1 transportni brod od oko 6.500 t, 2 torpiljarke i 2 korvete kao neposredno osiguranje. Posle 40-minutne borbe u visini o. Premude, konvoj je bio raspršen i većim delom uništen. Potopljen je transportni brod i 1 korveta, a oštećena 1 torpiljarka.

Poslednja akcija izvršena je u Jadranu u noći 16/17 juna kada je kod istarske obale potopljen jedan naftonosac.⁶

³ Ugovorima je preciziran i odnos između britanskih vojnih i naših civilnih vlasti. No, i pored postojanja ovih ugovora, dolazilo je često do trvenja, jer su Englezi prekoračivali svoje kompetencije dovlačenjem snaga koje su prevazilazile stvarne operativne potrebe — slučaj sa krstaricom *Colombo* i *Delhi*. (Materijali, br. inv. 265, operativna prepiska, str. 153).

⁴ Sastojala se od brodova *Fantasque*, *Terrible* i *Malin* koji su imali pun deplasman od 3.700 tona, a brzinu preko 43 čv. Nakon oslobođenja Severne Afrike, brodovi su upućeni u SAD gde su opremljeni najsavremenijim uređajima za detekciju i dobili znatno bolje protivavionsko naoružanje.

⁵ U aprilu i maju 10 divizija KRL bazirala je u Aleksandriji odakle je napadala na nemački saobraćaj u Egejskom Moru.

⁶ Francuske KRL isplovile su poslednji put na zadatak u Jadranu u noći 24/25 juna ali tada nije došlo do borbenog kontakta sa neprijateljem.

PRILOZI

PREGLED BRODOVA BIVŠE RM

Krstarice

Dalmacija (*Cattaro*), (*Niobe*) — zaplenili je Italijani u Boki, a Nemci u Puli. Nasukala se 19 decembra 1943 na plicak kod južnog rta otoka Silbe, a potom je noću 21/22 decembra 1943 torpedovana od britanskih čamaca *MTB 298* i *MTB 276*.

Razarači

Dubrovnik (*Premuda*), (*TA 32*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a Nemci u Đenovi. Potopili ga Nemci 24 aprila 1945 u Đenovi.

Beograd (*Sebenico*), (*TA 43*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a Nemci u Veneciji. Potopljen je 30 aprila 1945 vatrom jugoslovenske artiljerije prilikom ulaska u Trst.

Zagreb — digli ga u vazduh poručnici bojnog broda Milan Spasić i Sergej Mašera 17 aprila 1941 u Boki Kotorskoj.

Ljubljana (*Lubiana*) — nasukala se 1 aprila 1943 kod Ras el Ahmara (Tuniski zaliv).

Split (*Spalato*) — zaplenili ga Italijani u splitskom brodogradilištu. Pri napuštanju Splita 26 IX 1943 jedinice NOVJ ga naplavile i nasukale. Posle konačnog oslobođenja Splita oktobra 1944 zatečen ponovo u brodogradilištu.

Torpiljarke

T 1 (*T 1*) — zaplenili je Italijani u Boki, a 7 decembra 1943 predali je Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušla u sastav JRM (*T 1*, *PBR 91* — *Golešnica*).

T 3 (*T 3*), (*TA 48*) — zaplenili je Italijani u Divuljama, a Nemci na Rijeci. Potopljena u vazдушnom napadu na Trst 20 februara 1945.

T 5 (*T 5*) — zaplenili je Italijani u Divuljama. 7 decembra 1943 predala Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici, a posle rata ušla u sastav JRM (*T 5*, *PBR 92* — *Cer*).

T 6 (T 6) — zaplenili je Italijani u Divuljama, a potopili je 11 septembra 1943 kod Čezenatika (Cesenatico), severozapadno od Riminija.

T 7 (T 7), (?) — zaplenili je Italijani u Divuljama, a Nemci u Gružu i predali je ustašama. Noću 24/25 juna 1944 napali je britanski čamci *MGB 662*, *MGB 659* i *MTB 670*, teško je oštetili i prisilili da se nasuče na otok Murter.

T 8 (T 8) — zaplenili je Italijani u Boki. Potopila je nemačka avijacija 10 septembra 1943 kod otoka Mljeta.

Podmornice

Hrabri (?) — zaplenili je Italijani u Boki, prebazirali je u Pulu i rashodovali.

Nebojša — prešla na stranu saveznika (Aleksandrija) u aprilu 1941 i bila u sastavu Jugoslovenske kraljevske mornarice. Posle rata ušla u sastav JRM (*Nebojša*, P 801 — *Tara*).

Smeli (Baiamonti) — zaplenili je Italijani u Boki, a potopili 9 septembra 1943 u La Speciji.

Osvetnik (Rismondo) — zaplenili je Italijani u Boki, a Nemci u luci Bonifačo (Bonifacio), o. Sardinija 14 septembra 1943 i posle nekoliko dana je potopili.

Minonosci

Galeb (Selve) — zaplenili ga Italijani u Splitu i pretvorili u topovnjaču. Potopljen 6 novembra 1942 u vazдушnom napadu na Bengazi.

Jastreb (Zirona) — zaplenili ga Italijani u Boki i pretvorili u topovnjaču. Potopljen noću 24/25 novembra 1941 u vazдушnom napadu na Bengazi.

Kobac (Unie) — zaplenili ga Italijani u Šibeniku i pretvorili u topovnjaču. Potopljen 30 januara 1943 u arsenalu Sidi Abdalah (kod Bizerte) od savezničke avijacije.

Sokol (Eso) — zaplenili ga Italijani u Splitu i pretvorili u topovnjaču. Potopljen torpedom savezničkog aviona 19 januara 1943 kod otoka Đerba pred tuniskom obalom.

Labud (Oriole) — zaplenili ga Italijani u Divuljama i pretvorili u topovnjaču; potopili ga 10 jula 1943 u Augusti, o. Sicilija.

Orao (Vergada) — zaplenili ga Italijani u Splitu, a 7 decembra 1943 predali ga Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao u sastav JRM (*Pionir*, M 21 — *Zelengora*).

Minopolagači

Malinska (Arbe), (?) — potopila ga posada u Obrovcu; Italijani ga izvadili. Nemci ga zaplenili u Đenovi; konačna sudbina nije mogla biti utvrđena.

Marjan (Ughiano) — zaplenili ga Italijani u Šibeniku, a 16 februara ga predali Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao u sastav JRM (*M 1*, M 31).

Meljine (*Solta*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a 7 decembra ga predali Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao u sastav JRM (*M 2, M 32*).

Mljet (*Meleda*) — isto kao Meljine; u JRM dobio oznaku *M 3*, odn. *M 33*.

Mosor (*Pasman*) — zaplenili ga Italijani u Šibeniku, a potom Nemci koji ga predali ustašama. Nasukao se 31 decembra 1943 u uvali Kozja draga na o. Istu. Podrtina uklonjena krajem 1954.

Motorne torpiljarke

Orjen (*Ms. 41*), (*S 4*) — zaplenili je Italijani u Boki, potopili je u Tržiću posle objavljene kapitulacije. Nemci je osposobili, ali je brod naišao na minu između luka Porto Korsini i Garibaldi i potonuo. Datum potonuća nije se mogao ustanoviti.

Velebit (*Ms. 42*), (*S 1*) — zaplenili je Italijani u Boki, a Nemci u Pireju, koji su je verovatno potopili oktobra 1944 u Solunu.

Dinara (*Ms. 43*), (*S 2*) — zaplenili je Italijani u Boki, a Nemci na otoku Kritu. Oktobra 1944 Nemci je potopili u Solunu.

Triglav (*Ms. 44*), (*S 3*) — isto kao *Dinara*.

Rudnik (*Ms. 46*), (*S 5*) — isto kao *Dinara*.

Suvobor (*Ms. 45*), (*S 4*) — zaplenili je Italijani u Boki i potopili 15 septembra 1943 u luci Katolika (Cattolica), jugoistočno od Riminija.

Durmitor — prešla na stranu saveznika (Aleksandrija) u aprilu 1941 i bila u sastavu Jugoslovenske kraljevske mornarice. Posle rata ušla u sastav JRM (TČ 5, TČ 391).

Kajmakčalan — isto kao *Durmitor*; u JRM dobila oznaku TČ 6, odn. TČ 392.

Borbeni (torpedni) čamci

Uskok (*Mas 1 D*) — zaplenili ga Italijani u Šibeniku. Potonuo 19 aprila 1942 u vodama o. Mljeta zbog prodora vode.

Četnik (*Mas 2 D, Ms. 47*) — zaplenili ga Italijani u Divuljama, a 1 septembra 1943 brisan je iz liste torpednih čamaca i dobio novu oznaku, *M. E. 43*. Posle rata pronađen u Tarantu u neupotrebljivom stanju.

Monitori

Vardar — potopila ga posada noću 11/12 aprila 1941 kod Beograda, na ušću Save u Dunav.

Drava — potopila ga nemačka avijacija 12 aprila 1941 kod Čiba. Mađari ga izvadili i uvrstili u sastav svoje RRF.

Sava — potopljen zajedno sa *Vardarom*. Za vreme rata izvađen i pod istim imenom uvršćen u sastav rečne flotile NDH. Noću 8/9 septembra 1944 potopila ga posada kod Slavenskog

Broda i otišla u partizane. Posle rata izvađen i uvršćen u rečnu flotilu JRM (*Sava*).

Morava — potopljen zajedno sa *Vardarom*. Za vreme rata izvađen i pod imenom *Bosna* uvršćen u sastav rečne flotile NDH. Juna 1944 potonuo kod Bosanskog Novigrada zbog nailaska na minu.

Pomoćni brodovi

Zmaj (?), (*Drache*) — zaplenili ga Italijani u Divuljama i na zahtev Nemaca prepustili ga njima. Pregrađen u Trstu 3 jula 1942 u minopolagač. Potopila ga saveznička avijacija 22 decembra 1943 kod o. Samosa.

Hvar (*Quarnerolo*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a 20 marta 1945 predali ga Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao je u sastav JRM (*Hvar*, PK 11 — *Mornar*).

Šitnica (*Curzola*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a 23 oktobra 1943 predali ga Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao u sastav JRM (*Vis*, PB 21 — *Miner*).

Jadran — (*Marco Polo*), (?) — zaplenili ga Italijani u Boki, a Nemci u Veneciji. Posle rata ušao u sastav JRM (*Jadran*).

Spasilac (*Instancabile*) — oštećen u Splitu u vazдушnom napadu 6 aprila 1941. Italijani ga popravili, a 23 marta 1945 predali ga JRM. (PS 11 — *Spasilac*).

Perun (*Devoli*) — zaplenili ga Italijani u Boki. Potopljen torpedima britanske podmornice 17 marta 1943 kod Rta S. Vito, o. Sicilija.

D 2 (*D 10*), (?) — zaplenili ga Italijani u Boki, a potom Nemci, verovatno u Boki, gde su ga i uništili prilikom povlačenja.

Beli Orao (*Alba, Zagabria*) — zaplenili ga Italijani u Boki, a 7 decembra 1943 predali Jugoslovenskoj kraljevskoj mornarici. Posle rata ušao u sastav JRM (*Komandni brod, Biokovo, Jadranka*).

Vila (*Fata*) — isto kao *Beli Orao*; u JRM nosila ime *Orjen*, zatim *Istranka*.

Jaki (*Poderoso*) — zaplenili ga Italijani, a 23 marta 1945 predali ga JRM (*R 1, PR 11 — Lubin*).

Snažni (*Resistente*) — isto kao *Jaki*; u JRM nosio naziv *R 25*, zatim *PR 55*.

Ustrajni (*Durature*) — isto kao *Jaki*; u JRM nosio naziv *R 21*, zatim *PR 54*.

Marljivi (?) — zaplenili ga Italijani, a 1945 ga predali JRM (*R 23, PR 56, PP 21*).

Lovćen (*Cherca*), (?) — zaplenili ga Italijani, zatim Nemci, koji ga ostavili oštećenog u Šibeniku. Posle rata ušao u sastav JRM (*PV 13*).

Napomena:

Pregled je sastavljen po sledećim izvorima:

La marina italiana nella seconda guerra mondiale, Tomo I — navi militari, Roma 1951.

Weyers Flottentaschenbuch 1953 i 1954/55

Jane's Fighting Ships 1946/47 i 1947/48

U slučajevima gde se pojedini navodi nisu poklapali, a nije bilo moguće izvršiti proveravanje, prihvaćena je kao pouzdanija verzija one strane (italijanska ili nemačka), u čijoj je službi brod potopljen.

Podaci o dislokaciji brodova bivše RM u času kada su zaplenjeni od Italijana ne temelje se na zvaničnim dokumentima, već na sakupljenim izjavama pojedinaca. Razarač *Split* nosio je svoje ime samo nezvanično; bio je u gradnji, a ukaz o njegovom imenu nije bio objavljen.

Naziv u prvoj zagradi označava ime broda u italijanskoj, a naziv u drugoj zagradi ime broda u nemačkoj službi. Upitnik u zagradama znači da ime broda nije moglo biti ustanovljeno.

Prilog 2

BRODOVLJE JADRANSKE PLOVIDBE U ITALIJANSKOJ SLUŽBI

Na osnovu naređenja Musolinija od 6 maja 1941, za jugoslovenska parobrodarska društva bili su imenovani italijanski komesari. Brodovi su promenili osoblje, zastave i imena, ali su ostali vlasništvo dotadašnjih društava; jedan deo brodova rekviriran je za potrebe ratne mornarice, a drugi je ostao na raspolaganju Ministarstva saobraćaja.

R. br.	Naziv broda	Izmenjeni naziv	BRT*
1.	Ante Starčević	Vincenzo Ciaravolo	198
2.	Bakar	Buccari	344
3.	Beograd	Sebenico	864
4.	Bled	Carlo Margottini	854
5.	Bosna	Lissa	542
6.	Brač	Malinsca	153
7.	Cetina	Ulbo	229
8.	Drava	Giovanni Ingrao	199
9.	Frankopan	Frangipane	146
10.	Hercegovina	Salona	748
11.	Hrvatska	Sansego	492
12.	Hvar	Volosca	345

R. br.	Naziv broda	Izmenjeni naziv	BRT
13.	Jadran	Corrado del Greco	179
14.	Jugoslavija	Cattaro	1275
15.	Juraj Šubić	Sale	106
16.	Knin	Ugo Botti	284
17.	Kosovo	Veglia	896
18.	Kozjak	Birbigno	80
19.	Krka	Giovanni Franchini	111
20.	Kvarner	Quarnaro	144
21.	Lav	Curzola	228
22.	Lika	Gino Nais	199
23.	Ljubljana	Lubiana	985
24.	Makarska	Selve	229
25.	Neretva	Zuri	160
26.	Crikvenica	Moschiena	193
27.	Pašman	Pasman	153
28.	Plav	Albona	216
29.	Rab	Arbe	344
30.	Sarajevo	Baiamonti	479
31.	Senj	Angelo Paolucci	244
32.	Slavija	Giuseppe Fontana	234
33.	Sloboda	Lagosta	180
34.	Soča	Eneo	545
35.	Split	Spalato	896
36.	Srbin	Constantino Borsini	982
37.	Šumadija	Bruno Calleari	479
38.	Sušak	Mario Ruta	369
39.	Tomaseo	Tommaseo	67
40.	Topola	Ammiraglio Viotti	254
41.	Triglav	Medea	287
42.	Trogir	Trau	160
43.	Učka	Monte Maggiore	102
44.	Ugljan	Ugliano	159
45.	Vardar	Cherso	550
46.	Velebit	Meleda	100
47.	Vis	Ica	253
48.	Vodice	Capri	154
49.	Zagreb	Enrico Baroni	840
50.	Zrmanja	Isto	100
51.	Galeb	Innocente	17
52.	Vila	Scardona	51

ITALIJANSKE POMORSKE SNAGE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

(Stanje na dan 20 aprila 1943)¹

MARIFTUME

1 torpiljarka — **Insidioso**, naoružana 1 topom 102 mm; služila za vežbe podmornica.

1 motorni brod — **Abbazia**, naoružan 1 topom 76 mm.

1 ponton — **GA 240**, naoružan sa 2 topa 149 mm, 1 PA topom 76 mm i 2 PA topa 20 mm.

3 manja parobroda — **Gigliola**, **Trau**, **Iadera** naoružani 1 topom i namenjeni za nadzor kanala za vreme podmorničkih vežbi.

3 lako naoružana motorna čamca za finansisku službu.

2 patrolna čamca opremljena hidrofonima.

18 protivpartizanskih brodova.

MARIDALMACIJA

6 torpiljarki — **Giovannini**, **T 1**, **T 5**, **T 6**, **T 7**, **T 8**, naoružani sa po 2 topa 66 mm.

2 naoružana minolovca — **Pasman** i **Ugliano**.

1 topovnjača — **Illiria**, naoružana sa 2 topa 76 mm.

3 veća naoružana remorkera — **Poderoso**, **Resistente**, **Lilibeo**.

1 motorna cisterna **Cherca T 320**; naoružanje nepoznato.

9 lako naoružanih motornih čamaca za finansisku i protivpodmorničku službu, opremljenih hidrofonima.

37 popisnih minolovaca koji su uglavnom obavljali patrolnu službu i pratili konvoje motornih jedrenjaka.

7 torpednih čamaca (**MAS 430**, **431**, **433**, **434**, **516** i još 2 čamca čiji brojevi nisu mogli biti utvrđeni).

14 protivpartizanskih brodova.

Gro pomorskih snaga **MARIDALMACIJE** bio je baziran u Splitu.

Minolovci su bili svrstani u ove odrede i divizione:

1 i 2 odred 30 divizionu, ukupno 7 minolovaca u Zadru.

3, 4 i 5 odred 31 divizionu, ukupno 12 minolovaca u Splitu.

6 samostalni odred, ukupno 4 minolovca na Lastovu.

7 samostalni odred, ukupno 3 minolovca u Gružu.

8 i 9 odred 33 divizionu, ukupno 7 minolovaca u Tivtu, i

10 odred 33 divizionu, ukupno 4 minolovca u Šibeniku.

¹ VII, italijanska arhiva, pomorski saobraćaj, k. 285, fasc. 4.

Pored ovih snaga na istočnoj obali Jadrana boravile su ponekad i snage izvan sastava ovih dveju mornaričkih komandi.

PREGLED NAORUŽANIH BRODOVA I PATROLNIH ČAMACA
MORNARICE NOVJ

a) Naoružani brodovi

Naziv i tip broda	Nosivost	Naoružanje	Pr im e d b a
NB 1 (koča)	80 t	1 x 40 2 x 20 2 x 8	potopljen 20 marta 1944 u Telašćici (Tajeru) od ne- mačkih aviona;
NB 2 (koča)	80 t	1 x 40 2 x 20 2 x 8	potopljen 17 marta 1944 u Lastovskom Kanalu od 3 nemačka broda;
NB 3 Jadran (tunolovac)	80 t	1 x 40 4 x 20 3 x 8	
NB 4 Topčider (loger)	70 t	2 x 20 1 II x 13	posle oštećenja od bombar- dovanja pretvoren u bol- nički brod;
NB 5 Ivan (putnički mot. brod)			potopljen 27 decembra 1943 u Hvaru od nemačkih a- viona;
NB 6 Napredak (tunolovac)	80 t	1 x 40 2 x 20 4 x 8	potopljen zajedno sa NB 1;
NB 7 Enare (putnički mot. brod)	70 t	1 x 40 1 x 20 4 x 8	uništen u noći 22/23 aprila 1944 posle sudara sa NB 8 u u. Miholjska, o. Mljet;
NB 8 Kornat (tunolovac)	90 t	1 x 40 3 x 20 3 x 8	izgubljen u noći 24/25 jula 1944 usled nasukivanja na 8 u u. Miholjska, o. Mljet;
NB 9 Biokovac (mot. brodić)	20 t	2 x 8	potopljen u noći 19/20 fe- bruara 1944 u Viškom Ka- nalu od brit. razarača;
NB 10 Sloga (tunolovac)	70 t	1 x 40 2 x 20	zarobili ga 4 februara 1944 nemački brodovi kod o. Mljeta;

Naziv i tip broda	Nosivost	Naoružanje	P r i m e d b a
NB 11 Crvena zvijezda	150 t	1 x 40 1 x 37 3 x 20 1 _{IV} x 20 2 x 8 1 mb laki 1 mb teški 2 PA bac.	izgubljen u noći 1 aprila 1945 kod o. Suska zbog nailaska na minu;
NB 12 (koča)	70 t	1 x 40 3 x 20	
NB 13 Partizan (koča)	80 t	1 x 40 3 x 20	potopljen 24 oktobra 1944 od brit. aviona u l. Olib. Drugi brod pod istim imenom bio je kasnije uvršćen u Kvar. pom. sastav;
NB 14	70 t	1 x 40 3 x 20	
NB 15 (nemački KJ 8)	20 t		
NB Partizanka (bivši naoružani motorni brod Lala IV)			

b) Patrolni čamci

Naziv i tip broda	Nosivost	Naoružanje	Primedba
PČ 1 Partizan I (Jadran)	25 t	2 x 20	
PČ 2 Partizan II (Macola)	30 t	1 x 40 1 x 20	
PČ 3 Partizan III (Škampe)	15 t	2 x 20	raniji brod pod istim bro- jem zarobili su Nemci 13 novembra 1943;
PČ 4 Partizan IV (Junak)	15 t	1 x 20 1 _{II} x 12,7 1 x 8	
PČ 5 Šumar			potopljen u Kornatima 23 marta 1944 od nemačke avijacije;
PČ 7 Osvetnik			} bivši nemač. I-Booti (de- santno-jurišni čamci), dobijeni od Engleza za potopljeni NB 13;
PČ 8 Udarnik			
PČ 21 Miran	40 t	1 x 40 1 x 20 2 x 8	
PČ 22 Streljko	25 t	1 x 40 1 x 20 2 x 8 2 x 8	
PČ 23 Sloga		2 x 8	
PČ 24 Marjan		2 x 8	
PČ 25			
PČ 26 Zadar			
PČ 27 Edison (Anđelko)			izgubljen 24 februara 1945 u Šibenskoj luci usled eksplozije municije;
PČ 41 Napredak	10 t	1 x 8	
PČ 42	10 t		
PČ 43 Napred	5 t	1 x 8	

Naziv i tip broda	Nosivost	Naoružanje	Primedba
PČ 44 Durzov	3 t	1 x 8	
PČ 45 Batoš		1 x 8	
PČ 46 Sv. Juraj		1 x 8	
PČ 47 Sv. Nikola I	7 t	1 x 8	potopljen 29 avgusta 1944 kod Rta Kabal (o. Hvar) od minobacača sa Vidove Gore;
PČ 48 Sv. Nikola II	4 t	1 x 8	
PČ 49 Brač 2	3 t	1 x 8	
PČ 50 Brač 3	3 t	1 x 8	
PČ 51 Brač 4	3 t	1 x 8	
PČ 52 Brač 5	3 t	1 x 8	
PČ 53 Zora	15 t	1 x 20 2 x 8	
PČ 54 Turist	30 t	2 x 8 1 mb	
PČ 55 Partizan 2		1 x 8	izgoreo i potonuo 15 febru- ara 1945 kod Velog Rata zbog eksplozije benzina;
PČ 56 Partizan 3			
PČ 57 Pilotina	30 t	2 x 8	
PČ 58 Sagena		1 x 8	
PČ 59 Lapad	30 t	2 x 8	potopljen 9 marta 1944 u Neretvanskom Kanalu od 2 britanska TČ;
PČ 60 Vjekoslava		1 x 8	potopljen decembra 1943 od nemačkih aviona kod o. Mljeta;
PČ 61 Udar			potopljen 27 decembra 1943 od nemačkih aviona kod o. Hvara;

Naziv i tip broda	Nosivost	Naoružanje	Pr imed ba
PČ 62 Ivo	30 t	1 x 8	zarobljen 27 septembra 1944 od 4 nemačka broda;
PČ 63 Donec		1 x 20 2 x 8	
PČ 64 Neutralni		1 x 8	
PČ 65 Sv. Nikola	6 t	1 x 8	
PČ 66 Proleter	40 t	1 x 8	zarobljen od neprijatelja na Pelješcu;
PČ 67 Kerč		1 x 8	potopljen 27 decembra 1943 u Hvaru od nemačkih aviona;
PČ 68 Badija		1 x 8	
PČ 69 Val		3 x 8	
PČ 70 Mandina			potopljen 22 marta 1944 u Komiži od nemačkih avi- ona;
PČ 71 Sv. Križ *			
PČ 72 Cimbalo			
PČ 73 Pionir			zarobili ga Nemci u noći 14/15 septembra 1944 kod Sućurja, o. Hvar;
PČ 74 Vesna			
PČ 75 (bivši nemač. čamac KJ 10)			potopljen 12 septembra 1944 kod o. Mijeta od brit. aviona;
PČ 76 (bivši MČ 22)			zarobili ga Nemci 31 maja 1944 u luci Olib; na njemu poginuo Vlado Bagat;
PČ 77 Margarita			
PČ 78 (bivši nemač. MČ »See Ad- ler«)			

**PREGLED POMOĆNIH (TRANSPORTNIH) BRODOVA
MORNARICE NOVJ**

a) Parobrodi i motorni jedrenjaci koji su saobraćali između Visa i Italije

1) Anton	22) Morava* — Kotor
2) Bakar* — Sušak	23) Morava — Stomorska
3) Ban Jelačić — Račišće	24) Nirvana — Zlarin
4) Cetina* — Split	25) Orjen — Ist
5) Danica — Ist	26) Otac Petar — Stomorska
6) Darko — Sumartin	27) Polače
7) Dinara — Omiš	28) Providnost — Ist
8) Dubac* — Dubrovnik	29) Radnik — Dubrovnik
9) Frankopan — Račišće	30) Sitnica* — Kotor
10) Galeb* — Split	31) Sloboda — Ist
11) Hrvat — Stomorska	32) Sofija
12) Jadran — Ist	33) Sretno — Split
13) Jastrebo — Račišće	34) Ston* — Dubrovnik
14) Knin*	35) Sv. Anton Padovanski
15) Kupari* — Dubrovnik	36) Sv. Ivan — K. Lukšić
16) Kupa — Split	37) Sv. Nikola — Cavtat
17) Ljubljana* — Sušak	38) Tomislav — Sumartin
18) Makarska* — Split	39) Ulješura
19) Marija — Dubrovnik	40) Velebit — Ist
20) Marija Jordan — Račišće	41) Velebit — Račišće
21) Marin — Split	42) Vitez — Jelsa

b) Motorni jedrenjaci i leuti koji su saobraćali duž naše obale

1) Andeo — Dubrovnik	12) Bože pomozi — Račišće
2) Andeo — Povelja	13) Danica — Krilo
3) Arduino — Ankona	14) Daniel Manin — M. Lošinj
4) Ban Berislavić — Krilo	15) Darinka — Postire
5) Biokovo — Podgora	16) Davorin — Vela Luka
6) Bog s nami — Kampion	17) Deva — Split
7) Bog s nami — K. Kamb.	18) Dinka — Vela Luka
8) Bog s nami II — Supetarska	19) Divna — Sutomišćica
9) Bogu hvala — Krilo	20) Dobra Marija — Karlobag
10) Bosiljka — K. Gomilica	21) Domitila — Kampion
11) Bože i Gospe pomozi — Supetar	22) Domoljub — Komiža
	23) Donko — Vela Luka

- 24) Dupin — Rogač
- 25) Dva brata — Slatine
- 26) Dva brata — Supetarska
- 27) Dva brata — Vela Luka
- 28) Dva druga — Račišće
- 29) Emilija — Drvenik
- 30) Galeb — Karlobag
- 31) Gospa od Karmena — Krilo
- 32) Gospa od Zdravlja — Starigrad
- 33) Gospa s nami — Kampion
- 34) Gospe od Poišana — D. Rat
- 35) Gospe od Zdravlja — Vela Luka
- 36) Gundulić — Dubrovnik
- 37) Gusar — Podgora
- 38) Hvala Bogu — Nevidane
- 39) Hvala Bogu — Supetarska
- 40) Ilirija — Biograd
- 41) Ilirija
- 42) Ime Isusovo — Milna
- 43) Istok I — Stomorska
- 44) Isus i Marija — Krilo
- 45) Isus i Marija — Molunat
- 46) Jabuka — Komiža
- 47) Jadran — Crikvenica
- 48) Jadran — Vela Luka
- 49) Labud — Stomorska
- 50) Lahor — Starigrad
- 51) Leon — Maslinica
- 52) Lovćen — Stomorska
- 53) Ljubica — Nevidane
- 54) Ljubljena Majka — Krilo
- 55) Ljuboman — Krilo
- 56) Maksim Gorki — Račišće
- 57) Mali Ante — Rogač
- 58) Mali Ivo — Mrljane
- 59) Marija — K. Lukšić
- 60) Marija — Račišće
- 61) Marija — Supetarska
- 62) Marija I — Krilo
- 63) Marija II — Krilo
- 64) Marija Ana — Supetarska
- 65) Marija Š. — K. Lukšić
- 66) Marijan — Krilo
- 67) Marin — Milna
- 68) Mars — Baška Voda
- 69) Martin — Barbat (Rab)
- 70) Matija Gubec — Pašman
- 71) Mira — Podgora
- 72) Mir Vami — Jelsa
- 73) Mir Vami — Račišće
- 74) Mladen — Krilo
- 75) Nada — Karlobag
- 76) Nada — Račišće
- 77) Nada — Rogač
- 78) Neptun — Supetarska
- 79) Nevidane — Nevidane
- 80) Ojdana — Split
- 81) Otac Vladimir — Krilo
- 82) Pčela — Pučišće
- 83) Pomoćnica
Kršćanska — Sućuraj
- 84) Požalija — Supetarska
- 85) Pravedan — Jelsa
- 86) Providnost — Hvar
- 87) Putnik — Supetarska
- 88) Putnik — Vela-Luka
- 89) Rade — Sali
- 90) Roditelj — Krilo
- 91) Rose Amalia — Split
- 92) Rudnik — Sumartin
- 93) Sagena — Komiža
- 94) Skuša — Barbat
- 95) Slavni Josip — Račišće
- 96) Sloboda — Vela Luka
- 97) Sloboda IV — Barić-Draga
- 98) Sloga — Ugljan
- 99) Sloga — Komiža
- 100) Složna braća — Vrboska
- 101) Sokol — Barić-Draga

102) Sokol — Omiš	138) Sv. Nikola — Supetarska
103) Sokol III — Pašman	139) Sv. Nikola — Sutomišćica
104) Sokol — Rogač	140) Sv. Nikola — Zlarin
105) Srce Isusovo — K. Gomil.	141) Sv. Nikola
106) Srećna Sloboda — Račišće	Pomoće nas — Baška Voda
107) Srećko — Barić-Draga	142) Sv. Obitelj — Krilo
108) Srećko — Vela Luka	143) Sv. Petar — Dugi Rat
109) Sretan II — Stomorska	144) Sv. Petar — Kaprije
110) Sretna — Supetarska	145) Sv. Petar — Supetarska
111) Sv. Ana — Starigrad	146) Sv. Roko — Sutivan
112) Sv. Ana — Supetarska	147) Sv. Roko — Vrboska
113) Sv. Andrija — Barbat	148) Sv. Šimun — Dugi Rat
114) Sv. Ante — Kampor	149) Sv. Trojica — Račišće
115) Sv. Ante — Omiš	150) Štefanija — Baška
116) Sv. Ante — Pučišće	151) Tomislav — Jelsa
117) Sv. Ante — Račišće	152) Tomislav — Poljana
118) Sv. Ante — Slano	153) Tomislav — Split
119) Sv. Ante — Vis	154) Tomislav — Stomorska
120) Sv. Ivan — Krilo	155) Tonka — Karlobag
121) Sv. Ivan — Kukljica	156) Topčider — Sušak
122) Sv. Josip — Dugi Rat	157) Tri brata — Supetarska
123) Sv. Josip — Komiža	158) Tri druga — Krilo
124) Sv. Josip — Krilo	159) Ugljan — Ugljan
125) Sv. Josip — Poljana	160) Uskok — Račišće
126) Sv. Josip — Supetarska	161) Vela-Luka — Vela-Luka
127) Sv. Josip — Sutivan	162) Velebit II — Mrljane
128) Sv. Križ — Krilo	163) Vesela — Kali
129) Sv. Križ — Lumbarda	164) Zagreb — Omiš
130) Sv. Križ — Sutivan	165) Zdrava Marija — Kampor
131) Sv. Marija — Mundanija	166) Zdrava Marija — Krilo
(Rab)	167) Zdravlje — Krilo
132) Sv. Marko — Kneža	168) Zora — Supetarska
133) Sv. Nikola — Božava	169) Zrinski — Dugi Rat
134) Sv. Nikola — Lumbarda	170) Zvonimir — Karlobag
135) Sv. Nikola — Podgora	171) Zvonimir — Krilo
136) Sv. Nikola — Preko	172) Zvonimir — Podgora
137) Sv. Nikola — Stomorska	

Napomena: U grupi »a« parobrodi su označeni zvezdicom (*).
Radnik je bio tegljač, Ulješura tank za plinsko ulje, a ostali brodovi bili su veći motorni jedrenjaci.

Oko 50% jedrenjaka iz grupe »b« bilo je neispravno.

NEMAČKE POMORSKE SNAGE NA JADRANU

Nemačke pomorske snage na Jadranu sastojale su se od zaplenjenih italijanskih brodova, od brodova koji su izgrađeni na jadranskim brodogradilištima i od brodova dopremljenih u Jadran kopnenim komunikacijama.

Svi nemački ratni brodovi na Jadranu, izuzev manjih brodova za lučku patrolnu službu, koji su bili podređeni pojedinim pomorskim komandantima, pripadali su tzv. 11 diviziji za osiguranje (11 Sicherungsdivision) čiji je štab bio u Trstu, a koja je bila podređena *Komandujućem admiralu Jadrana*.

11 divizija za osiguranje sastojala se iz sledećih flotila:

9-ta flotila torpiljarki

(9. Torpedoboots-Flottille)

Torpiljarka **TA 40** (ex *Pugnale*) — oštećena 20 februara 1945 u vazdušnom napadu na Trst gde je i potopljena od posade 1 maja 1945;

TA 41 (ex *Lancia*) — oštećena 17 februara 1945 u vazdušnom napadu na tršć. brodogradilište »San Rocco« gde je i potopljena od posade;

TA 42 (ex *Alabarda*) — potopljena 21 marta 1945 u vazdušnom napadu na Veneciju.

Razarač **TA 43** (ex *Sebenico*) — vidi Prilog 1, razarač **Beograd**;

TA 44 (ex *Antonio Pigafetta*) — potopljen 12 februara 1945 u vazdušnom napadu na Trst.

Torpiljarka **TA 45** (ex *Spica*) — potopljena 12/13 aprila 1945 u Planinskom Kanalu od brit. čamaca *MTB 670, 697 i MGB 643, 658*;

TA 46 (ex *Fionda*) — potopljena 20 februara 1945 u Rijeci.

10 L — flotila

(10. Landungs-Flottille — flotila za iskrcavanje)

Imala je 40 — 50 brodova, dvotrupnih peniša (Siebel-Fähre) i desantnih tenkonosaca (F-Leiter). Štab flotile nalazio se u Rijeci, a po jedan odred od 8 — 10 brodova bio je raspoređen u Veneciji, Trstu, Rijeci, Splitu i Dubrovniku.

Zadatak ove flotile bio je snabdevanje trupa na obali i otocima i borba sa britanskim avionima, motornim topovnjačama i torpednim čamcima.

6 transportna flotila
(6. Transport-Flottille)

Imala je 60 — 80 brodova deplasmana do 250 t. To su bili rečni i jezerski brodovi dopremljeni iz Francuske i Belgije i adaptirani za more. Osim njih upotrebljavali su se i motorni jedrenjaci. Štab flotile nalazio se u Trstu, a odredi su bili raspoređeni po raznim lukama. Imala je iste zadatke kao i L — flotila.

6 R — flotila
(6. Räumboot-Flottille — flotila za razminiranje)

Imala je 6—8 brodova za razminiranje. Pored razminiranja, brodovi flotile upotrebljavali su se i za konvoiranje parobroda.

1 flotila torpednih čamaca
(1. Schnellboots-Flottille)

Imala je divizion torpednih čamaca. Štab joj je bio u Puli. Zadatak je bio napad na neprijateljske pomorske snage, izvidanje u obalskom području i konvoiranje.

22 flotila za gonjenje podmornica
(22. Ubootjagd-Flottille)

Štab i brodovi nalazili su se u Trstu. Ujesen 1944 bila je rasformirana zbog nedostatka brodova.

2 flotila za pratnju
(2. Geleit-Flottille)

Imala je 6—10 brodova i minopolagač *Kiebitz* (ex »Fasana«).

Izvan sastava 11 divizije za osiguranje nalazila se tzv. **K — flotila 612** (Kleinkampfmittel-Flottille — flotila malih borbenih sredstava) koja je pripadala **K — sastavu** (Kommando Kleinkampfmittel Verband — Komanda sastava malih borbenih sredstava). Ona je obrazovana oktobra 1944 u Severnoj Italiji (Lago Maggiore), a početkom novembra prebačena je u Pulu. Brojala je 140—160 ljudi, od toga je 40% bilo predviđeno za borbene zadatke, a ostatak je bio na službi u bazi (Bodenpersonal). Flotila je imala:

20 eksplozivnih čamaca (*Sprengboote*) sa posadom od 1 čoveka

10 jurišnih čamaca (*2-Mannsturmboote*) sa posadom od 2 čoveka.

Eksplozivni čameci nosili su 250 kg eksploziva u pramcu, a jurišni nosili su torpeda pod kobilicom. Oba tipa bila su predviđena za napad na neprijateljske brodove na sidrištu ili za napad na veće, ali sporije brodove u vožnji.

PREGLED DEJSTAVA PROTIV ITALIJANSKOG
SAOBRAČAJA

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
1942. godine		
24. januara zarobljen MJ »Mer- kur« posle uplovljenja u luku	sa obale	Gradac
U februaru zarobljen MJ »Darko«	sa obale	Makarsko primorje
4/5 maja potopljena dva glibo- dera	sabotaža	Ušće Neretve
23 maja zarobljen MJ »Mira«	motor. leutom	Makarsko primorje
1/2 jula napadnut čamac na je- dra sa 1 oficijom i 4 ital. fi- nansa na putu iz Trpnja za Dračę; 1 ubijen, 1 ranjen.	sa obale	s. Kudinovići, Pelješac
8 jula izvršen prepad na brod u luci; uhapšena 3 ustaška funk- cionera i 1 domobranski oficir	sa obale	Supetar
14 jula zarobljen MJ pruge Mil- na — Supetar. Drugi vod če- te bračkih partizana prisilio jedrenjak da pristane uz obalu. Sa broda uzeto oružje i muni- cija koja je pripadala žandar- meriskoj posadi u Milni.	sa obale	Tiha Vala, o. Brač
20 jula zarobljen, a potom poto- pljen parobrod »Ica« (bivši »Vis«)	sa obale	Živogošće
26 jula zarobljen MJ »Sofia« od grupe golorukih Ižana	borbom prsa u prsa	o. Iž
U julu napadnut MJ »Mučenica«	sa obale	Rt Binuš, Murter. Kan.
11 avgusta zarobljen MJ »Dux«	čamcem na vesla	Rt Proizd, o. Korčula
15 avgusta zarobljen teretni brod sa 3 vagona vina	sa obale	Bol, o. Brač
U avgustu zarobljen brod nato- varen žitom	sa obale	Sutivan
U avgustu zarobljen jedan mo- torni čamac	sa obale	o. Brač

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
U avgustu zarobljen motor. brod pruge Šibenik — Skradin	sa obale	r. Krka
26 septembra napadnut motorni brod na pruži Zaton — Skradin, koji je prevezio 1-vu četv bataljona »Vespri«; 1 ubijen, 9 ranjeno	sa obale	r. Krka
8 decembra zarobljen 1 MJ koji je prenosio drvo	motornim leutom	Živogošće
22 decembra napadnut konvoj od 3 italijanska broda koji je prevezio jedinice iz garnizona Gradac. Ranjena su 3 italijanska vojnika	sa obale	s. Drvenik
24 decembra zarobljen 1 MJ koji je prevezio sodu za pranje	sa obale	Makarsko primorje
31 decembra zarobljeni motorni jedrenjaci »Istok«, »Mali Ivo«, »Otac Vladimir«, »Zdravlje« i »Sv Ante«	sa 2 motorna leuta	Makarsko primorje
1943 godine		
1 januara zarobljen MJ »Evropa«	motor. leutom	Makarsko primorje
1 januara napadnut MJ »Sv. Eufemija«	motor. leutom	Makarsko primorje
4 januara napadnut MJ »San Spiridone«	motor. leutom	Makarsko primorje
6 januara napadnut rem. »Poderoso«	sa obale	Makarsko primorje
9 januara napadnut naoružani rem. »Lilibeo« pušćanom i mitr. vatrom	sa obale	Makarsko primorje
10 januara napadnut brod »Airon«	sa obale	Makarsko primorje
18 januara napadnut »MB 23«	sa obale	kod Korčule
22 januara zarobljen i zapaljen MJ »Giudita«	čamcem na vesla	o. Artice
2 februara napadnut parobrod »Ulbo«; ubijen 1, ranjena 2 ital. vojnika	sa obale	Brbinj, D. Otok

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
7 februara napadnut mitraljeskom vatrom »NAP 2«; ubijen šef lučke kapetanije Metković, Gregoretti Bruno	sa obale	Makarsko primorje
17 februara napadnut »M 21«	sa obale	s. Marina kod Trogira
20 februara oštećen hidroavion Cant Z 501/183/3 za vreme praćenja 1 broda-cisterne	sa obale	Makarsko primorje
25 februara zarobljen MJ »Antonietta B« (matična luka Kjo-da (Chioggia))	čamcem	Brački Kanal
25 februara napadnut parobrod »Šipan« topovskom vatrom	sa obale	Makarsko primorje
28 februara napadnut naoružani remorker »Poderoso« topovskom vatrom sa 4 hica	sa obale	Makarsko primorje
15 marta napadnut brod »Curzola«	sa obale	Neretvanski Kanal
22 marta zarobljeni i potoljeni MJ »Maria Luisa« i »Renato«	motor. leutom	Makarsko primorje
24 marta zarobljen MJ »Sv. Nikola«	sa obale	Rt Kabal, o. Hvar
2 aprila napadnut »MS 25«	sa obale	ušće Zrmanje
14 aprila napadnut konvoj u Neretvanskom Kanalu; zarobljen motorni brod »Africano«	motor. leutom	Neretvanski Kanal
30 aprila napadnut »NAP 24« za vreme patroliranja	sa obale	s. Marina kod Trogira
2 maja napadnut MJ »Velika Gospa«. Baterija sa Drvenika otvorila vatru na napadače	sa obale	Rt Čovik, Drvenički Kanal
6 maja napadnut »NAP 19« za vreme patroliranja	sa obale	u. Smrska, o. Hvar
13 maja napadnut »NAP 9«	sa obale	u. Gornja Dina, o. Hvar
15/16 maja napadnut »MB 9« za vreme izvidanja	sa obale	Sv. Nedelja, o. Hvar
26 maja zarobljena 2 člana posade broda »Airone«	sa obale	l. Dugi Rat

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
27 maja napadnut konvoj na putu Korčula—Split	motor. leutom	Makarsko primorje
7 juna napadnut i oštećen hidroavion, 4 člana posade ranjena	sa obale	o. Čelice
12 juna napadnut »VAP 36«	sa obale	Velebitski Kanal
13 juna napadnut naoružani motorni čamac	sa obale	kod Trogira
19 juna napadnut brod »Sant Andrea«, 1 mornar ranjen	sa obale	Makarsko primorje
27 juna grupa od 6 partizana zarobila ribarski čamac	sa obale	u. Samograd, o. Korčula
28 juna napadnut motorni čamac pušćanom vatrom	sa obale	r. Neretva
28 juna napadnut »VAP 19«	sa obale	Makarsko primorje
4 jula napadnut »ND 185«	sa obale	Dugi Otok
7 jula napadnut popisni ML »Nazzareno« pušćanom i mitraljeskom vatrom	sa obale	Velebitski Kanal
11 jula napadnut parobrod »Arbe«, ranjeno 8 vojnika	sa obale	r. Neretva
12 jula napadnut »VAP 17«, 1 vojnik ubijen	sa obale	u. Zarače, o. Hvar
21 jula zarobljen jedan MJ	čamcem na vesla	o. Vela Arta
28 jula napadnuta 3, a zarobljena 2 MJ	čamcem na vesla	u. Sv. Nikola, o. Murter
30 jula napadnut »VAP 22«, ranjena 2 vojnika	sa obale	Velebitski Kanal
30 jula napadnut parobrod »Solun«	sa obale	Rt Brozovica, o. Pašman
24 avgusta napadnut brod pun četnika i Italijana; 11 ubijeno, 14 ranjeno	sa obale	Jadrija, Kanal Sv. Ante
2 septembra napadnut remorker »Poderoso«	sa obale	o. Hvar

PREGLED DEJSTAVA PROTIV NEMAČKO-USTAŠKOG
SAOBRAČAJA

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
1943 godine		
18 septembra potopljen 1 brod iz nepr. konvoja vatrom obalskih baterija Primošten — Zečevo — Drvenik	sa obale	Drvenički Kanal
19 septembra zarobljen brod »Tunisino« sa 120 vagona hrane. Prisiljen vatrom OA Primošten — Zečevo da uplovi u luku	sa obale	Primošten
20 septembra potopljen brod vatrom obalskih baterija Primošten — Zečevo	sa obale	Primošten
U oktobru zarobljen mot. brod prilikom pristajanja u luci. Materijal sa broda iskrcan, a brod potopljen ručnim bombama	sa obale	Baošić
5 oktobra odbijen pokušaj nemačkog iskrcavanja na o. Pelješac sa 6 gumenih čamaca i 1 mot. jedrenjakom	dva PČ Južnodalmatin. flotile	kod ušća Neretve
19 oktobra potopljen 1 brod iz konvoja od 9 brodova	sa obale	o. Murter
4 novembra napadnut mitraljezom nemački patrolni čamac od minske straže III POS-a	sa obale	Rivanjski Prolaz
5/6 novembra nateran na povlačenje, posle jednočasovne borbe, nemački brod pun vojnika	PČ Udar	Neretvanski Kanal
11 novembra oštećen jedan MJ naoružan minobacačem i mitraljezima	PČ »Streljko« PČ »Miran«	Srednji Kanal
16 novembra oštećen jedan nepr. brod	dva PČ Korčulanske flotile	Pelješački Kanal
17 novembra napadnuti MJ »Roditelj« i »Miloš«. MJ »Roditelj« bio teško oštećen i prisiljen da se nasuče.	sa obale	Veliki Vratnik, Mljetski Kanal

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
8/9 decembra zarobljen naoružani ustaški MJ »Jadro«	NB »Biokovac« NB »Turist«	Hvarski Kanal
9/10 decembra zarobljen naoružani ustaški MJ »Sv. Nikola«	NB »Napredak«, dva PČ	Hvarski Kanal
10 decembra napadnut naoružani nepr. parobrod i prisiljen da se pod zaštitom dimne zavesе vrati u Karlobag	PČ 3	Velebitski Kanal
16 decembra zarobljen MJ »Tomislav« (Stomorska) prilikom uplovljenja u luku	sa obale	Sukošan
16 decembra lakše oštećen naoružani nepr. parobrod u vožnji od Rta Lun prema Karlobagu	PČ 3	Sukošan
17 decembra napadnut nemački MJ od posade PČ 2; ubijeno nekoliko nepr. mornara	sa obale	Zadarski Kanal
18 decembra napadnut naoružani nemački brod koji je prevezio 150 vojnika i naneti mu teški gubici u ljudstvu	dva PČ Virske flotile	Zadarski Kanal
20 decembra zarobljena 2 nemačka naoružana broda u sadejstvu sa obal. baterijom na Rtu Ražanj i jednim brit. torpednim čamcem	PČ 41, PČ 42, PČ 43, PČ 53, MTB 649	Rt Pelegrin, o. Hvar
24 decembra potopljen nemački desantni čamac od posade PČ 64 pri pokušaju iskrcavanja trupa	sa obale	u. Gršćica, o. Korčula
1944 godine		
3 januara napadnut nenaoružani parobrod »Slavija« pri isplavljenju iz Vrbnika. Parobrod je bio brži i izbegao gonjenje	PČ 1, PČ 3	Vinodolski Kanal
24/25 januara napadnut naoružani nasukani remorker »Constante«. Brod sa posadom zarobljen bez otpora. Posle neuspelog pokušaja otsukivanja remorker dignut u vazduh	PČ 1, PČ 3	o. Olib

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
28 februara zarobljen naoružani MJ »Giuseppe Cesarie« od posade PČ 22	sa obale	o. Molat
28/29 februara zarobljena dva MJ sa 108 nemačkih vojnika	PČ 2, PČ 3	o. Pag
18 marta zarobljen nemački desantno-jurišni čamac koji je upao u zasedu naših brodova	NB 1, NB 6, PČ 2, PČ 4	o. Molat
3/4 aprila napadnuta dva MJ pušćanom vatrom iz čamca	čamac na vesla	Sv. Ante, o. Silba
6/7 aprila zarobljen bez otpora naoružani MJ »San Antonio«	PČ 21, PČ 22	o. Sestrunj
7/8 aprila napadnuta dva naoružana nemačka MJ	PČ 21, PČ 22	Vrgadski Kanal
22/23 aprila zarobljeni MJ »Galiana« i »Emilia«	PČ 21, PČ 22	Silbanski Kanal
27 aprila zarobljen MJ »Bianca Stella« u u. Sv. Nikola od posade PČ 3 i PČ 4	sa obale	o. Olib
26 maja zarobljen bragoc »Regina« sa dva naoružana Nemca	sa obale	o. Olib
14 juna zarobljena 2 nemačka čamca sa bačvama za prenos vode	sa obale	u. Uš, o. Korčula
25 jula napadnuta od 1-ve udarne grupe 2 broda sa neprijateljskim vojnicima	sa obale	Punat, o. Krk
29 jula zarobljen nemački naoružani brod »Felice« u u. Kosiraca	PČ 2, PČ 4, PČ 71	o. Ist
20 avgusta potopljen čamac sa nekoliko nepr. vojnika vatrom 1 voda 1 čete MP III POS-a	sa obale	o. Murter
24 avgusta zarobljen jedan čamac na jedra iz koga su poskakali nepr. vojnici posle otvaranja vatre	sa obale	o. M. Artà
30 avgusta teško oštećena jedna peniša od dve mine na elektr. paljenje između o. Pašman i o. Babac	sa obale	Pašmanski Kanal

Datum i kratak opis akcije	Način izvršenja	Mesto
5 septembra vodio borbu sa nepr. brodom prilikom pristajanja uz obalu	PČ 53	Makarsko primorje
20 septembra zarobljen čamac na jedra sa 4 nepr. vojnika od boraca mornaričke stanice Žirje	sa obale	o. Prvić
22 septembra napadnut putnički parobrod od oko 1000 t	PČ 2, PČ 6	o. Maslinjak
7 oktobra napadnut i potopljen čamac sa 5 Nemaca i 2 četnika od strane jedne desetine MP iz zasede	sa obale	o. Olipa
9 oktobra potopljen MJ »Angelina«	NB 13, PČ 2	o. Pag
9 oktobra zarobljen MJ »Adriana« u sadejstvu sa jednim vodom MP u u. Šimuni	NB 13, PČ 2	o. Pag
15 oktobra napadnut topovskom vatrom sa o. Pašman konvoj od 6 nepr. brodova: jedan tender, prisiljen da se nasuče, kasnije je zapljenjen	sa obale	Pašmanski Kanal
17 decembra zarobljen eksplozivni čamac čiji je motor bio u kvaru; jedan Nemač ubijen	MJ »Lahor«	o. Molat
U toku 1944 godine potopljen parobrod »Plav« od Udarne grupe 13 divizije	sa obale	o. Krk
1945 godine		
4 aprila napadnut 1 TČ koji se povukao	NB 4, NB 13, NB 14, PČ 23, PČ 24	o. Pag

Napomena: U toku septembra i oktobra 1944 godine neprijateljski saobraćaj u Pašmanskom Kanalu bio je sistematski ometan topovskom vatrom sa kopna. Napadnut je veliki broj brodova koji su vozili u konvojima. Prouzrokovana oštećenja nisu mogla biti ustanovljena te zato ti napadi, sem jednog, nisu uneti u pregled.

PREGLED DELATNOSTI BRITANSKIH PODMORNICA NA JADRANU

Britanske podmornice ulazile su u Jadran već 1940 godine. To je prisililo Italijane da odmah po okupaciji naše obale osiguraju saobraćaj od napada podmornica. Prema oskudnim podacima za 1942 i nešto detaljnijim za 1943 godinu, zabeležene su sledeće pojave i dejstva podmornica:

1942 godine

28 februara oko 11 časova kod Rta Ploče potopljen je brod »Ninucia« (ili »Nannuccia«) koji je prevezio so. Podmornica je izbacila 3 torpeda i ispalila 100 metaka. Baterija Zečevo otvorila je vatru na podmornicu bez uspeha. Italijanski gubici u ljudstvu: 1 mrtav, 7 nestalih, 19 spaseno (gotovo svi ranjeni).

28 februara oko 11.50 opažen periskop kod Senja. (Ovaj podatak izgleda malo verovatan).

2 avgusta opažena podmornica 15 nm južno od Rta Kamenjak. Obustavljen saobraćaj Ankona — Prolaz Maknare u trajanju od 2 dana.

2 oktobra oko 10 časova napadnut topovskom vatrom i torpedima parobrod »Veglia« jugoistočno od Korčule, na putu iz Dubrovnika za Split; oštećeni parobrod, koji je prevezio trupe, nasukao se kod Orebića. Gubici: 35 mrtvih i nestalih, 9 ranjenih.

5 oktobra uveče, kod o. Oblik, parobrod »Eneo«, koji je prevezio trupe, napadnut je topovskom vatrom i torpedima. Gubici: 51 mrtvih i nestalih, 46 ranjenih, parobrod oštećen. Brod »Cherso«, koji je vozio sa »Eneom«, uspeo je da pobegne u Rogoznicu, jer je obalska artiljerija prisilila podmornicu da zaroni.

9 oktobra kod Rta Ploče, teretni parobrod »Magliuolo« u pratnji T 5, napadnut torpedom koji je promašio.

11 oktobra oko 10 časova bezuspešno je napadnut torpedima 2 nm j-i od Cavtata konvoj od 4 broda: »Baroni«, »Margottini«, 1 transportni brod i 1 torpiljarka.

1943 godine

24 januara kod Rta Mendra podmornica pokušala da napadne torpiljarku T 1 koja je pratila cisternu »Cassala«. Podmornica je potopljena.

10 februara kod Rta Ploče izbačena 2 torpeda na parobrod »Tototonno« koji je vozio u pratnji torpiljarke »Giovannini«. Torpeda su promašila.

10 februara kod Rta Medra izbačena 4 torpeda na parobrod »Margottini«; jedan torpedo je pogodio te je brod bio prisiljen da se nasuče na obalu.

12 februara kod Rta Ploče, izbačeno 6 torpeda na konvoj koji su sačinjavali parobrodi »Diana«, »Eneo«, »Spalato« i nemački brod »Gerda Toft« u pratnji torpiljarke T 5; torpeda promašila.

13 februara kod Prolaza Maknare, posle iznenadnog izronjavanja, podmornica potopila MPR »Mafalda B 112« iz 30 divizionara minolovaca.

15 februara opažena podmornica 1 nm j-i od o. Ilovik.

21 februara opažena podmornica 4 nm j-z od Rta Bonaster.

24 februara opažena podmornica 2 nm z. od o. Šćedro.

24 februara opažena podmornica 3 nm z. od Rta Bonaster.

25 februara opažena podmornica 3 nm z. od o. Šćedro.

27 februara opažena podmornica u dva maha kod Rta Ploče.

16 marta opažena podmornica kod Rta Oštro.

23 maja opažena podmornica od Rta Ploče.

24 maja opažena podmornica kod Gruža i potopljena.

19 maja opažena podmornica 2,5 nm j. od Rta Kamenjak.

7 jula opažena podmornica kod Grpašćaka, Dugi Otok.

Napomena: Britanski izvori ne potvrđuju gubitak podmornica 24 januara i 24 maja 1943. Britanski podaci mogu se uzeti kao tačni, jer su italijanski, što se tiče dejstava i uspeha vlastitih snaga, veoma nepouzdati.

Za dejstva u periodu posle kapitulacije Italije ne raspolazemo podacima.

Prilog 10

PREGLED DEJSTAVA BRITANSKIH LAKIH OBALSKIH SNAGA NA JADRANU

1943 godine

12/13 decembra MTB 649 bombardovao mesta Trpanj i Crkvice, a zatim gonio torpiljarku tipa T 1 koja se sklonila u Lovište i tu bila bombardovana od RAF-a.

18/19 decembra MTB 297 i 637 patrolirali Bračkim Kanalom za vreme partizanskog desantnog prepada na Dugi Rat. MTB 637 otkrio u visini Omiša oko 23 časa nemački konvoj koji se sastojao od 1 dvotrupne peniše (SF 193), 2 DJČ (I-43, I-55) i 1 motor. čamca (M 24), a vozio je iz Trogira za Ploče. Nemci su izgubili penišu sa oko 20 ljudi i 1 DJČ, a ostala dva broda uplovila su u Ploče oštećena. Iste noći MTB 297 izbacio je dva torpeda na maskirani brod ispred Krila i potopio ga.

20 decembra MTB 649 zarobio 2 nemačka MJ koji su prethodno bili oštećeni i gonjeni od čamaca Šoltanske flotile.

21/22 decembra MTB 298 i 276 napali krstaricu »Niobe« (bivša »Dalmacija«) koja se na putu za Pulu 19 decembra u 19 časova, u pratnji TA 21 (»Insidioso«) i TA 22 (»Giuseppe Missori«), nasukala na jugozapadni deo o. Silbe. Oko 2 časa 22 decembra brod je sa dva torpeda teško oštećen, a trećim je potopljen remorker »Parenzo«, vezan uz bok »Niobe«.

1944 godine

13/14 januara iz Komiže su isplovili MTB 651 i 226 sa zadatkom da napadnu brodove koji su prevozili trupe za osvajanje Braća. MTB 226 opazio je jedan manji trgovački brod, pratio ga do uplovljenja u Sumartin, a kada se brod vezao, potopio ga torpedom oštetivši ujedno i molo. Potom su oba čamca napala dvotrupnu penišu, prvo sa dva torpeda koja su promašila, a potom topovskom vatrom; peniša je oštećena.

28/29 januara su MGB 662 i MTB 97, za vreme noćnog patroliranja kod Rta Ploče, zarobili tanker »Folgore« od 330 t i MJ »Roma«, nosivosti 120 t. Tanker je potopljen topovskom vatrom, a MJ protivpodmorničkom bombom tempiranom na dubinu od 16 m.

31 januara/1 februara su MTB 85, 297 i 298 potopili u blizini Silbe topovskom vatrom i dubinskim bombama 2 MJ koji su vozili od Zadra prema Rijeci.

2/3 februara su MGB 662 i MTB 649 zapalili topovskom vatrom kod Prolaza Logorun brod »Francesca da Rimini« od 350 t koji je prevezio municiju i 25 nemačkih vojnika.

3/4 februara su MGB 643 i MTB 667 potopili topovskom vatrom MJ »Amelia B« kod Rogoznice.

3/4 februara su MTB 298 i 242 zarobili kod Silbe 2 MJ i 1 motorni brod sa 65 Italijana i 25 Nemaca.

8/9 februara MTB 643 i 662 potopili su mali remorker u teglju sa 1 penišom, nekoliko stotina metara od ulaza u Rogoznicu.

8/9 marta su MGB 674 i MTB 651 uništili topovskom vatrom 1 MJ od 80 t u blizini luke Gradac.

10/11 marta su MGB 674 i MTB 85 zarobili, a potom uništili MJ od 120 t sa 27 Nemaca i Italijana.

13/14 marta MGB 645 i MTB 649 uništili su 1 MJ od 200 t.

1/2 aprila MTB 242 i 81 su teško oštetili 1 DJČ.

2/3 aprila su MTB 651 i MGB 647 zarobili MJ od 30 t.

3/4 aprila su MTB 651 i MGB 647 zarobili 2 MJ kod o. Prišnjak.

4/5 aprila su MTB 651 i MGB 661 zarobili MJ »Sv. Nikola« sa teretom pšenice kod o. Murter.

6/7 aprila MGB 661 i 647 zarobili su MJ »Libeccio« od 400 t kod Murtera.

10/11 aprila su MGB 661 i 647 uništili 1 DJČ i 1 MJ artiljeriskom vatrom, potopili 1 motorni čamac udarom kljuna i zarobili 2 MJ i 1 motorni čamac.

14/15 aprila su MGB 661 i 647 uništili remorker od 100 t sa 1 tankerom u teglju i zarobili desantni brod od 250 t sa 35 Nemaca.

1/2 maja su MGB 645 i MTB 667 za vreme patroliranja u Bračkom Kanalu potopili 2 DJČ topovskom vatrom.

13/14 maja su ML 361 i 841 potopili topovskom vatrom 1 DJČ.

18/19 maja su MGB 661 i MTB 667 napali kod Lovišta brod obalske plovide od 700 t praćen od 1 ML i 2 DJČ. Potopljen 1 ML, oštećen 1 DJČ.

20/21 maja su MGB 674 i MTB 656 zapalili penišu ulja od 250 t kod Korčule.

9/10 juna su MGB 674 i MTB 656 potopili PA penišu od 80 t i oštetili 1 DJČ.

24/25 juna MGB 662, 659 i MTB 670 su, posle neuspelog torpednog napada od strane MTB 670, izvršili artiljerijski napad na torpiljarku T 7 koja je vozila od Šibenika prema Rijeci. T 7, teško oštećena, nasukala se na o. Murter.

29/30 juna su ML 449 i 468 napali konvoj istočno od Korčule; potopili su 1 desantni čamac, a oštetili 1 DTK, 1 dvotrupnu penišu i 1 desantni čamac.

17/18 jula MGB 659 i MTB 649 i 670 napali su konvoj u Mljetskom Kanalu. Potopljena 2 DJČ, a teško oštećena 1 dvotrupna peniša.

23/24 jula MTB 372, 81 i 297 pokušali su da napadnu konvoj praćen od 4—5 TČ. Napad nije uspeo, MTB 372 bio teško oštećen.

25/56 jula su MTB 651, 667 i 670 napali konvoj koji su sačinjavali MJ »Vega« naoružana većim brojem PA topova, 5 TČ i 2 DJČ (I-302, I-309). Uništen MJ »Vega« i 3 TČ; zarobljena 2 DJČ.

29/30 jula su MGB 662 i 660, MTB 634 potopili topovskom vatrom i torpedom kod Vira MJ »Tritone« od 390 t.

7/8 avgusta su MGB 662 i MTB 670 napali kod Vira konvoj od 2 DTK i 1 DJČ. Torpedom potopljen tenkonosac F 968 (naoružan 1 topom 88 mm, 1 dvocev. 20 mm), a topovskom vatrom teško je oštećen i prisiljen da se nasuče F 963 (naoružan 1 dvocev. 88 mm, 1 četvoroccev. 20 mm, 1 dvocev. 20 mm i 2 topa 20 mm).

17/18 avgusta MTB 657, 658 i 653 napali su konvoj od 2 veća MJ, 1 DTK i većeg broja eskortnih brodova. Potopljena su 2 MJ od 300 t, 1 TČ, 1 manji tanker i 1 manji brod, a oštećena 4 broda.

7/8 septembra su MTB 667 i 674 potopili 1 nemački TČ u Hvarskom Kanalu.

10/11 septembra su MTB 374 i 295 zarobili i potopili penišu od 300 t u Severnom Jadranu kraj italijanske obale.

13/14 septembra su MTB 637, 634 i 674 potopili 4 manja broda kod Sumartina.

14/15 septembra su MTB 637, 634 i 674 potopili 3 manja i 1 desantni brod kod Sumartina.

22/23 septembra su MTB 655 i 633 uništili 3 DJČ u u. Rogač, o. Šolta.

8/9 oktobra su MTB 642 i 655 potopili 2 i oštetili 2 MJ u Severnom Jadranu kraj italijanske obale.

11/12 oktobra MGB 662, MTB 634, 637 i 638 potopili su 6 DTK, 1 TČ i 4 manja broda; oštetili ili potopili 1 DTK, 1 TČ; samo oštetili 2 TČ. Napad izvršen kod o. Vira.

21 oktobra su MGB 662, 659 i 674 kao i MTB 637 i 638 na maršu od Visa prema Istu radi prebaziranja, opazili kod Dugog Otoka 4 DJČ; u napadu 2 potopljena, a 2 zarobljena.

1/2 novembra su razarači »Wheatland« i »Avonvale« potopili kod Paga nemački razarač TA 20 i torpiljarke DD 202 i DD 208.

1945 godine

U januaru su MTB 699, 706 i 619 potopili 3 TC kod o. Unije. 4/5 januara HDML 1163 potopljena je od Nemača pri pokušaju napada na konvoj.

4/5 januara MTB 374 i 298 su bezuspešno napali konvoj koji je uplovljavao u Poreč.

7/8 februara su MTB 406, 404 i 407 potopili 1 korvetu i 1 transportni brod u Severnom Jadranu.

13/14 februara su MTB 404, 405 i 407 potopili parobrod »Mediceo« od 5084 t u Severnom Jadranu.

13/14 februara su MTB 634, 710 i 660 uništili dva broda topovskom vatrom, a 1 brod torpedom. MTB 710 je teško oštećen granatom od 88 mm.

16/17 februara su tri MTB bombardovali Cres.

17/18 februara su MTB 699, 703, 755 i MGB 660 napadali brodove u Karlobagu (prethodne noći čamci su osvetlili luku i izvidali je).

9/10 marta su MTB 405, 406 i 407 potopili 1 brod u Severnom Jadranu u visini Umaga.

10/11 marta su MTB 404, 406 i 407 za vreme patroliranja između Kaorle i Rta Taljamento, potopili 5 DTK iz jednog konvoja.

6/7 marta su MTB 656, 703 i 710 potopili 1, a oštetili 2 broda iz konvoja pred zalivom Raše.

9/10 aprila su MTB 408, 410 i 411 potopili 2 DTK u Veneцијanskom Zalivu.

9/10 aprila su MGB 662, MTB 633, 634 i 638 bezuspešno napali jedan konvoj DTK pred ulazom u Rašu. 1 MGB i 2 MTB teže oštećeni.

10/11 aprila su MGB 643 i 647 bezuspešno napali konvoj od 3 DTK praćen od nekoliko TC u Planinskom Kanalu. MGB 647 je teže oštećen.

11/12 aprila su MTB 408 i 409 napali bezuspešno konvoj kod Kaorle.

12/13 aprila su MTB 408, 409 i 410 potopili 5 DTK kod Kaorle.

12/13 aprila MTB 670, 697, MGB 643 i 658 patrolirali su u Planinskom Kanalu za vreme desanta na Rab. Potopili su torpiljarku TA 45 (*Spica*) koja je išla prema Rabu radi evakuacije trupa. Druga torpiljarka vratila se neoštećena u Pulu.

Napomena: Podaci o postignutim uspesima britanskih snaga uzeti su iz knjige »Flag 4«, ali se ne mogu smatrati kao apsolutno tačni, jer se samo delimično temelje na nemačkim dokumentima. Neke od britanskih akcija opisane su ukratko u operativnim dnevniciima naših pomorskih obalskih sektora. U izvesnim slučajevima te zabeleške potvrđuju britanske navode, ali im nekad daju skromnije razmere. Tako napr., u akciji 18/19 decembra 1943, torpeda koja je izbacio MTB 297 nisu potopila »maskirani brod«, nego su udarila o obalu. U akciji 12/13 oktobra 1944 kod o. Vira nije potopljeno ili oštećeno 13, nego 6 brodova.

PREGLED NEMAČKIH DEJSTAVA PROTIV NAŠIH BRODOVA

Datum i kratak opis dejstva	Mesto
1943 godine	
13 novembra napadom avijacije teško su oštećeni, a potom od jednog TČ i KR »Niobe« zarobljeni »Partizan III« i jedan tunolovac	Lošinjski Kanal
7 decembra avijacija je mitraljirala i oštećila MJ »Neptun«. Četiri mrtva, dva teško ranjena.	Starigrad
8 decembra avijacija je mitraljirala i oštećila jedan leut.	Bol
8 decembra avijacija je mitraljirala i oštećila jedan leut.	Povlja
12 decembra minobacačem sa obale napadnut je NB 8 za vreme noćnog patroliranja; jedan mornar ubijen, jedan ranjen.	Hvarski Kanal
13 decembra avijacija je mitraljirala i oštećila jedan leut.	Rt Pelegrin
27 decembra avijacija je potopila PČ 61, PČ 67 i NB 5.	Hvar
28 decembra avijacija je mitraljirala i lakše oštetila 13 brodova.	U raznim uvalama o. Hvara
Krajem decembra avijacija je potopila PČ 60 koji je prevozio snage sa Mljeta na Vis.	o. Šusac
1944 godine	
14 januara avijacija je potopila u luci MJ »Marjan«.	Vis
16 januara su dva neprijateljska TČ potopila naša dva MJ u noćnoj vožnji o. Brač—Vis.	Rt Pelegrin
19 januara su četiri TČ potopila naša dva MJ u noćnoj vožnji Starigrad—Vis.	Rt Pelegrin
2 februara su nemački brodovi zarobili PČ 66.	Pelješac
8 februara su nemački brodovi zarobili NB 10.	o. Mljet
11 marta mitraljezom sa Pelješca napadnut PČ 57.	Neretvanski Kanal
17/18 marta su tri TČ potopila NB 2.	Lastovski Kanal

Datum i kratak opis dejstva	Mesto
19 marta avijacija je oštetila MJ »Ilirija« i MJ »Divna«, NB 1 i PČ 21 odbili napad.	1. Soline, Dugi Otok Telašćica (Tajer)
20 marta avijacija je potopila NB 1, NB 6, MJ »Bog s nami«, a oštetila MJ »Dobra obitelj«.	Kornatsko Otočje 1. Vis
23 marta avijacija je potopila PČ 5 i MJ »Divna«; napad na PČ 21 i PČ 22 odbijen je.	
29 marta avijacija je potopila motorne jedrenjake »Vela-Luka«, »Mir Vami«, »Sv. Ana«, »Maksim Gorki«, »Sv. Šimun«, a oštetila motorne jedrenjake »Darinka«, »Nino«, »Edison«, »Sv. Josip«, »Sv. Nikola«, »Ljuboman«, »Ve-lebit«.	
25 aprila avijacija je potopila MJ »Mir Vami« i MJ »Sloboda«.	Vela Luka
31 maja napadnut je mitraljezima sa obale i zarobljen PČ 76 prilikom uplovljenja u luku.	Olib
31 maja/1 juna su pet TČ zarobila motorne jedrenjake »Palma«, »Sokol«, »Sloga«, jednu barkasu i jedan čamac.	južno od Blitvenice
1/2 juna su tri TČ zarobila MJ »Mali Ante« i MJ »Sv. Juraj«.	južno od Blitvenice
Četiri TČ vodili su borbu sa NB 8.	
6 juna avijacija je oštetila 2 MJ i 1 pe-nišu.	Sv. Petar o. Lastovo
15 juna avijacija je oštetila 1 MJ.	Sv. Petar o. Lastovo
5/6 avgusta su dva TČ vodila borbu sa PČ 22.	Murterski Kanal
11 avgusta je vatrom sa obale potopljen MČ 1 prilikom održavanja veze.	o. Jakljan
29 avgusta minobacačima sa Vidove Gore potopljen je PČ 47, a teže oštećen PČ 45.	Hvarski Kanal
6 septembra minobacačem sa Vidove Gore napadnut je bezuspešno NB 3.	Bol
14/15 septembra tri TČ zarobili su PČ 73 prilikom održavanja veze Virak—Drašnice.	Sućuraj
27 septembra su tri desantno-jurišna čamca i jedna naoružana peniša zarobili PČ 62 koji se nasukao na o. Kosmeč pošto je oštećen u borbi.	severno od o. Jakljan
14 oktobra vatrom sa obale napadnuti su u luci NB 3, PČ 53 i jedna barkasa — bez po-sledica.	Krilo

Datum i kratak opis dejstva	Mesto
19 oktobra napadnuta su topovima sa kopna četiri PČ u vožnji Milna—Supetar. Jedan naš mornar poginuo. Čamci neoštećeni.	Brački Kanal
23 oktobra su tri TČ vodila borbu sa NB 14, PČ 2, PČ 4, PČ 24.	o. Maun
28 oktobra avijacija je mitraljirala jedan brod: 1 ubijen, 13 ranjeno.	o. Mljet
30 oktobra avijacija je mitraljirala i oštećila MJ »Slobodan«.	Ston
27 decembra tri eksplozivna čamca pokušala su da potope PČ 24; jedan EČ uništen, drugi oštećen.	o. Ilovik

1945 godine

5 februara vatrom sa obale napadnut PČ 6 u vožnji.	Zadarski Kanal
6 februara vatrom sa obale napadnut PČ 4 u vožnji.	Zadarski Kanal
2/3 marta je baterija na rtu Negrit osvetlila reflektorom i napala NB 3 i NB 11.	Krčki Zaliv

Napomena: U pregledu nisu prikazani napadi avijacije, ukoliko su se završili bezuspešno.

Prilog 12

PREGLED GUBITAKA IZAZVANIH DEJSTVOM SAVEZNIKA

Datum i kratak opis dejstva	Mesto
1944 godine	
19/20 februara jedan razarač je udarom kljuna potopio NB 9.	Viški Kanal
29 februara/1 marta jedna motorna topovnjača vodila je borbu sa NB 8.	severno od Blitvenice
9/10 marta su dva TČ potopila PČ 59.	Neretvanski Kanal
13 marta avijacija je zapalila MJ »Ilirija«, a oštećila PČ 21, MJ »Nino«, MJ »Hvala Bogu«.	u. Telašćica, Dugi Otok
22 marta avijacija je potopila MJ »Sv. Nikola«.	o. Žakanj

Datum i kratak opis dejstva	Mesto
24/25 marta dva razarača su gađala NB 7, jedan je pokušao da ga potopi kljunom.	u vožnji Lastovo—Vis
22 aprila avijacija je mitraljirala MJ »Sv. Nikola« i MJ »Zdenka«.	Kornatsko Otočje
10 maja avijacija je mitraljirala 1 MJ koji je prevezio zbeg; ubijeno 17, ranjeno 26 ljudi.	Mala Proversa
11 maja avijacija je oštetila bombardovanjem i mitraljiranjem 8 MJ; tri mornara poginula, četiri ranjena.	o. Lavsa
12 maja avijacija je lakše oštetila PČ 21, PČ 22.	o. Žut
21/22 juna su dva američka PČ potopila barkasu br. 4.	o. M. Drvenik
12 septembra avijacija je potopila PČ 75.	o. Mljet
24 oktobra avijacija je potopila NB 13 u luci.	Olib

Prilog 13

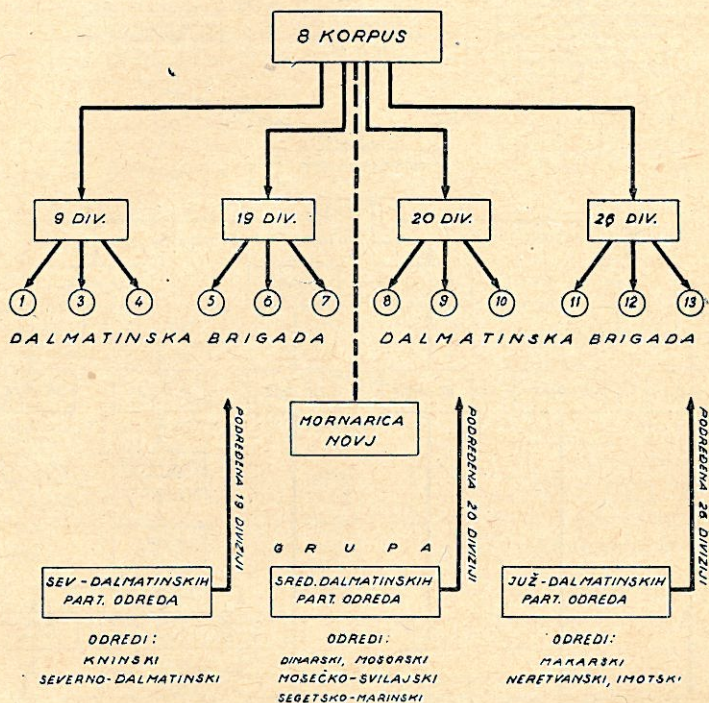
UDES I NAŠIH BRODOVA

Datum i kratak opis udesa	Uzrok gubitka
1943 godine	
22 novembra željezni MJ »Jela« potonuo 1 nm pred ulazom u luku Bari. Poginulo 7 ljudi, ostatak ranjen.	magnetska mina
29/30 decembra MJ »Hvala Bogu« izgoreo prilikom ukrcavanja pogonskog materijala u l. Hvar.	požar
1944 godine	
28/29 februara je MJ »Giuseppe Cesarie« izgubljen zbog nasukivanja kod Velog Rata.	loša navigacija
9 marta MJ »Spasilac« je potonuo na putu Žirje—Vis.	nevreme
21 aprila NB 7 je u sudaru sa NB 8 bio teže oštećen i prisiljen da se nasuče u u. Mi-holjska (o. Mljet). Zapaljen je da ne bi pao neprijatelju u ruke.	sudar

Datum i kratak opis udesa	Uzrok gubitka
29 aprila MJ »Jadran« je potonuo na putu Vis—Kornati.	nevreme
25 jula NB 8 se nasukao na Zlatni Rt (Dugirat), o Brač. Zapaljen je da ne bi pao neprijatelju u ruke.	loša navigacija
1 avgusta leut K 34 je zbog neopreznog rukovanja motorom, izgoreo u luci Zaglav.	požar
5 septembra je MJ »Margita« potonuo u l. Sv. Petar (o. Lastovo). Dignut je posle 14 časova na taj način što mu se uguralo 14 praznih bačvi u brodsko skladište.	nehat
6 novembra je MJ »Istok« potonuo zbog oštećenja koja mu je prouzrokovao jedan italijanski MJ pri isplavljenju iz l. Gruž. Brod je istog dana dignut.	sudar
8 novembra MJ »Velebit« je potonuo u kanalu Sv. Ante.	mina
14 decembra parobrod »Cetinje« je potonuo pred Baosićem.	mina
1945 godine	
15 februara je PČ 55 izgoreo i potonuo zbog eksplozije benzina.	požar
24 februara PČ 27, »Anđelko« natovaren municijom, potonuo je u l. Šibenik.	eksplozija
26 februara potonuo je MJ »Gospa od Poišana«, koji je iskrcavao nagazne mine u l. Šibenik.	eksplozija
1 aprila NB 11, »Crvena zvijezda«, potonula je kod o. Susak.	mina
5 maja remorker R 2 potonuo je u luci Bar.	mina
14 maja parobrod »Ljubljana« je potonuo kod Bakra.	mina

Napomena: Lakša oštećenja prouzrokovana nasukivanjem, sudarom ili požarom, nisu u pregledu prikazana. Potopljeni brodovi, koji su priručnim sredstvima odmah dignuti, nisu u grafikonu prikazani kao gubitak.

ORGANIZACIONA ŠEMA 8 KORPUSA

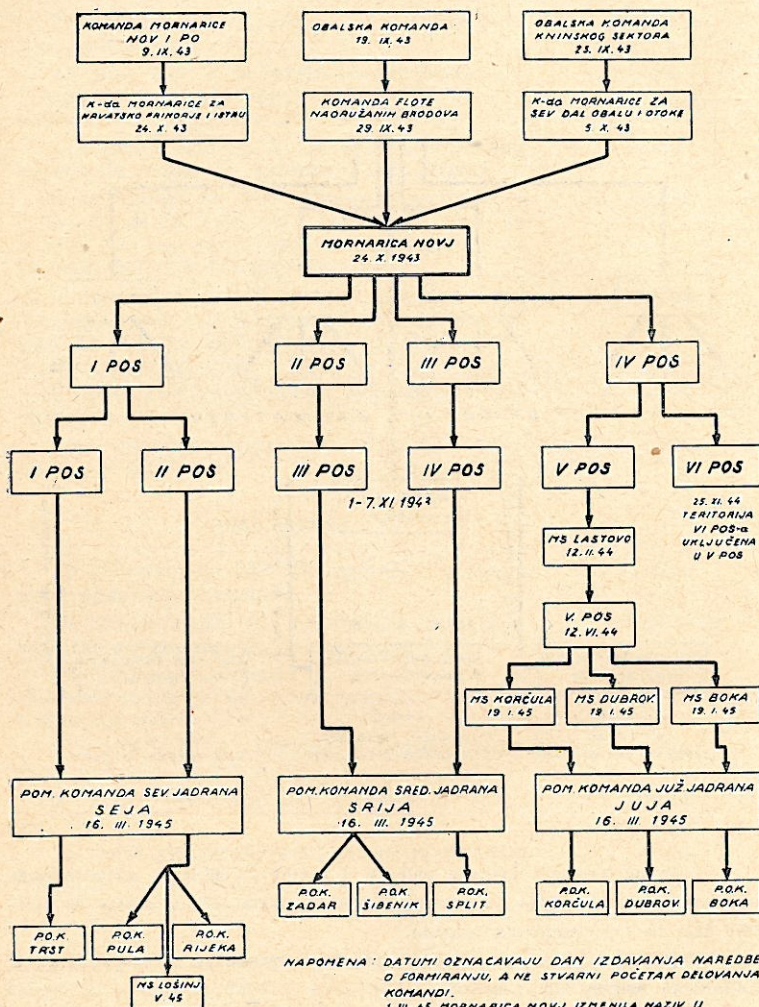
Prva dalmatinska brigada ušla je u sastav 26. divizije, a 13. brigada upućena je januara 1944 na kopno. Početkom marta 1944 u sastav 26. divizije ušla je 3. prekomorska brigada.

10. XI 1944 grupe partizanskih odreda uvršćene su u sastav divizija kojima su dotada bile podređene.

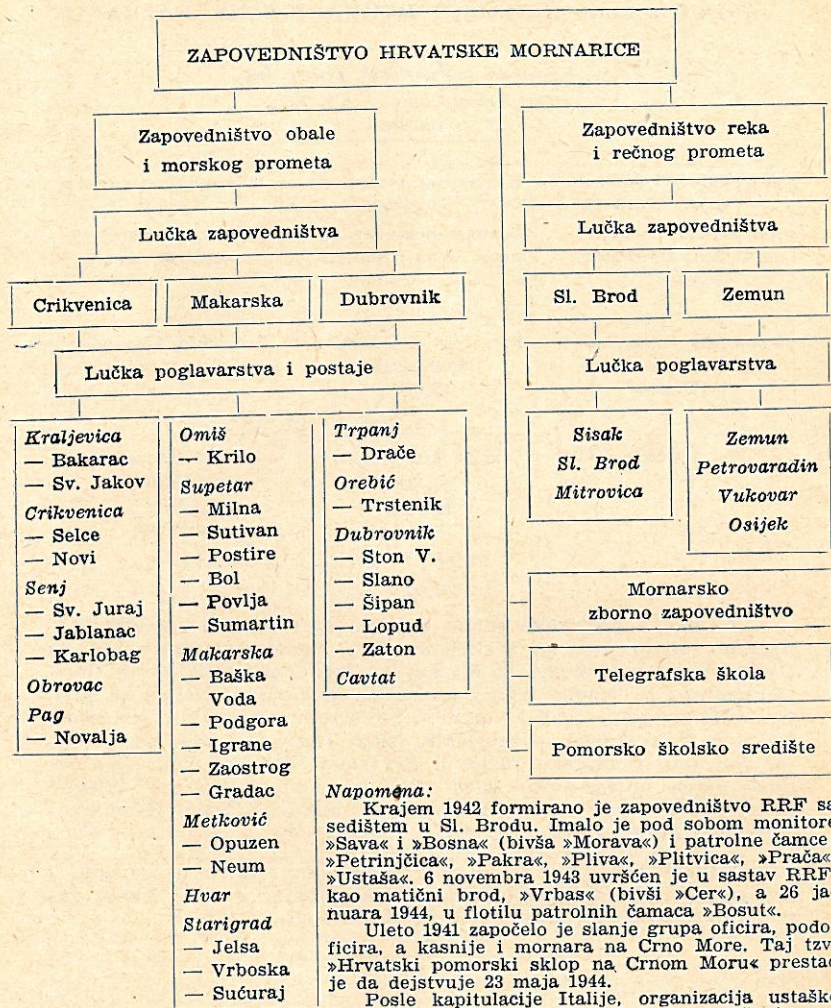
1. III 1945 8. korpus je ušao u sastav 4. armije.

Mornarica NOVJ bila je operativno potčinjena 8. korpusu do 1. III 1945.

ŠEMA ORGANIZACIONOG RAZVOJA MORNARICE NOVJ

ORGANIZACIJA MORNARICE NDH

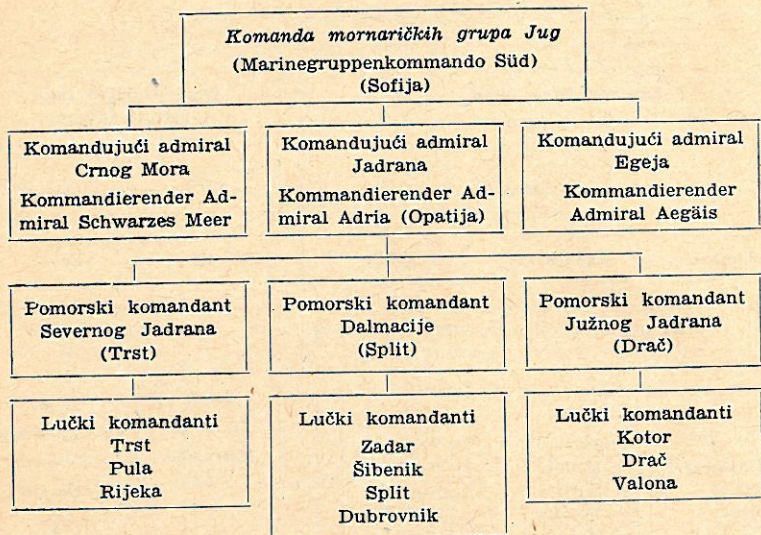
Napomena:

Krajem 1942 formirano je zapovedništvo RRF sa sedištem u Sl. Brodu. Imalo je pod sobom monitore »Sava« i »Bosna« (bivša »Morava«) i patrolne čamce: »Petrinčica«, »Pakra«, »Pliva«, »Plitvica«, »Prača«, »Ustaša«. 6 novembra 1943 uvršten je u sastav RRF, kao matični brod, »Vrba« (bivši »Cer«), a 26 januara 1944, u flotili patrolnih čamaca »Bosut«.

Uleto 1941 započelo je slanje grupa oficira, podoficira, a kasnije i mornara na Crno More. Taj tzv. »Hrvatski pomorski sklop na Crnom Moru« prestao je da deluje 23 maja 1944.

Posle kapitulacije Italije, organizacija ustaške mornarice na Jadranu prilagođena je nemačkoj organizaciji. Uspostavljena su obalska zapovedništva u Kraljevici, Šibeniku, Splitu, Dubrovniku i lučko zapovedništvo u Metkoviću.

ORGANIZACIJA NEMAČKE MORNARICE NA BALKANU

Nemačke pomorske snage koje su operisale uz zapadnu italijansku obalu bile su podređene tzv. *Komandujućem admiralu Italije*. Posle povlačenja iz Bugarske, Grčke, Albanije, Crne Gore, Dalmacije i sa južnog dela Apeninskog Poluotoka, Nemci su krajem 1944 reorganizovali komandovanje svojim pomorskim snagama. Ukinuta je *Komanda mornaričkih grupa Jug* i *Komandujući Admiral Jadrana*. Pomorske snage u Severnom Jadranu podređene su *Pomorskom komandantu Istre* (Seekommandant Istrien). Njegov prvopretpostavljeni bio je *Komandujući admiral Italije* (Kommandierender Admiral Italien).

Napomena: Šema je rekonstruisana na osnovu nepotpunih i nedovoljno pouzdanih dokumenata (obaveštajni podaci, iskazi zarobljenika), ali verovatno odgovara stvarnosti.

OBJAŠNJENJE SKRAĆENICA

- CK — Centralni komitet
- čv — čvor, jedinica za merenje brzine na moru; označava broj prevaljenih nautičkih milja na sat
- DJČ — desantno-jurišni čamac
- dok. — dokumenat
- fasc. — fascikla
- GŠH — Glavni štab Hrvatske
- HDML — *Harbour Defence Motor Launch*, lučki patrolni čamac, dug oko 25 m, brzine 12 čv
- HSS — Hrvatska seljačka stranka
- JA — Jugoslovenska armija
- JNA — Jugoslovenska narodna armija
- JRM — Jugoslovenska ratna mornarica
- k — kota
- k. — kutija
- KPH — Komunistička partija Hrvatske
- KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
- KR — krstarica
- KRL — laka krstarica
- l. — luka
- LCA — *Landing Craft, Assault* (desantno-jurišni čamac)
- LCG — *Landing Craft, Gun* (DJČ za prevoz topova)
- LCI — *Landing Craft, Infantry* (DJČ za prevoz pešadije)
- LCT — *Landing Craft, Tank* (DJČ za prevoz tenkova)
- LCV — *Landing Craft, Vehicle* (DJČ za prevoz motorizacije)
- MARIDALMAZIA — *Comando militare marittimo della Dalmazia* (Vojno-pomorska komanda Dalmacije)
- MARIFIUME — *Comando Regia Marina Fiume* (Komanda kraljevske mornarice Rijeka)
- MARINA POLA — *Comando militare marittimo e della Piazza marittima di Pola* (Vojno-pomorska komanda područja Pule)

- MČ — motorni čamac
 MG — Mornarički glasnik
 MGB — *Motor Gun Boat* (v. objašnjenje stručnih izraza)
 MJ — motorni jedrenjak, manji brod koji pored motora ima i jedra
 ML — minolovac
 ML — *Motor Launch* (v. objašnjenje stručnih izraza)
 MP — mornarička pešadija (v. objašnjenje stručnih izraza)
 MS — motorni splav
 MTB — *Motor Torpedo Boat* (v. objašnjenje stručnih izraza)
 MVAC — *Milizia volontaria anticomunista* (Dobrovoljna protiv-komunistička milicija)
 NAP — *Natante antipartigiano* — protivpartizanski brod
 NB — naoružani brod
 NDH — Nezavisna država Hrvatska
 nm — nautička milja, jedinica za merenje udaljenosti na moru, iznosi 1852 m
 NOR — Narodnooslobodilački rat
 NOVJ — Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
 o. — otok
 OK — Okružni komitet
 PDO — protivdesantna odbrana; mere i sredstva za odbranu obale od neprijateljskog pokušaja iskrcavanja
 POH — Partizanski odredi Hrvatske
 POJ — Partizanski odredi Jugoslavije
 R — razarač (v. objašnjenje stručnih izraza)
 RAF — Royal Air Force (Britansko kraljevsko vazduhoplovstvo)
 reg. br. — registarski broj
 RRF — rečna ratna flotila
 SUPERSLODA — *Comando Superiore delle Forze Armate Slovenia — Dalmazia* (Vrhovna komanda oružanih snaga Slovenija — Dalmacija)
 T — torpiljarka (v. objašnjenje stručnih izraza)
 TA — *Torpedoboot, Ausland* (torpiljarka, inostranstvo — skraćena koju su Nemci upotrebljavali za označavanje torpiljarki i razarača zaplenjenih u inostranstvu)
 TČ — torpedni čamac
 tt — trigonometrijska tačka
 u. — uvala
 VAP — *Vigilanza antipartigiana* (protivpartizanski nadzor)
 VCAP — *Vigilanza costiera antipartigiana* (Obalski protivpartizanski nadzor)
 VKT — vrlo kratkotalan; talasno područje od 10 m — 1 m
 VPŠC — Vojnopomorski školski centar
 VŠ — Vrhovni štab

OBJAŠNJENJE STRUČNIH IZRAZA

Barkasa — veliki čamac od drveta ili željeza sa pogonom na vesla ili motor. Upotrebljava se u ratnoj mornarici za lučke potrebe snabdevanja i prevoz mornara.

Bliska patrola — brodovi u patroli koji osiguravaju bazu, obalske objekte i komunikacijske čvorove od iznenadnog napada neprijateljskih pomorskih snaga.

Blokadna patrola — brodovi u patroli koji sprečavaju prodor neprijateljskih pomorskih snaga u određenu zonu gde se kreću vlastite pomorske snage.

Bragoc — jedrilica sa dva jarbola i trouglastim jedrima, zatu-bastim i prema krmi svinutim pramcem, dužine do 13 m i veoma malim gazom. Potiče iz okoline Venecije (Kjoda), a upotrebljava se za ribarenje i prevoz tereta u Severnom Jadranu, naročito uz plitku italijansku i istarsku obalu.

Čamac-matica — čamac koji nosi zalihe pogonskog materijala, hrane i najnužniji alat za popravku ostalih čamaca sa kojima vozi u sastavu. U sastavu sa eksplozivnim čamcima, čamac-matica prikuplja posade posle izvršenog napada.

Četvorovez — vez broda pomoću sidra i konopa kod koga je na pramcu oboreno 1 ili 2 sidra, a krma je vezana uz obalu.

Desant — zajednička operacija pomorskih kopnenih i vazdušnih snaga u kojoj se kopnene snage prebacuju morem i iskrcavaju na protivničku obalu. Desanti u kojima je predviđeno da se iskrcane snage ponovo ukrcaju na brodove i vrate nazad, zovu se desantni prepadi. U zavisnosti od angažovanih snaga i postavljenog cilja, desanti mogu biti diverzionog, taktičkog, operativnog ili strategijskog karaktera.

Termin »desantni prepad« nije se upotrebljavao u JRM za vreme rata.

Desantno-jurišni čamci (DJČ) — specijalno građena sredstva za prebacivanje trupa i materijala direktno na obalu. Imaju deplasman od 10—40 tona, mali gaz i relativno veliku brzinu (8 — 18 čv). Prema nameni, dele se na tri osnovna tipa: za prevoz trupa, za prevoz mehanizacije i materijala, i za pružanje vatrene podrške.

Divizion — jednorodna taktička jedinica koju kod razarača, patrolnih brodova i podmornica, čine dve grupe od po 2 broda; kod torpednih, patrolnih, desantnih čamaca i minolovaca, divizion se sastoji od 12 — 18 brodova, odnosno tri odreda od 4 — 6 brodova.

Dubinska bomba — sredstvo za uništavanje zaronjenih podmornica. Baca se u more pomoću klizača ili bacača, a eksplodira na dubini koja se reguliše pre bacanja bombe u more. Valjkastog je oblika, tone brzinom od 3 — $5\frac{1}{2}$ m u sekundi, a težina joj se, u zavisnosti od veličine, kreće od 30 — 1000 kg. Najnovije dubinske bombe izrađuju se u obliku kaplje da bi brže tonule kroz vodu.

Dvotrupna peniša — desantni splav — tip nemačkog desantnog broda (Siebel Fähre) za prevoz trupa i materijala. Trup joj se sastojao iz dve posebne peniše povezane međusobno platformom na kojoj je bio smešten komandni most i motori. Imala je jako naoružanje od nekoliko topova 20 mm i 88 mm. Brzina joj je iznosila 8 čv. Praktično je bila nepotopiva jer joj je trup bio podeljen velikim brojem vodonepropusnih pregrada, a prostori između pregrada bili su ispunjeni materijalom koji je imao veliku plovnost.

Flotila — organizacisko-taktička jedinica u toku NOR, veoma promenljive brojne jačine.

Gliboder (bager) — brod za čišćenje rečnog ili morskog peskovitog i muljevitog dna.

Hidrofoni — sprava koja otkriva podmornicu po šumu. Hidrofoni su u savremenim ratnim mornaricama zamenjeni podvodnim ultrazvučnim lokatorom koji daje smer i udaljenost do podmornice.

Koča — ribarski brod za dubinski lov, nosivosti oko 100 t sa snažnim motorom i brzinom preko 8 čv.

Komandosi (Commandos) — specijalno obučeni vojnici u Britanskoj armiji za diverzantska i prepadna dejstva, a naročito za borbu na mostobranu prilikom izvršenja desanta. Organizacisko-taktičku jedinicu pretstavlja tzv. komando (Commando) jačine oko 500 komandosa. Jedinice komandosa pripadale su ili mornarici ili kopnenoj vojsci.

U našoj se štampi često upotrebljava termin »komandos« i za označavanje jedinice, što je pogrešno. To je nastalo otuda što Englezi grade množinu dodavanjem slova s na nominativ singulara pa izraz 2 komandosa (two commandos) označava kod njih i 2 vojnika i 2 jedinice; kod nas se u pisanju ta dva pojma ne poistovećuju, jer se u našem jeziku ne gradi množina dodavanjem slova s. Prema tome za 1 ili više jedinica treba upotrebiti termin 1, 2 itd. komandoa, a ne 1, 2 itd. komandosa, jer to označava broj vojnika.

Korveta — vrsta eskortnog broda koja se pojavila u Drugom svetskom ratu i bila namenjena prvenstveno za borbu protiv podmornica. Deplasman joj iznosi oko 1000 тона, brzina do 18 čvorova. Ima jako protivavionsko i protivpodmorničko naoružanje. Veći tip ovih brodova, bolje naoružanih i bržih, koji se gradio uporedo sa korvetama, dobio je naziv fregata. Korvete i fregate javile su se

prvi put početkom XVII veka kao drveni ratni brodovi u epohi mornarica na jedra. Na Jadranu se od XIII do XVII veka nazivao fregatom nešto veći čamac na vesla.

Kurs — pravac u kome se brod kreće; označava se uglom koji uzdužnica broda zaklapa sa pravcem sever-jug, a meri se od 0—360 stepeni u smeru kretanja skazaljke na satu (vožnju prema severu — 0°, prema istoku — 90°, prema jugu — 180°, prema zapadu — 270°).

Leut — mali dalmatinski jedrenjak sa 1 jarbolom ili motorom. Služi za prevoz poljoprivrednih proizvoda i za ribarenje.

Manevarska baza — baza isturena prema protivničkoj teritoriji sa ciljem da se olakšaju ofanzivna dejstva vlastitih pomorskih snaga.

Motor Gun Boat (MGB) — motorna topovnjača, slična torpednom čamcu; umesto torpednog ima jače artiljerisko naoružanje. Motorne topovnjače bile su namenjene za artiljerisku podršku torpednim čamcima pri izvršenju napada. Pri kraju rata je veliki broj topovnjača pretvoren u torpedne čamce dodavanjem torpednih cevi. Motorne topovnjače zadržale su se najduže u Jadranu gde je veliki deo ciljeva bio zbog malenog gaza nepodesan za napad torpedima.

Mina (morska) — podvodno eksplozivno punjenje zatvoreno u vodonepropusnoj posudi loptastog, kruškastog ili cilindričnog oblika. Polaze se na unapred određenu dubinu ispod površine mora (sidrene mine) ili leži na morskom dnu. Mine se normalno sidre na dubinama do 500 m, ali uz pomoć specijalnih sidrenih uređaja mogu se sidriti i na većim dubinama. Ležeće mine polaze se na dubinama do 50 m.

U Drugom svetskom ratu došlo je do primene velikog broja mina najrazličitijih tipova. Pored »klasične« koja eksplodira kada brod udari u nju, i mina na električno paljenje koje se aktiviraju sa kopna, bilo je tzv. nekontaktnih mina koje su se aktivirale pod dejstvom brodskog magnetizma, usled šuma propelera ili hidrodinamičkog pritiska koji stvaraju brodovi u vožnji; bilo ih je i sa kombinacijom pomenutih upaljača.

Minopolagač — brod za polaganje mina. Obalni minopolagači su manji, sporiji brodovi namenjeni za polaganje mina u vlastitim vodama. Brzi minopolagači mnogo su bolje naoružani, a predviđeni su za polaganje mina u neprijateljskim vodama. Njih uspešno zamenjuju podmornice-minopolagači i minska avijacija.

Minopolagači bivše JRM, zaplenjeni od Italijana, imali su deplasman od 120 t, brzinu 9 čv, a bili su naoružani jednim topom 66 mm. Minopolagači (minonosci) tipa *Galeb* imali su deplasman 350 t, brzinu do 15 čv, a naoružanje 2 topa 84 mm.

Minsko polje — morski prostor u kome su položene mine. Minska polja (prepreke) položene u vlastitim vodama imaju defanzivni karakter, a ako se postavljaju na pomorskim komuni-

kacijama i pred lukama neprijatelja, predstavljaju ofanzivna minska polja.

Mine se polažu u linijama od jednog ili više redova, u cik-caku, bancima (kada se bacaju bez reda na jednom ograničenom području) i u vertikalnoj zavesi (protiv podmornica).

Gustina mina u minskim poljima može biti različita pa je i procenat verovatnoće nailaska na minu različit.

Motor Launch (ML) — patrolni čamac dužine oko 35 m, brzine 18 — 21 čv, naoružan 1 topom 40 mm, 4 topa 20 mm, 4 mitraljeza i 12 dubinskih bombi.

Mornarička pešadija (MP) — jedinice obučene za dejstva na obalskom rubu, a naročito u ulozi prvog ešelona pri izvođenju pomorskog desanta.

Motor Torpedo Boat (MTB) — torpedni čamac. Englezi su na Jadranu operisali sa 2 tipa torpednih čamaca: tip »Vosper« imao je dužinu od oko 24 m, brzinu 42 čv, a bio je naoružan 1 topom 40 mm, sa 2 topa 20 mm i 2 mitraljeza.

Tip »D« imao je dužinu od oko 38 m, brzinu 35 čv, a bio je naoružan sa 2 topa 57 mm, 2 topa 20 mm i 8 mitraljeza i raketnih bacača.

Peljar (pilot) — lice koje je zbog dobrog poznavanja lokalnih prilika ovlašćeno da pruža brodovima pomoć u obalskoj navigaciji i pri uplovljenju u luku.

Plovna ruta — pomorski put koji najbolje odgovara zahtevima saobraćaja i opšte sigurnosti plovidbe. U ratu se obalske plovne rute redovno kontrolišu, naročito minolovcima, a plovne rute na okeanima, avionima.

Popisni minolovac — pomoćni brod ratne mornarice koji služi za razminiranje. To su većinom brodovi od drveta od oko 160 t nosivosti, a brzine ne manje od 8 čv, koji se već u mirno doba »popisuju« i ulaze u mobilizacijski plan ratne mornarice.

Plutanje — kretanje morem pod uticajem vetra ili morske struje. Za svaki predmet ili plovni objekat koji pliva po moru, a nema ili ne koristi pogon, kaže se da pluta.

Razarač — ratni brod deplasmana od 1200 — 3500 t, brzine 30 — 45 čv, naoružan sa 4 — 10 torpednih cevi, 4 — 6 topova kalibra 100 — 127 mm i većim brojem protivavionskih topova.

Pojavio se u 9-oj deceniji XIX veka kao brod za borbu protiv torpiljarki. Od toga vremena deplasman razarača neprestano se povećavao, a obim zadataka proširivao. To je danas brod sa najširim primenom u sastavu ratnih mornarica.

Slipovanje — ispuštanje sidrenog lanca. Ako brod koji je usidren želi momentano da isplovi, onda se u nedostatku vremena sidro ne mora dizati, te se kraj lanca koji se nalazi na brodu, pu-

šta da istekne u more. Prilikom isticanja lanac se može negde i zaglaviti tako da slipovanje ne uspe odmah.

Štiva — brodski prostor za krcanje tereta.

Torpiljarka — ratni brod deplasmana do 1000 t, naoružan torpednim i artiljeriskim naoružanjem. Pojavio se odmah posle pronalaska torpeda (1866 g.). Posle Prvog svetskog rata, torpiljarke se više nisu gradile, jer su borbu u obalnom području preuzeli torpedni čamci, a na otvorenom moru — razarači.

Torpiljarke bivše JRM u italijanskoj službi bile su izgrađene u vremenu od 1913 — 1916 za potrebe austrougarske mornarice. Imale su deplasman od 250 t, brzinu od 28 čv, dve torpedne cevi i dva topa 66 mm. Dužina im je bila 57.5 m, a širina 5.7 m.

IZVORI I LITERATURA

Arhiva VII: dokumentacija Mornarice NOVJ, 8 korpusa, 26 divizije, 13 divizije, 11 korpusa, Glavnog štaba Hrvatske i Vrhovnog štaba. Dokumenti 2 italijanske armije, MARIFTUME, MARIDALMACIJE i Guvernatorata. Nemački i ustaški mornarički dokumenti.

Materijali za izučavanje Mornarice NOVJ, biblioteka VPŠC Divulje, br. inv. 251—269.

Zbornik dokumenata i podataka o Narodnoslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjige 1—9, Vojno delo, Beograd.

Archiv der Gegenwart, Beč 1941—1945.

Istoriski atlas oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojno-istoriski institut, Beograd 1952.

Nemačke i italijanske snage na teritoriji Jugoslavije u toku NOR (1942 godina), VIG 3/52.

Materijali za historiju NOB Biokovsko-neretvanskog okruga (rukopis sastavljen od grupe prvoboraca).

Hitlerove konferencije o pomorskim pitanjima, izdanje JRM, Split 1950 godine.

Weyers Flottentaschenbuch 1953 i 1954/55.

Jane's Fighting Ships 1946/47 i 1947/48.

La marina italiana nella seconda guerra mondiale, Tomo I — navi militari, Roma 1951.

Ufficio storico della marina militare: Unità della marina militare perdute nella seconda guerra mondiale, Roma 1948.

Enciclopedia Italiana 1938—1948, Roma MCMXLIX.

»Jugoslovenski Jadran«, izdanje odbora za proslavu 10-godišnjice mornarice, Split 1952.

Iz oslobodilačkog rata na Jadranu, Mala biblioteka redakcije listova JRM, svezak 4, Split 1953.

Jugoslovenski mornar, kompleti 1945—1954.

Pavle Jakšić (sa grupom oficira): Oslobodilački pohod na Trst, Vojno delo, Beograd 1952.

Pavle Jakšić: Četvrta armija u završnim operacijama Jugoslovenske armije za oslobođenje Jugoslavije, VIG 2—3/55.

V. Kovačević: Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom primorju i Gorskom Kotaru, Mala vojna biblioteka, Beograd 1955.

Lothar Rendulic: Gekämpft, gesiegt, geschlagen, izd. Welsermühl, Wels-Heidelberg, 1952.

Fitzroy Maclean: Zlatni drum, pesak Orijenta, rat na Balkanu, izd. »Zore«, Zagreb 1953.

Wilson: Eight Years Overseas (1939—1947), izd. Hutchinson & Co. Ltd. — London.

Taffrail: Western Mediterranean (1942—1945), izd. Hodder and Stoughton St. Paul's House, London 1947.

Dudley Pope: Flag 4, izd. William Kimber, London 1954.

Attilio Tamaro: Due anni di storia, 1943—1945, volume primo, izd. Tosi, Roma, 1948.

Velimir Terzić: Uloga Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, VIG 2—3/55.

Velimir Terzić: Borbeni put Osmog dalmatinskog korpusa, »Slobodna Dalmacija«, br. 2673.

Ivica Kukoč Jordan: VIII korpus — značajan prilog Dalmacije u Oslobođilačkom ratu, »Slobodna Dalmacija«, br. 2673.

Ante Banina: Od Like do Osmog korpusa, »Slobodna Dalmacija« br. 2673.

Josip Černi: Naša ratna mornarica u Narodnooslobodilačkom ratu, Vojno delo 12/56.

Bogdan Pecotić: Pomorski desant na Mljet i Korčulu, MG 4—5/52.

Janez Tomšič: Uloga Jugoslovenske ratne mornarice u završnim operacijama 4 armije, VIG 2—3/55.

Janez Tomšič: Oslobođenje naših ostrva, Vojno delo, Beograd 1949.

Janez Tomšič: Završne pomorske operacije na obalama Istre 1945, MG 1/53.

Fabijan Trgo: Pomorski desant na o. Brač, VIG 4/53.

Fabijan Trgo: Oslobođenje Dalmacije, VIG 2—3/55.

Fabijan Trgo: Strategisko-politički značaj otoka Visa u Narodnooslobodilačkom ratu, VIG 3/54.

Fabijan Trgo: Oslobođenje srednjedalmatinskih otoka, VIG 5/53.

Pero Morača: Moralni faktor u Narodnooslobodilačkom ratu, VIG 2—3/55.

Boro Leontić: Otok Vis i korčulanska operacija, VIG 4/52.

Benko Matulić: Partizanske veze na srednjo-dalmatinskom otočju za vrijeme italijanske okupacije, »Narodna armija« od 4 septembra 1952.

Branke Mamula: Povodom desetgodišnjice II pomorskog obalskog sektora, MG 5/53.

Branke Mamula: Partizanske akcije Mornarice NOVJ u sjevernom Jadranu, MG 6/55.

Mladen Ikica: Ratna mornarica bivše Jugoslavije u ratu 1941., MG 6/52.

Kazimir Renčelj: Uloga otoka Visa i njegove pomorske veze u Narodnooslobodilačkoj borbi, MG 1/51.

Josip Vrtačnik, Neka iskustva iz rada trgovačke mornarice u toku NOB, MG 4—5/52.

Mladen Marušić: Vojno-politički značaj odbrane o. Visa u NOB, diplomski rad, Divulje 1956.

Milan Dorotka: Borba na njemačkim pomorskim komunikacijama duž istočne obale Jadrana u toku prošlog rata, MG 5/54.

Ivan Marinović: Diverzioni desant kod Novalje, MG 4—5/52.

Petar Vidan: Patrolna služba na moru u toku Narodnooslobodilačkog rata, MG 4—5/52.

Adam Armanda: Rad mornaričke tehničke službe poslije oslobođenja obale 1944 do svršetka rata, MG 4—5/52.

Vladimir Stipanović: Prvi desant na Lošinj, MG 4—5/52.

Jovan Vasiljević: Desantni prepad na Šoltu u maju 1944 g., MG 3/54.

Jovan Vasiljević: Desantni prepad na Brač u junu 1944, MG 3/55.

Jovan Vasiljević: Kada je formiran I mornarički odred i koji su mu bili zadaci, VIG 1/55.

Jovan Vasiljević: Narodnooslobodilački rat na moru (I period), VIG 2—3/56.

PREGLED SKICA, GRAFIKONA I FOTOGRAFIJA

Skica 1.	— Podela Kraljevine Jugoslavije posle okupacije	14
Skica 2.	— Partizanski leut — — — — —	21
	— Fotokopija treće strane »Uputstva za borbu protiv partizana na moru« — — — — —	42
	— Fotokopija naslovne strane »Uputstva za borbu protiv partizana na moru« — — — — —	44
Skica 3.	— Napad na konvoj u Neretvanskom Kanalu —	46
Skica 4.	— Položaji italijanske obalske artiljerije i minskih polja u Severnom Jadranu — — — — —	52
Skica 5.	— Položaji italijanske obalske artiljerije i minskih polja u Srednjem Jadranu — — — — —	53
Skica 6.	— Položaji italijanske obalske artiljerije i minskih polja u Južnom Jadranu — — — — —	54
	— Grafikon partizanskih napada na italijanski saobraćaj — — — — —	60
	— Fotokopija dokumenta o predaji divizije »Bergamo« — — — — —	68
Skica 7.	— Nastupanje nemačkih jedinica prema Splitu —	79
Skica 8.	— Pomorski obalski sektori — — — — —	83
Skica 9.	— Pomorske veze sa otoka Visa — — — — —	112
Skica 10.	— Desantni prepad na Mljet — — — — —	122
Skica 11.	— Desantni prepad na Korčulu — — — — —	125
Skica 12.	— Desantni prepad na Šoltu — — — — —	131
Skica 13.	— Desantni prepad na Brač — — — — —	138
	— Sastav kolona u desantnom prepadu na Brač	140
Skica 14.	— Konvoji u povratku sa Brača — — — — —	147
	— Jedinice 26 divizije na maršu kroz Dračevo polje na otoku Visu — — — — —	151
	— Grafikoni desantnih prepada sa otoka Visa —	153
Skica 15.	— Organizacija nemačke mornarice na Jadranu —	156
	— Tip većeg patrolnog čamca u NOR — — — — —	159
	— Maršal Tito u obilasku naoružanog broda »NB 3, Jadran« — — — — —	161

Skica 16.	— Zarobljavanje motornog broda »Feliće«	— —	170
	— Grafikon napada na nemački saobraćaj	— —	174
	— Grafikon gubitaka brodovlja Mornarice NOVJ	— —	178
Skica 17.	— Okršaj kod Blitvenice	— — — —	181
	— »NB 8, Kornat« za vreme radova na postavljanju oružja	— — — —	184
Skica 18.	— Oslobođenje otoka Srednje i Južne Dalmacije	— — — —	191
Skica 19.	— Napad na Ston	— — — —	193
Skica 20.	— Oslobođenje Južne Dalmacije	— — — —	195
Skica 21.	— Oslobođenje Srednje Dalmacije	— — — —	197
Skica 22.	— Desantni prepad na Novalju	— — — —	201
Skica 23.	— Napad eksplozivnih čamaca na Splitsku luku	— — — —	216
Skica 24.	— Evropski front, aprila 1945	— — — —	220
Skica 25.	— Oslobođenje o. Paga	— — — —	225
Skica 26.	— Oslobođenje o. Raba	— — — —	228
Skica 27.	— Oslobođenje o. Krka	— — — —	231
Skica 28.	— Oslobođenje o. Cresa i Lošinja	— — — —	233
	— Iskrčavanje na o. Cres	— — — —	234
Skica 29.	— Desant na Istru	— — — —	237
	— Iskrčavanje na istarsku obalu	— — — —	239
	— Naše jedinice u Mošćeničkoj Dragi	— — — —	240
Skica 30.	— Minska situacija u Severnom Jadranu	— — — —	242
	— Britanska motorna topovnjača »MGB 643« u Komizi	— — — —	252
Skica 31.	— Britanski prepad na Lošinj	— — — —	256
	— Pregledna karta istočne obale Jadrana I, II	— — — —	

Napomena:

Autorsko pravo za fotografije objavljene u knjizi ima Foto služba Hrvatske.

SADRŽAJ

Predgovor	— — — — —	7
Prvi period <i>DEJSTVA PARTIZANSKE MORNARICE</i> (18 april 1941 — 9 septembar 1943)		
I — USTANAK U HRVATSKOM PRIMORJU I DALMACIJI	— — — — —	13
Situacija na obali posle sloma Kraljevine Jugoslavije	— — — — —	13
Politička situacija u NDH	— — — — —	16
Počeci borbe na moru	— — — — —	19
II — PARTIZANSKA DEJSTVA U MAKARSKOM PRIMORJU	— — — — —	23
Početak partizanskih dejstava na moru	— — — — —	23
Potapanje glibodera na ušću r. Neretve	— — — — —	24
Bataljon »Josip Jurčević« i potapanje parobroda »Ika« (Vis)	— — — — —	25
Bataljon »Vid Mihaljević« i Primorski vod	— — — — —	26
Formiranje Prvog mornaričkog odreda	— — — — —	28
III — PARTIZANSKA DEJSTVA IZVAN MAKARSKOG PRIMORJA	— — — — —	32
Dejstva na otocima	— — — — —	32
Zarobljavanje motornih jedrenjaka »Sofija« i »Duks«	— — — — —	33
Dejstva Primorske čete	— — — — —	35
Minerski odred	— — — — —	36
IV — ITALIJANSKE MERE ZA OBEZBEĐENJE SAOBRAĆAJA	— — — — —	38
Protivpartizanske mere	— — — — —	39
Napad na konvoj u Neretvanskom Kanalu	— — — — —	45
Organizacija protivpodmorničke odbrane	— — — — —	47
V — ITALIJANSKA OBALSKA ODBRANA I PARTIZANSKI RAT	— — — — —	50
Pešadijske snage	— — — — —	50

Artiljerijske snage — — — — —	51
Avijacija u odbrani obale — — — — —	55
Mere za konsolidaciju obalske odbrane — — — — —	56

Drugi period

BORBA ZA OBALU I STVARANJE MORNARICE NOVJ (9 septembar 1943 — 19 januar 1944)

I — KAPITULACIJA ITALIJE I NJENE POSLEDICE	65
Razoružavanje italijanskih jedinica u Jugoslaviji	65
Formiranje mornaričkih komandi — — — — —	70
Oslobođenje otoka Cres i Lošinj — — — — —	73
II — BORBA ZA OBALU — — — — —	76
Nemački plan i početne borbe — — — — —	76
Borba za Split — — — — —	78
Formiranje 8 korpusa i Mornarice NOVJ — — — — —	81
Borbe u II pomorskom obalskom sektoru — — — — —	84
Borbe u III pomorskom obalskom sektoru — — — — —	88
Borbe u IV i V pomorskom obalskom sektoru — — — — —	90
Operativni štabovi za odbranu otoka — — — — —	92
Nemački desant na Korčulu — — — — —	94
Povlačenje na otok Vis — — — — —	98
Razvoj i dejstva obalske artiljerije — — — — —	100

Treći period

MORNARICA NOVJ U OSLOBOĐENJU OBALE (19 januar 1944 — 9 maj 1945)

I deo

DEJSTVA SA OTOKA VISA (januar — oktobar 1944)

I — OTOK VIS U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU	105
Organizacija odbrane otoka — — — — —	105
Nemačke pripreme za osvajanje Visa — — — — —	108
Vis kao glavna baza Mornarice NOVJ — — — — —	110
Desantni prepad sa otoka Visa — — — — —	114
Situacija na obali pred početak ofanzive sa Visa — — — — —	114
Prva dejstva sa otoka Visa — — — — —	116
Desantni prepad na Mljet i Korčulu — — — — —	117
Desantni prepad na Šoltu — — — — —	126
Desantni prepad na Brač — — — — —	136
Dejstva sa Visa u julu i avgustu — — — — —	150
II — DEJSTVA SEKTORSKIH FLOTLA — — — — —	155
Organizacija nemačke mornarice i nemačkog saobraćaja na Jadranu — — — — —	155
Flotile patrolnih čamaca Mornarice NOVJ — njihov sastav i organizacija — — — — —	158

Napadi na neprijateljski saobraćaj — — — — —	160
Zarobljavanje ustaškog motornog jedrenjaka »Jadro« — — — — —	162
Zarobljavanje motornog jedrenjaka »Djuzepe Čezarije« — — — — —	164
Zarobljavanje motornih jedrenjaka kod Jakišnice na o. Pagu — — — — —	167
Zarobljavanje motornog jedrenjaka »Bjanka Stela« — — — — —	168
Zarobljavanje motornog broda »Feliće« — — — — —	169
Potapanje MJ »Anđelina« i zarobljavanje MJ »Adrijana« — — — — —	171
Osiguranje vlastitih pomorskih komunikacija — — — — —	175
Okršaj u Lastovskom Kanalu — — — — —	179
Okršaj kod Blitvenice — — — — —	180
Okršaj u Murterskom Kanalu — — — — —	185
Odbrana obale i napadi na nju — — — — —	186
III — OSLOBODENJE DALMACIJE — — — — —	188
Oslobodenje srednje i južnodalmatinskih otoka — — — — —	189
Oslobodenje obale — — — — —	192

II deo

DEJSTVA SA OTOKA ISTA (septembar 1944 — april 1945)

IV — IST, OPERACISKA BAZA MORNARICE NOVJ — — — — —	199
Desantni prepad na o. Pag — — — — —	199
Utvrđivanje otoka Ista i formiranje kvarnerskih jedinica — — — — —	202
Okršaj kod o. Maun — — — — —	204
Dejstva Kvarnerskog pomorskog sastava i Kvarnerskog odreda MP u 1944 — — — — —	205
Zaseda mornaričke pešadije na o. Iloviku — — — — —	206
Dejstva Kvarnerskog pomorskog sastava i bataljona MP II POS u 1945 — — — — —	209
V — DEJSTVA NEMAČKIH POMORSKIH SNAGA — — — — —	212
Dejstva protiv naših baza — — — — —	212
Napad eksplozivnih čamaca na Splitsku luku — — — — —	213

III deo

JUGOSLOVENSKA MORNARICA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA (april — maj 1945)

VI — OSLOBODENJE HRVATSKOG PRIMORJA I ISTRE — — — — —	219
Plan završnih operacija — — — — —	219
Situacija na frontu 4 armije — — — — —	222

Oslobodenje o. Paga	— — — — —	223
Oslobodenje o. Raba	— — — — —	225
Oslobodenje o. Krka	— — — — —	229
Oslobodenje o. Cresa i Lošinja	— — — — —	231
Oslobodenje Istre	— — — — —	235

DEJSTVA SAVEZNIČKIH POMORSKIH SNAGA (ekskurs)		249
Dejstva britanskih snaga	— — — — —	251
Dejstva francuskih snaga	— — — — —	257

PRILOZI

Prilog 1. — Pregled brodova bivše RM	— — — — —	261
Prilog 2. — Brodovlje Jadranske plovidbe u italijanskoj službi	— — — — —	265
Prilog 3. — Italijanske pomorske snage na istočnoj obali Jadrana	— — — — —	267
Prilog 4. — Pregled naoružanih brodova i patrolnih čamaca Mornarice NOVJ	— — — — —	268
Prilog 5. — Pregled pomoćnih (transportnih) brodova Mornarice NOVJ	— — — — —	274
Prilog 6. — Nemačke pomorske snage na Jadranu	— — — — —	277
Prilog 7. — Pregled dejstava protiv italijanskog saobraćaja	— — — — —	279
Prilog 8. — Pregled dejstava protiv nemačko-ustaškog saobraćaja	— — — — —	283
Prilog 9. — Pregled delatnosti britanskih podmornica na Jadranu	— — — — —	287
Prilog 10. — Pregled dejstava britanskih lakih obalskih snaga na Jadranu	— — — — —	288
Prilog 11. — Pregled nemačkih dejstava protiv naših brodova	— — — — —	292
Prilog 12. — Pregled gubitaka izazvanih dejstvom Saveznika	— — — — —	294
Prilog 13. — Udesi naših brodova	— — — — —	295
Prilog 14. — Organizaciona šema 8 korpusa	— — — — —	297
Prilog 15. — Šema organizacionog razvoja Mornarice NOVJ	— — — — —	298
Prilog 16. — Organizacija mornarice NDH	— — — — —	299
Prilog 17. — Organizacija nemačke mornarice na Balkanu	— — — — —	300
Objašnjenje skraćenica	— — — — —	301
Objašnjenje stručnih izraza	— — — — —	303
Izvori i literatura	— — — — —	309
Pregled skica, grafikona i fotografija	— — — — —	313

Jovan Vasiljević
kapetan korvete
DEJSTVA NA JADRANU U NOR

Skice izradili
Kajo Belas
Arsen Vicković
Jusuf Sarajlić

Korektori
Stjepan Vekarić
Jovan Vasiljević

Dato u štampu marta 1957
Štampanje završeno maja 1957
Tiraž: 3.000

